MINISTERUL CULTURII AL REPUBLICII MOLDOVA
AGENȚIA NAȚIONALĂ ARHEOLOGICĂ

ARHEOLOGIA PREVENTIVĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA

VOL. II

Chişinău 2015

Toate articolele publicate în revistă sunt recenzate de specialişti în domeniu.
All the papers to be published are reviewed by experts.
Все опубликованные статьи рецензированы специалистами.

Agenția Națională Arheologică
Adresa: mun. Chişinău, str. M. Eminescu 50, MD-2065
www.ana.gov.md
e-mail: arheologie.gov@gmail.com
facebook.com/AgentiaNationalaArheologica

ISSN 2345-1394

Pe copertă: Mormânt sarmatic de la Medeleni

Design: Natalia Berebiuc

BONS OFFICES
Casa Editorial Poligrafică

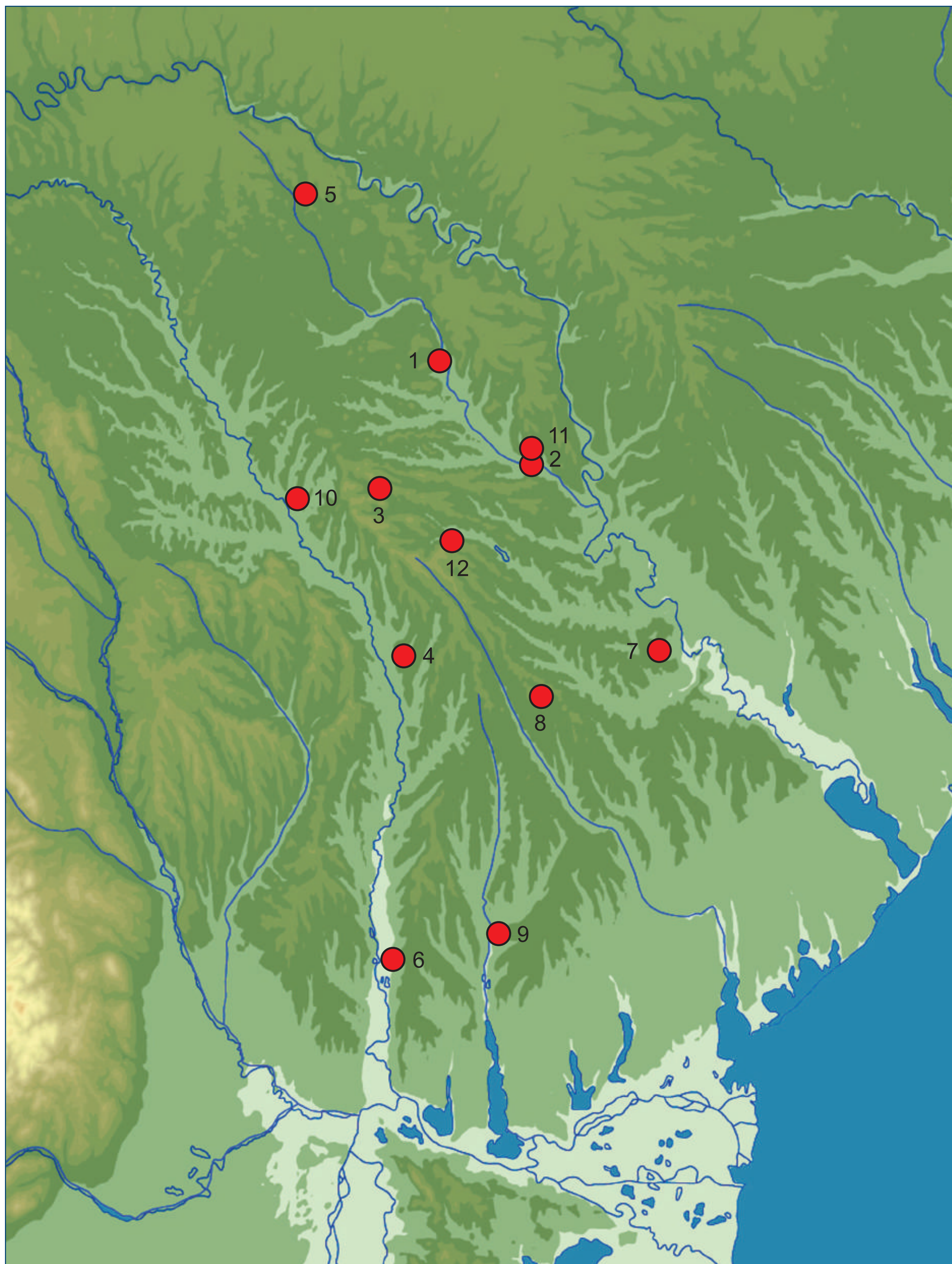
Casa editorial-poligrafică „Bons Offices”
mun. Chişinău, str. Feredeului 4/6, MD-2005
tel/fax.: 500-894; tel.: 500-895, 500-578
e-mail: ion@bons.md

CUPRINS

CONTENTS

СОДЕРЖАНИЕ

Localitățile în care au fost efectuate cercetări arheologice preventive şi de salvare sau din care provin descoperiri reflectate în volumul de față:
1 – Brînzenii Noi; **2** – Butuceni; **3** – Călăraşi; **4** – Călmățui; **5** – Cotova; **6** – Crihana Veche; **7** – Fîrlădeni; **8** – Lipoveni; **9** – Novosiolovca; **10** – Medeleni; **11** – Trebujeni; **12** – Vorniceni.

SITUL ENEOLITIC DE LA COTOVA (R-NUL DROCHIA)

Sergiu BODEAN, Sergiu POPOVICI

Cuvinte cheie: Cucuteni-Tripolie, Tripolie CI / Cucuteni B, Câmpia Bălţilor.
Key words: Cucuteni-Tripolye, Tripolye C1 / Cucuteni B period, Bălţi Plain.
Ключевые слова: Кукутень-Триполье, Триполье CI / Кукутень B, Бельцкая равнина.

La începutul lunii iulie 2014 Agenţia Naţională Arheologică a fost informată despre intervenţiile neautorizate efectuate într-un sit arheologic din împrejurimile s. Cotova, r-nul Drochia. Drept rezultat al deplasării specialiştilor instituţiei la faţa locului s-a constatat că este vorba despre o aşezare a culturii Cucuteni-Tripolie, inclusă în Registrul monumentelor Republicii Moldova ocrotite de stat sub denumirea de Cotova V[1]. Aşezarea, descoperită de către Victor Sorochin în anul 1980[2], se află la cca 1,5 km nord-vest de localitate, fiind situată pe marginea unui platou (**Fig. 1; 3**). Ea este mărginită de malul iazului situat pe cursul râului Căinari şi de valea unui pârâu, afluent de dreapta al acestui râu. Conform ortofotoplanului, situl are dimensiunile de aproximativ 270x270 m, locuinţele de suprafaţă fiind dispuse în câteva cercuri sau ovale (**Fig. 2, 1; 2**). Prospecţiunile efectuate s-au soldat cu documentarea în limitele aşezării a săpăturii neautorizate, în perimetrul căreia au fost distruse resturile unei locuinţe de suprafaţă (**Fig. 4**). Prin contribuţia organelor de drept, de la un „amator de antichităţi" au fost recuperate trei vase întregibile (**Fig. 5, 1-3**), găsite în săpătura neautorizată.

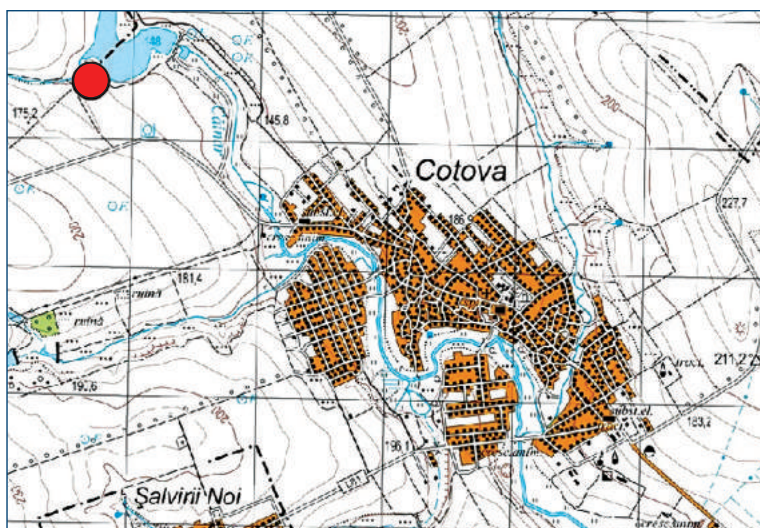

Fig. 1. Poziţia topografică a aşezării.

În urma prospectărilor efectuate la suprafaţa aşezării şi în perimetrul intervenţiei neautorizate a fost recuperată o colecţie de materiale compusă din fragmente ceramice şi piese de piatră.

Lotul de ceramică recuperată, în care predomină cea pictată, conţine fragmente de la cca 95-97 vase şi trei vase întregi. Ceramica pictată este modelată din pastă fină, fără degresanţi vizibili, interiorul vaselor purtând urme de modelare cu o unealtă plată. Exteriorul vaselor este bine netezit şi adeseori lustruit. Angoba atestată pe majoritatea vaselor pictate este de nuanţă roşiatică sau albicioasă. Unele fragmente sunt arse secundar sau puternic zgurificate. În cadrul lotului au fost evidenţiate următoarele forme de vase:

- Vase bitronconice de diferite dimensiuni. Fragmentele unui asemenea vas, pictat cu linii late şi subţiri brune-închise pe angoba roşiatică, provine din săpătura neautorizată (**Fig. 7, 9**). Interiorul buzei recipientelor de acest tip este uneori albiată.

- Amfore „faciale". Se remarcă fragmentele unui recipient de acest tip care provin de sub resturile tavanului locuinţei afectate (**Fig. 6, 1-7**). El era prevăzut cu două torţi amplasate pe diametrul maxim. Pictura este realizată cu vopsea brun-închisă şi roşie pe angoba albicioasă. Această formă de vas este frecvent întâlnită în siturile Tripolie CI / Cucuteni B, apariţia ei fiind situată la începutul acestei faze[3].

- Vase piriforme de diferite dimensiuni (**Fig. 7, 4, 8**). Exemplarul întregibil (**Fig. 5, 1**) este modelat din pastă fină, gălbuie, fiind prevăzut cu două proeminenţe dia-

[1] MORM, nr. 15-17 (3548-3550), 2 februarie 2010, Zona de Nord, nr. 548.
[2] Cereteu 1993, 2.
[3] Бикбаев 1996, 16-21.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. II – 2015, p. 7-14

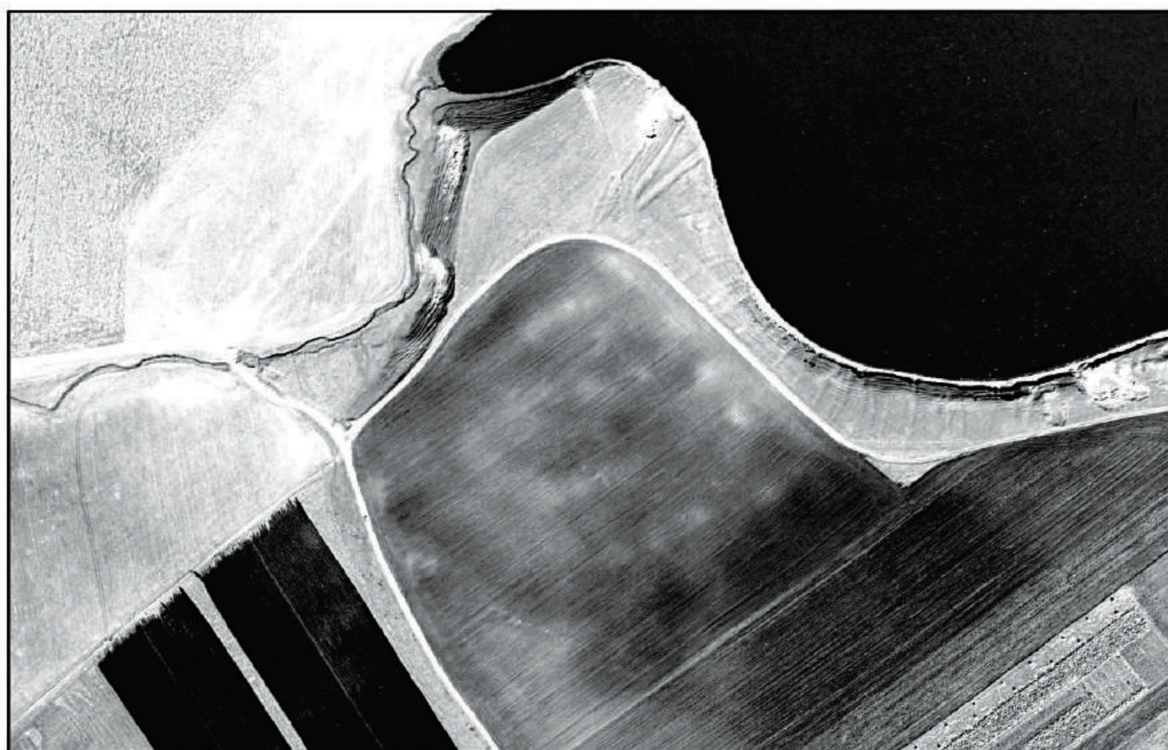

Fig. 2. Ortofotograma sitului Cotova V.

Fig. 3. Vedere dinspre nord-vest asupra sitului.

Fig. 4. Săpătura neautorizată.

metral opuse pe umeri. Jumătatea lui inferioară păstrează urmele modelării cu ajutorul unei unelte plate în secțiune. Decorul spiralic, brun-închis, a fost pictat pe suprafața acoperită cu angobă albicioasă. Exteriorul vasului poartă urme de lustruire. Dimensiuni: h=16,5-19 cm, d.g.=7.9 cm, d.b.=7 cm, d.m.=20,5 cm[4].

- Străchini tronconice (**Fig. 5, 3; 7, 1, 3, 6**) sunt pictate în interior cu benzi compuse din mai multe linii subțiri brune-închise. Recipientul, care provine din săpătura neautorizată, este decorat în interior sub buză cu patru grupuri de linii brune-închise, arcuite spre interiorul lui (h=7-7,4 cm, d.g.=15,7 cm, d.b.=6 cm) (**Fig. 5, 3**). Asemenea tip de decor într-o formă uşor modificată este atestat pe străchinile tronconice descoperite la Petreni[5]. Schema de decor menționată cu diferite variații dăinuie şi în aşezările situate cronologic după cele de tip Petreni (Vărvăreuca XV[6], Şuri I[7] ş.a.).

- Castroane tronconice. Fragmentele descoperite, în special, de buze, sunt corodate.

4 Dimensiuni: h – înălțime, d.g. – diametru gură, d.b. – diametru bază, d.m. – diametru maxim.

5 Штерн 1907, табл. VI, 11; Полищук 1982, 95, рис. 1, 5; Ткачук 2005, 220, 2.

6 Маркевич 1981, 32, рис. 35, 3, 12.

7 Бикбаев 1989, 55, рис. 2, 12.

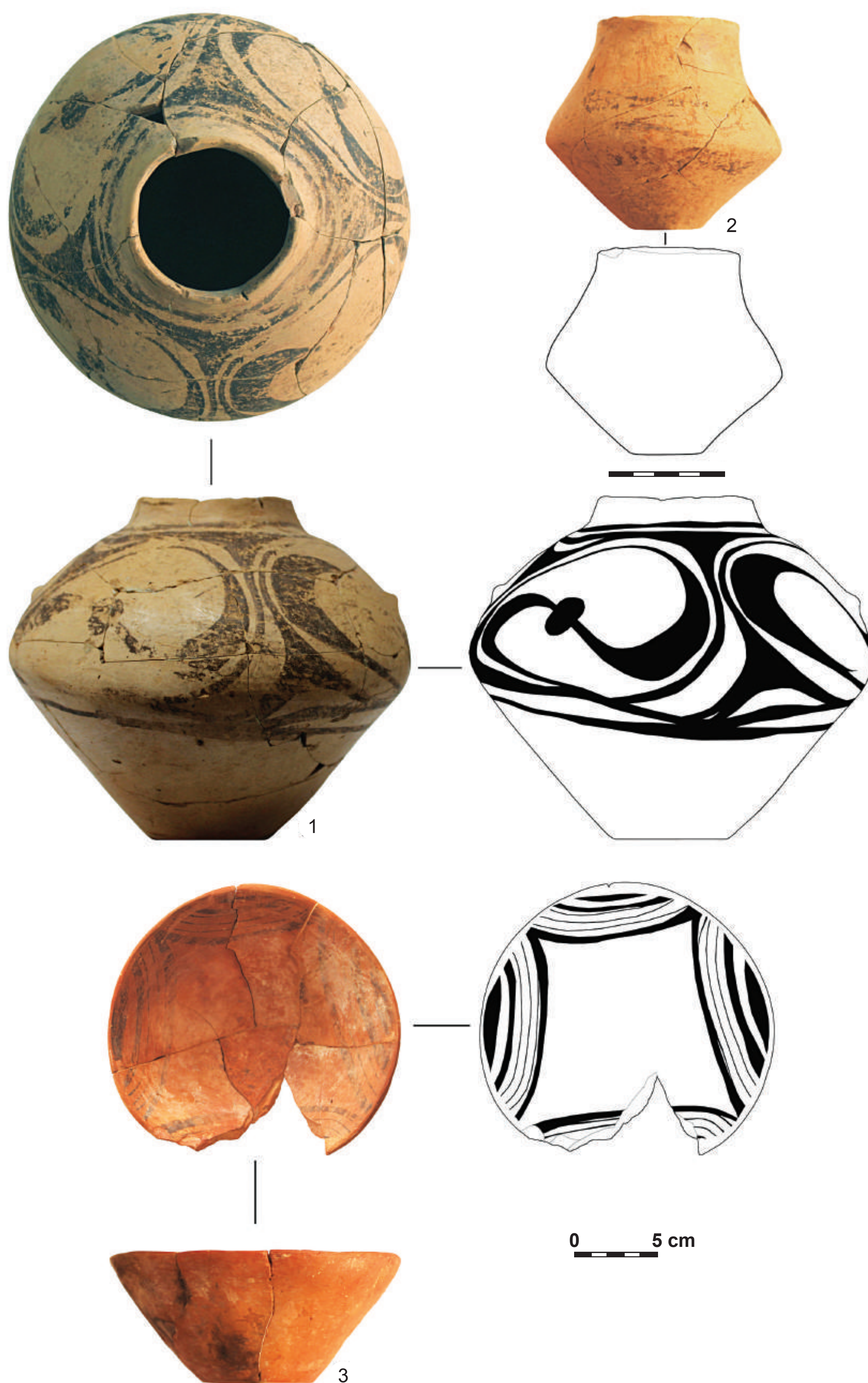

Fig. 5. Vase pictate din săpătura neautorizată (1-3).

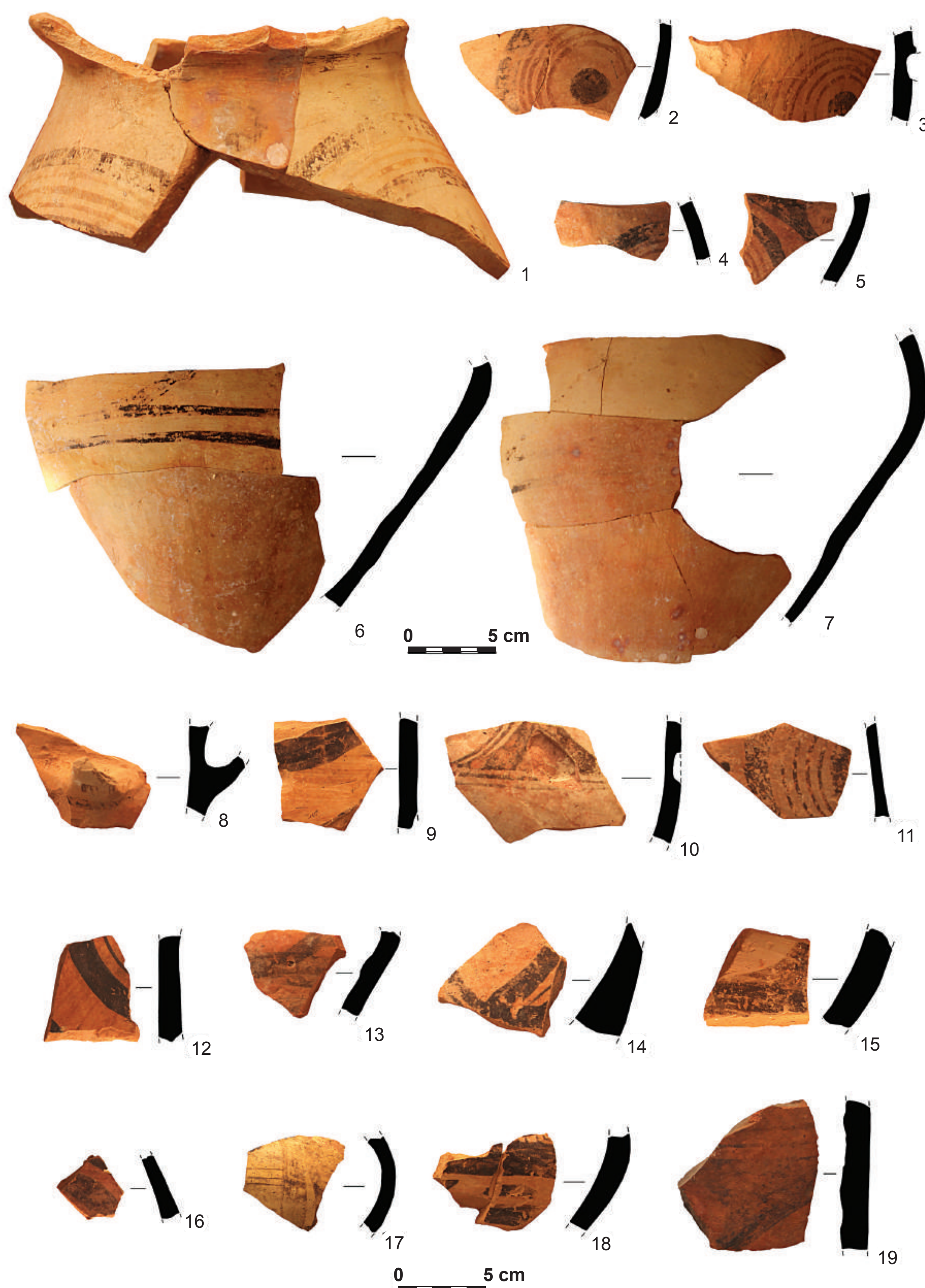

Fig. 6. Ceramică pictată (1-19).

Fig. 7. Ceramică pictată (1-10).

Fig. 8. Piese de gresie (1-4).

- Pahare bitronconice. Exemplarul întreg (h=7,8-7,9 cm, d. g.=5,3x5,6 cm, d.b.=2,7x3 cm d. m.=8,7-8,8 cm) are suprafața corodată cu urme de pictură roșiatică şi brună-închisă (**Fig. 5, 2**). Schema decorului nu poate fi restabilită cu certitudine.

- Craterele sunt reprezentate printr-un fragment de buză pictată pe ambele suprafețe cu brun-închis.

O altă categorie ceramică este modelată din pastă fină, suprafețele vaselor purtând semne de prelucrare cu o unealtă plată. Urme de pictură pe suprafața lor nu au fost atestate. Categoria respectivă de ceramică este prezentă şi în alte situri Tripolie CI/Cucuteni B, fiind reprezentată de vase bitronconice de dimensiuni mari cu pereții groşi şi de castroane. Ceramică din pastă cu adaos de scoică pisată are suprafețele brune-cenuşii.

Piesele de silex sunt reprezentate de aşchii din materie primă locală, cenuşie-deschisă, semitransparentă. Din silex volhynian este confecționat un gratoar pe aşchie, cu retuşe pe un capăt şi o latură.

Din cadrul săpăturii neautorizate au fost recuperate două fragmente de râşnițe cu urme de utilizare pe o latură **(Fig. 8, 3, 4)**, o galetă cu o suprafață albiată şi semne de utilizare (**Fig. 8, 2**), un frecător de gresie cu urme de utilizare pe mai multe suprafețe **(Fig. 8, 1)**. Piesa fusese folosită probabil şi în calitate de pisălog la ambele capete ale ei semnalându-se urme caracteristice de utilizare. Uneltele menționate sunt confecționate din gresie de granulație diferită.

Privit în ansamblu, materialul recuperat din aşezarea Cotova V aparține primei perioade a etapei Tripolie CI/ fazei Cucuteni B. În literatura de specialitate situl a fost atribuit cu probabilitate fazei timpurii a aşezărilor de tip Petreni[8]. Lotul mic de materiale recuperate nu

[8] Шумова, Рижов 2005, 100.

logică mai nuanțată. Cert este că situl se încadrează organic printre zecile de situri din această fază, cunoscute în prezent în Câmpia Bălților[9]. Regiunea dată a fost intens valorificată de către comunitățile culturii Cucuteni-Tripolie, practic pe toată durata sa de evoluție. Investigațiile viitoare vor aduce noi precizări importante privind răspândirea, structura internă, cronologia siturilor vizate, zona respectivă fiind una de perspectivă în ceea ce priveşte elaborarea unor studii privind evoluția în anumite microzone a grupurilor de aşezări din etapele Tripolie BII şi Tripolie CI[10].

În temeiul sesizării Agenției Naționale Arheologice privind intervențiile neautorizate de pe suprafața sitului cucutenian Cotova V, Inspectoratul de Poliție Drochia a pornit la 15 septembrie 2014 o cauză penală conform art. 221 „Distrugerea sau deteriorarea intenționată a monumentelor de istorie şi cultură" din Codul Penal al Republicii Moldova. Până în prezent însă, persoanele care au comis infracțiunea nu au fost identificate. Menționăm că stoparea în etapa incipientă a acestui fenomen distructiv pentru patrimoniul arheologic va conduce la evitarea unui fenomen similar celui atestat, de exemplu, în Ucraina, unde mai multe situri tripoliene au fost afectate de braconaje, piesele recuperate ajungând pe piața neagră de antichități sau în colecții private[11].

[9] Бикбаев 2007, 37-78.
[10] Bodean 2012, 11-12.
[11] De ex: http://www.platar.org/ru/tripol-civilization.

SUMMARY

ENEOLITHIC SETTLEMENT NEAR COTOVA VILLAGE (DROCHIA DISTRICT)

This article presents the materials of Cucuteni-Tripolye culture from Cotova V settlement, excavated illegally by „grave robbers". As a result of their activity, a part of the dwelling has been destroyed. The pottery collected on the surface and from this s. c. „excavation trench" dates back to Tripolye C1 / Cucuteni B period.

РЕЗЮМЕ

ЭНЕОЛИТИЧЕСКОЕ ПОСЕЛЕНИЕ У С. КОТОВА ДРОКИЕВСКОГО РАЙОНА

В статье представлены материалы трипольского поселения Котова V (с. Котова, Дрокиевский р-н), на котором в 2014 году были произведены нелегальные раскопки «чёрными копателями». Вследствие этих раскопок были частично разрушены остатки наземного жилища. Керамика, собранная на поселении и из «раскопа», относится к первой половине этапа Триполье CI/фазы Кукутень B.

BIBLIOGRAFIE

Bodean 2012: S. Bodean, *Aşezările culturii Cucuteni-Tripolie din Câmpia Bălților*. In: Conferința ştiințifică Oraşul Bălți şi regiunile învecinate în retrospectiva istoriei. Bălți, 14 noiembrie 2012 (Bălți 2012), 11-12.

Cereteu 1993: I. Cereteu, *Repertoriul monumentelor arheologice din raionul Drochia, Republica Moldova* (Chişinău 1993). Arhiva ANA.

Бикбаев 1989: В.М. Бикбаев, *Исследования трипольского поселения Шуры I*. АИМ в 1984 г., 1989, 50-61.

Бикбаев 1996: В.М. Бикбаев, *Лицевые амфоры культуры Кукутень-Триполье – энеолитические модели мира*. В сб.: Международные отношения в бассейне Черного моря в древности и средние века. Тезисы докладов VIII международной научной конференции (20-25 мая 1996 г.) (Ростов-на-Дону 1996), 16-21.

Бикбаев 2007: В. Бикбаев, *Поселения эпохи энеолита – бронзы микрорегиона Бельцкой равнины по данным аэрофотоснимков и наземных исследований*. In: Е. Сава, Э. Кайзер, Поселение с «зольниками» у села Одая-Мичурин, Республика Молдова (Археологические и естественнонаучные исследования) (Chişinău 2011), 37-78.

Маркевич 1981: В.И. Маркевич, *Позднетрипольские племена Северной Молдавии* (Кишинев 1981).

Полищук 1982: Л.Ю. Полищук, *О мисках трипольского поселения Петрены*. В сб.: Археологические памятники Северо-Западного Причерноморья (Киев 1982), 93-100.

Ткачук 2005: Т.М. Ткачук, *Знакові системи трипільсько-кукутенської культурно-історичної спільності (мальований посуд етапів BII-CIγII), Частина I* (Вінниця 2005).

Штерн 1907: Э.Р. Штерн, *Доисторическая Греческая Культура на юге России (Раскопки в Петренах, Бельцевскаго уезда, Бессарабской губ., 1902 и 3 года)*. Труды XIII АС, I, 1907, 9-95.

Шумова, Рижов 2005: В.О. Шумова, С.М. Рижов, *Трипільська культура Поділля у світли нових даних.* В сб.: Archaeology at Kyiv-Mohyla Academy, Археологія у Києво-Могилянській Академиі (Київ 2005), 88-106.

20.07.2015

UN NOU SIT ARHEOLOGIC DIN PERIOADA TÂRZIE A EPOCII BRONZULUI DESCOPERIT LA NOVOSIOLOVCA (R-NUL TARACLIA)

Serghei AGULNICOV, Sergiu POPOVICI

Cuvinte cheie: Novosiolovca, perioada târzie a epocii bronzului, cultura Belozerka.
Keywords: Novosiolovca, late bronze age, Belozerka culture.
Ключевые слова: Новоселовка, поздний бронзовый век, Белозерская культура.

Siturile arheologice amplasate pe cursul inferior al râului Ialpug sunt relativ bine cunoscute datorită cercetărilor periegetice şi preventive efectuate mai ales în decursul anilor 1970-1980. În perioada respectivă au fost cercetați o serie de tumuli din preajma localităților Taraclia[1], Cazaclia[2] şi Balabanu[3], care au oferit descoperiri diverse, începând cu cele din epoca eneolitică şi terminând cu mormintele migratorilor medievali târzii. De asemenea, au fost efectuate investigații arheologice în cuprinsul unor aşezări datând din diferite perioade istorice. La sud de oraşul Taraclia a fost studiată o aşezare a culturii Gumelnița din epoca eneolitică (mil. V-IV î.Hr.)[4]. Vestigii importante atribuite culturii Sabatinovka din perioada târzie a epocii bronzului (sec. XVI-XII î.Hr.) au fost descoperite în siturile cercetate de la Samurza şi Cealîc[5]. Un alt sit cu urme de locuire din bronzul târziu, dar şi din epoca romană târzie, este Novosiolovca I (r-nul Taraclia), situat pe o pantă domoală a primei terase a r. Ialpug. Descoperită şi prospectată în anul 1980 de către T.A. Şcerbakova, aşezarea respectivă a fost atribuită pe baza materialului arheologic recuperat culturii Belozerka din sec. XII-X î.Hr. şi cercului cultural Sântana de Mureş-Cerneahov databil în sec. III-IV d.Hr.[6].

În luna decembrie 2013, specialiştii Agenției Naționale Arheologice[7] au întreprins o intervenție de salvare la un nou obiectiv arheologic de la Novosiolovca, notat cu nr. II, care se află chiar în vatra satului **(Fig. 1)** şi din această cauză a fost puternic afectat de diverse construcții locative şi gospodăreşti. Situl a fost descoperit întâmplător, mai exact în timpul construcției unui sistem de canalizare a instituției preşcolare din com. Novosiolovca. În profilul gropii excavate pentru instalarea colectorului de canalizare a fost surprins conturul unui complex adâncit, în umplutura căruia s-au găsit diferite materiale arheologice datate în perioada târzie a epocii bronzului. O parte dintre vestigii au fost strânse din umplutura gropii, altele se aflau pe fundul complexului, fiind acoperite cu o râşniță realizată din gresie **(Fig. 2)**.

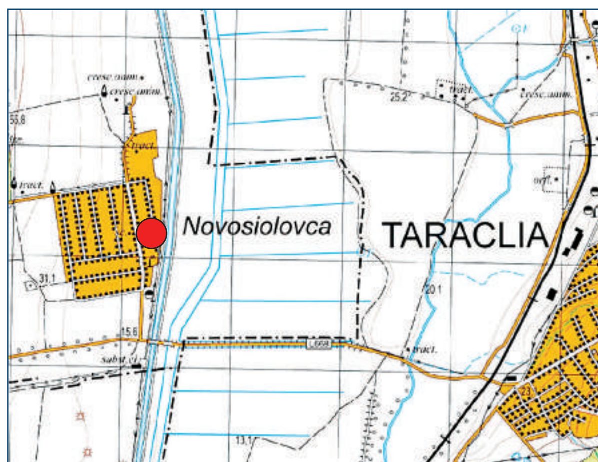

Fig. 1. Poziția topografică a sitului Novosiolovca II.

Complexul adâncit reprezenta o groapă menajeră în formă de clopot, mai largă în partea inferioară, cu diametrul gurii de 0,73 m, diametrul fundului de 1,05 m şi adâncimea de 0,85 m de la la nivelul identificării **(Fig. 3)**. Umplutura gropii era compusă din cernoziom amestecat cu mici fragmente de lemn carbonizat şi diferite materiale arheologice, constând din câteva piese din piatră, mai multe fragmente de vase ceramice şi oase de animale.

[1] Агульников 1981, 386-387; Агульников, Хахеу 1988, 74-79; Postică ş.a. 1995, 141-171.
[2] Манзура 1986, 384-385; Agulnikov 1996, 15-19; Агульников 2011, 129-156.
[3] Чеботаренко и др. 1989, 12-13.
[4] Мишина, Чирков 1986, 385.
[5] Агульников 2006, 218-252.
[6] Шербакова 1981, 394-395; Агульников 2006, 257-259.
[7] La cercetarea de teren au mai participat arheologii Sergiu Bodean şi Ion Ceban.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. II – 2015, p. 15-20

Fig. 2. Râşniţă din gresie şi oase de animale aflate *in situ*.

Piese de piatră

1. Râşniţă realizată din gresie gălbuie, de formă ovală neregulată, cu dimensiunile de 54x28-39x9-10 cm **(Fig. 4)**.

2. Pisălog din gresie de culoare cenuşie, de formă aproximativ tronconică, cu lungimea de 7,5 cm, dimensiunile bazei de 4x3 cm şi diametrele părţii superioare de 3x2 cm **(Fig. 5, 1)**.

3. Fragment de frecător lucrat din gresie gălbuie, cu dimensiunile de 9x5,8x2,2 cm **(Fig. 5, 2)**.

4-6. Trei pietre de râu având probabil funcţia de frecătoare, recuperate din umplutura gropii.

Ceramica cuprinde cca 20 de fragmente provenind de la vase diferite, dintre care se evidenţiază următoarele:

1. Fragmente de la o strachină cu pereţii drepţi, puţin lărgiţi către partea superioară şi buza ornamentată cu alveole. Recipientul a fost confecţionat dintr-o pastă în amestec cu şamotă, având suprafaţa exterioară lustruită. Arderea este neuniformă, vasul prezentând culori ce variază de la cenuşiu deschis spre brun **(Fig. 6, 1)**.

1. Chiup fragmentar de formă sferoidală, cu buza evazată(?) şi fundul plat, lucrat dintr-o pastă cu şamotă în textură. Vasul a fost ars incomplet şi neuniform, căpătând o culoare gălbuie cu pete cenuşii la exterior şi de nuanţă cenuşie pe interior **(Fig. 6, 3)**.

3. Fragment din partea superioară a unui chiup cu dimensiuni reduse, având corpul bombat şi buza evazată. Vasul a fost lucrat din pastă grosieră cu şamotă şi pietricele mărunte în compoziţie. Suprafaţa vasului este lustruită, având culoarea cafenie-deschisă **(Fig. 6, 4)**.

4. Fragment din partea superioară a unui vas cu gâtul cilindric şi marginea evazată. A fost confecţionat dintr-o pastă de lut în amestec cu şamotă, având arderea neuniformă şi incompletă **(Fig. 6, 6)**.

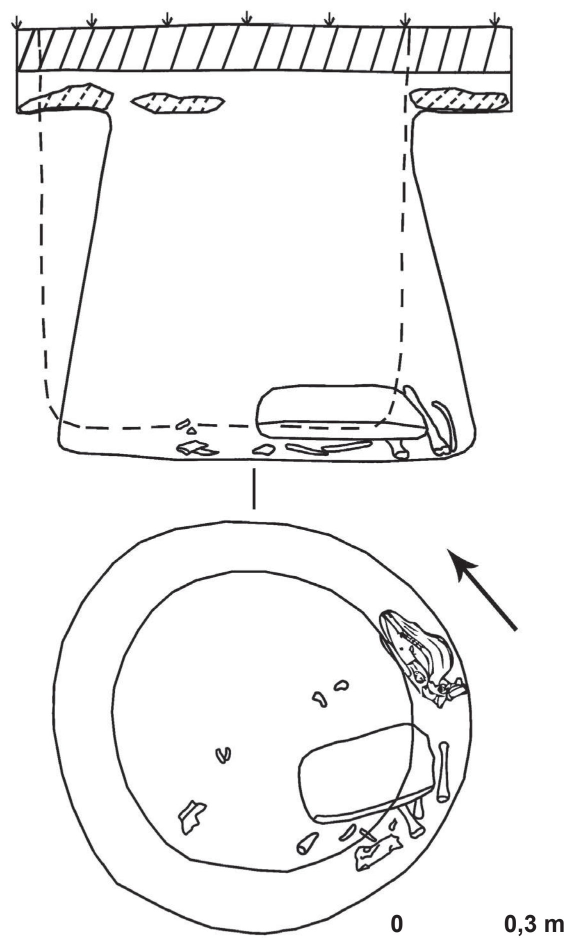

Fig. 3. Planul şi profilul complexului adâncit.

Fig. 4. Râşniţă din gresie.

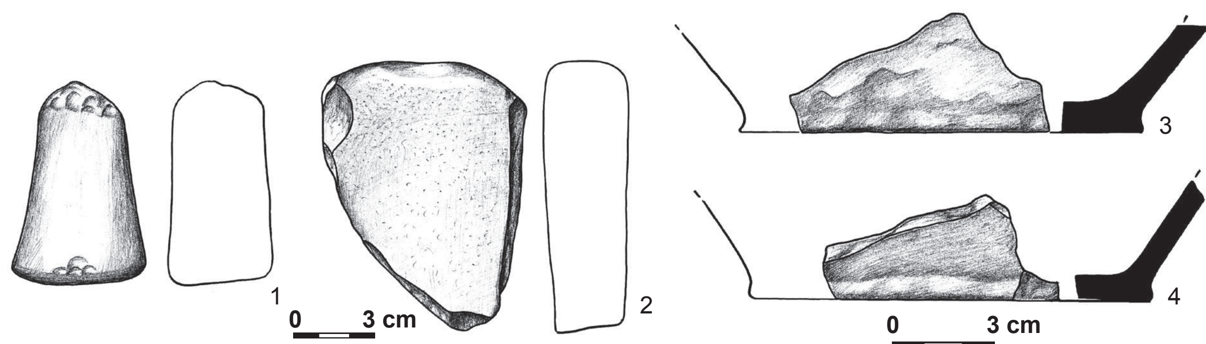

Fig. 5. Pisălog din gresie (1), fragment de frecător din piatră (2) şi funduri de vase ceramice (3-4).

Particularitățile tehnico-morfologice ale ceramicii recuperate din umplutura complexului adâncit de la Novosiolovca se înscriu perfect în repertoriul formelor cunoscute pentru monumentele culturii Belozerka din perioada târzie a epocii bronzului (sec. XII-XI î.Hr.) din sudul spațiului pruto-nistrean. La fel ca şi în alte aşezări de tip Belozerka, mai bine documentate sunt chiupurile cu corpul globular, având gâtul scurt, cilindric, suprafața cărora deseori este lustruită, dar neornamentată. Aceste vase le putem atribui tipului 1, conform clasificării propuse de către V.P. Vanciugov[8]. Tipologic ele se apropie de vasele de tip borcan (tipul 2), însă se remarcă printr-un corp globular pronunțat. Un alt fragment de chiup se aseamănă recipientelor tipului 3, având gâtul evidențiat şi corpul sferoidal[9]. Vasele respective sunt cunoscute într-un numar mare în cadrul aşezărilor, ajungând să aibă uneori dimensiuni impunătoare (cu diametrul buzei de până la 40 cm) şi deseori sunt considerate drept vase de provizii. Două fragmente de funduri de vase descoperite la Novosiolovca **(Fig. 5, 3-4)** pot fi atribuite anume acestui tip. Referitor la străchini, ele sunt mai mult caracteristice siturilor Sabatinovka. În cadrul monumentelor respective forma dată poate fi atribuită străchinilor de tipul 1, după clasificarea realizată de către I.T. Cerneakov[10].

Materialul cel mai numeros găsit în umplutura complexului cercetat de la Novosiolovca îl constituie resturile faunistice, ce sunt reprezentate prin cca 60 de oase. Potrivit analizei arheozoologice efectuată de R. Croitor[11], marea majoritate a oaselor aparțin calului (*Equus caballus*), resturile altor specii de animale domestice (vite mari şi mici cornute) fiind documentate doar prin câteva fragmente osoase de mici dimensiuni. Notăm în context că pentru specialişti este cunoscut faptul că în cadrul siturilor din perioada târzie a epocii bronzului în nord-vestul Mării Negre numărul descoperirilor arheozoologice atribuite calului este mai mic decât cel al oaselor aparținând altor specii de animale domestice. De obicei, resturile faunistice atribuite cailor se plasează pe locul trei, mai rar pe locul doi, după oasele vitelor mari şi mici cornute. Un caz similar cu cel de la Novosiolovca, unde oasele de cabaline constituie majoritatea, a fost atestat deocamdată doar în aşezarea Voronovka II din interfluviul Nistru-Bug[12].

Actualmente este demonstrată cu lux de amănunte predominarea păstoritului în cadrul economiei comunităților perioadei târzii a epocii bronzului din Câmpia Moldovei de Sud. În acest sens, un rol important îl aveau vitele mari cornute. După cum am menționat, un procent ridicat al resturilor arheozoologice în cadrul siturilor din această perioadă revine speciei *Bos taurus*, ce confirmă ideea rolului semnificativ pe care îl avea producerea lactatelor. Dar, totodată, nu putem nega nici posibilitatea folosirii acestei specii ca forță de tracțiune de rând cu *Equus caballus*[13]. Evident, carnea cabalinelor, alături de cea a vitelor mari şi mici cornute, se folosea pe scară largă în alimentație. Conform unei teorii încetățenite în istoriografie, către perioada târzie a culturii Belozerka au loc transformări profunde în habitatul comunităților respective, o parte din populație trecând la practicarea păstoritului nomad[14]. Însă, după cum se constată, resturile arheozoologice ale cailor foarte rar formează o majoritate statistică în comparație cu numărul oaselor vitelor mari şi mici cornute. Şi aceste date nu corespund conceptului reorientării păstoritului spre creşterea animalelor apte de deplasări pe distanțe mari[15]. Situația respectivă ar putea fi explicată prin creşterea numărului capetelor de cabaline utilizate în alimentație sau căzute în urma practicării păstoritului nomad, însă nu pot fi oferite careva date statistice concludente. În altă ordine de idei, pe baza materialelor găsite în cadrul unui complex ar-

[8] Ванчугов 1990, 73.
[9] Ванчугов 1990, 65.
[10] Черняков 1985, 97.
[11] Aducem sincere mulțumiri dlui dr. Roman Croitor pentru studiul arheozoologic.
[12] Ванчугов и др. 1991, 67-70; Секерская 2013, 719.
[13] Секерская 2000, 422.
[14] Ванчугов 1990,139.
[15] Секерская 2013,719.

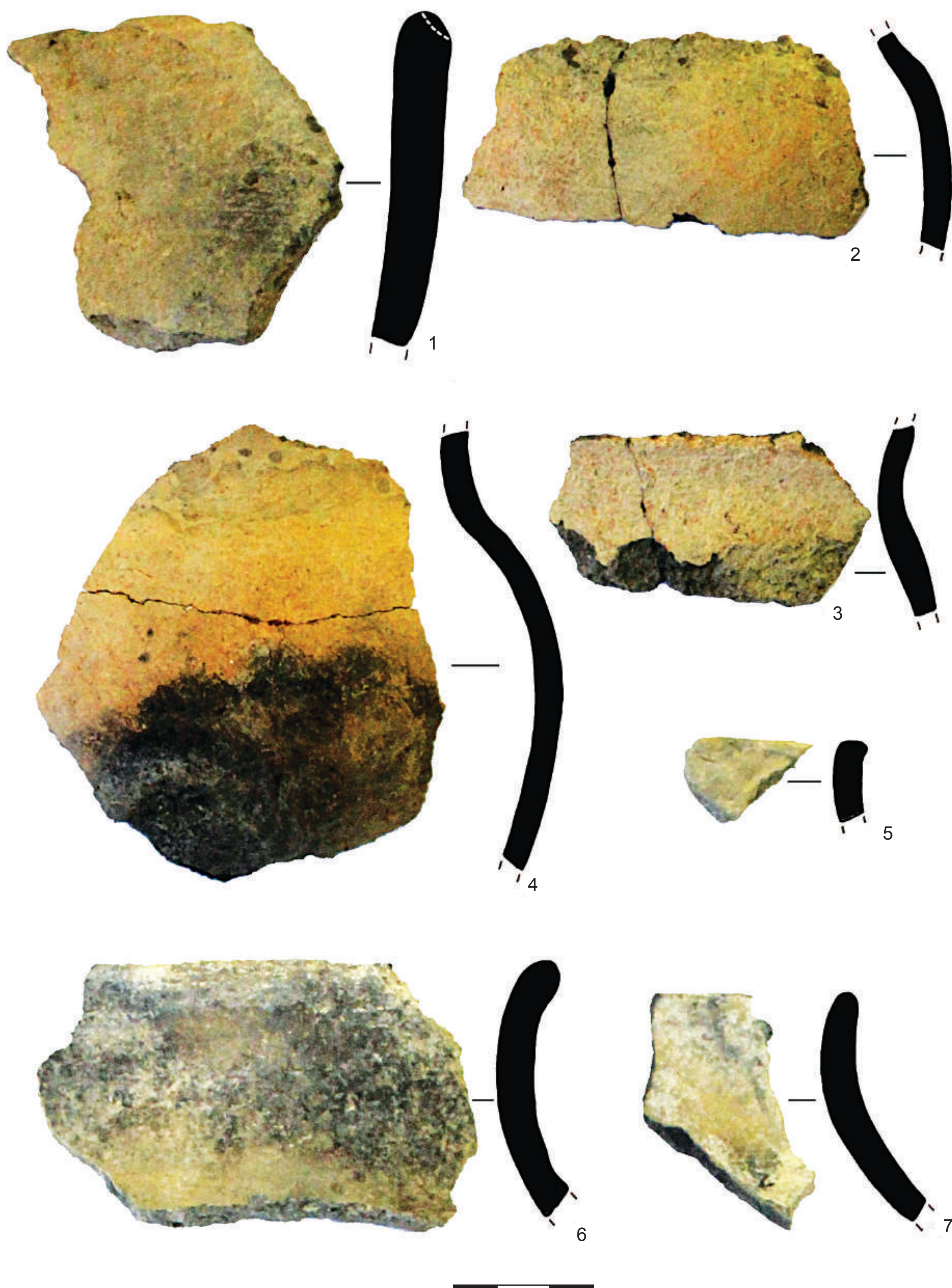

Fig. 6. Ceramică descoperită în complexul adâncit.

heologic închis, precum este cel de la Novosiolovca descris mai sus, putem presupune şi practicarea unui cult, încă puțin documentat, în care persistă atât elemente pastoral-nomade (oase de animale, predominând *Equus caballus*), cât şi cele legate de cultivarea pământului (râşniță, pisălog, frecătoare).

Aşezările din perioada târzie a epocii bronzului din stepa Bugeacului sunt concentrate preponderent pe malurile râurilor, cum ar fi Salcia, Cahul, Ialpug ş.a. Pentru zona sud-vestică a regiunii se remarcă grupul de aşezări situate în spațiul dintre râurile Cahul şi Ialpug[16]. O concentrare masivă a siturilor este atestată pe cursul inferior al râului Ialpug[17]. Aici, pe o distanță ce nu depăşeşte 20-25 km au fost atestate o serie de aşezări grupate în cuiburi, precum sunt cele de la Comrat[18], Chirsova, Congaz, Svetlîi, Cazaclia, Samurza etc. Menționăm că, potrivit unei estimări prealabile, fiecărei unități administrative actuale îi revin câte două-trei aşezări din perioada târzie a epocii bronzului[19]. Unele rezultate ale studierii siturilor din această perioadă şi-au găsit reflectarea în istoriografie, la fel ca şi descoperirile din aşezarea Novosiolovca I[20]. În linii generale, materialele recuperate în urma intervenției de salvare din situl Novosiolovca II nu se deosebesc de cele cunoscute în aşezarea Novosiolovca I. Ne referim la vasele chiup şi borcanele de tip 2 şi 3. Formele arhaice, atribuite mai ales monumentelor Sabatinovka, sunt reprezentate de străchinile cu ornament canelat. În comparație cu necropolele, în aşezările de tip Belozerka procentul ceramicii fine este unul neînsemnat. Precizăm însă că doar pe baza materialului colectat de pe suprafața aşezărilor sau din sondaje de mici dimensiuni este dificil de schițat unele concluzii mai ample. De remarcat că în lotul ceramic recuperat din aşezarea Novosiolovca II se observă prezența frecventă a vaselor cu suprafața lustruită şi lipsa totală a brâurilor alveolare. După cum se cunoaşte, în perioada târzie a culturii Sabatinovka brâurile respective se subțiază puternic, până dispar complet. Lipsa acestora în aşezarea Novosiolovca II prezintă un argument în plus în favoarea atribuirii cultural-cronologice propusă de noi. O cercetare sistematică ulterioară însă ar permite fără îndoială încadrarea cronologică mai exactă a sitului, precum şi elucidarea diferitor altor aspecte referitoare la această aşezare preistorică de pe malul drept al râului Ialpug.

[16] Черняков 1985, 27.
[17] Агульников 2006, 217.
[18] Рафалович, Черняков 1982, 53-66.
[19] Агульников 2006, 217-218.
[20] Агульников 2006, 257-259.

SUMMARY

A NEW ARCHAEOLOGICAL SITE FROM THE LATE BRONZE AGE FOUND AT NOVOSIOLOVCA (TARACLIA DISTRICT)

In December 2013, a group of researchers of the National Archaeological Agency explored a partially disturbed during construction archaeological object from Novoselovca, Taraclia district. The discovered bell-shaped pit with a diameter of 1,7 m and 1,5 m depth yielded an archaeological complex of the Late Bronze Age. The complex contained fragments of pottery, stone tools, and animal bones. All objects and bone remains were covered with grinding stones. Pottery and individual findings are characteristic of ceramic complex of the culture Belozerka dated back to XII-XI centuries BC. The archaeozoological complex from the pit 1 represents a deliberately laid horse bones under the grinding stones. The reported 5 individuals of domestic horse represent a specific breed characterized by medium-thin limbs. In addition, there are small amounts of big and small cattle bones.

РЕЗЮМЕ

НОВЫЙ АРХЕОЛОГИЧЕСКИЙ ПАМЯТНИК ПОЗДНЕГО БРОНЗОВОГО ВЕКА В СЕЛЕ НОВОСЕЛОВКА (ТАРАКЛИЙСКИЙ Р-Н)

В декабре 2013 г. группой сотрудников Национального Агенства Археологии обследован частично нарушенный при строительстве археологический комплекс в с. Новоселовка Тараклийского района. Выявлена яма колоколовидной формы диаметром до 1,7 м и глубиной 1,5 м, содержащая материал периода поздней бронзы. Найдены фрагменты керамики, каменные орудия и кости животных. Все предметы и костные останки

были покрыты каменной зернотеркой, уложенной плашмя. Керамика и индивидуальные находки характерны для комплексов Белозерской культуры XII-XI вв. до н.э. Археозоологический комплекс ямы 1 представлен намеренно уложенными под каменную зернотерку костями лошадей, 5 из которых относятся к особой породе, характеризующейся среднетонкими конечностями. Кроме того, в незначительном количестве имеются кости крупного и мелкого рогатого скота.

BIBLIOGRAFIE:

Agulnikov 1996: *Necropola culturii Belozerka de la Cazaclia* (Bucureşti 1996).

Postică ş.a. 1995: Gh. Postica, E. Sava, S. Agulnikov, *Morminte ale nomazilor turanici medievali din tumuli de lângă localitățile Taraclia şi Cazaclia*. MA, XX, 1995, 141-171.

Агульников 1981: С.М. Агульников, *Раскопки курганов у пос. Тараклия*. АО в 1980 г., 1981, 386-387.

Агульников, Хахеу 1988: С.М. Агульников, В.П. Хахеу, *Курганный могильник белозерского времени у п. Тараклия*. АИМ 1983, 1988, 74-79.

Агульников 2006: С.М. Агульников, *Поселения эпохи поздней бронзы в Буджакской степи*. RA, vol. II, nr. 1-2, 2006, 217-262.

Агульников 2011: С.М. Агульников, *Раскопки кургана 17 у с. Казаклия в 1985 году*. RA, vol. VII, nr. 1-2, 2011, 129-156.

Ванчугов 1990: В.П. Ванчугов, *Белозерские памятники в Северо-Западном Причерноморье* (Киев 1990).

Ванчугов и др. 1991: В.П. Ванчугов, А.Г. Загинайло, В.Г. Кушнир, В.Г. Петренко, *Вороновка-II, поселение позднего бронзового века в Северо-Западном Причерноморье* (Киев 1971).

Мишина, Чирков 1986: Т.Н. Мишина, А.Ю. Чирков, *Гумельницкое поселение Тараклия*. АО в 1984 г., 1986, 385.

Рафалович, Черняков 1982: И. А. Рафалович, И.Т. Черняков, Комратское поселение эпохи поздней бронзы. В сб.: Археологические памятники Северо-Западного Причерноморья (Киев 1982) 53-66.

Секерская 2000: Е.П. Секерская, *Скотоводство и охота в хозяйстве позднесабатиновского поселения Дремайловка*, Stratum Plus № 2, 2000, 419-422.

Секерская 2013: Е.П. Секерская, *Животноводство и охота древнего населения Северо-Западного Причерноморья*. В сб.: Древние культуры Северо-Западного Причерноморья (Одесса 2013), 714-727.

Чеботаренко и др. 1989: Г.Ф. Чеботаренко, Е.В. Яровой, Н.П. Тельнов, *Курганы Буджакской степи* (Кишинев 1989).

Черняков 1985: И.Т. Черняков, *Северо-Западное Причерноморье во второй половине II тыс. до н.э.* (Киев 1985).

Шербакова 1981: Т.А. Шербакова, *Работы Буджакской новостроечной экспедиции*. АО в 1980 г., 1981, 394-395.

16.05.2015

DATE PRELIMINARE PRIVIND CERCETĂRILE DE SALVARE EFECTUATE LA LIPOVENI (R-NUL CIMIŞLIA) ÎN ANUL 2014

Sergiu MATVEEV, Vlad VORNIC

Cuvinte cheie: Hallstatt, cultura getică, cultura Sântana de Mureş-Cerneahov, cuptor, vatră, gropi, ceramică.

Key words: Hallstatt, the getic culture, the culture Sântana de Mureş-Cerneahov, oven, fireplace, pits, pottery.

Ключевые слова: Гальштатт, гетская культура, культура Сынтана де Муреш-Черняхов, печь, очаг, ямы, керамика.

În vara anului 2014 au continuat săpăturile arheologice de salvare la situl Lipoveni II amplasat la nord de localitatea omonimă din r-nul Cimişlia **(Fig. 1; 2)**[1]. Pe teren s-a constatat că, în pofida unor prescripţii emise de Agenţia Naţională Arheologică şi a intervenţiilor faţă de administraţia publică locală şi locuitorii satelor învecinate, degradarea sitului ca urmare a extragerilor ilicite de nisip avansează.

Investigaţiile arheologice de salvare demarate în anul 2013 au permis identificarea în limitele sitului Lipoveni II a cinci orizonturi culturale datând din eneolitic (mil. IV î.Hr.), Hallstatt-ul timpuriu (sec. XII-X î.Hr.), a doua vârstă a fierului (sec. V–III î.Hr.), perioada de început a epocii migraţiilor (sec. III–IV d.Hr.) şi evul mediu târziu (sec. XVI-XVIII)[2]. Locuirea cea mai intensă în zona cercetată este atestată pentru cultura getică (sec. V–III î.Hr.) şi complexul cultural Sântana de Mureş-Cerneahov din perioada migraţiei goţilor (sec. III–IV d.Hr.), celelalte epoci fiind documentate prin descoperiri răzleţe[3].

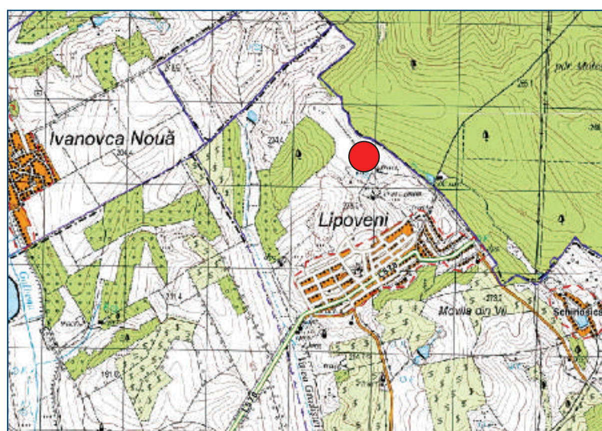

Fig. 1. Poziţia topografică a sitului arheologic Lipoveni II.

Fig. 2. Ortofotoplanul sitului Lipoveni II cu localizarea secţiunilor.

Scopul săpăturilor de salvare din anul 2014 a fost decopertarea integrală a cuptorului 1, semnalat şi cercetat parţial în anul 2013, şi salvgardarea de la distrugere a altor complexe din vecinătatea imediată afectate de excavările ilegale de nisip.

[1] Investigaţiile au fost efectuate cu suportul financiar al Agenţiei Naţionale Arheologice şi al Laboratorului de Cercetări Ştiinţifice „Tracologie" al USM. La cercetările de teren din anul 2014 au luat parte dr., conf.univ. Sergiu Matveev (responsabil), dr. Vlad Vornic, specialiştii Ion Ceban, Ion Noroc şi Eugen Mistreanu, precum şi studenţii Artemis Balan, Adrian Iorga, Nicu Bonari şi Vasile Ceban. În acest context, ne exprimăm întreaga recunoştinţă faţă de dl prof. Ion Bivol, care ne-a susţinut pe tot parcursul investigaţiilor. De asemenea, aducem mulţumiri directorului Liceului Internat cu profil sportiv din com. Lipoveni, dl Gheorghe Rusu, cât şi primarului localităţii, dl Mihail Petrache, pentru sprijinul acordat pe durata cercetărilor de teren.

[2] Iniţial au fost atribuite orizontului medieval şi câteva fragmente de oale-borcan lucrate la roată din pastă zgrunţuroasă de culoare cenuşie-cafenie, cu marginea prevăzută cu şănţuire pe latura interioară pentru capac, care însă se datează mai curând în sec. IV d.Hr.

[3] Matveev, Vornic 2014, 65-78.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. II – 2015, p. 21-32

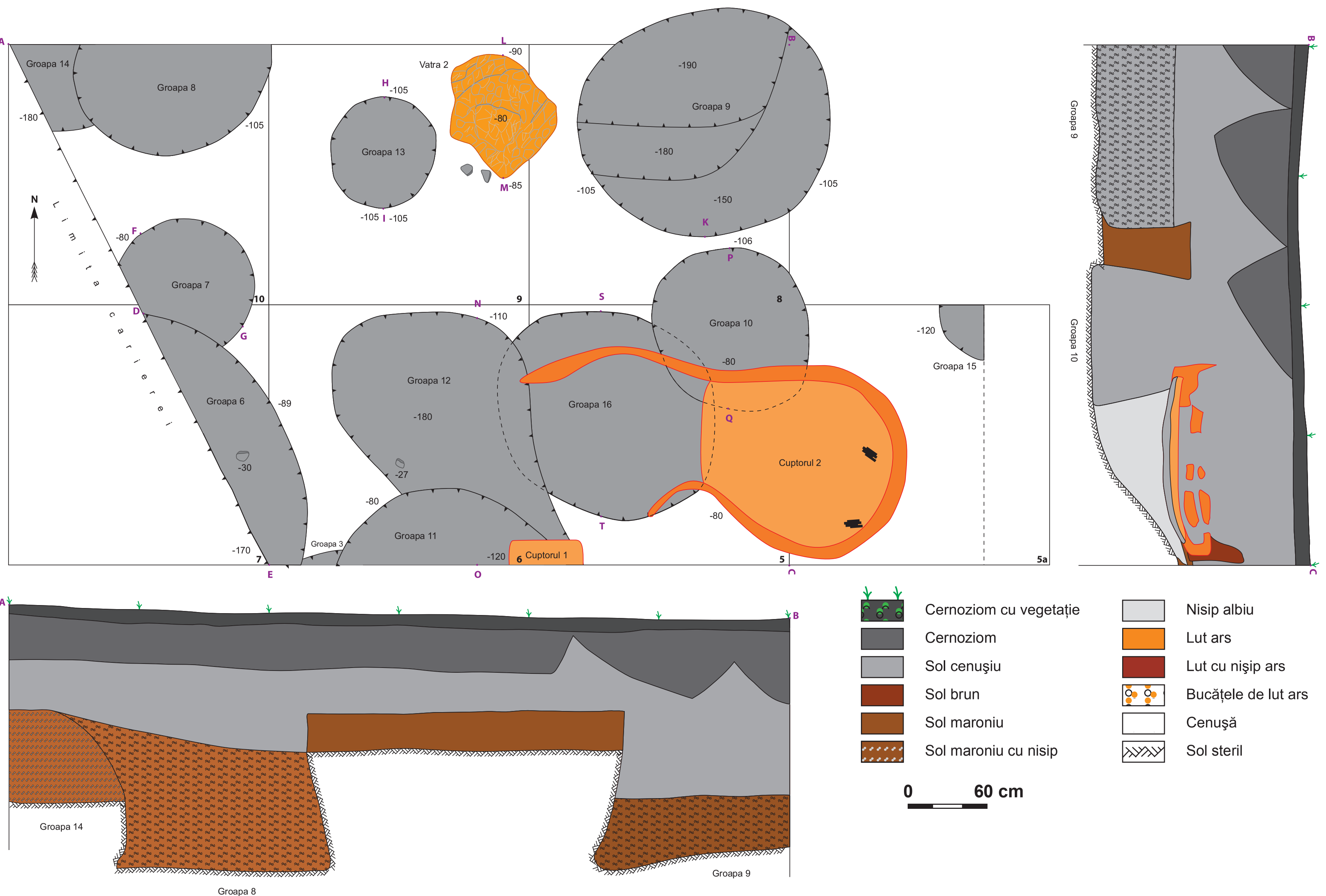

Fig. 3. Secțiunea II/2014, plan şi profile.

Fig. 4. Secțiunea II, adâncimea 0,8 m. Vedere dinspre est.

Fig. 5. Secțiunea II, vatra 2. Vedere dinspre nord.

Inițial, în partea de nord a secțiunii II, deschise în anul 2013, s-a executat un sondaj de formă aproximativ rectangulară, orientat pe axa nord-sud, cu dimensiunile de circa 4x6 m. Ulterior, după depistarea celei de-a doua instalații de foc, pe latura estică a sondajului s-a mai trasat o casetă de 2x1,5 m. Drept urmare, săpătura a căpătat o formă uşor neregulată, cu suprafața totală de cca 28 m.p. **(Fig. 3; 4)**.

Examinarea profilurilor secțiunii a scos în evidență cinci unități stratigrafice, după cum urmează: sol vegetal (0-0,20 m), cernoziom (0,20–0,40 m), sol cenuşiu cu pigmenți de calcar (0,40–0,60/0,65 m), sol de culoare castanie cu pigmenți de lut ars şi cenuşă (0,65–1,0 m) şi sol galben steril (de la 1,0 m în jos).

Stratul de depuneri antropogene, afectat puternic de lucrările agricole, corespunde în linii mari cu primele patru-cinci straturi de săpătură (0–0,85/1,0 m). Materialul arheologic găsit prin cercetările din anul 2014 în stratul arheologic şi la suprafața solului este reprezentat de diferite piese de inventar lucrate din bronz **(Fig. 6, 1-4; 7, 2-3, 7, 9-11)**, fier **(Fig. 6, 5-8; 7, 1, 4-6, 8, 12, 14-16)**, corn **(Fig. 6, 10; 7, 17)** şi piatră **(Fig. 6, 9; 7, 13)**, numeroase fragmente de vase ceramice lucrate cu mâna şi la roata olarului şi resturi faunistice.

Datele stratigrafice şi materialele arheologice, cu deosebire ceramica, indică asupra faptului că locuirea din sec. III–IV d.Hr. corespunde *grosso modo* primelor trei straturi de săpătură (0–0,60 m). Urmează apoi, pană la adâncimea de cca 1 m, stratul corespunzător celor două orizonturi culturale din mileniul I î.Hr., limitele reduse ale suprafeței cercetate neoferind momentan indicatori pentru delimitarea lor.

Din cuprinsul stratului de cultură a fost adunată o colecție bogată de resturi faunistice **(Tab. 1)**. Este interesant de remarcat că majoritatea oaselor provin din staturile de săpătură IV-V, ce corespund în linii mari locuirii din epoca fierului. Analiza arheozoologică dovedeşte preponderența netă a oaselor de vite cornute mari. Spre deosebire de cercetarea din anul 2013, când în straturile inferioare au fost găsite doar oase de

Fig. 6. Piese de bronz (1-4), fier (5-8), piatră (9) şi corn (10).

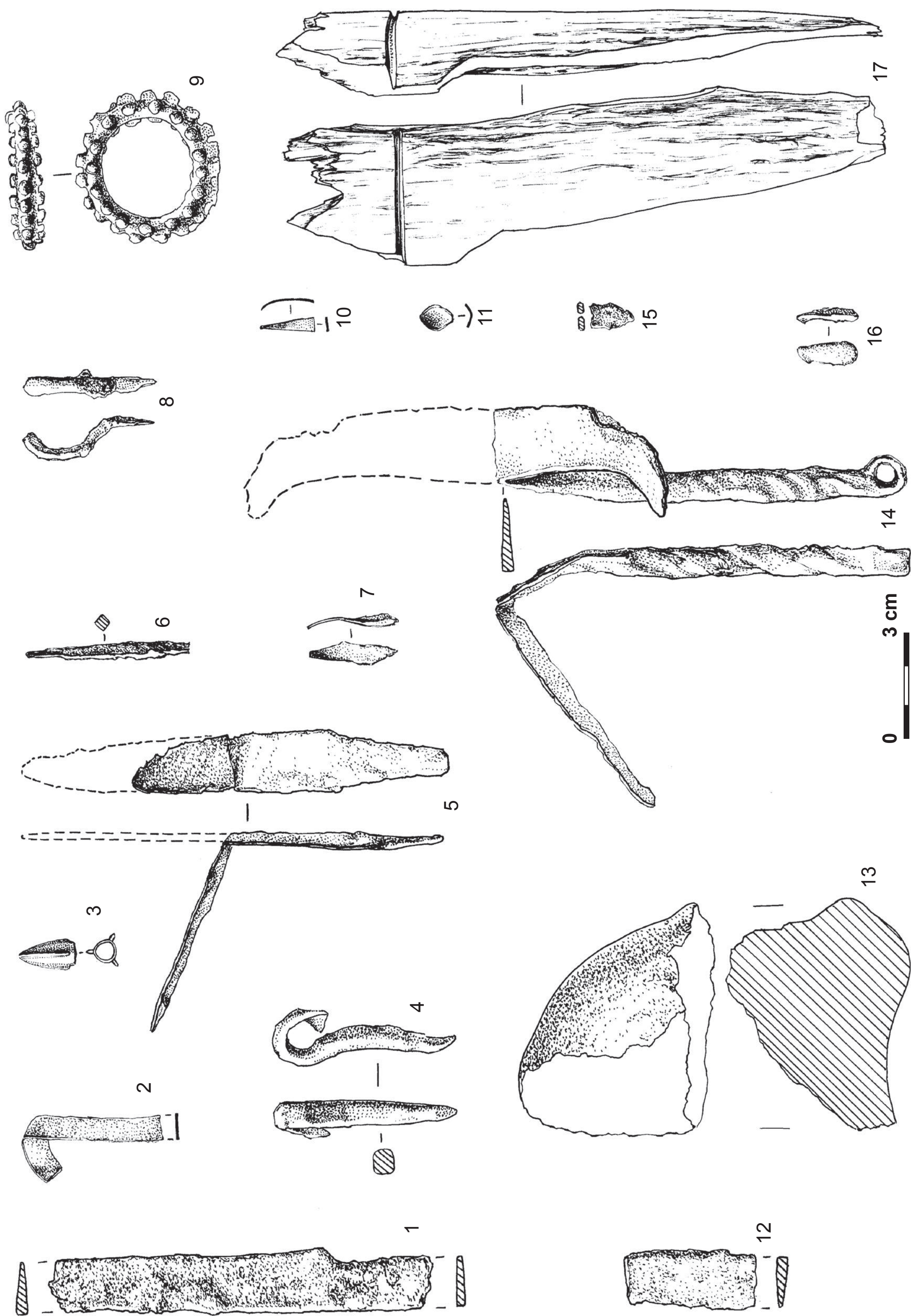

Fig. 7. Piese de bronz (2-3, 7, 9-11), fier (1, 4-6, 8, 12, 14-16), piatră (13) şi corn (17).

Specie / Strat	Bos taurus	Equus caballus	Capra/ Ovis	Sus scrofa	Canis familiaris	Nedeterminate
I (0-0,2 m)	3	1	-	-	-	1
II (0,2-0,4 m)	39	8	3	5	-	4
III (0,4-0,6 m)	55	2	5	10	-	-
IV (0,6-0,8 m)	141	-	5	-	2	-
V (0,8-1,0 m)	199	8	10	1	-	51

bovine şi suine, tabelul cu statistica resturilor faunistice descoperite în anul 2014 este mult mai pestriț[4].

În anul 2014, în perimetrul secțiunii II au fost identificate mai multe complexe arheologice, precum o vatră, un cuptor menajer şi 11 gropi, atribuite la diferite epoci istorice.

Vatra 2/II/2014[5] **(Fig. 5)** a apărut în partea central-nordică a săpăturii, la adâncimea de 0,85 cm de la nivelul actual de călcare. Ea reprezenta o platformă din lut ars, de formă ovală-neregulată, cu dimensiunile de 0,66x0,90 m. În partea superioară vatra avea o crustă de lut puternic ars, cu grosimea de 0,04 m, păstrată parțial, urmată de un strat de lut ars, cu grosimea variind între 0,07 şi 0,11 m. În partea nordică suprafața vetrei a fost amenajată în pantă cu o denivelare față de cea sudică de 0,12 m. În stratul de sub vatră au fost descoperite 28 de oase de bovine. Poziția stratigrafică şi analogiile directe cunoscute în situl fortificat Saharna Mare[6] şi altele similare permit atribuirea acestei instalații de foc la orizontul cultural getic din sec. V-III î.Hr.

Cuptorul 2/II/2014 **(Fig. 8)** a fost semnalat în marginea de est a secțiunii, la adâncimea de 0,80 m de la suprafața actuală a solului. El avea în plan forma cvazi circulară, cu diametrul de cca 1,43 m, prezentând în partea vestică un canal de foc, lat la gură de 0,76 şi lung de peste 0,90 m. Partea inferioară a cuptorului a fost amenajată în solul viu. Vatra instalației, aflată la nivelul de 1,04 m, era acoperită cu un strat de cenuşă, gros de 0,04 m. Cuptorul a fost folosit intens, dovada constituind-o şi faptul că de jur-împrejurul pereților lutul viu era ars la roşu pe o adâncime de cca 0,10 m. Bolta nu s-a păstrat, fiind prăbuşită din antichitate. Ulterior abandonării, complexul a fost afectat de lucrările agricole. Umplutura cuptorului consta din pământ cenuşiu, amestecat cu bucăți de lut ars în care s-au găsit câteva resturi faunistice trecute prin foc şi un fragment din pereții unui vas ceramic lucrat la roată din pastă zgrunțuroasă. Tot de la un recipent modelat la roată din pastă zgrunțuroasă provine şi un fragment de buză, găsit sub vatra cuptorului. Un alt fragment de vas cu fundul plat găsit în umplutura cuptorului este lucrat cu mâna din pastă grosieră, fiind specific orizontului cultural getic. În partea de nord şi de vest, cuptorul suprapunea gropile 10 şi 16 **(Fig. 9)**. Fragmentele ceramice caracteristice culturii Sântana de Mureş–Cerneahov, cât şi asemănarea clară cu cuptorul 1 descoperit în anul 2013, permit atribuirea acestui complex nivelului de locuire databil în sec. III-IV d.Hr.

Complexele cele mai frecvent întâlnite în situl de la Lipoveni sunt gropile. În campania din 2014 au fost semnalate 11 asemenea complexe (6/II/2014–16/II/2014), dintre care unele distruse în parte prin suprapuneri ulterioare sau de cariera de nisip neautorizată. Groapa 15/II/2014 intra în cea mai mare parte sub pereții secțiunii, urmând a fi cercetată prin săpăturile viitoare. Majoritatea gropilor au fost identificate pe fundalul solului viu, la nivelul de 0,8–1,0 m de la suprafața actuală a solului. Fiind suprapuse de cuptoarele menajere, trei gropi (nr. 10, 11 şi 16) au putut fi depistate la o adâncime mai mare, de 1,20–1,25 m.

Ca dimensiuni, formă şi conținut, gropile se deosebesc între ele. Astfel, unele complexe sunt mici (nr. 11). Majoritatea gropilor prezintă însă dimensiuni mijlocii (nr. 7-10, 12-16) sau chiar mari (nr. 6). Adâncimea gropilor varia între 1,20 m şi 2,25 m de la nivelul actual de călcare a solului. Cât priveşte forma, distingem gropi în formă de clopot (nr. 6-8, 13, 16), gropi cu pereții drepți (nr. 10, 12) şi gropi prevăzute cu trepte (nr. 9).

Umplutura celor mai multe dintre gropi consta din sol cenuşiu-castaniu, amestecat cu fragmente ceramice şi oase de animale. În cuprinsul unei gropi (nr. 6) au mai fost găsite două plăcuțe de forme diferite de bronz, un obiect inform de fier şi un fragment de cărămidă, iar într-un alt complex (nr. 7) – o bucată de lut ars. În solul de umplutură al gropii 14 nu au fost semnalate materiale arheologice. Cât priveşte destinația, judecând după dimensiuni, formă şi conținut, cele mai multe dintre gropile cercetate până acum au fost folosite probabil pentru depozitarea resturilor menajere. Materialul faunistic colectat în umplutura gropilor corespunde diversității speciilor identificate

---

[4] Mulțumim dlui dr. Roman Croitor pentru bunăvoința de a studia colecția de oase recuperate din situl Lipoveni II în anul 2014.

[5] În timpul săpăturilor a fost utilizat următorul sistem de înregistrare a complexelor, ex: Vatra 2/II/2014, unde Vatra 2 – numele complexului şi numărul lui de ordine, II – numărul secțiunii, 2014 – anul cercetării. Numerotarea descoperirilor de piese de inventar şi a complexelor s-a realizat în continuarea celor din campania anterioară.

[6] Niculiță, Zanoci, Arnăut 2008, 104-106.

Fig. 8. Secțiunea II, cuptorul 2. Vedere dinspre vest.

Fig. 9. Groapa 10 suprapusă de cuptorul 2.

în stratul de cultură, unica excepție o formează cele două bucăți de corn de cerb (*Cervus elaphus*) identificate în groapa 12.

Referitor la apartenența cultural-cronologică a gropilor, aceasta a putut fi stabilită pe baza ceramicii şi a datelor stratigrafice. Este de subliniat însă că, din cauza întretăierilor şi amestecului de materiale, pentru unele complexe atribuirea a fost făcută cu un grad mic de probabilitate, iar trei gropi (nr. 14-15) au rămas nedeterminate sub aspect cultural şi cronologic. Astfel, vestigii specifice numai primei epoci a fierului au fost găsite în două gropi (nr. 13 şi 16), iar pentru Latene-ul timpuriu – în trei complexe (nr. 8, 11 şi 12). În umplutura a patru gropi (nr. 6-7, 9-10) materialul ceramic getic prevalează numeric, dar sunt prezente şi fragmente de vase de tip Sântana de Mureş-Cerneahov. Mai multe cioburi recuperate din groapa 9 provin de la o oală de factură getică ce a putut fi întregită **(Fig. 10)**.

***

Complexele şi materialele arheologice descoperite în cuprinsul sondajului şi la suprafața solului cu prilejul cercetărilor din anul 2014 în situl Lipoveni II aparțin unor epoci diferite, după cum urmează:

1. Cele mai vechi vestigii materiale semnalate aparțin perioadei timpurii a primei epoci a fierului. Dar, din cauza că situl Lipoveni II este amplasat într-o zonă de contact dintre diferite cercuri culturale din Hallstatt-ul timpuriu şi al numărului redus de vestigii recuperate, nu a fost posibilă atribuirea sigură la una dintre culturile arheologice cunoscute, preliminar atribuindu-le grupului Chişinău-Corlăteni (sec. XII –X î.Hr.). Acestui orizont cultural aparțin cu siguranță două gropi menajere (nr. 13 şi 16) şi mai multe fragmente ceramice **(Fig. 11)** şi oase de animale, descoperite cu precădere în partea inferioară a stratului de depuneri antropogene. Nu

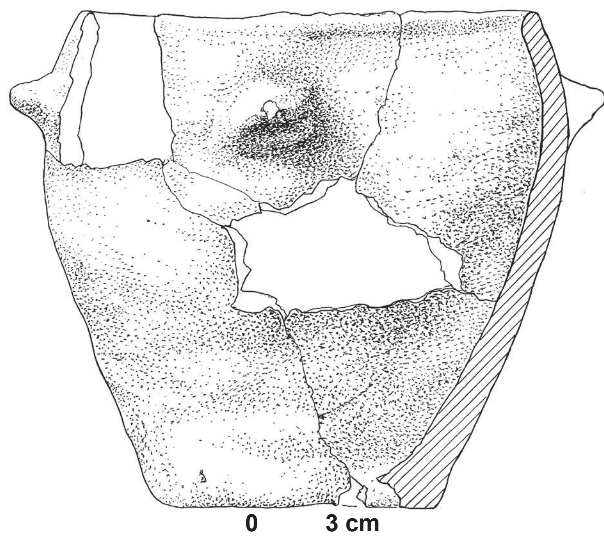

Fig. 10. Vas getic din groapa 9.

Fig. 11. Fragmente de vase din prima epocă a fierului.

este exclus însă ca unele dintre fragmentele ceramice lucrate cu mâna la care ne referim să se dateze într-o perioadă mai târzie (sec. V–IV î.Hr.). Dintre fragmentele ceramice mai semnificative menționăm câteva fragmente de vase modelate dintr-o pastă fină de culoare cenuşie sau neagră, având suprafața exterioară lustruită şi decorată cu caneluri orizontale **(Fig. 11, 4-5)**. Tot din pastă fină este lucrată o ceaşcă cu corpul bitronconic şi buza evazată. Din categoria ceramicii semifine fac parte străchinile cu buza invazată **(Fig. 11, 1-2)**, iar din rândul celei grosiere – diferite forme de oale, castroane şi căni. Pe lângă caneluri, sistemul de ornamentare cuprinde uneori mici proeminențe, linii incizate (drepte sau în rețea) sau şiruri de alveole dispuse oblic **(Fig. 11, 3)**.

2. Următorul orizont cronologic identificat este cel corespunzător culturii getice din sec. V-III î.Hr. Chiar dacă nu a putut fi delimitată din punct de vedere stratigrafic, locuirea din această perioadă este clar documentată, fiind reprezentată atât prin complexe, cât şi prin diverse materiale arheologice. În ceea ce priveşte complexele, aşezării getice îi pot fi atribuite vatra de lut în aer liber şi trei gropi (nr. 8, 11 şi 12). Gropile erau de formă cilindrică, cu diametrele de 1,5 m şi, respectiv, 1,2 m şi conțineau în solul de umplutură fragmente ceramice, oase, lut ars şi pietre. Pe baza resturilor ceramice descoperite în cuprinsul lor şi a poziției stratigrafice, gropile 8 şi 12 au putut fi atribuite locuirii din Latene-ului timpuriu cu mai multă certitudine, pe când încadrarea cronologică a celei de a treia gropi (nr. 11) este mai puțin sigură, din cauză că era puternic afectată de alte complexe şi conținea un număr redus de vestigii.

Inventarul arheologic atribuit orizontului cultural getic cuprinde câteva obiecte de inventar, o cantitate însemnată de ceramică şi resturi faunistice. Dintre obiectele de bronz, se evidențiază o verigă cu nodozități **(Fig. 6, 4; 7, 9)**. Numite în literatura de specialitate şi verigi „de tip celtic”, piesele în discuție au fost utilizate ca brățări, pandantive ori componentă a garniturii de centură, fiind caracteristice în special pentru sec. IV-I î.Hr., chiar dacă unele variante se întâlnesc şi în prima epocă a fierului, dar şi în primele veacuri d.Hr.[7]. Mai notăm un vârf de săgeată cu trei aripioare şi tub de înmănuşare **(Fig. 6, 3; 7, 3)**, o plăcuță triunghiulară şi o piesă de formă ovală în plan şi concav-convexă în secțiune, cu destinația nedeterminată **(Fig. 6, 2; 7, 11)**. Din rândul pieselor din piatră face parte un fragment de râşniță(?) **(Fig. 6, 9; 7, 13)**, confecționată

[7] Нефедова 1992, 25-28; Discuțiile istoriografice privind acest tip de descoperiri au fost sintetizate în lucrarea recentă semnată de D. Žuravlev (a se vedea: Журавлев 2014).

Fig. 12. Fragmente de vase getice.

Fig. 13. Fragmente de vase aparținând culturii Sântana de Mureş-Cerneahov.

dintr-o rocă dură, având o suprafață puternic şlefuită. Nu este exclus ca piatra respectivă să fi fost folosită şi la ascuțirea uneltelor de metal. După compoziția pastei şi ardere, ceramica poate fi împărțită în câteva categorii şi grupe. Din pastă semifină au fost lucrate mai ales străchini şi castroane. Repertoriul olăriei grosiere cuprinde căni, capace şi diferite forme de oale ornamentate deseori cu brâie simple sau alveolate şi proeminențe aplatizate sau cilindrice **(Fig. 12)**.

3. Descoperiri importante țin de orizontul culturii Sântana de Mureş-Cerneahov din perioada migrației goților (sec. III-IV d.Hr.). Locuirii din această perioadă i se atribuie cuptorul de bucătărie în aer liber, patru gropi (nr. 6-7, 9-10) şi un relativ bogat inventar arheologic, cuprinzând o monedă de bronz **(Fig. 6, 1)**, o fibulă **(Fig. 6, 8; 7, 8)**, o limbă de cataramă **(Fig. 6, 6; 7, 4)** şi trei cuțite de fier **(Fig. 6: 5, 7; 7: 1, 5, 12, 14)**, precum şi mai multe fragmente ceramice şi oase de animale.

Moneda din bronz a fost descoperită fortuit de către un localnic în zona de la sud-est de secțiunea II. Piesa prezintă pe *avers*: bustul lui Gordian III îndreptat spre dreapta, legendă: IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG, *revers*: Moesia flancată de un taur şi un leu, legendă: PMS COL VIM, în exergă: AN·I·I·, diametru: 30 mm. Piesa a fost emisă de împăratul Gordian III (238-244) la atelierul din Viminacium între anii 240-241 d.Hr. Acest tip de monede a fost descris într-un studiu special semnat de Cristian Găzdac şi Ágnes Alföldy-Găzdac[8]. Piesa descoperită la Lipoveni are o valoare deosebită pentru circulația monetară în spațiul pruto-nistrean, fiind prima monedă de bronz emisă sub autoritatea acestui împărat la Viminacium cunoscută pe teritoriul Republicii Moldova.

Dintre cuțite se evidențiază piesa cu lama curbată **(Fig. 6, 7; 7, 14)**, de formă triunghiulară în secțiune şi mânerul torsionat, care face un tot întreg cu lama cuțitului. Analogii se cunosc în unele situri ale culturii Sântana de Mureş-Cerneahov, cum ar fi de exemplu aşezările de la Bulboaca şi Luka-Vrublevețkaia sau necropola de la Mogoşani[9].

Deşi aflate doar în stare fragmentară, recipientele ceramice au constituit principalul material arheologic recoltat din aşezarea Sântana de Mureş-Cerneahov de la Lipoveni. Având în vedere factura, compoziția pastei şi tehnica de confecționare, ceramica de aici se împarte în trei categorii distincte: lucrată la roată din pastă zgrunțuroasă; lucrată la roată din pastă fină şi romană de import.

Cantitativ şi tipologic, cel mai bine este reprezentată ceramica lucrată la roată din pastă fină **(Fig. 13, 1-5)**. Forma foarte frecvent întâlnită în cadrul acestei categorii ceramice este castronul, care cuprinde mai multe tipuri şi variante. O altă formă de vas specifică

---
8 Găzdac, Alföldy-Găzdac 2008, 93-130.
9 Магомедов 2001, 83.

ceramicii fine din aşezarea analizată este cana, fiind descoperite mai multe fragmente de torți şi margini, ce provin de la recipiente de tipuri diferite. Oalele din pastă fină apar rar.

Destul de bine este reprezentată şi olăria lucrată la roată din pastă zgrunțuroasă **(Fig. 13, 6-8)**. Ca şi în alte aşezări de tip Sântana de Mureş-Cerneahov, forma cea mai des întâlnită în cadrul acestei specii ceramice este oala-borcan. Alte forme de ceramică zgrunțuroasă documentate sunt vasele de provizii.

Ceramica romană a fost folosită într-un procent mai redus decât olăria lucrată la roată produsă pe plan local. Toate fragmentele par să provină de la amfore şi amforete, dintre care se evidențiază un exemplar cu fundul conic, prevăzut pe corp cu caneluri orizontale **(Fig. 14, 2)**.

Fig. 14. Fragmente de amfore romane.

***

În urma cercetărilor arheologice de salvare din anul 2014 la situl Lipoveni II au fost identificate mai multe complexe arheologice, precum o vatră în aer liber, un cuptor de gospodărie şi 11 gropi menajere. Materialul arheologic descoperit în cuprinsul complexelor, în stratul de depuneri antropogene şi la suprafața solului se atribuie la trei orizonturi culturale datând din Hallstatt-ul timpuriu (sec. XII–X), Latene-ul timpuriu (sec. V–III î.Hr.) şi din perioada de început a epocii migrațiilor (sec. III–IV î.Hr.).

Având în vedere valoarea ştiințifică deosebită a obiectivului arheologic de la Lipoveni, dar şi pericolul de distrugere în continuare de cariera de nisip, se impune cercetarea lui prin săpături de anvergură. Evident, investigațiile viitoare vor permite clarificarea mai multor probleme importante ridicate de acest sit arheologic. Cu siguranță, cercetarea lui prin săpături ample va oferi date mai concludente privind atribuirea cultural-cronologică a vestigiilor din prima epocă a fierului, delimitarea stratigrafică a celor două nivele de locuire din mil. I î.Hr. şi stabilirea structurii habitatului databil în sec. III–IV d.Hr. De asemenea, prospecțiunile de suprafață amănunțite vor contribui la cunoaşterea mai aprofundată a realităților istorico-arheologice din această microzonă, harta arheologică urmând să se completeze cu noi situri datate în epoci diferite.

SUMMARY

PRELIMINARY DATA OF THE RESCUE RESEARCHES CONDUCTED IN THE LIPOVENI COMMUNE (CIMIŞLIA DISTRICT) IN 2014

In 2014 continued the rescue excavations at the multi-layered site of the Lipoveni commune, Cimişlia district. The main objective pursued complete uncovering of the household oven, identified in the previous year, and saving from destruction of the other complexes affected by illegal sand excavations in the immediate vicinity.

As a result of researching an area of approximately 28 m^2, archaeological complexes have been identified: a fireplace (nr. 2), a household oven (nr. 2) and 11 refuse pits (nr. 6-16). The oven is similar to that found in the previous year, being attributed to the housing of III-IV century AD. The clay fireplace has similarities with complexes dating in the first or second Iron Age, a fact confirmed stratigraphically. Concerning the pits, the filling archaeological material of them is assigned to three cultural horizons, namely early Hallstatt (XII-X centuries), Getic culture (V-III centuries BC) and Santana de Mures-Černjachov culture (III-IV centuries AD).

Various inventory items are discovered in the excavation or on the soil surface. From the viewpoint of the material of production, they can be separated into pieces of iron (knives, piercing, tongue buckle), bronze (coin, link with nodules, arrowhead etc.) and stone (grinder).

The collection of pottery fragments belongs to several housing horizons, namely the first and second Iron Age epoch, the period of the beginning of great migrations and late Middle Ages. Attention is attracted by a large number of animal bones, found especially in the lower part of the archaeological layer.

РЕЗЮМЕ

ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫЕ ИТОГИ СПАСАТЕЛЬНЫХ РАСКОПОК У СЕЛА ЛИПОВЕНЬ ЧИМИШЛИЙСКОГО Р-НА В 2014 ГОДУ

Спасательные раскопки на многослойном памятнике у села Липовень Чимишлийского района продолжились в 2014 году. Основной целью раскопок было полное исследование бытовой печи, обнаруженной в предыдущем году, и спасение от разрушения других комплексов, пострадавших от незаконной добычи песка в их непосредственной близости.

В результате исследования площади около 28 м^2, были выявлены следующие археологические комплексы: очаг (№2), печь (№2) и 11 ям (№6-16). Глиняный очаг имеет сходство с комплексами, относящимися ко второй эпохе железного века, факт подтвержденный и стратиграфическими данными. Печь аналогична обнаруженной в предыдущем году и относится к III-IV в. н.э. Археологический материал из заполнения ям относится к трем культурным горизонтам, а именно к раннему Гальштатту (XII-X вв. до н.э.), гетской культуре (V-III вв. до н.э.) и культуре Сынтана де Муреш-Черняхов (III-IV вв. н.э.).

Также были обнаружены различные предметы, как в самом раскопе, так и на поверхности поселения. По материалу изготовления их можно разделить на предметы из железа (ножи, шило, язычок от пряжки), бронзы (монета, кольцо с округлыми выступами, наконечник стрелы и т.д.) и камня (ручная мельница).

Коллекция фрагментов керамики принадлежит нескольким археологическим горизонтам, а именно первой и второй эпохам железного века, периоду начала Великого переселения народов и позднему средневековью. Привлекает внимание большое количество костей животных, найденных, главным образом, в нижней части археологического слоя.

BIBLIOGRAFIE

Găzdac, Alföldy-Găzdac 2008: Cristian Găzdac, Ágnes Alföldy-Găzdac, *Managementul crizei monetare? Monedele „P M S COL VIM" şi „PROVINCIA DACIA" în politica monetară romană a secolului III p. Chr.* EN, XVIII, 2008, 93-130.

Niculiță, Zanoci, Arnăut 2008: I. Niculiță, A. Zanoci, T. Arnăut, *Habitatul din mileniul I a. Chr. în regiunea Nistrului mijlociu: Siturile din zona Saharna* (Chişinău 2008).

Matveev, Vornic 2014: Matveev S., Vornic V., *Cercetări de salvare la Lipoveni (r-nul Cimişlia) efectuate în anul 2013. Date preliminare,* APRM, I, nr. 1-2, 2014, 65-78.

Журавлев 2014: Д.В. Журавлев, *«Браслеты» и кольца с выступами из позднескифских и сарматских памятников Северного Причерноморья.* Проблемы истории, филологии, культуры 1(43) (Москва-Магнитогорск-Новосибирск 2014), 59-85.

Магомедов 2001: Б.М. Магомедов, *Черняховская культура. Проблема этноса* (Lublin 2001).

Нефедова 1992: Е.С. Нефедова, *К вопросу о браслетах «латенского стиля».* В сб.: Проблемы хронологии эпохи латена и римского времени (Санкт-Петербург 1992), 21-34.

Рикман 1975: Э.А. Рикман, *Памятники сарматов и племен Черняховской культуры.* АКМ, вып. 5 (Кишинев 1975).

18.08.2015

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DIN ANUL 2014 ÎN SITUL FORTIFICAT DE LA BUTUCENI, R-NUL ORHEI

Octavian MUNTEANU, Sergiu MORARU, Maria VETRILĂ

Cuvinte cheie: fortificație, sistem defensiv, construcții din piatră, geți, Butuceni

Key words: fortification, defensive system, stone structure, Getae, Butuceni

Ключевые слова: укрепление, оборонительное сооружение, каменное сооружение, геты, Бутучень

Cercetările din spațiul fortificației getice Butuceni **(Fig. 1)** au fost reluate în anul 2013 cu ocazia lucrărilor pentru instalarea conductei de alimentare cu apă a locuitorilor din satul Butuceni[1]. Deşi situl de pe promontoriul Butuceni **(Fig. 2)** este destul de bine cunoscut[2], investigațiile recente au mai scos la lumina zilei urmele unui sistem defensiv din perioada getică şi un şir de structuri datând din aceeaşi perioadă[3]. Analiza vestigiilor a reuşit să ofere un şir de răspunsuri la întrebările privind locuirea spațiului în sec. V-III î.Hr, dar a adus în prim plan şi întrebări noi, răspunsurile la care puteau fi obținute numai în rezultatul unor săpături suplimentare. Printre întrebările-cheie desprinse ca rezultat al cercetărilor preventive din anul 2013, sunt de menționat cele care vizează elementele constitutive ale fortificației, respectiv tehnicile utilizate pentru edificarea acesteia, dar şi delimitarea traiectoriei sistemului defensiv identificat în lumina descoperirilor realizate. În căutarea răspunsurilor la aceste întrebări au fost trasate trei secțiuni **(Fig. 2)**, urmând să prezentăm în rândurile de mai jos rezultatele obținute privind studierea sistemului defensiv din perioada getică.

Secțiunea II

Secțiunea a fost trasată în partea de vest a promontoriului Butuceni, fiind orientată pe axa sud-nord, paralel cu secțiunea I/2013 şi cu drumul de intrare în satul Butuceni, la distanța de 10 m vest de secțiunea I **(Fig. 2)**. Secțiunea avea lungimea de 9 m şi lățimea de 2 m, însumând o suprafață de 18 m.p. Drept rezultat al investigațiilor arheologice, au fost identificate şi cercetate urmele sistemului defensiv care avea la bază structuri din piatră, lemn şi pământ.

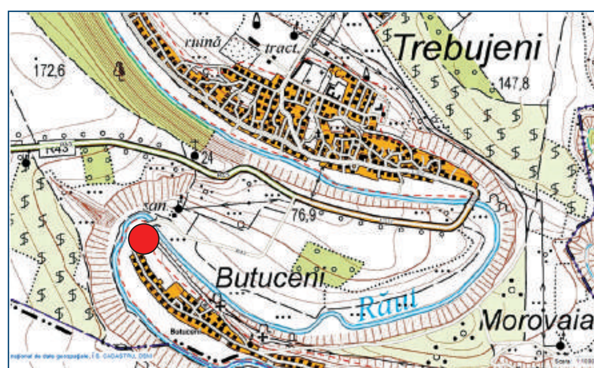

Fig.1. Localizarea zonei cercetate a sitului în anul 2014.

Fig. 2. Imagine ortofoto cu amplasarea secțiunilor I-III şi V.

Elemente de construcție ale sistemului defensiv. De la bun început constatăm faptul că situația atestată în procesul cercetărilor nu oferă informații certe, dar există un şir de indicii care trebuie luate în seamă. În primul rând, atenționăm asupra descoperi-

1 Munteanu, Iarmulschi, Popovici 2014, 55-66.

2 Smirnov 1954, 24-29; Niculiță, Teodor, Zanoci 2002, 27; Niculiță, Teodor, Zanoci 2002, 41; Arnăut 2003; Postică ş.a. 2010, 62; Zanoci 1998; Никулицэ 1987, 88-101.

3 În cadrul cercetărilor din anul 2014 au mai fost descoperite urme ale activității umane şi din perioada medievală (două locuințe adâncite prevăzute cu cuptoare-pietrar), vestigiile respective urmând să constituie subiectul unei alte lucrări.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. II – 2015, p. 33-42

Fig. 3. Secțiunea II, aglomerație de pietre. Privire dinspre nord.

Fig. 4. Secțiunea II, profilul de vest.

rii aglomerației de pietre pe aceeaşi linie cu îngrămădirile de pietre din secțiunea I. Aglomerațiile de pietre au început să fie delimitate începând cu stratul II de săpătură, fiind concentrate preponderent în carourile (în continuare se va abrevia car.) A2, A3 (doar în partea lui de nord) şi A5 **(Fig. 3, 4)**. La nivelul stratului III sporise cantitatea de pietre în car. A2, apărând în car. A1 şi A4. La nivelul stratului IV, cantitatea de pietre se redusese, rămânând a fi observate aglomerații de piatră care formau trei linii paralele în car. A3 şi A4, la adâncimea de 0,75 m **(Fig. 3, 4)**. Înainte de a interpreta aceste trei linii de aglomerații de pietre, trebuie de menționat că pe lângă observațiile privind planimetria, pentru delimitarea elementelor constitutive ale sistemului defensiv, foarte utile sunt observațiile stratigrafiei verticale. Astfel, analizând stratigrafia din această secțiune, în special profilul vestic, pot fi sesizate trei amenajări distincte. Le vom prezenta de la sud la nord şi vom încerca să desluşim semnificația lor.

Amenajarea sudică **(Fig. 3, 4)** a fost descoperită în car. A3 (preponderent în partea lui sudică), la adâncimea de 0,45 m de la nivelul actual de călcare, având lungimea de 1,2 m la deschidere şi circa 0,6 m la bază (adâncimea de 1,2 m de la nivelul actual de călcare). Respectiv, amenajarea avea forma trapezoidală în secțiune, cu adâncimea de 0,7-0,75 m. Întrebarea privind forma în plan a amenajării discutate nu are un răspuns cert pe care l-am putea oferi în baza datelor rezultate din săpăturile arheologice. Mai mult, ne întrebăm dacă este vorba de un singur complex sau de mai multe? Astfel, analiza profilului estic sugerează şi el existența unui complex similar cu cel amintit, iar posibilele interpretări ar putea oferi două variante:

1. Un singur complex, care se prezenta sub forma unui şanț;

2. Mai multe complexe, care se prezentau sub forma unor gropi de dimensiuni destul de mari, aranjate pe o singură linie.

În cazul în care este vorba de şanț, lățimea acestuia ar fi de 1,2 m, cu adâncimea de 0,7-0,75 m, orientat pe direcția est-vest. Dacă însă erau gropi, acestea ar fi avut forme aproximativ circulare în plan, cu diametrele de 1,2-1,4 m, respectiv aceeaşi adâncime şi aceeaşi orientare est-vest. Umplutura complexului consta din pietre neprelucrate, unele de dimensiuni mari (0,4x0,35x0,25 m), fără urme de mortar, la care se adaugă fragmente de lipitură de lut şi sporadice bucățele de cărbune de lemn.

Amenajarea centrală **(Fig. 3, 4)** este mai mult presupusă, decât foarte clar delimitată. Este vorba de depistarea unor pietre ce se aflau la distanța de 1,6 m nord de amenajarea sudică, la adâncimea de 0,8 m (la nivelul rocii). Conturul complexului practic nu s-a observat, dar considerăm că prezența pietrelor la acea adâncime nu are altă explicație decât o intervenție în sol. În context, este de menționat că pe aceeaşi linie şi la aceeaşi adâncime, în profilul de est au fost sesizate alte câteva pietre, la care se adaugă şi urmele abia vizibile a două complexe circulare pe centrul secțiunii. Toate luate la un loc, ne îndreaptă spre admiterea unui aliniament de gropi. Dimensiunile acestora sunt greu de apreciat. Judecând însă după conturul slab vizibil al celor două structuri, putem presupune că ele variau între 0,25 m şi 0,4 m.

Amenajarea nordică **(Fig. 3, 4)**. Ca şi în cazul amenajării precedente, delimitarea complexului din partea nordică a secțiunii s-a făcut cu suficiente dificultăți. Fără să fi avut o imagine sigură, constatările realizate ne-au ajutat să închegăm tabloul general. Este vorba de depistarea unor pietre (dintre care una de dimensiuni mari) ce se aflau la distanța de 0,75 m nord de amenajarea din mijloc, cam la aceeaşi adâncime cu nivelul de jos al acesteia – 0,6 m de la nivelul actual de călcare, intrând puțin în rocă. Nici în acest caz conturul complexului practic nu s-a observat, dar prezența pietrei la o astfel de adâncime o explicăm tot print-o intervenție în sol. Ca şi la celelalte amenajări, în profilul de est, în dreptul pietrelor menționate mai sus, la aceeaşi adâncime, au fost sesizate alte câteva pietre, care ne îndreptățesc să admitem existența unui aliniament de gropi, cu dimensiunile cuprinse între 0,2 şi 0,4 m.

Analizând situația prezentată, considerăm că vestigiile depistate în perimetrul cercetat reprezintă o continuare a sistemului defensiv identificat în cadrul cercetărilor din anul 2013. Aglomerațiile de piatră descoperite în urma investigațiilor vin să confirme supozițiile înaintate anterior privind utilizarea acestui material pentru edificarea construcției defensive. Aceasta, după toate probabilitățile, era constituită, în partea de sud, dintr-un parament de piatră (fortificat cu lemn, fapt sugerat de prezența lipiturii de lut ars şi a fragmentelor de cărbune de lemn), după care, pe centru, urma un element de fortificație realizat din lemn (pari îngropați, întăriți cu piatră), iar la limita nordică (cea exterioară) a fost ridicată încă o construcție de lemn fortificată cu pietre. Astfel, este vorba de o palisadă complexă, constituită din trei componente, cea dinspre incintă având la bază preponderent elemente de piatră, cu partea interioară şi exterioară alcătuite dintr-un şir de pari de lemn, întăriți cu piatră. Având în vedere în special observațiile din anul trecut, care au arătat prezența unei importante cantități de piatră în umplutura şanțului din fața, credem că emplectonul acestei construcții era constituit preponderent din pietre, pe alocuri legate cu pământ.

Secțiunea III

Cercetările din secțiunea III au urmărit aceleaşi obiective, pe care le-a avut şi investigarea din secțiunea II – verificarea observațiilor şi concluziilor formulate anterior privind elementele constitutive ale construcției defensive identificată şi studiată în cadrul săpăturilor din anul 2013. Secțiunea a fost trasată pe axa sud-nord, paralel cu drumul de intrare în satul Butuceni, la distanța de 6 m vest de secțiunea II. Avea forma unui şanț cu lungimea de 6 m şi lățimea de 2 m **(Fig. 2)**. În urma săpăturilor au fost identificate şi cercetate resturile sistemului defensiv, prevăzut la bază cu structuri din piatră, lemn şi pământ.

Elemente de construcție ale sistemului defensiv. Ca şi în cazul secțiunii II, trebuie constatat faptul că situația atestată în procesul cercetărilor din secțiunea III nu oferă imagini clare şi interpretări certe. Există totuşi date, care trebuie luate în seamă şi pe care le prezentăm în cele ce urmează. Din capul locului subliniem că şi secțiunea III a oferit tabloul unor aglomerații de pietre, care se aseamănă cu cele cercetate anterior. Îngrămădirile de pietre au început să fie delimitate începând cu stratul I, la acest nivel fiind concentrată doar în partea de sud a car. A1 **(Fig. 5, 6)**. La nivelul stratului II numărul pietrelor a crescut în car. A1, apărând şi în car. A2. La nivelul stratului III, cantitatea de pietre a fost cea mai mare, formând două linii paralele la limita car. A1 şi A2, la adâncimea de 0,5 m **(Fig. 5, 6)**. La nivelul stratului IV cantitatea de pietre s-a redus considerabil, fiind observată doar în imediată apropiere de pereți, în spațiul celor două aliniamente. La acest tablou se adaugă şi analiza stratigrafiei verticale din această secțiune, în special a profilului vestic, care ne oferă imaginea a trei amenajări distincte **(Fig. 5, 6)**, pe care le vom prezenta de la sud la nord şi vom încerca să elucidăm rostul lor.

Amenajarea sudică **(Fig. 5, 6)** a fost descoperită la intersecția car. A1 şi A2, la adâncimea de cca 0,4-0,45 m de la nivelul actual de călcare, având diametrul de 1,3 m la deschidere şi cca 0,7 m la nivelul de jos (la

Fig. 5. Secțiunea III, aglomerație de pietre. Privire dinspre nord.

Fig. 6. Secțiunea III, profilul de vest.

adâncimea de 1,4 m de la suprafața actuală a solului). Respectiv, amenajarea avea forma trapezoidală în secțiune, cu adâncimea de 0,8-0,9 m de la nivelul identificării. Ca şi în cazul amenajării sudice din secțiunea II, situația din secțiunea III nu a oferit încă un răspuns clar asupra formei acesteia în plan, fiind posibile aceleaşi interpretări: fie că e vorba de un singur complex, care se prezenta sub forma unui şanț (în acest sens, argument fiind delimitarea în taluzul estic al unui complex similar amplasat față în față cu complexul în discuție **(Fig. 5, 6)**, fie că avem mai multe complexe, ce apar sub forma unor gropi de dimensiuni destul de mari, dispuse pe o singură linie. În cazul când este un şanț, lățimea acestuia ar fi de 1,2-1,3 m, adâncimea de 0,8-0,9 m şi orientarea est-vest. Dacă sunt gropi, acestea ar avea forme aproximativ circulare în plan, cu diametrele de cca 1,3-1,4 m, respectiv aceeaşi adâncime şi aceeaşi orientare est-vest. Umplutura complexului era constituită din pietre neprelucrate, unele de dimensiuni mari (0,3x0,2x0,2 m), fără urme de mortar, la care se adaugă fragmente de lipitură de lut şi sporadice fragmente de cărbune de lemn. O particularitate a complexului din secțiunea III o constituie o amenajare alăturată, care pare să facă un tot întreg cu aceasta. Deschiderea se contura la acelaşi nivel cu amenajarea descrisă mai sus, având lungimea pe direcția sud-nord de 0,62 m, iar adâncimea de 0,74 m.

<u>Amenajarea centrală</u> **(Fig. 5, 6)** este mai mult sugerată decât delimitată, exact ca şi în secțiunea II. În solul steril, la adâncimea de 0,68 m, au fost depistate

pietre ce se aflau la distanța de cca 1,6 m nord de amenajarea sudică (spre zona extra-muros). Conturul complexului practic nu a putut fi sesizat, dar prezența pietrei la acea adâncime poate fi explicată doar ca rezultat al unei intervenții în sol. În acest context, este de menționat că pe aceeaşi linie, în profilul de est, la aceeaşi adâncime, au fost semnalate alte câteva pietre **(Fig. 8, 10)**, care ne îndreaptă gândul spre admiterea unui aliniament de gropi. Dimensiunile acestora sunt mai greu de stabilit, dar deducând, putem admite că diametrul lor varia între 0,2 m şi 0,4 m.

Amenajarea nordică **(Fig. 8, 10)** a fost stabilită grație depistării unor pietre ce se aflau la distanța de 1,2 m spre nord de amenajarea centrală, aproximativ la aceeaşi adâncime cu nivelul de jos al amenajării centrale: 0,45 m de la nivelul actual de călcare a solului, intrând puțin în rocă. Şi de această dată conturul complexului nu a putut fi delimitat, dar prezența pietrei la acea adâncime şi penetrarea rocii sunt argumente în favoarea unei intervenții în sol. Ca şi în cazul celorlalte amenajări, în peretele de est al secțiunii, la aceeaşi adâncime, au fost găsite alte câteva pietre **(Fig. 5, 6)**, care ne îndreptățesc să admitem şi aici existența unui aliniament de gropi de mici dimensiuni.

Analizând situația prezentată mai sus, considerăm că în spațiul cercetat au fost depistate vestigii ce pot fi raportate la amenajări cu caracter defensiv, în procesul de edificare a cărora au fost folosite piatra, lemnul şi pământul şi care reprezintă un segment din sistemul defensiv ce s-a descoperit în secțiunea I pe parcursul cercetărilor din anul 2013, confirmat ulterior prin cercetările din secțiunea II. După toate aparențele, fortificația reprezenta o palisadă complexă, formată din trei paramente. Un parament de piatră era amplasat la extremitatea de sud (cu utilizarea lemnului, cum ar sugera prezența lipiturii de lut arse şi a fragmentelor de cărbune de lemn), după care urma un element de fortificare realizat din lemn (pari îngropați, întăriți cu piatră), iar la limita nordică (cea exterioară) a fost ridicată încă o construcție de piatră (întărită şi ea cu elemente de lemn). Astfel, poate fi vorba de o palisadă complexă, alcătuită din trei rânduri, cea dinspre incintă având la bază preponderent elemente de piatră, iar părțile de mijloc şi exterior constituite dintr-un şir de pari de lemn, întăriți cu piatră. Având în vedere în special observațiile anterioare, care au arătat prezența unei importante cantități de piatră în umplutura şanțului din față, emplectonul acestei construcții era constitut, se pare, preponderent din pietre neprelucrate, în principal de dimensiuni mari, pe alocuri legate cu pământ.

Secțiunea V

Spre deosebire de secțiunile II şi III, secțiunea V a fost trasată la o distanță mai mare de primele trei, dar şi în direcție opusă de secțiunea I – spre est, pe

Fig. 7. Butuceni. 1. Urmele segmentului fortificat vizibil în vârful promontoriului; 2. Urmele segmentului fortificat vizibil în lunca râului Răut; Linia roşie – conturul vizibil al fortificației cercetate; linia roşie întreruptă – traiectorie presupusă.

Fig. 8. Secțiunea V, aglomerația de pietre la nivelul inferior. Privire dinspre nord.

partea cealaltă a drumului de acces în satul Butuceni **(Fig. 8; 9)**. Trasarea secțiunii în acel loc a fost determinată, dincolo de necesitatea verificării elementelor constitutive ale fortificației, şi de tendința urmăririi traiectoriei sistemului defensiv în direcția estică. Respectiv, cercetările din secțiunea V au avut menirea să verifice dacă elementele constitutive ale construcției defensive, identificată şi studiată în cadrul cercetărilor din anul 2013, au conexiune cu porțiunea defensivă conservată în partea estică a drumului sau există o altă linie defensivă paralelă.

Aici este cazul să ne amintim că urcând drumul ce duce din stația de autobuse spre vârful promontoriului, pe partea stângă, se observă cu ochiul neînarmat urmele unei porțiuni de fortificație bine conservată ce se prezintă sub forma unui val cu şanț adiacent **(Fig. 7)**. Până la momentul cercetărilor din anul 2013 se considera că accesul dinspre partea vestică a promontoriului era barat de un sistem defensiv rectiliniu, care începea anume din acel punct vizibil actualmente, urmând traiectoria spre vest până spre albia râului Răut. Descoperirile din anul 2013 i-au determinat pe mai mulți cercetători să considere că acestea erau parte componentă a aceleiaşi construcții, din care făcea parte şi porțiunea conservată a fortificației.

Observațiile noastre au fost de natură să pună la îndoială aceste asertiuni. Din punctul nostru de vedere, prelungirea liniei defensive pe care am identificat-o în anul 2013, şi pe care am cercetat-o suplimentar în anul 2014 prin S II şi S III, ar fi trebuit să urmeze o altă traiectorie decât cea sugerată de urmele fortificației conservate. În viziunea noastră, linia imaginară pe care am proiectat-o, ar fi trebuit să treacă mai la sud de porțiunea de fortificație păstrată, dincolo de drumul actual ce duce spre promontoriu. Aceste raționamente au fost determinate şi de faptul că pe linia imaginară ce lega porțiunea conservată a fortificației cu albia râului, a fost identificat un spațiu care ipotetic ar putea fi asociat cu prelungirea liniei defensive ce pornea din vârful promontoriului **(Fig. 7)**. Identificarea respectivului loc s-a datorat informațiilor venite de la localnici, care afirmă că înaintea lucrărilor de construcție a podului peste râul Răut putea fi văzut clar cum intrarea în sat era barată de un val înalt precedat de şanț. Actualmente s-au păstrat numai aceste două puncte: unul vizibil pentru toată lumea în vârful promontoriului, iar al doilea – cel amplasat spre malul râului şi acoperit de o fâşie forestieră de protecție.

De aceea, pentru a lămuri lucrurile, noua secțiune a fost trasată paralel cu secțiunile I-III, fiind orientată pe direcția sud-nord, respectiv paralel cu drumul de intrare în satul Butuceni, la distanța de 40 m est de acesta **(Fig. 2)**. Din punctul nostru de vedere, o astfel de amplasare a secțiunii trebuia să surprindă locul prin care trecea construcția defensivă, în cazul când supoziția noastră ar fi fost corectă, răspunzând, pe de o parte, la întrebările apărute şi eliminând dubiile create, iar pe de altă parte, aducând informații suplimentare asupra tehnicilor de construcție utilizate. Secțiunea trasată avea forma unei tranşei cu lungimea de 20 m şi lățimea de 2 m. Drept rezultat al investigaților arheologice, au fost identificate şi cercetate urmele sistemului defensiv care avea la bază structuri din piatră, lemn şi pământ.

Elemente de construcție ale sistemului defensiv. Tabloul pe care ni l-a oferit cercetarea în secțiunea V, este, în linii mari, asemănător situațiilor urmărite în secțiunile I-III. Ca şi în cazul secțiunilor cercetate anterior, trebuie constatat faptul că situația atestată în procesul cercetărilor nu oferă informații certe, ci doar unele indicii.

Ca şi în restul secțiunilor deja prezentate, şi secțiunea V a oferit tabloul unor aglomerații de pietre, asemănătoare cu cele cercetate anterior. Aglomerația de pietre a început să fie delimitată începând cu stratul I, la acest nivel fiind concentrată în car. A9 **(Fig. 8, 9)**. După dezvelirea stratului II cantitatea de pietre în car. A9 a sporit, ele apărând şi în car. A7 şi A8. La nivelul stratului III, cantitatea de pietre a fost cea mai mare, formând câteva linii paralele la intersecția carourilor

Fig. 9. Secțiunea V, aglomerația de pietre la nivelul superior. Privire dinspre nord.

A7–A9, la adâncimea de circa 0,5 m. **(Fig. 8, 9)**. Către nivelul stratului IV cantitatea de pietre s-a redus considerabil, fiind observată doar în spațiul celor două aliniamente. Analizând stratigrafia verticală din această secțiune şi punând accent, în special, pe datele din profilul vestic, pot fi sesizate trei linii de amenajări distincte **(Fig. 8, 9)**, pe care le vom prezenta de la sud la nord şi vom încerca să elucidăm semnificația lor.

Amenajarea sudică. Reprezintă o amenajare în sol descoperită la intersecția car. A8 şi A9, la adâncimea de cca 0,7 m de la nivelul actual de călcare, care are lungimea de 0,9 m la deschidere şi cca 0,45 m la nivelul de jos (1,1 m de la nivelul actual de călcare). Respectiv, amenajarea avea forma trapezoidală în secțiune, adâncimea ei fiind de 0,4 m **(Fig. 9)**. Vizavi de aceste intervenții în sol, în profilul de est a fost observată o amenajare similară, ceea ce ne determină s-o apreciem ca un şanț ce era orientat pe axa est-vest. Judecând după profilul de vest, în complex pietre practic nu au fost descoperite, însă ele au fost observate în profilul de est şi în perimetrul secțiunii pe linia şanțului, unele dintre ele având dimensiuni mari (0,3x0,25x0,2 m), fără urme de mortar, la care se adaugă fragmente de lipitură de lut şi sporadice bucățele de cărbune de lemn. Totodată, aglomerația de pietre a fost observată la nivelul de la care s-a săpat şanțul atât spre sud, cât şi spre nord.

Amenajarea centrală se prezintă sub forma unui aliniament de pietre descoperite la nivelul rocii (intrând cu cca 0,1 m în rocă) ce se aflau la distanța de cca 1,9 m nord de amenajarea sudică, ajungând până la adâncimea de 1,1 m **(Fig. 8, 9)**. În cazul acestui aliniament de pietre se observau contururile gropilor, mai puțin vizibile în profilul de vest şi mai clare în cel de est. Diametrul acestora erau de circa 0,4-0,5 m.

Amenajarea nordică. Al doilea aliniament de pietre descoperite la nivelul ce străbătea roca se afla la distanța de cca 0,9 m nord de precedentul, ajungând până la adâncimea de 1,1 m **(Fig. 8, 9)**. Spre deosebire de aliniamentul de pietre precedent, nu au fost surprinse contururile gropilor, dar existența lor nu poate fi pusă la îndoială în contextul amplasării pietrelor descoperite.

Analizând situația prezentată, considerăm că în spațiul cercetat au fost depistate urmele unei amenajări defensive, la edificarea căreia a fost folosită piatra, şi care reprezintă un segment din ceea ce s-a descoperit în secțiunile I-III. După toate probabilitățile, fortificația reprezenta o palisadă complexă formată din trei paramente. Un parament de piatră era amplasat la marginea de sud (posibil cu utilizarea lemnului, fapt sugerat de prezența lipiturii de lut ars şi a fragmentelor de cărbune de lemn), după care urmau două rân-

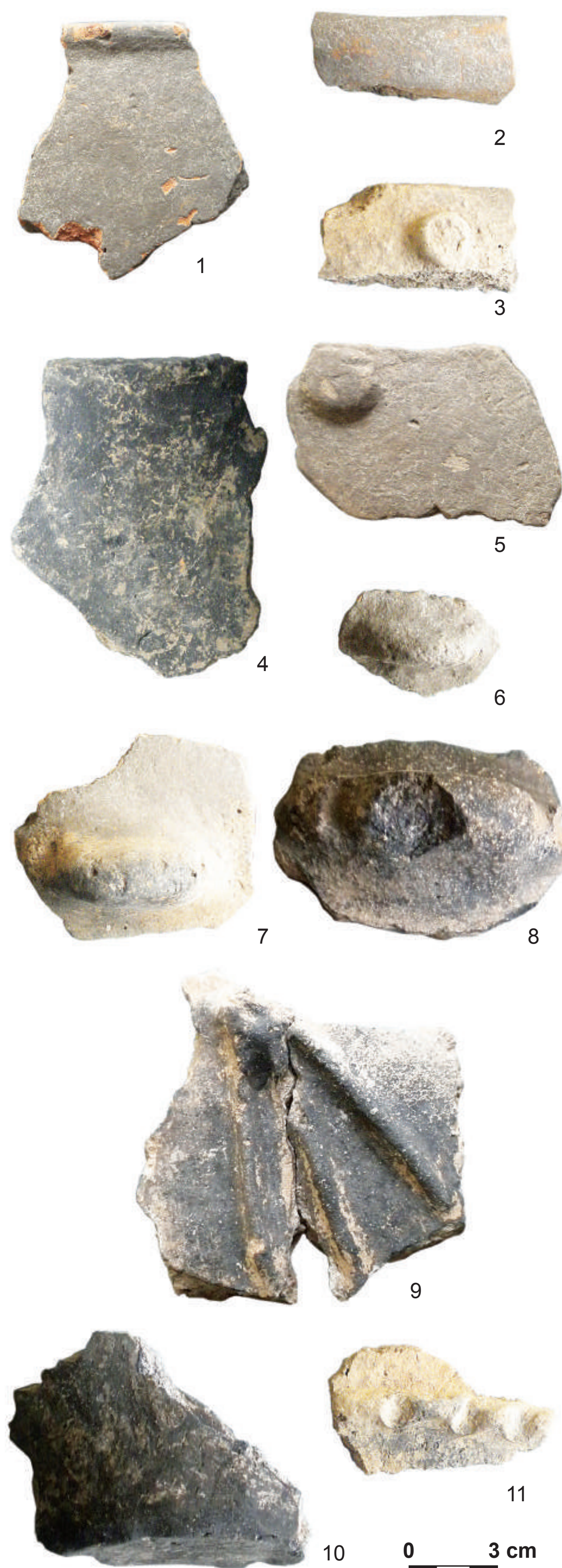

Fig. 10. Ceramică getică.

duri de elemente de fortificare realizate din lemn (pari îngropați, consolidați cu piatră). Având în vedere în special observațiile din anul trecut, care au arătat prezența unei importante cantități de piatră în umplutura șanțului din față, emplectonul acestei construcții, se pare, era constituit preponderent din piatră, pe alocuri legată cu pământ.

Concluzii

În primul rând, în baza informațiilor de care dispunem pentru moment, se desprinde ideea existenței în partea de vest a promontoriului Butuceni a două linii defensive care sunt orientate pe axa est-vest:

- prima linie defensivă este cea care în partea de est porneşte de la segmentul conservat în vârful promontoriului şi continuă spre vest, către rămăşițele valului din fâşia forestieră (**Fig. 7**, segmentul ce leagă punctele 1 şi 2). Între aceste două repere nu a mai rămas nici o urmă vizibilă de fortificație după intervențiile făcute cu prilejul construirii podului. Nefiind deocamdată cercetată, analiza vizuală a fortificației nu poate oferi multe informații. Ceea ce poate fi afirmat fără echivoc, este caracterul viguros al sistemului defensiv, fără ca acesta să poată fi atribuit însă cu certitudine perioadei getice;

- a doua linie defensivă este cea cercetată în anii 2013 şi 2014 (**Fig. 7**). La nivelul actual de călcare a solului ea este slab vizibilă, fiind posibilă delimitarea doar a valului, şanțul fiind afectat prin lucrările de construcție a podului. Traiectoria acestei linii defensive poate fi urmărită dinspre malul Răutului prin grădinile locuitorilor s. Butuceni (este adevărat că de la o distanță destul de importantă de albia râului) până la drumul de acces în sat (drumul şi parcarea auto au tăiat din sistemul defensiv), dar şi dincolo de acesta – spre interiorul promontoriului. De remarcat că observațiile mai atente ce au fost făcute după cercetările din secțiunea V, au oferit posibilitatea urmăririi structurii defensive mai spre est, ea mergând paralel cu valul vizibil din vârful promontoriului cam până în dreptul acestuia, după care coteşte spre sud, iar la scurtă distanță de curbură dispare de la nivelul actual de călcare (**Fig. 7**, marcată cu linie roşie). Imediat după parcare poate fi urmărit doar valul, căci, conform observațiilor, şanțul antic se afla pe locul actualului drum ce urcă în vârful promontoriului spre intrarea în mănăstirea rupestră. Aproximativ în dreptul părții păstrate a fortificației de pe malul promontoriului, acolo unde începe curbura spre sud, foarte vag, dar totuşi sesizabil, poate fi desprins şi conturul şanțului.

În al doilea rând, cercetările efectuate în anii 2013-2014 au oferit informații relativ suficiente pentru a ne forma o imagine întrucâtva clară cu privire la tehnicile utilizate pentru ridicarea sistemului defensiv explorat. Acum putem afirma cu certitudine că piatra a fost parte componentă a construcției de apărare, pe lângă

materialul litic fiind utilizate masiv lemnul şi pământul. În toate cele patru secționări ale sistemului defensiv a fost posibilă urmărirea unui tablou mai mult sau mai puțin unitar – fortificația reprezenta o palisadă complexă, formată din trei paramente. Un parament realizat preponderent din piatră era amplasat dinspre incintă, la care se adaugă altele două realizate din lemn (pari îngropați, întăriți cu piatră).

În al treilea rând, problema ce ține de traiectoria sistemului defensiv cercetat, privit prin prisma noilor descoperiri şi observații, nu ne mai permite să acceptăm vechile viziuni care susțin caracterul rectiliniu al acesteia. Schimbarea traiectoriei fortificației spre sud, în partea superioară a promontoriului, ne face să admitem că includerea părții vestice a fortificației Butuceni în tipul de promontoriu barat nu mai este la fel de actuală. Este de admis, cel puțin la această etapă a cercetării, că în partea vestică ar fi putut fi ridicat un sistem defensiv semicircular sau circular **(Fig. 7)**. Evident, afirmații tranşante în acest sens vor putea fi făcute doar după noi investigații de teren.

Dincolo de explicațiile obținute, cercetările din anul 2014 ne-au adus în fața unui şir de întrebări noi: prin ce se explică faptul că limita vestică atât a unei linii defensive, cât şi a celeilalte, se opreşte la o distanță destul de mare de apa râului? Să fie vorba de nivelul antic al apei sau de nivelul până unde urca apa în perioade de inundații (relieful ar putea sugera acest lucru)? Limita urmelor vizibile de fortificație (atât pentru un sistem, cât şi pentru altul) – reprezintă o realitate sau este posibilă admiterea schimbării traiectoriei spre sud (închizând în întregime accesul dinspre râu)? Barajul părții vestice a promontoriului – asigura oare protecția necesară pentru locuitorii promontoriului sau mai există şi alte linii defensive? Ce caracter avea această fortificație? Care este corelația cronologică dintre sistemul defensiv cercetat şi cel amplasat mai la nord, dar cu celelalte linii defensive cunoscute?

Nu mai puțin importante ni se par răspunsurile la întrebările ce țin de reconstituirea condițiilor geografice pentru a doua jumătate a mil. I î.Hr.: pe unde trecea malul râului (atât în dreapta cât şi în stânga acestuia) ori cât de ridicată era apa în comparație cu situația actuală? Cât de puternic putea fi afectat promontoriul în cazul revărsării râului ori până unde se putea ridica maximal nivelul apei? Cum şi în ce măsură aceste condiții au determinat organizarea internă a spațiului din promontoriul Butuceni, inclusiv fortificarea acestuia în perioada getică? Răspunsurile la întrebările ce ne-au apărut la acest nivel de cercetare vor urma să fie căutate atât prin noi cercetări arheologice de teren, cât şi prin inițierea unor studii interdisciplinare care necesită conjugarea eforturilor unor specialişti din diverse domenii ştiințifice.

SUMMARY

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH FROM 2014 YEAR IN THE BUTUCENI FORTIFIED SITE, ORHEI DISTRICT

Researches on the territory of the gothic settlement of Butuceni were renewed in 2013 in connection with the works on construction of the water-main in the village of Butuceni. Excavations have revealed traces of fortifications from the gothic period and a number of complexes of that time. The analysis of the findings allowed us to answer a number of questions associated with activities of communities in the V-III centuries BC, but at the same time, has highlighted a number of other questions, the answers to which could be offered only as a result of new excavations. Among the key questions after the research from 2013, it should be noted the issues associated with the building of defensive lines, respectively, using techniques facilities of construction, as well as definition of the trajectory of the defensive structures, revealed during the excavations of 2013. Seeking answers to these questions, in the summer of 2014 were laid three trenches, the results of the research of which are presented in this article. Summarizing the text, it should be noted that in the studied segments, traces were found indicating on the erection of fortifications from stone, wood and earth and which represent a segment of the defensive line, which was investigated in 2013.

РЕЗЮМЕ

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ, ПРОВЕДЕННЫЕ В 2014 ГОДУ НА ГОРОДИЩЕ БУТУЧЕНЬ ОРГЕЕВСКОГО РАЙОНА

Исследования на территории гетского городища Бутучень были возобновлены в 2013 году в связи с работами по проведению водопровода в селе Бутучень. Раскопками выявлены следы оборонительного сооружения гетского периода и целый ряд комплексов этого же времени. Анализ находок позволил найти ответ на целый ряд вопросов, связанных с деятельностью местных общностей в V-III вв. до Р.Х., но, в то же время, выдвинул на первый план ряд других вопросов, ответы на которые могли быть предложены лишь в результате новых

раскопок. Среди ключевых вопросов, появившихся после исследований 2013 года, надо отметить вопросы, связанные с сооружением оборонительной линии, соответственно – с использованием технических приемов сооружения, а так же – с определением траектории оборонительных сооружений, выявленных в процессе раскопок 2013 года. В поисках ответов на эти вопросы, летом 2014 года были заложены три небольшие траншеи, результаты исследований которых и представлены в этой статье. Резюмируя, надо отметить, что на исследованных участках были найдены следы, указывающие на возведение оборонительного сооружения с использованием камня, дерева и земли, которые представляют собой отрезок оборонительной линии, исследованной в 2013 году.

BIBLIOGRAFIE

Arnăut 2003: T. Arnăut, *Vestigii ale sec. VII-III a.Chr. în spațiul de la răsărit de Carpați* (Chişinău 2003).

Munteanu, Iarmulschi, Popovici 2014: O. Munteanu, V. Iarmulschi, S. Popovici, *Preliminarii privind cercetările arheologice din anul 2013 de la Butuceni, r-nul Orhei*. APRM, I, nr. 1-2, 2014, 55-66.

Niculiță, Teodor, Zanoci 2002: I. Niculiță, S. Teodor, A. Zanoci, *Butuceni. Monografie arheologică* (Bucureşti 2002).

Postică ş.a. 2010: Gh. Postică, N. Boboc, L. Chirica, V. Buzilă, Şt. Lazu, N. Corcimari, N. Zubcov, *Peisajul cultural Orheiul Vechi* (Chişinău 2010).

Zanoci 1998: A. Zanoci, *Fortificațiile geto-dacice din spațiul extracarpatic în sec. VI-III a.Chr.* (Bucureşti 1998).

Никулицэ 1987: И. Никулицэ, *Северные фракийцы в VI-I в до н.е.* (Кишинев 1987).

Смирнов 1954: Г. Смирнов, *Археологические исследования Старого Орхея*. КСИА, 56, 1954, 26-34.

20.10.2015

TUMULUL SCITIC NR. 7 DE LA CRIHANA VECHE-*LA PIETRICEI* (R-NUL CAHUL)

Ion CEBAN, Denis TOPAL, Serghei AGULNICOV, Sergiu POPOVICI

Cuvinte cheie: tumul, sciți, mormânt, ospăț funerar, șanț.
Key words: tumulus, Scythians, grave, funeral feast, ditch.
Ключевые слова: курган, скифы, погребение, тризна, ров.

Patrimoniul arheologic imobil al comunei Crihana Veche cuprinde cca 10 situri arheologice, dintre care majoritatea tumuli, datând din epoci diferite.

Primele cercetări periegetice pe teritoriul comunei Crihana Veche au fost întreprinse în anul 1966 de către Vsevolod Marchevici, care a descoperit primele situri arheologice[1]. Noi investigații arheologice au demarat abia în anul 1992, ca urmare a lucrărilor de amenajare a suprafeței arabile pentru irigare[2]. Săpăturile de salvare a vestigiilor arheologice au fost efectuate de o echipă de arheologi de la Academia de Științe a Moldovei (responsabili Serghei Kurceatov, Serghei Agulnicov) şi s-au concentrat asupra cercetării a patru tumuli din diferite perioade istorice[3].

În toamna anului 2014 un grup de cercetători de la Centrul de Arheologie din cadrul Institutului Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei, în colaborare cu Agenția Națională Arheologică, au efectuat investigații arheologice pe moşia comunei Crihana Veche, r-nul Cahul. Drept urmare, au fost efectuate cercetări în aşezarea antică târzie Crihana Veche-*În Baltă* şi la tumulul 7, ce aparținea culturii scitice şi făcea parte din grupul tumular[4] din punctul *La Pietricei*. Tumulul 7 se găsea la cca 2,75 km nord de Aeroportul Internațional Cahul şi la 0,02 km vest de traseul L686 Cahul-AIC (**Fig. 1**). Era penultimul din extremitatea nordică a grupului de tumuli dispuşi în şir pe platoul intersectat de drumul local L686, care marchează hotarele dintre moşiile satelor Lebedenco şi Crihana Veche. Mantaua tumulului 7 se ara anual şi, la momentul demarării cercetării, avea o configurație circulară neregulată în plan. Obiectivul avea înălțimea de circa 1,40 m, iar diametrul de aproximativ 48x42 m. Mantaua tumulului a fost împărțită în cinci secțiuni paralele, cu lățimea de 6 m fiecare, iar între ele au fost lăsați martori cu lățimea de până la 1 m, cu scopul înregistrarii stratigrafiei (**Fig. 2**).

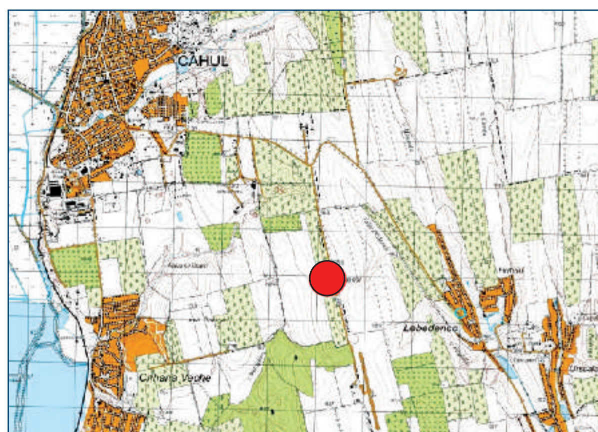

Fig. 1. Poziția topografică a tumulului.

Ca urmare a investigațiilor arheologice, au fost descoperite două morminte de înhumație: mormântul 1 din manta (cultura scitică?) şi mormântul 2 central (cultura scitică). Sub mantaua tumulului au fost semnalate resturi de la banchetul funerar şi un şanț întrerupt la extremitatea estică şi la cea vestică, acestea fiind în legătură directă cu mormântul 2 (**Fig. 3**).

<u>Mormântul 1</u> (cultura scitică, secundar) a fost descoperit în sectorul VII, în procesul de decopertare a mantalei tumulului, la 5,5 m sud-vest de reperul central al tumulului, la adâncimea de 0,60-0,65 m. Conturul gropii funerare nu a putut fi evidențiat. Defunctul a fost depus în poziție decubit dorsal cu capul orientat spre vest. Starea de conservare a scheletului era precară — au fost descoperite doar câteva fragmente de craniu şi dinți de lapte. Sub defunct se găsea un strat subțire de lemn putred, cu grosimea de 0,1-0,2 cm (**Fig. 4, 1**). Conform determinărilor antropologice, scheletul aparținea unui copil cu vârsta cuprinsă între 7-8 ani (*infans II*)[5]. La 10 cm de craniu, în partea stân-

[1] Чеботаренко 1969, 227.
[2] Курчатов 1993.
[3] Agulnicov 1997, 260-264.
[4] După informația oferită de S. Agulnicov, la momentul demarării cercetărilor arheologice necropola tumulară însuma 23 de movile (Agulnikov 1997, 260).
[5] Determinările antropologice au fost efectuate de către dr. Angela Simalcsik, căreia îi mulțumim şi pe această cale.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. II – 2015, p. 43-58

Fig. 2. Tumulul 7. Vedere dinspre sud asupra secțiunilor.

Fig. 3. Planul şi profilele tumulului cercetat.

gă, spre nord, era depus un vas de tip borcan de dimensiuni mici. Acesta este modelat cu mâna din pastă cu adaos de cioburi pisate mărunt. Arderea recipientului este neuniformă, culoarea suprafețelor variind de la brun-deschis şi cărămiziu la cenuşiu-închis. Miezul pereților vasului are culoare neagră. Recipientul are corpul bombat, gâtul cilindric cu buza îngroşată şi uşor evazată. Dimensiuni: înălțimea reconstituită 8,1 cm, diametrul gurii 5,2 cm, diametrul maxim al corpului 7,3 cm, diametrul fundului 5,1 cm. În sectorul VII, la cca 1,2 m nord-vest de mormântul 1, la adâncimea de 0,65 m, a fost descoperită o aglomerație compusă din oase de animale şi bucăți mici de cărbuni de lemn. Dimensiunile aglomerației erau de 0,85×0,9 m. Deoarece aglomerația a fost descoperită în apropiere de mormântul 1 şi practic la aceeaşi adâncime, putem conchide că aglomerația de oase reprezintă resturile ospățului funerar al mormântului 1 (**Fig. 4, 2**).

Mormântul 2 (scitic, principal) a fost depistat în zona centrală a tumulului, la o distanță de 2,35 m nord-est de la reper, la adâncimea de 0,95 m. Camera funerară era de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite. Dimensiuni: 6,2×2,6 m, adâncimea de la nivelul semnalării conturului fiind de 1,55 m (**Fig. 5**). Pereții camerei funerare erau acoperiți pe alocuri cu un strat subțire de substanță calcaroasă de culoare albă-cenuşie. Groapa mormântului era orientată pe axa est-vest, cu o deviere de cca 5° spre nord. La 0,30 m de extremitatea vestică a gropii mormântului 2, sub martorul central, şi la 1,5 m nord de reper, a fost descoperită o groapă având în partea estică un canal subteran, săpat în lutul steril, ce ducea în camera funerară a mormântului (*dromos?*). Dimensiunile gropii de acces erau de 2,45x0,80 m, adâncimea 1,00 m de la nivelul descoperirii conturului gropii şi la 0,90 m de la nivelul de călcare (**Fig. 6**).

În partea de est a camerei sepulcrale a fost semnalat un canal săpat probabil de jefuitori, care avea dimensiunile de 1,55×1,75 m şi adâncimea de 1,4 m de la nivelul de depistare a conturului. După caracteristicile umpluturii gropii, modul de dispunere a resturilor scheletului atribuit unui bărbat cu vârsta de peste 60 ani (*senilis*) precum şi a pieselor de inventar, putem afirma că mormântul 2 a fost jefuit de ce cel puțin două ori. Datorită acestui fapt resturile scheletice ale defunctului erau dispersate în diferite părți ale gropii mormântului, oasele fiind descoperite la adâncimi diferite.

Inventarul mormântului era bogat, cuprinzând diferite obiecte lucrate din metal, sticlă, os şi lut, precum şi oase de animale de la ofranda de carne.

Piese de metal:

Vârfuri de săgeți de bronz (60 ex.). Lungimea lor variază între 2,4 şi 3,7 cm. În urma analizei detaliate au fost evidențiate câteva grupuri tipologice. Cel mai reprezentativ grup (26 ex.) îl constituie vârfurile de săgeți cu trei aripioare, având lungimea de 2,5-2,7 cm şi adâncimea tubului de înmănuşare de până la 0,3 cm, care practic nu depăşeşte nivelul aripioarelor. Marginea aripioarelor în majoritatea cazurilor este tocită (**Fig. 8, 1c**). Următorul grup tipologic (19 ex.) îl reprezentă vârfurile de săgeți cu lungimea de 3,1-3,7 cm, cu tub de înmănuşare a cărui lungime variază între 0,5 şi 0,7 cm (**Fig. 8, 1a**). Ultimul grup este alcătuit de vârfurile de săgeți de formă piramidală, cu tubul de înmănuşare adâncit, lungimea lor variind între 2,5 şi 3,1 cm (**Fig. 8, 1b**).

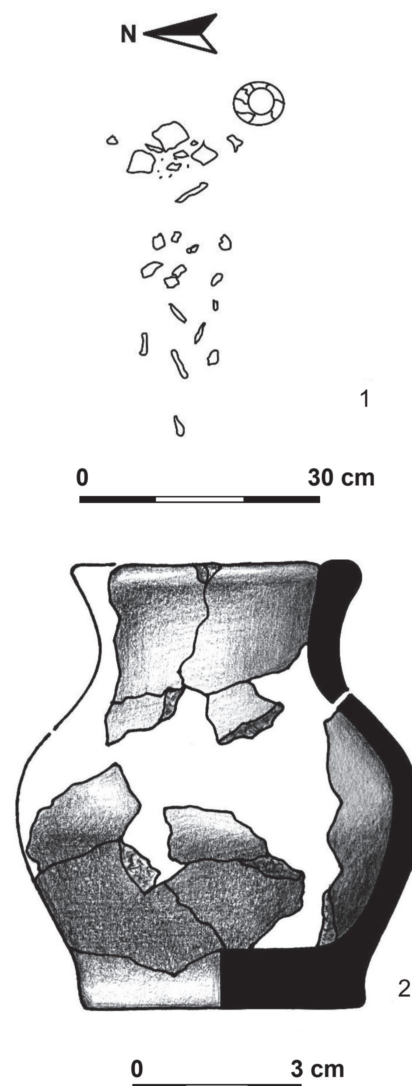

Fig. 4. Mormântul 1. Plan (1), vas ceramic (2).

Fragment de polonic de bronz (*kyathos*). A fost descoperit în extremitatea estică a gropii mormântului 2, la adâncimea de 1,35 m. Coada piesei, după toate probabilitățile, a fost ruptă în vechime. Buza polonicului este plată, cu lățimea de cca 0,5 cm, formând în exterior o margine subțire şi îngustându-se spre locul fixării mânerului. Diametrul polonicului este de 6,6 cm, iar înălțimea de 2,4 cm (**Fig. 9, 7**).

Fig. 5. Mormântul 2 (central). Vedere dinspre vest asupra *dromosului* şi gropii mormântului.

Fig. 6. Mormântul 2. Vedere dinspre vest după degajarea umpluturii gropii.

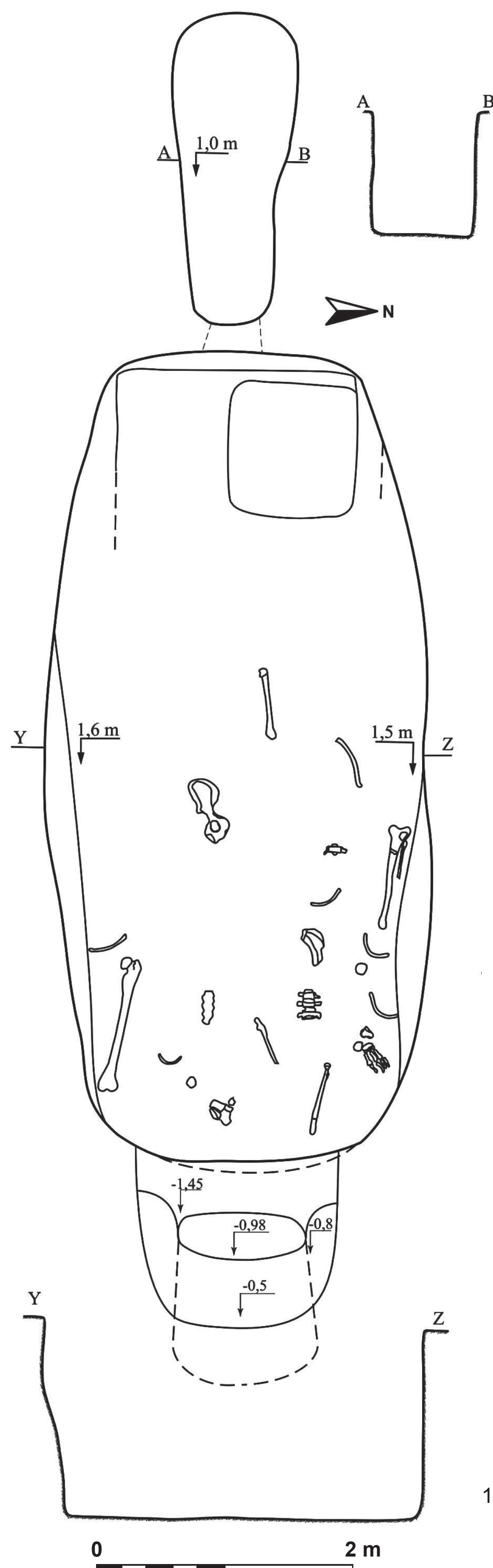

Fig. 7. Mormântul 2. Plan şi secţiune.

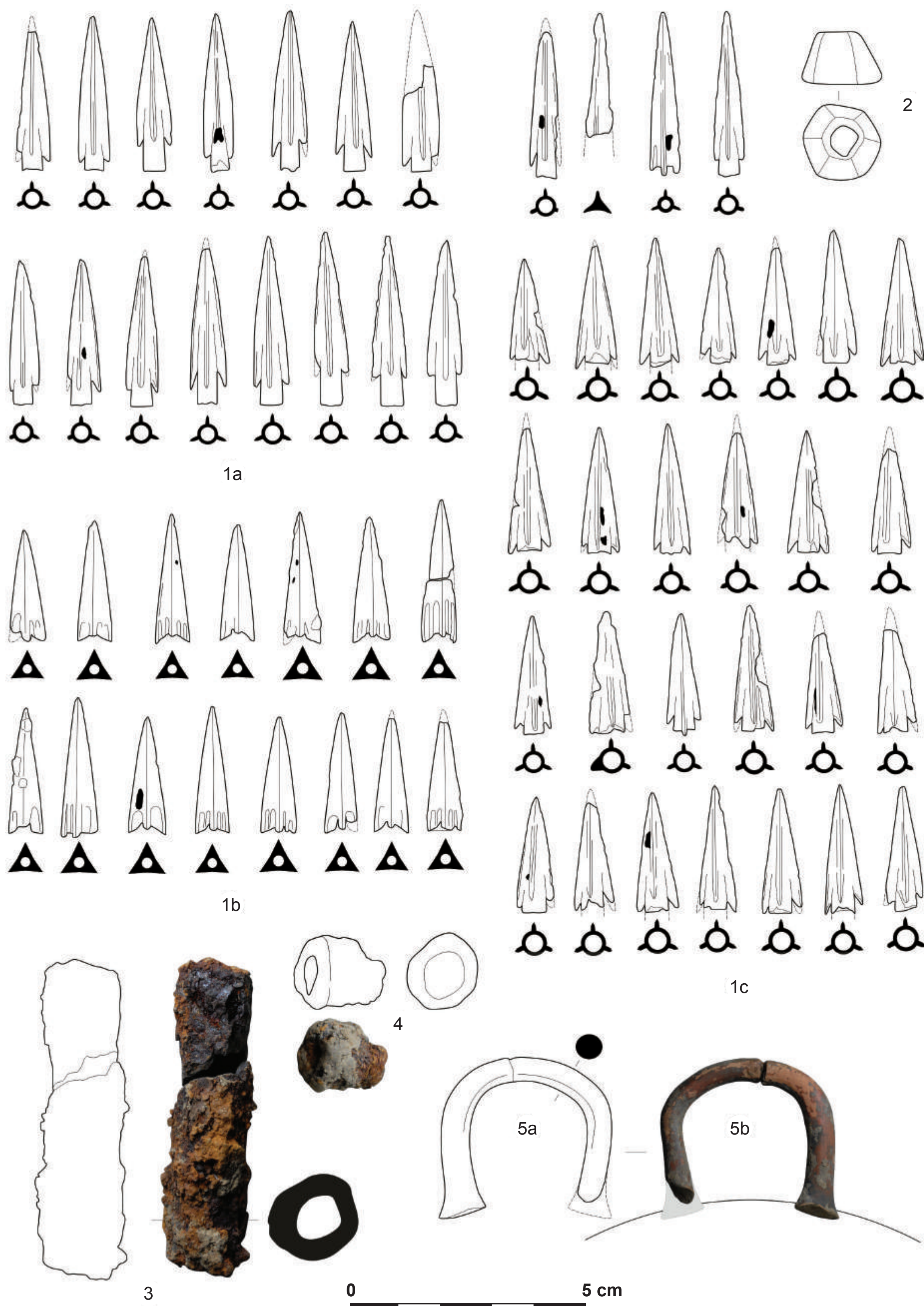

Fig. 8. Mormântul 2. Vârfuri de săgeți de bronz (1a-1c), căluş de bronz (2), tuburi de fier (3-4), toartă de *kylix* (5a-5b).

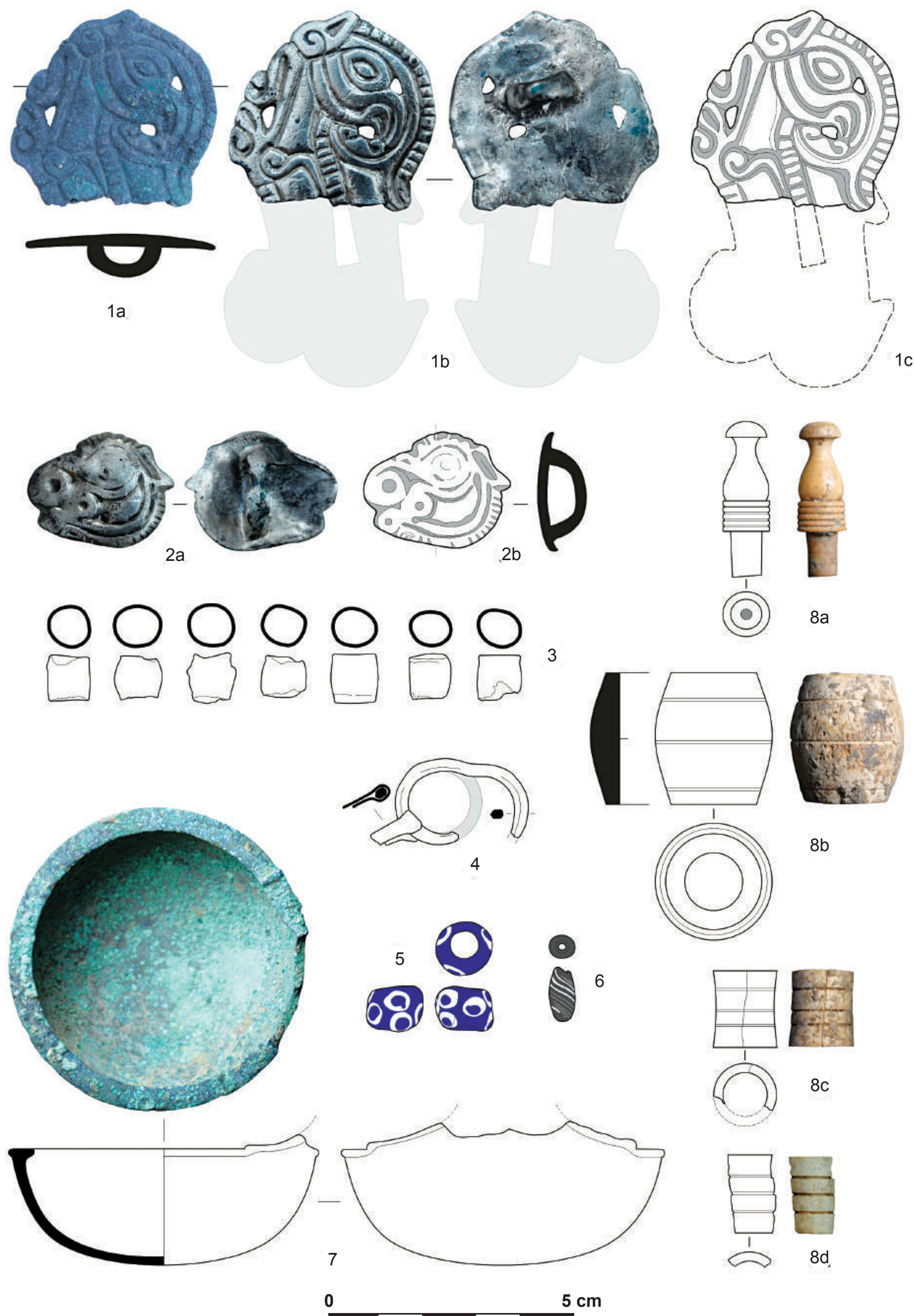

Fig. 9. Mormântul 2. Piese de harnaşament de argint (1a-2b), mărgele de argint (3), cataramă de bronz (4), mărgele din pastă de sticlă (5-6), *kyathos* de bronz (7), elemente de la fus de os (8a-8d).

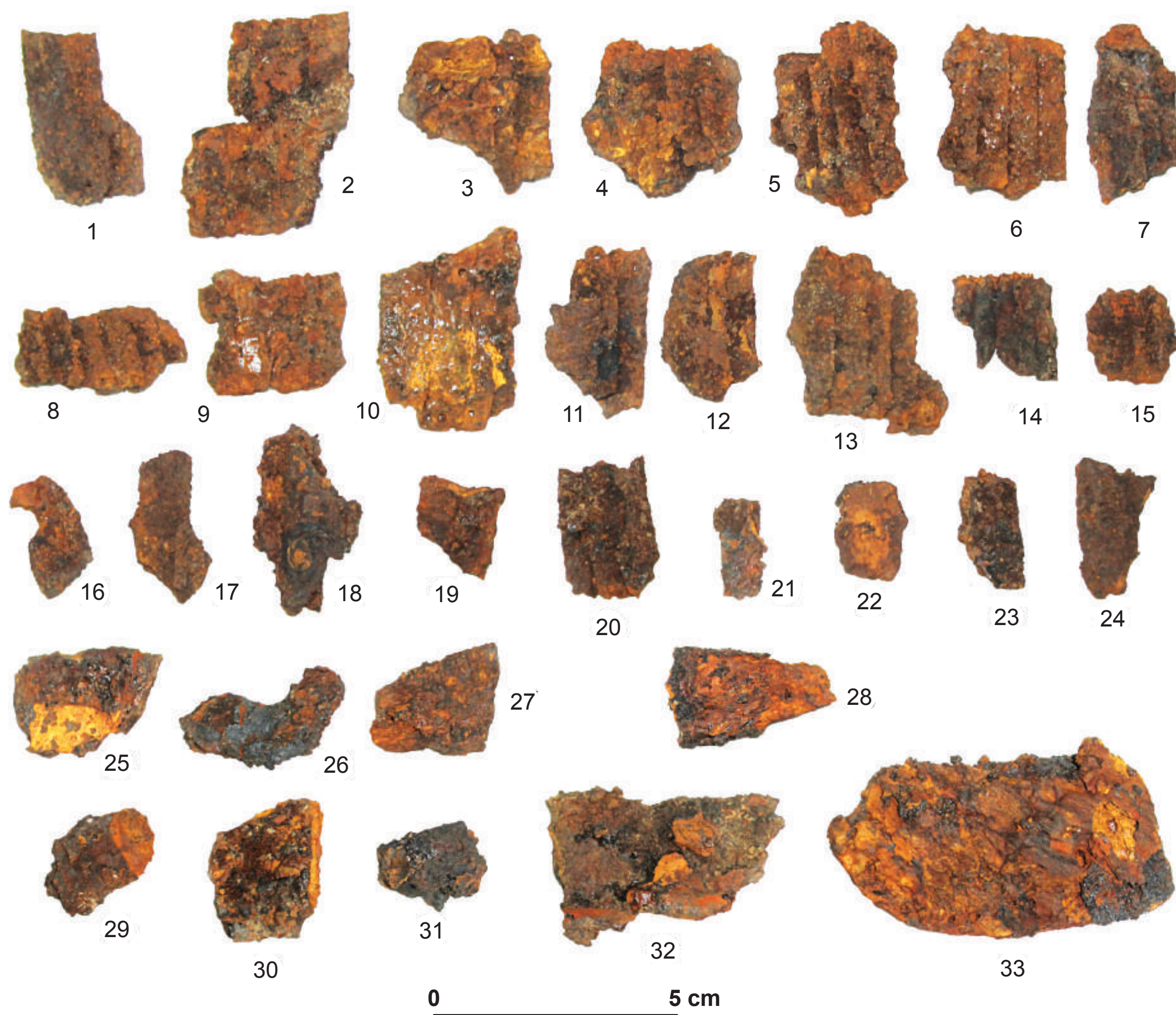

Fig. 10. Mormântul 2. Plăci de fier de la zale (1-33).

Piesă de harnaşament reprezentând un grifon, confecționată din argint şi descoperită în partea centrală a mormântului. Înălțimea acesteia este de 2,4 cm, iar lățimea de 2,9 cm. Piesa poartă urme de utilizare, fiind tocită. Pe suprafața artefactului pot fi observate ochiul animalului, urechea redată printr-o picătură în relief, capul fiind crestat, iar ciocul reprezentând o spirală. Partea interioară a piesei este prevăzută cu o urechiuşă dreptunghiulară (**Fig. 9,2a-2b**).

Fragment de piesă de harnaşament din argint. Pe fragment este reprezentat un grifon în profil, cu ciocul încovoiat, ochiul oval şi urechea triunghiulară. Două laturi ale piesei sunt decorate cu linii scurte, adâncite. Lățimea ei este de 4,2 cm, iar lungimea păstrată constituie 4,1 cm. Pe partea opusă, placa are o urechiuşă semicirculară cu lungimea de 1,4 cm şi grosimea de 0,4 cm. Lungimea piesei, conform reconstrucției grafice, putea fi de cca 7,5-8 cm (**Fig. 9,1a-1c**).

Fragment de cataramă confecționat dintr-un fir de bronz, hexagonal în secțiune cu grosimea de 0,2-0,3 cm. În jurul verigii este prins pedunculul plat în secțiune, cu lățimea de 0,3 cm. Diametrul reconstituit al piesei este de cca 1,8 cm (**Fig. 9,4**).

Mărgele tubulare de argint (7 ex.). Patru piese au fost descoperite în partea de vest, în regiunea dintre dromos(?) şi groapa funerară a mormântului, iar alte trei – pe fundul gropii din partea centrală a complexului. Acestea sunt tubulare, uşor bombate la mijloc (diametrul de 0,8-0,9 cm, înălțimea de 0,8-1,0 cm, grosimea pereților de până la 0,1 cm) (**Fig. 9,3**).

Căluş de bronz (*vorvorka*) de formă prismatică, hexagonală în secțiune. Dimensiuni: înălțimea 1,1 cm, lățimea maximă 1,6 cm, lățimea minimă 0,8 cm, lățimea minimă şi maximă interioară 0,6x0,7 cm (**Fig. 8,2**).

Fragmente de tuburi de fier (2 ex.) puternic corodate. Un fragment are lungimea de 6,7 cm, diametrul de 1,8 cm şi grosimea pereților de cca 0,4-0,5 cm. Al doilea fragment de tub are un diametru mai mic (1,5 cm) şi grosimea pereților de 0,3 cm (**Fig. 8, 3,4**).

Fragmente de plăci de fier (33 ex.). (resturi de armură?) puternic oxidate, dintre care doar nouă exem-

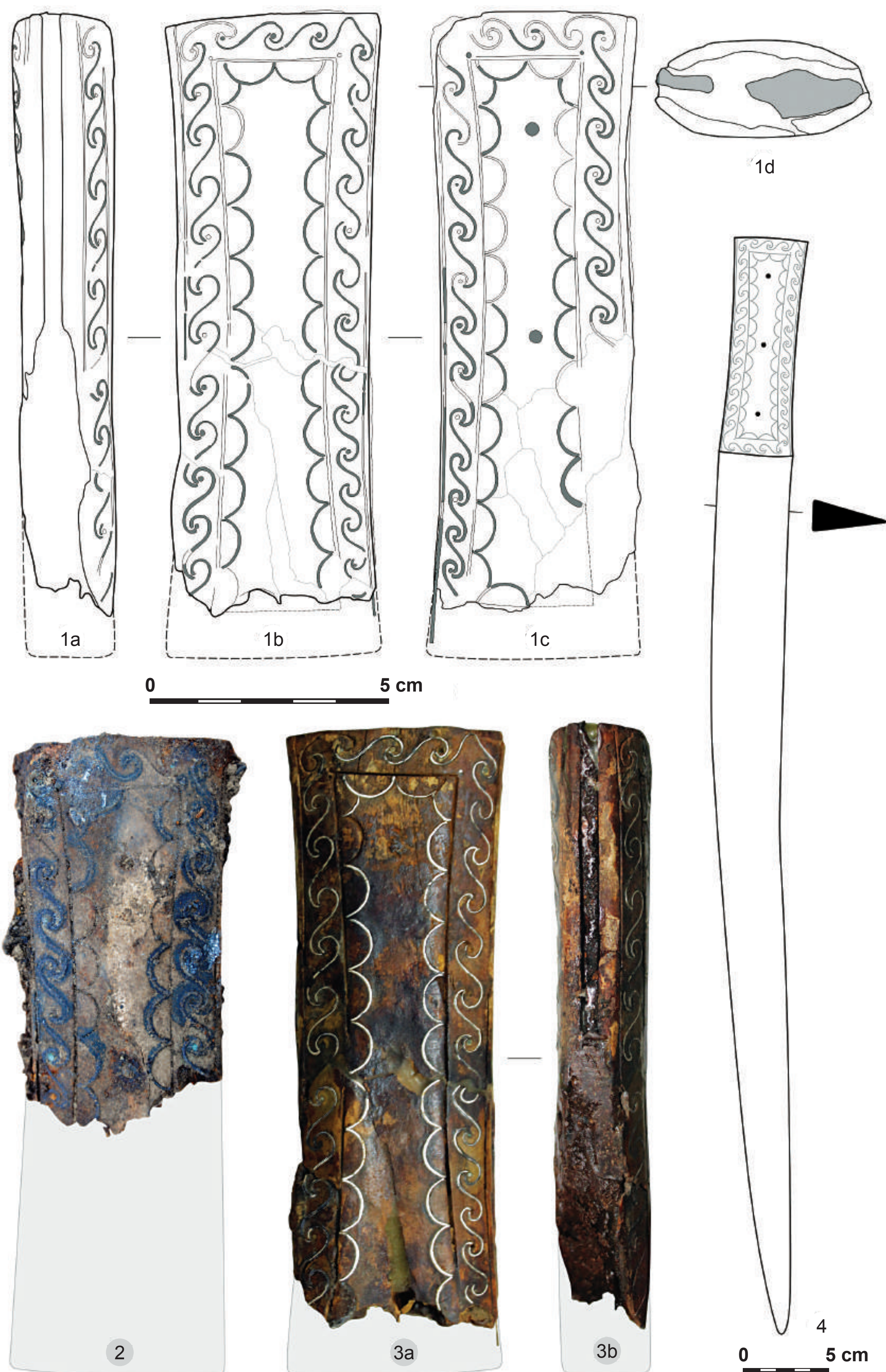

Fig. 11. Mormântul 2. Mâner de spadă (1a-3b), reconstrucție (4).

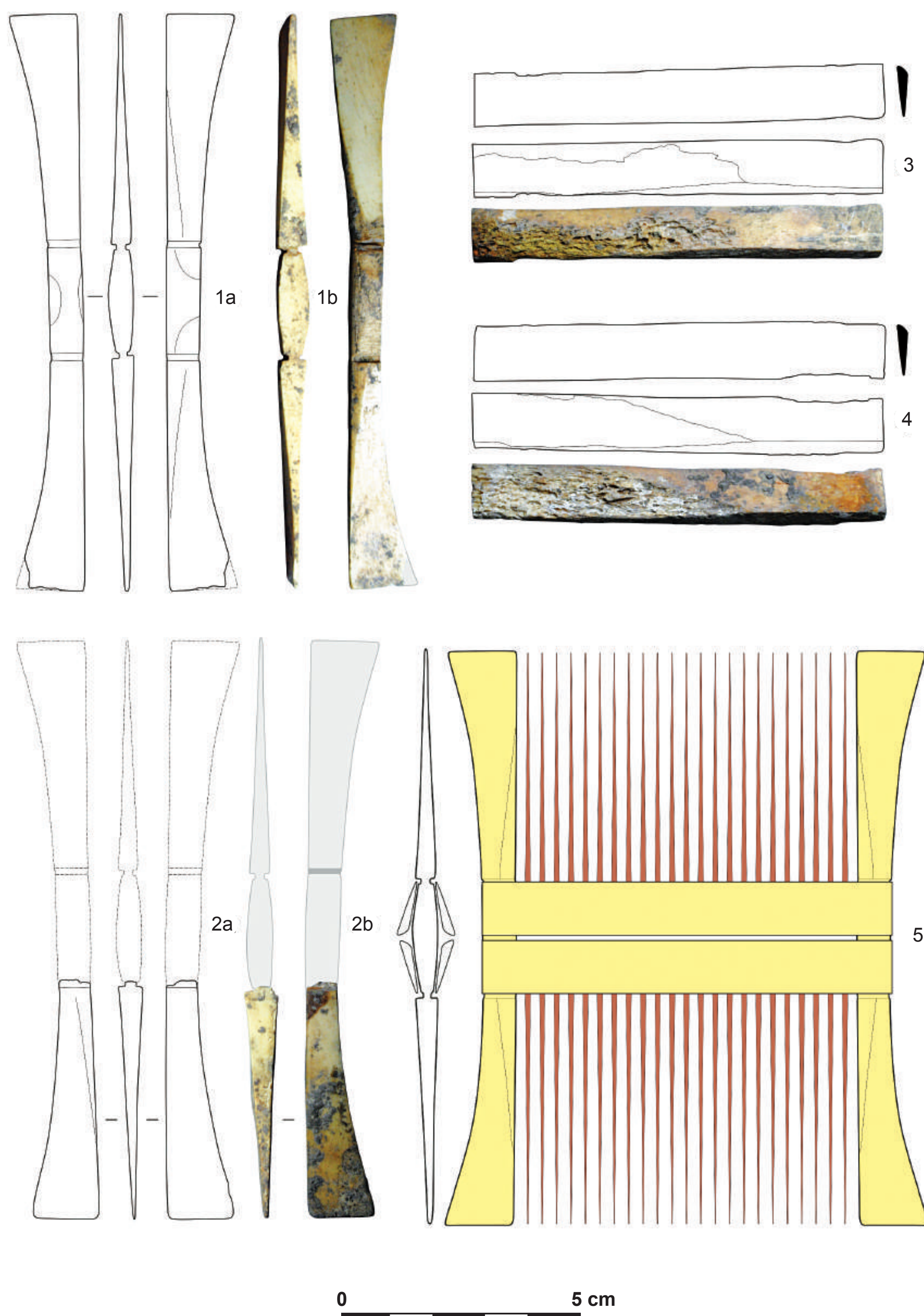

Fig. 12. Mormântul 2. Părți componente ale unui pieptene de os (1a-4) și reconstrucția acestuia (5).

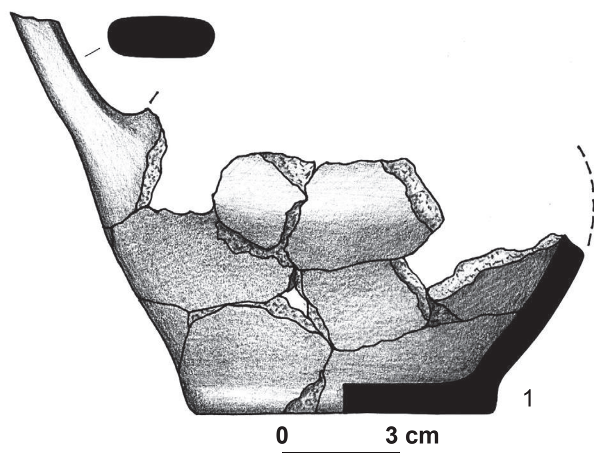

Fig. 13. Mormântul 2. Vas ceramic.

plare au un grad de conservare mai satisfacător. Cel mai mare fragment (4x7 cm, cu o grosime de 0,6-0,8 cm) are marginile ovale şi, după toate probabilităţile, provine de la un capăt al beteliei. Pe suprafaţa altor plăci se păstrează resturile unor plăci suprapuse de diferite lungimi (2,6-3,5 cm) şi lăţimea de până la 1 cm (**Fig. 10,1-33**).

Piese de sticlă

Mărgică tubulară din pastă de sticlă de culoare cenuşie-închisă. Pe corpul acesteia se observă fire de sticlă de nuanţă deschisă. Lungimea 1,1 cm, diametrul maxim 0,5 cm, diametrul orificiului 0,14 cm (**Fig. 9,6**).

Mărgică aproximativ sferoidală din pastă de sticlă de culoare albastră-deschisă, cu aplicaţie de picături circulare de culoare albă (de forma ochiului în miniatură). Diametrul 1,1 cm, înălţimea 0,9 cm, diametrul orificiului 0,6 cm (**Fig. 9,5**).

Piese de os

Fragment de mâner de spadă. Mânerul, se pare, provine de la o armă de tip spadă cu un singur tăiş, răspândit în regiunea nord-vest pontică. Această categorie de piese este, probabil, de origine tracică. Pe mânerul de fier au fost fixate două plăci de os cu ajutorul a trei nituri (la 4 cm distanţă unul de altul), grosimea plăcilor este de cca 0,3 cm. Lungimea reconstituită a piesei constituie 13,4 cm. Mânerul se lăţeşte uşor la extremităţi: lăţimea acestuia la mijloc este de 4 cm, la extremităţi de 4,5 cm, grosimea lui fiind de cca 2 cm. Piesa este decorată prin incrustare pe tot perimetrul cu un fir de argint, ce are diametrul în secţiune de până la 0,3 cm. Pe trei laturi decorul este spiralat, iar în partea interioară, aferentă plăcuţelor de os, constă din trei şiruri de semicercuri. Conform analogiilor cunoscute, putem presupune că lungimea spadei putea fi de cca 60-70 cm (**Fig. 11**).

Părţi componente ale unui pieptene de os (4 ex.) descoperite în partea de est a mormântului, la diferite adâncimi. Ele provin de la un pieptene dublu de tip grecesc. Două părţi reprezintă plăcuţele laterale bine lustruite cu şănţuiri la mijloc, folosite la fixarea plăcuţelor transversale. Celelalte două părţi componente sunt plăcuţele transversale. O piesă este întreagă şi are următoarele dimensiuni: lungimea 12 cm, lăţimea capetelor 1,4 cm, lăţimea la mijloc 0,7 cm, grosimea 0,5 cm, lăţimea şănţuirii 0,8 cm. De la a doua placă s-a păstrat doar un fragment cu lungimea de până la 5 cm. Plăcile transversale, plate, la exterior sunt de asemenea lustruite. Ele au secţiunea triunghiulară şi următoarele dimensiuni: lungimea 8,5 cm, lăţimea 1,2-1,3 cm, grosimea 0,2 cm (**Fig. 12**).

Detalii de la un fus de os (4 ex.). De la el s-a păstrat doar un inel de os bombat (**Fig. 9, 8b**), două fragmente de inel plat (**Fig. 9, 8c-8d**) şi partea inferioară a mânerului în formă de pion (**Fig. 9, 8a**). Ultima piesă are următoarele dimensiuni: lungimea capătului 3,1 cm, diametrul maxim 0,9 cm, diametrul capătului în formă de pion 0,8 cm. Ea este decorată cu cinci cercuri incizate. Inelul bombat are ca decor trei linii incizate situate la 0,8-0,9 cm distanţă una faţă de alta. Dimensiunile piesei: înălţimea 2,6 cm, diametrul maxim 2,1 cm, diametrul capetelor 1,6 cm, diametrul orificiului 1,1 cm. Al treilea fragment de fus reprezintă un cilindru cu suprafaţa uşor albiată, ornamentat cu trei linii transversale incizate plasate la 0,25-0,4 cm una faţă de alta şi lăţimea de 0,04 cm. Înălţimea piesei este de 1,5 cm, diametrul la mijloc – 1,2 cm, diametrul la capete – 1,3 cm, diametrul orificiului – 0,8 cm, grosimea pereţilor fiind de cca 0,2 cm.

Piese de lut

Fragment de toartă de *kylix,* rotundă în secţiune, cu diametrul de 0,5 cm. Vasul a fost modelat din pastă fină cărămizie, suprafaţa fiind acoperită cu firnis brun-deschis (**Fig. 8,5a-5b**).

Partea inferioară a unui vas lucrat cu mâna din pastă cu adaos de cioburi pisate mărunt, având suprafeţele de culoare cenuşie-închisă cu urme de lustruire, iar miezul brun-deschis. A fost descoperit în umplutura gropii, în colţul ei nord-estic, la adâncimea de 1,3 m de la nivelul semnalării. Vasul avea corpul bombat şi înzestrat cu o toartă dreptunghiulară în secţiune, capătul inferior al căreia este plasat pe diametrul maxim. Înălţimea păstrată este de 11 cm, diametrul maxim – cca 12 cm, diametrul fundului – 7,8 cm, lăţimea torţii – 2,7 cm, grosimea torţii – 1 cm (**Fig. 13**).

Oase de animale

Pe lângă oase umane, în umplutura gropii au fost descoperite şi oase de animale[6], mai exact de

[6] Analiza arheozoologică a materialului osteologic descoperit a fost efectuată de dr. Roman Croitoru şi conf. dr. Luminiţa Bejenaru, cărora le exprimăm gratitudinea noastră.

Fig. 14. Aglomerația de amfore greceşti şi oase de animale nr. 1. Vedere dinspre sud.

cal (*Equus caballus*) şi de iepure (*Lepus europaeus*). *Equus caballus* este reprezentat de 36 fragmente de oase, iar *Lepus europaeus* de 16 resturi (un craniu distrus, dar practic complet şi oase ale unui membru anterior). Prezența oaselor de iepure în umplutura mormântului central nu este întâmplătoare. Cu toate că iepurele este un animal dintre cele mai răspândite în zonele de stepă, iar oasele de iepure sunt prezente practic în toate mormintele scitice, totuşi este vorba despre o minimă cantitate. De asemenea, iepurelui îi revine o poziție secundară în stilistica animalieră scitică. Astfel, în lucrarea lui Iu.B. Polidovici şi G.N. Volinaia au fost inventariate maximum 80 de reprezentări ale iepurelui în perioada scitică[7]. În etapa timpurie a culturii scitice reprezentările iepurelui sunt izolate şi aparțin, prin natura lor, altor culturi, iar o tradiție proprie a reprezentării acestui animal aşa şi nu s-a mai constituit în Sciția epocii antice[8]. Episodul „vânării iepurelui de către sciți în fața oastei lui Darius" expus de către Herodot[9], chiar dacă se referă cronologic la sfârşitul secolului VI î.Hr., a fost totuşi scris cu 50-60 de ani mai târziu de la producerea evenimentului descris şi deja aparținea unei „tradiții legendare"[10]. Reprezentarea iepurelui în stilul animalier scitic câştigă o maximă popularitate în sec. IV î.Hr. Anume acestei perioade îi revine cea mai mare parte a reprezentărilor iepurelui, atât izolate (caracteristice mormintelor aristocratice feminine), cât şi tematice – scene de goană, vânătoare sau sfâşiere – în subcultura militară masculină[11]. Anume prin acest al doiea caz se explică, în mod evident, prezența oaselor de iepure în mormântul 2 din tumulul 7 de la Crihana Veche.

De asemenea, putem admite că şi aglogmerația 1 de oase (de la ospățul funerar) din partea de vest a umpluturii, şi pietrele din partea de nord-vest a acesteia sunt în relație cu mormântul 2. Aglomerația 1 a fost descoperită în mantaua tumulului, la adâncimea de 0,65 m, în sectorul IV vestic, la cca 10 m de reper, reprezentând o îngrămădire de oase de animale (cabaline şi bovine) şi fragmente de amfore greceşti în amestec cu fragmente de dimensiuni mici de cărbuni de lemn. În plan ea avea formă ovală cu dimensiunile de 1,5x0,95 m. Aglomerația de pietre a fost descoperită la distanța de 15 m spre nord-vest-vest de reper, la adâncimea de 0,55 m. Dimensiuni: 1,65x1,50 m.

Dinspre nord şi sud mormântul principal era flancat de câte o jumătate dintr-un şanț circular, săpat în solul viu. Spre est şi vest, între capetele acestor două jumătăți de şanț exista câte o deschidere, cu lățimea de cca 1 m. Ambele şanțuri formau un cerc, cu diametrul de cca 40 m şi lățimea ce varia între 2,4 şi 5,2 m, iar adâncimea era de la 0,4 m până la 1,1 m. La capătul de vest al şanțului, dinspre nord, a fost desco-

7 Полидович, Вольная 2005, 415.
8 Полидович, Вольная 2005, 423.
9 Herodot IV, 134.
10 Молев 2015, 57.
11 Полидович, Вольная 2005, 429.

Fig. 15. Torți de amfore greceşti cu ştampilă (1a-2b), picioruşe de amforă (3-7, 9-15) şi partea superioară a unei amfore (8).

perită o aglomerație de fragmente de amfore grecești și oase de animale (**Fig. 14**), iar în partea de sud – o altă aglomerație de fragmente de amfore grecești și oase de animale. Umplutura ambelor șanțuri consta din sol negru, compact, care, pe lângă aglomerațiile menționate mai sus, conținea sporadic fragmente de amfore grecești și oase de animale[12].

***

În ansamblu, inventarul mormântului 2 este specific complexelor funerare din al doilea și al treilea sfert ale sec. IV î.Hr. Fusaiolele se întâlnesc frecvent în mormintele unor persoane cu rang și de gen diferit din sec. IV î.Hr., inclusiv ale unor regi sau ale unor bărbați[13]. De exemplu, fusaiole s-au descoperit în mormântul secundar al tumulului de la Alexandriopol și în mormântul 2 al tumulului de la Sobolevo[14]. În interfluviul pruto-nistrean asemenea artefacte s-au descoperit în mormântul 3 al tumulului 10 și în mormântul 4 al tumulului 13 de la Butor[15], în mormântul 2 al tumulului 6 de la Balabanu[16], în mormântul 6 al tumulului 1 de la Purcari[17], în mormântul 2 al tumulului 7 din necropola Divizia II[18] și în mormântul 40 din necropola Nicolaevca-II[19]. Cel mai timpuriu din această serie este complexul de la Balabanu, care, judecând după amfora de Chios descoperită într-unul din morminte, este datat la sfârșitul sec. V î.Hr.[20] sau la începutul veacului următor. Mormântul din necropola Nicolaevca II a fost datat, după o amforă de tip Murighiol și după un cantharos cu firnis negru, în al doilea sfert al sec. IV î.Hr.[21] , iar necropola de la Butor – în cel de-al treilea sfert al sec. IV î.Hr.[22]. Dacă avem în vedere cantharosul de proporții mici[23], necropola de la Purcari poate fi datată la mijlocul sec. IV î.Hr.[24]. Tot în sec. IV î.Hr. sunt datați și pieptenii grecești bilaterali din os de proveniență nord-pontică[25]. Aceste artefacte sunt considerate relativ rare și se găsesc în mormintele unor sciți cu rang social înalt sau mediu[26]. Bunăoară, înaintea descoperirii din tumulul de la Crihana Veche, piese similare nu au fost cunoscute în general în spațiul pruto-nistrean.

Un artefact unic în felul său este și mânerul de spadă placat cu os și ornamentat prin încrustare cu fir de argint. Asemenea mânere au, de regulă, spadele sau pumnalele cu o singură lamă, necaracteristice sciților. Proveniența lor este pusă în relație fie cu ateliere tracice, fie cu unele grecești[27]. Printre cele mai apropiate analogii sunt spada din mormântul 1 din necropola de la Nicolaevca-II[28], pumnalul descoperit pe teritoriul necropolei de la Enisala[29] și fragmentul de pumnal din tumulul 1 al necropolei de la Nikonion[30]. Una din particularitățile acestora o reprezintă plăcile de os cu care este placat mânerul mai subțire în partea sa centrală și mai gros la capete. În cazul mânerului de la Crihana Veche, acestei particularități specifice i se adaugă ornamentarea originală în chip de „spirală fugătoare”, tipică pentru obiectele de proveniență greacă și tracică. Necropola de la Nicolaevca este datată după o amforă conică de Heraclea Pontica, după un cantharos canelat, în firnis negru, și după o cupă cu o singură toartă, tot în firnis negru, în al doilea sfert al sec. IV î.Hr.[31]. Un fragment de pumnal curbat, provenind din tumulul nr. 1 al necropolei de la Nikonion, a fost descoperit în apropiere de mormântul de bază, datat în a doua jumătate a sec. IV î.Hr.[32]. Descoperirea de la Enisala a fost făcută întâmplător, iar mormântul este datat în sec. IV î.Hr.[33]. Plăcile de argint, ca piese ale garniturii de harnașament, aparțin în mod incontestabil culturii tracice. Indiciile în acest sens ne sunt date de specificul executării, și anume de prezența marginilor amorsate, fapt caracteristic toreuticii tracice din sec. IV î.Hr.[34]. Analogiile cele mai apropiate acestui fragment de placă în formă de grifon se atestă în tezaurele de obiecte de argint tracice din prima jumătate a sec. IV î.Hr. de la Craiova, și din a doua jumătate a sec. IV î.Hr. de la Panaghiuriște și Bedniakovo[35].

Din punct de vedere cronologic, un interes deosebit prezintă materialul amforic bogat (peste 500 de fragmente), descoperit în șanț și în diverse aglomerații (locuri ale ospățului funerar?), situate la vest de mormântul central. Toate amforele (minimum 25 ex.) (**Fig. 15**) pot fi atribuite centrului de producție din Thasos[36],

12 Majoritatea resturilor de oase sunt de cabaline (mai bine de 50% din totalul de oase determinate arheozoologic), fiind atestate și oase de bovine. De asemenea, sunt prezente și resturi de ovine, acestea având o pondere mai redusă.
13 Полин 2014, 129-130.
14 ДГС 1866, табл. XI, 18-20, 23; Мозолевский, Полин 2005, 355.
15 Мелюкова 1974, рис. 8, 1; Синика, Разумов, Тельнов 2013, рис. 43, 6; Серова, Яровой 1987, 110, рис. 55, 7.
16 Чеботаренко, Яровой, Тельнов 1989, 35, рис. 14, 6.
17 Яровой 1990, 53, рис. 21, 4.
18 Субботин, Сапожников, Субботин 2003, 576, рис. 8, 12.
19 Мелюкова 1975, рис. 53, 10.
20 Teleagă 2008, 364.
21 Полин 2014, 368.
22 Синика, Разумов, Тельнов 2013, 126.
23 Яровой 1990, 53, рис. 21, 5.
24 Sparkes, Talcott 1970, 122-123.
25 Бидзиля, Полин 2012, 314.
26 Мозолевский, Полин 2005, 354.
27 Бруяко 1989, 68.
28 Мелюкова 1975, рис. 56, 9.
29 Simion 1977, pl. XI, a.
30 Бруяко 1989, 68, рис. 1, 2.
31 Полин 2014, 363-364.
32 Бруяко 1989, 68.
33 Măndescu 2010, 75.
34 Венедиков, Герасимов 1973, кат. 261, 274, 298, 299, 301; Фракийское золото Болгарии 2013, кат. 55, 57.
35 Венедиков, Герасимов 1973, 380-381, 384-385.
36 Apartenența întregului lot de amfore grecești de la Crihana Veche unuia și aceluiași tip II-B-2 al amforelor de Tha-

fiind de tipul II-B-2 (cu corpul bitronconic dezvoltat), după S.Iu. Monahov, şi care apar începând cu sfârşitul anilor 370 î.Hr.[37]. Pe cinci torţi sunt prezente ştampile biliniare, dintre acestea patru indicând producţia atelierelor lui Pilades (*Πυλάδης)*. Trei dintre amprente sunt făcute cu aceeaşi matrice*:* [ΘΑΣΊΟΝ | Phială, trepied → | ΠΥΛΑΔ(ΗΣ)][38], aparţinând celei de a cincea etape a marcării şi sunt datate la mijlocul anilor 50, după I. Garlan, sau la sfârşitul anilor 60 ai sec. IV î.H., după V. I. Katz[39]. O altă amprentă, Pilada: [ΘΑΣΊΩΝ | Placă, torţă ← | ΠΥΛΑ(ΔΗΣ) stea] conţine în afară de numele producătorului şi semnul eponimului (în chip de stea)[40], fiind datată în aceeaşi perioadă[41]. În plus, spre deosebire de alte mărci din complex, în etnicon este folosită Omega (Ω), în timp ce pe celelalte sigilii – Omicron (O). Cea de-a cincea ştampilă se referă la activitatea producătorului Lysikles (Λυσικλῆς), judecând după simbolul strugurelui de viţă de vie[42]: [ΘΑ[ΣΊΟΝ] | Phială, strugure | ΛΥΣΙΚΛ(ΗΣ)]. Sigiliul este datat în anii 60-50 ai sec. IV î.Hr. (mijlocul anilor 350 î.H., după I. Garlan)[43]. Astfel, complexul amforic şi, prin urmare, data ridicării tumulului poate fi atribuită sfârşitului anilor 360 – mijlocului anilor 350 î.Hr. Iar faptul că vinul de Thasos era considerat unul dintre cele mai de calitate şi scumpe în răsăritul Mediteranei subliniază caracterul elitist şi neordinar al complexului scitic de la Crihana Veche.

sos denotă achiziţionarea „en gros” a unei partide mari de vin thasian, care probabil s-a făcut cu un scop anumit.

37 Монахов 2003, 60, 67.
38 Bon 1957, № 1504; Garlan 1999, № 597.
39 Кац, 2007, 415, anexa II.
40 Bon 1957, № 1505; Garlan 1999, № 633.
41 Determinări M. Ivaşcenko.
42 Determinările întregului lot de material amforic au fost efectuate de către dr. Natalia Mateevici, căreia îi mulţumim şi pe această cale.
43 Bon 1957, nr. 1107; Avram 1996, nr. 60; Garlan 1999, nr. 593.

Contextul factologic în care am putea încadra complexul tumular de la Crihana Veche de asemenea merită atenţie. Odată cu mijlocul sec. IV î.Hr. începe „toamna de aur” a culturii clasice scitice, celei de-a doua jumătăţi a sec. IV î.Hr. revenidu-i cea mai mare parte a tumulilor aristocratici, „regali” din Sciţia. În anii 360 î.Hr. începe domnia lui Ateas, care a promovat o politică externă deosebit de activă prin supunerea oraşelor vest-pontice şi rezistenţa la expansiunea macedoneană. Printre succesele incontestabile ale lui Ateas este şi victoria asupra tribalilor, repurtată de către acesta în intervalul anilor 357-342 î.Hr.[44]. Este simptomatic că în mormintele aristocraţilor sciţi anume din cel de-al treilea sfert al sec. IV î.Hr. apare un grup original de elemente de harnaşament de factură scito-tracică[45]. Este pe deplin evident că acest fapt se află în legătură cu tentativele tribalilor de a-i pacifica pe sciţi prin aducerea de daruri, parte din care puteau fi caii de rasă cu harnaşamente bogat ornamentate[46]. Ciocnirea dintre sciţi şi tribali s-a produs, după toate probabilităţile, pe malul stâng al Dunării[47], în apropiere de „lacătul danubian”[48]. Caracterul aristocratic al mormântului de la Crihana Veche, armele şi piesele de podoabă de factură tracică (aparţinând grupului „balcanic septentrional”), datarea cu intervalul anilor 360-350 î.Hr. ne permit să presupunem că ostaşul înmormântat putea fi unul dintre participanţii nemijlociţi la evenimentele ce au ţinut de conflictul dintre sciţi şi tribali şi de ulterioara conciliere dintre aceştia.

44 Este cunoscut faptul că în anul 357 î.Hr. Tracia se afla încă sub autoritatea regilor săi (Блаватская 1952, 80), dar în anul 342 î.Hr. sciţii deja ajutau Odessos-ul asediat.
45 Фиалко 1994, 208.
46 Ткачук 1999, 292.
47 Ткачук 1999, 291.
48 Adică în împrejurimile cetăţilor de la Cartal (Orlovka) sau de la Satu Nou (Novoselskoe).

SUMMARY

SCYTHIAN BARROW NO. 7 ON THE CRIHANA VECHE-*LA PETRICEI* (CAHUL DISTRICT)

In the fall of 2014, archaeological expedition organized by Institute of Cultural Heritage and National Archaeological Agency investigated the territory of Crihana Veche commune in Cahul district. As a result were excavated Crihana Veche-*În Baltă* settlement (late antiquity) and Scythian burial mound nr. 7 (*La Petricei* burial ground). Barrow no. 7 contained at least two graves and various objects, e.g. remains of funeral feast: accumulations of animal bones, amphorae fragments and stones, as well as a ditch in the form of a circle divided by two bridges. Secondary burial (no. 1) of a child of 7-8 years old was accompanied by a hand-made pot. In the main burial (no. 2) were found disturbed remains of a man older than 60 years with a various grave goods, preserved partly due to a grave robbery. Among the findings were: more than 60 bronze arrowheads, the fragment of a bronze kyathos, two silver plaques of Thracian origin, the details of the bone comb and composite spindle. From weaponry complex remained fragments of iron warrior belt and unique bone handle (incrusted with silver) of a single-bladed sword. Besides human remains, in the grave were found bones of a horse and nearly complete skeleton of a hare. Under the burial mound was dis-

covered very rich amphorae material (over 500 pieces), which, without any exception, could be attributed to the production of Thasos. Moreover, 5 handles of amphorae have stamps belonged to Pylades and Lysikles manufacturers of late 360s — mid. 350s BC. The aristocratic character of the main burial of the barrow no. 7 from Crihana Veche, Thracian weaponry and jewelry (of Northern Balkan group), its chronology suggest that the buried warrior could be a participant in the events of the conflict between Scythians, Triballi and their subsequent reconciliation.

РЕЗЮМЕ

СКИФСКИЙ КУРГАН № 7 У С. КРИХАНА ВЕКЕ-*ЛА ПЕТРИЧЕЙ* (Р-Н КАГУЛ)

Осенью 2014 г. на территории коммуны Крихана Веке Кагульского района была проведена комплексная археологическая экспедиция. В результате, были исследованы позднеантичное поселение Крихана Веке-*Ын Балтэ* и скифский курган (№ 7) курганной группы *Ла Петричей*. Под насыпью кургана были зафиксированы следующие объекты: погребение 1 и 2 (основное), остатки тризны, связанные с погребением 1, скопления костей животных и амфорного боя, каменная наброска, а также ров в форме окружности, разделенный двумя перемычками. Впускное погребение (№ 1) ребенка 7-8 лет сопровождал банковидный лепной сосуд. В основном погребение (№ 2) были обнаружены потревоженные останки мужчины старше 60 лет и богатый инвентарь, сохранившийся только частично, из-за ограбления могилы. Среди находок насчитываются более 60 бронзовых наконечников стрел, фрагмент бронзового черпака-киафа, серебряные уздечные бляшки фракийского облика, детали костяного гребня и составного костяного веретена. Из предметов вооружения были найдены фрагменты железного пластинчатого боевого пояса и уникальная костяная рукоять однолезвийного меча, инкрустированная серебряной проволокой. Кроме человеческих костей, в заполнении погребения находились кости лошади, почти все кости фрагментированного черепа и др. фрагменты костей зайца. Под насыпью кургана был обнаружен богатый амфорный материал (свыше 500 фрагментов), который весь без исключения можно отнести к продукции Фасоса. На пяти амфорных ручках были оттиснуты клейма фабрикантов Пилада и Лисикла конца 360-х – середины 350-х гг. до н.э. Аристократический характер основного погребения из Крихана, фракийское вооружение и украшения («северо-балканской» группы), датировка в пределах 360-350-х гг. до н.э. позволяют предположить, что погребенный воин мог быть непосредственным участником событий скифо-трибалльского конфликта и последующего примирения.

BIBLIOGRAFIE

Agulnicov 1997: S. Agulnikov, *Scythian vestiges at the Lower Prut*. In: Prima epocă a fierului la gurile Dunării şi în zonele circumpontice (Tulcea 1997), 253-258.
Avram 1996: A. Avram, *Les timbres amphoriques 1.Thasos.* In: Histria VIII (Bucureşti 1996).
Bon 1957: A. Bon, *Les timbres amphoriques de Thasos.* In: Études Thasiennes IV (Paris 1957).
Garlan 1999: Y. Garlan, *Les timbres amphoriques de Thasos.* In: Études Thasiennes XVIII (Athenes 1999).
Măndescu 2010: D. Măndescu, *Cronologia perioadei timpurii a celei de-a doua epoci a fierului (sec. V-III a. Chr.) între Carpați, Nistru şi Balcani* (Brăila 2010).
Simion 1977: G. Simion, *Necropolele getice de la Enisala şi Telița*. Peuce 6, 1977, 49-72.
Sparkes, Talcott 1970: B. Sparkes, L. Talcott, *Black and plain pottery of the 6th, 5th and 4th centuries B.C.* In: The Athenian Agora V (Princeton 1970), 118-145.
Teleagă 2008: E. Teleagă, *Griechische Importe in den Nekropolen an der unteren Donau 6. Jh. - Anfang des 3. Jhs. v. Chr.* (Rahden 2008).
Агульников 1993: С. Агульников, *Курган скифской культуры у с. Манта на Нижнем Пруте*. Revista arheologică 1, 1993, 115-119.
Агульников 1994: С. Агульников, *Скифские древности Нижнего Попрутья*. В сб.: Проблемы скифо-сарматской археологии Северного Причерноморья II (Запорожье 1994), 3-4.
Бидзиля, Полин 2012: В. Бидзиля, С. Полин, *Скифский царский курган Гайманова Могила* (Киев 2012).
Блаватская 1952: Т. Блаватская, *Западнопонтийские города в VII-I вв. до н.э.* (Москва 1952).
Бруяко 1989: И. Бруяко, *Предметы вооружения из Никония*. В сб.: Археологические памятники степей Поднестровья и Подунавья (Киев 1989), 65-70.
ДГС 1866: *Древности Геродотовой Скифии*. В сб.: Сборник археологических раскопок и находок в Черноморских степях. Вып. I (Санкт-Петербург 1866).
Венедиков, Герасимов 1973: И. Венедиков, Т. Герасимов, Тракийското изкуство (София 1973).

Курчатов 1993: С. Курчатов, *Отчёт о итогах археологического исследования курганов близ Кагульского аэропорта в 1992 г.* Архив НМИМ. № 345 (Кишинёв 1993).

Мелюкова 1974: А. Мелюкова, *Работы Западно-скифской экспедиции*. АИМ 1973 (Кишинёв 1974), 53-77.

Мелюкова 1975: А. Мелюкова, *Поселение и могильник скифского времени у села Николаевка* (Москва 1975).

Мозолевский, Полин 2005: Б. Мозолевский, С. Полин, *Курганы скифского Герроса IV в. до н.э. (Бабина, Водяна и Соболева могилы)* (Киев 2005).

Молев 2015: Е. Молев, *История исследования семантики образа зайца в греко-скифской торевтике*. Вестник Нижегородского университета 2, 2015, 57-65.

Монахов 2003: С. Монахов, *Греческие амфоры в Причерноморье. Типология амфор ведущих центров-экспортеров товаров в керамической таре. Каталог-определитель* (Москва-Саратов 2003).

Полидович, Вольная 2005: Ю. Полидович, Г. Вольная, *Образ зайца в скифском искусстве*. В сб.: Древности Евразии: от ранней бронзы до раннего средневековья. Памяти В.С. Ольховского (Москва 2005), 415-436.

Полин 2014: С. Полин, *Скифский Золотобалковский курганный могильник V-IV вв. до н.э. на Херсонщине.* Курганы Украины III (Киев 2014).

Серова, Яровой 1987: Н. Серова, Е. Яровой, *Григориопольские курганы* (Кишинев 1987).

Синика, Разумов, Тельнов 2013: В. Синика, С. Разумов, Н. Тельнов, *Курганы у с. Буторы* (Тирасполь 2013).

Субботин, Сапожников, Субботин 2003: Л. Субботин, И. Сапожников, А. Субботин, *Курганный могильник Дивизия II в междуречье Хаджидера и Алкалии*. Stratum plus 2, 2003, 563-581.

Ткачук 1999: М. Ткачук, *Гетика, которую мы потеряли. Из антологии хронологических разрывов*. Stratum plus 3, 1999, 274-304.

Топал 2014: Д. Топал, *Акинаки на западных рубежах Скифии. Находки скифских мечей и кинжалов на территории Республики Молдова*. Tyragetia VIII (XXIII), 2014, 7-43.

Фиалко 1994: Е. Фиалко, *Еще раз о происхождении уздечных украшений скифо-фракийского типа*. В сб.: Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья V тыс. до н.э. - V в. н.э. (Тирасполь 1994), 208-209.

Чеботаренко 1969: Г. Чеботаренко, *Материалы к археологической карте памятников VIII-X вв. южной части Пруто-Днестровского междуречья*. В сб.: Далекое прошлое Молдавии (Кишинев 1969), 224-230.

Чеботаренко, Яровой, Тельнов 1989: Г. Чеботаренко, Е. Яровой, Н. Тельнов, *Курганы Буджакской степи* (Кишинев 1989).

Яровой 1990: Е. Яровой, *Курганы энеолита - эпохи бронзы Нижнего Поднестровья* (Кишинев 1990).

DATE PRELIMINARE PRIVIND NECROPOLA SARMATICĂ DE LA MEDELENI (COM. PETREŞTI, R-NUL UNGHENI)

Vlad VORNIC, Valeriu BUBULICI, Sergiu POPOVICI

Cuvinte cheie: Câmpia Prutului de Mijloc, necropolă plană, mormânt, epoca romană, sarmați.

Keywords: Middle Prut Plain, flat necropolis, tomb, roman period, sarmatians.

Ключевые слова: Равнина Среднего Прута, грунтовый могильник, погребение, римский период, сарматы.

Geografic, satul Medeleni (com. Petreşti, r-nul Ungheni) **(Fig. 1)** se plasează în partea centrală a Câmpiei Prutului de Mijloc, regiune extrem de bogată în situri arheologice datând din paleolitic şi până în epoca modernă. Numărul mare de obiective arheologice, constând din aşezări, necropole plane şi movile funerare, descoperite cu prilejul cercetărilor periegetice sau de salvare în microzona comunei Petreşti, din care face parte şi localitatea Medeleni, atestă interesul comunităților umane de-a lungul timpului pentru complexul de factori naturali, ce au contribuit la crearea unor condiții favorabile pentru locuirea umană.

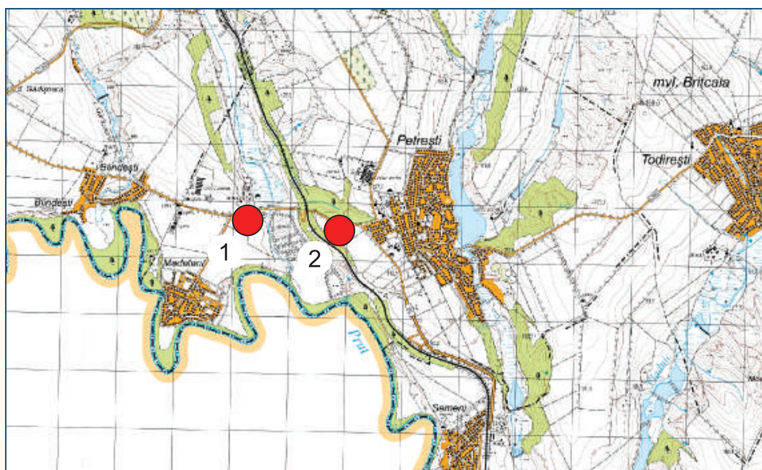

Fig. 1. Poziția topografică a necropolelor sarmatice de la Medeleni (1) şi Petreşti (2), r-nul Ungheni.

Dintre monumentele arheologice din microzona com. Petreşti se evidențiază îndeosebi necropola plană din epoca romană cu două orizonturi cultural-cronologice, unul atribuit sarmaților din sec. II-III d.Hr., iar altul aparținând culturii Sântana de Mureş-Cerneahov din vremea migrației goților (a doua jumătate a sec. III – sec. IV d.Hr.). Fiind amplasată pe un promontoriu de la sud-vest de localitate, la distanța de circa 0,1 km de la intersecția şoselei Chişinău-Sculeni cu drumul ce duce spre Petreşti (**Fig. 1, 2**), această necropolă antică a fost descoperită în 1986 cu ocazia efectuării săpăturilor de salvare la un tumul preistoric ce intra în zona de construcție a sistemului de irigație de lângă satul Petreşti. Prin cercetări de anvergură efectuate în anii 1986 şi 1988 a fost dezvelită întreaga suprafață a sitului, descoperindu-se 46 de morminte şi 35 de şănțulețe de cult sarmatice şi 195 de înmormântări de tip Sântana de Mureş, dintre care 190 de înhumație şi 5 de incinerație. De asemenea, a fost recoltat un bogat inventar funerar constând din vase ceramice şi de sticlă, piese de podoabă şi vestimentare, unelte şi ustensile lucrate din metal, piatră, lut şi alte materiale[1].

Un alt sit arheologic deosebit de valoros îl constituie cimitirul sarmatic recent descoperit de la Medeleni, situat în partea stângă a drumului Chişinău-Sculeni, la circa 1 km vest de necropola antică de la Petreşti, aproximativ 1 km nord de râul Prut şi 1,3 km nord-est de localitatea Medeleni (**Fig. 1, 1**). Semnalată în iarna anului 2015 cu prilejul lucrărilor de reconstrucție a sistemului de irigare Blindeşti, când a fost descoperit şi în bună parte distrus un mormânt de înhumație prevăzut cu un inventar bogat, printre care şi câteva piese de aur[2], necropola la care ne referim

[1] Курчатов 1989, 74-75; Kurceatov, Bubulici 2001, 33-37.

[2] Descoperirea a fost făcută de către muncitori în dimineața zilei de 9 februarie, când săpându-se la şanțul

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. II – 2015, p. 59-72

Fig. 2. Imagine satelitară asupra sitului arheologic din epoca romană de la Medeleni (com. Petreşti, r-nul Ungheni): 1, aria cercetată prin săpături; 2, tumuli.

a fost cercetată parțial prin săpături de salvare în primăvara acestui an de către Agenția Națională Arheologică, în cooperare cu Muzeul Național de Istorie a Moldovei din Chişinău şi Muzeul de Istorie şi Etnografie Ungheni[3].

Topografic, situl funerar de la Medeleni este amplasat pe un promontoriu relativ plan, mai precis în partea lui estică, pe suprafața căruia cu ajutorul imaginilor satelitare şi pe baza cercetărilor periegetice, au fost identificați opt tumuli de mărimi diferite (**Fig. 2**). Dintre aceştia, până de curând specialiştilor le era cunoscut doar unul singur, de dimensiuni mai mari, ce fusese marcat pe anumite hărți topografice mai vechi şi inclus în repertoriul arheologic al raionului Ungheni elaborat în anul 1993[4]. Prin cercetări periegetice de pe suprafața acestui platou au fost recuperate mai multe piese de silex, ce atestă existența aici sau în imediată vecinătate a unei stațiuni datând din paleoliticul superior (cca 30.000-10.000 î.Hr.), câteva cioburi mici de vase lucrate cu mâna sau de amfore, datând din preistorie, antichitate ori evul mediu, un clopoțel de bronz, aparținând necropolei sarmatice din sec. I-II d.Hr., şi câteva piese de fier din evul mediu târziu (sec. XVI-XVII) (**Fig. 3**).

Săpăturile arheologice de salvare s-au concentrat asupra zonei din partea sudică a şanțului sistemului de irigare, orientat pe direcția generală vest-est. Inițial, s-a trasat o casetă cu dimensiunile de 2x3 m şi orientarea nord-sud pe locul mormântului descoperit de muncitori. Ulterior, a fost trasată o secțiune mare de formă rectangulară, cu dimensiunile de 18x48 m şi orientarea cu

pentru instalarea țevilor noi pentru sistemul de irigare a apărut un craniu uman, care a fost sfărâmat, iar în preajma lui s-a găsit un obiect de podoabă în formă de amforetă lucrat din metal galben. Nerealizând că se aflau în fața unei descoperiri arheologice importante, ci crezând că este vorba de scheletul unei persoane îngropate recent, muncitorii au oprit lucrările şi au anunțat imediat Inspectoratul de Poliție Ungheni. Sosind în scurt timp la fața locului, dl Vadim Popovici, locotent-colonel de poliție, şef Sector de poliție nr. 2 (Sculeni) al Inspectoratului de Poliție Ungheni, împreună cu alți doi polițişti şi cu muncitorii de la sistemul de irigare, folosind şi un excavator, pe parcursul zilei de 9 februarie au ,,săpat” în întregime mormântul, fiind strânse oasele umane şi mai multe obiecte de podoabă şi de port de aur, mărgele de agat, o fusaiolă de lut ars şi o piesă de silex. La Agenția Națională Arheologică informația despre această descoperire a parvenit în ziua de 12 februarie, fiind furnizată de dl Vasile Iucal, directorul Muzeului de Istorie şi Etnografie Ungheni, care ne-a pus la dispoziție şi câteva fotografii cu obiectele descoperite. În zilele următoare (13-14 februarie) angajații Agenției Naționale Arheologice au efectuat o deplasare la Ungheni şi Medeleni cu scopul recuperării de la Inspectoratul de Poliție a pieselor de patrimoniu arheologic şi pentru inspectarea şi prospectarea pe teren a locului descoperirii arheologice.

3 Investigațiile au fost finanțate de către SRL SADE-Compagnie Generale de Travaux d’Hidraulique. La cercetările arheologice de teren au mai participat Vasile Iucal, director al Muzeului de Istorie şi Etnografie Ungheni, şi Ion Noroc, şef al Serviciului managementului patrimoniului arheologic din cadrul Agenției Naționale Arheologice.

4 Covalenco 1993, 24; Covalenco 2006, 27.

laturile lungi pe direcția vest-est, ce a cuprins şi caseta mormântului 1 (**Fig. 4**).

Stratigrafia verticală a săpăturii se prezintă în felul următor: sol arat de culoare cenuşie, cu grosimea de 0,4-0,5 m; sol de tranziție castaniu-gălbui, cu grosimea de 0,3-0,4 m; lut viu, aflat la adâncimea de 0,9-1,0 m de la nivelul de călcare actual.

În perimetrul săpăturii, la adâncimea de 0,9-1,1 m, s-au identificat cinci morminte de înhumație şi un şănțuleț de cult, toate complexele aparținând unui cimitir plan sarmatic, databil în sec. I-II d.Hr., a cărui suprafață urmează a fi precizată prin cercetări viitoare. Judecând însă după imaginile satelitare şi după datele cercetărilor periegetice, această necropolă pare să fie de dimensiuni mai mari decât cimitirul sarmatic învecinat de la Petreşti. Totodată, nu trebuie exclusă nici posibilitatea ca unii dintre cei opt tumuli din zona necropolei de la Medeleni să cuprindă şi morminte sarmatice, principale sau secundare, mai ales că, după cum reiese din imaginile satelitare, unele movile par să fie prevăzute cu şănțulețe rituale, aşa cum s-a atestat la unii tumuli sarmatici cercetați prin săpături (de exemplu, la Corpaci[5]).

Referitor la dispunerea mormintelor în cadrul săpăturii, menționăm că ele prezintă o densitate foarte mică şi sunt răspândite relativ uniform pe toată suprafața dezvelită, mai exact două în zona centrală şi câte unul în marginile de nord, est şi vest **(Fig. 4)**. De asemenea, în partea de vest a săpăturii a fost semnalat şi complexul de cult delimitat de un şănțuleț de formă rectangulară săpat nu prea adânc în pământ.

La fel ca şi la restul complexelor sarmatice cercetate până acum, ritul celor cinci morminte descoperite la Medeleni este înhumația. Indicii ale vreunei movile de pâmânt deasupra complexelor nu au fost semnalate, toate mormintele fiind plane. Consemnăm în context că, potrivit estimărilor făcute de Vasile Grosu, pentru regiunea dintre Prut şi Nistru mormintele sarmatice descoperite în necropole plane predomină față de înmormântările secundare efectuate în tumulii din epoci mai vechi sau cele principale din tumulii sarmatici, constituind circa 54% din totalul complexelor[6].

Mormintele aveau adâncimi medii, cuprinse între 1,07 şi 1,74 m de la suprafața actuală a solului. Fiind săpate în solul galben steril, gropile au putut fi surprinse şi delimitate la toate complexele. Ele aveau formă rectangulară cu colțurile

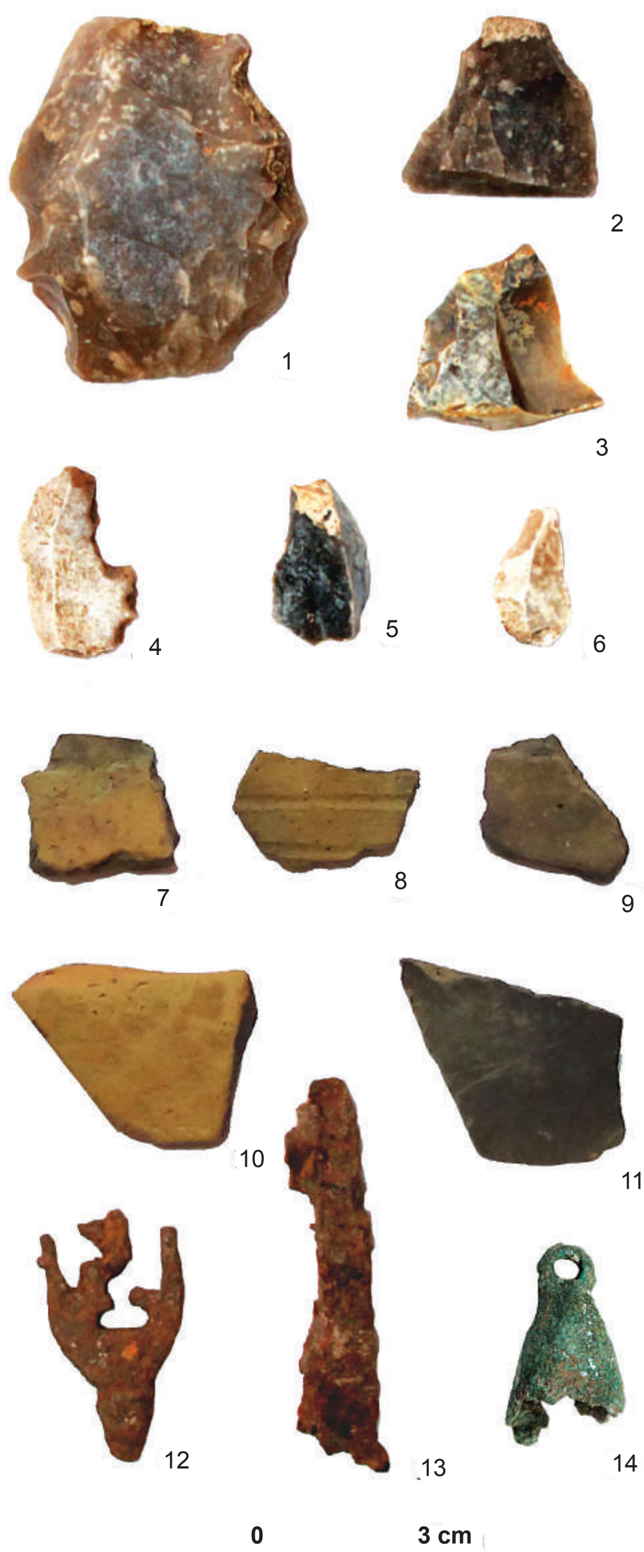

Fig. 3. Piese de silex (1-6), fragmente ceramice (7-11), obiecte de fier (12-13) şi clopoțel de bronz (14) descoperite prin cercetări de suprafață în situl arheologic de la Medeleni.

[5] Гросу 1979, 250-255.
[6] Grosu 1995, 134.

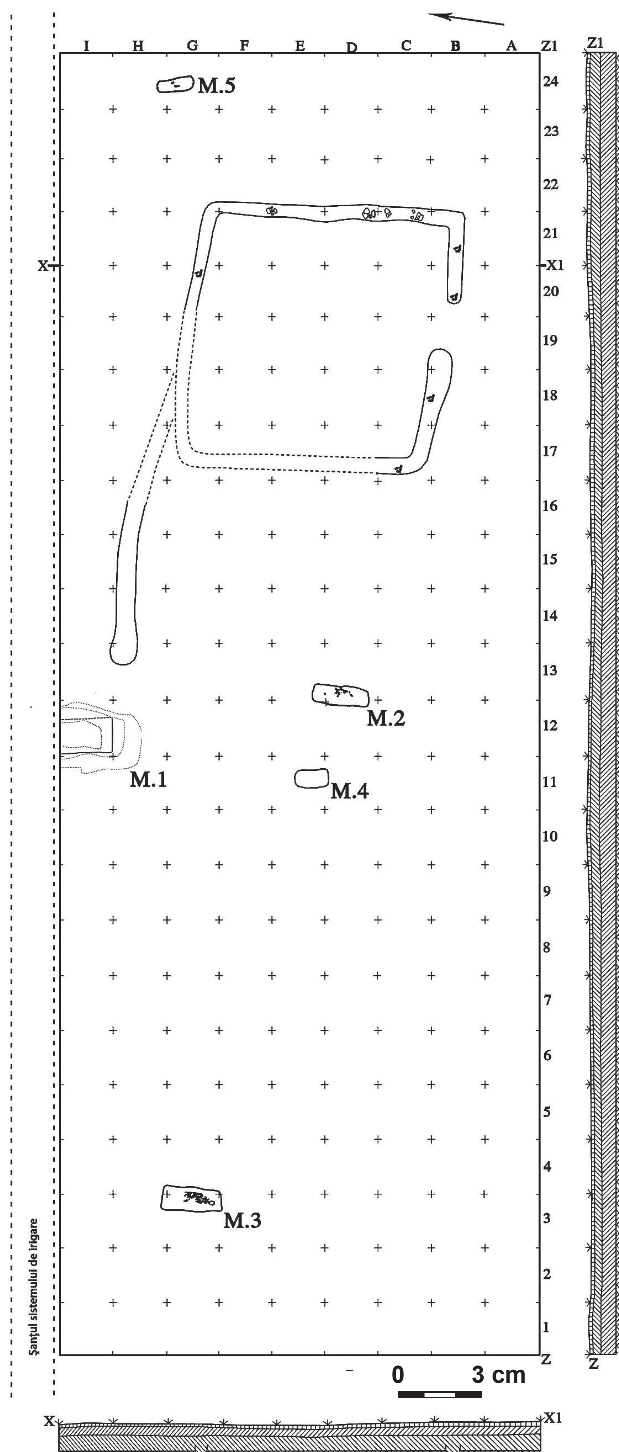

Fig. 4. Secțiunea I, plan şi profile.

rotunjite, lățimea lor variind între 0,58 şi 1,0 m, iar lungimea – între 1,65 şi 2,31 m (**Fig. 5; 7; 9**). Aşa cum bine se cunoaşte, gropile de formă rectangulară, cu lățime mai mare sau mai mică, au devenit încă din perioada sarmatică timpurie o caracteristică a mormintelor sarmatice în întregul spațiu locuit de aceştia, pe durata mai multor secole[7].

[7] Bârcă 2006, 40.

Toate complexele aveau orientarea generală pe direcția nord-sud, cu unele mici devieri spre vest. Legat de acest element al practicilor funerare, trebuie spus că la toate populațiile sarmatice din spațiul nord-pontic în epoca romană dominantă a fost orientarea mormintelor pe axa nord-sud, de altfel ca şi depunerea defuncților în poziție întinsă pe spate cu mâinile aşezate de-a lungul corpului[8].

O caracteristică comună a mormintelor de la Medeleni cercetate până acum este deranjarea lor din vechime, probabil potrivit unui ritual mai greu de descifrat astăzi. Două morminte (nr. 1 şi 3) aveau distruse părțile superioare ale scheletelor, în poziție anatomică fiind păstrate doar picioarele, care erau alăturate şi întinse pe direcția nord-sud (**Fig. 9**). Alte două înmormântări (nr. 2 şi 5) (**Fig. 7**) erau răvăşite în totalitate, nefiind păstrate în conexiune anatomică nici măcar membrele inferioare. Cât priveşte mormântul 4, ce aparținea unui copil de 3-5 ani, din scheletul căruia s-au pastrat doar câteva resturi nesemnificative, nu putem şti exact dacă oasele au dispărut din cauza fragilității lor sau prin deshumarea mormântului în antichitate. Menționăm în context că morminte deranjate din vechime, puse pe seama unor practici rituale, au fost semnalate şi în necropola sarmatică de la Peteşti, însă acolo ele constituie un procent mic, majoritatea complexelor fiind totuşi nederanjate. O situație similară cu cea de la Medeleni a fost atestată, în schimb, în cimitirul sarmatic de la Bădragii Noi-*La Stâncă*, unde şapte din cele opt morminte descoperite au fost distruse din vechime. Este important de reținut că şi aici unele înmormântări au fost răvăşite în totalitate, iar altele au avut deranjate doar partea superioară a scheletelor, oasele gambelor rămânând *in situ* în poziție întinsă, pe baza cărora s-a putut determina orientarea mormintelor, care era fie nord-vest – sud-est, fie nord-sud[9]. De asemenea, s-a putut constata că, la fel ca şi în necropola cercetată de noi, gropile sepulcrale originare nu au fost deteriorate cu prilejul deshumării, faptul datorându-se probabil împrejurării că la momentul distrugerii mormintele erau bine marcate la suprafața solului[10].

Potrivit determinărilor antropologice[11], cele patru morminte de adulți descoperite la Medeleni

[8] Bârcă, Symonenko 2009, 44-45.
[9] Kurciatov, Bubulici 1997, 220-227.
[10] Kurciatov, Bubulici 1997, 227.
[11] Analiza antropologică a scheletelor a fost efectuată de dna dr. Angela Simalcsik, căreia îi mulțumim şi pe această cale.

Fig. 5. Mormântul 1, vedere dinspre sud-est.

aparțin unor femei de vârste diferite la deces. Judecând după mărgelele descoperite, tot de sex feminin era şi copilul înhumat în mormântul 5. Este interesant de consemnat în context că, spre deosebire de mormintele de la Medeleni, trei dintre cele cinci înmormântări din necropola sarmatică de la Bădragii Noi-*La Stâncă* determinate din punct de vedere antropologic au fost atribuite unor indivizi de gen masculin[12], iar două aparțineau unor copii.

În legătură cu practicile rituale sau de cult folosite în necropola de la Medeleni trebuie pus şi complexul delimitat de şănțuleț şi prevăzut cu intrare (**Fig. 4; 16**). Menționăm că în şănțulețul din partea estică a amenajării au fost descoperite mai multe cioburi provenind de la un vas de tip borcan lucrat cu mâna şi un fragment de craniu uman, a cărui semnificație e mai dificil de precizat. Structuri de pământ asemănătoare au fost semnalate şi în alte necropole sarmatice plane din spațiul pruto-nistrean, cum ar fi de pildă cele de la Petreşti, Cuconeştii Noi (cimitirul 2), Bădragii Noi şi Holmscoe[13]. Cele mai multe complexe, în număr de 35, au fost descoperite în necropola învecinată de la Petreşti, unde 19 construcții erau de formă dreptunghiulară, iar 16 aveau formă circulară, toate fiind mărginite de şănțulețe[14]. Unul dintre aceste complexe era intersectat în partea de nord-est de un şănțuleț liniar orientat vest-est, la fel cum pare să fi fost şi construcția de pământ de la Medeleni.

Câte şase astfel de amenajări în pământ de formă dreptunghiulară au fost semnalate în cimitirele de la Cuconeştii Vechi şi Bădragii Noi. Este de menționat că în majoritatea construcțiilor nu s-au găsit materiale arheologice. Într-un complex de la Cuconeştii Vechi însă au fost descoperite un vas ceramic şi un craniu de cal, iar în două şănțulețe de la Bădragii Noi – numeroase fragmente de la amfore romane.

Cât priveşte destinația, după toate probabilitățile, amenajările delimitate de şănțulețe din necropolele sarmatice reprezentau locuri de cult unde se practicau anumite ritualuri legate de cultul funerar. Această supoziție este sprijinită şi de prezența cioburilor de amfore din şănțulețele construcțiilor de la Bădragii Noi, ce constituie probabil resturi ale ospățului funerar[15].

Inventarul provenit din mormintele sarmatice de la Medeleni cuprinde patru vase ceramice, trei fusaiole şi mai multe obiecte de podoabă şi vestimentare. Referitor la recipientele de lut, trei

[12] Kurciatov, Bubulici 1997, 221, 227.
[13] Grosu 1995, 146.
[14] Grosu 1995, 146, fig. 19.
[15] Grosu 1995, 146.

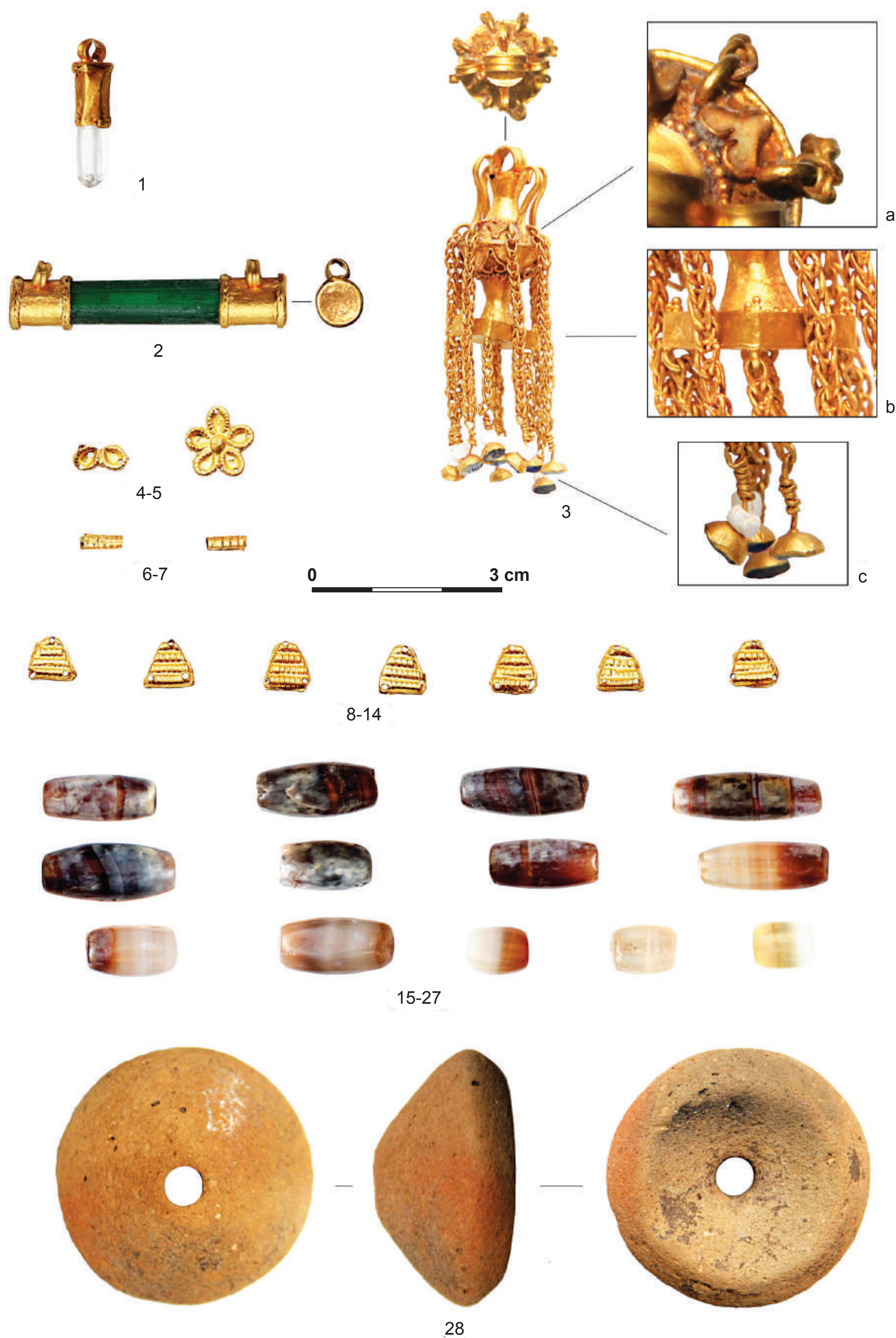

Fig. 6. Piese de aur (1-14), mărgele de agat (15-27) şi fusaiolă de lut (28) descoperite în mormântul 1.

Fig. 7. Mormântul 2.

exemplare sunt lucrate cu mâna, aparținând însă la tipuri diferite (**Fig. 8; 13; 17**), iar cel de-al patrulea, lucrat la roată, reprezintă un ulcioraş de proveniență romană (**Fig. 12**).

Din categoria obiecteleor de uz casnic fac parte trei fusaiole de lut, descoperite în mormintele 1 (**Fig. 6, 28**) şi 3 (două exemplare) (**Fig. 14, 1, 2**). Toate piesele sunt de formă aproximativ tronconică, cu baza dreaptă sau uşor concavă. Obiectele în discuție, legate de meşteşugul confecționării îmbrăcămintei, constituie un atribut al culturii sarmatice, fiind semnalate în fiecare necropolă cercetată mai intens prin săpături.

Piesele de podoabă alcătuiesc categoria cea mai numeroasă a inventarului mormintelor cimitirului antic de la Medeleni. Ca tipuri de obiecte însă, această categorie de piese din complexul de care ne ocupăm nu este prea variată, cuprinzând patru pandantive, un clopoțel şi o verigă de bronz, precum şi peste o sută de mărgele.

Dintre podoabe se remarcă în primul rând pandantivul de aur în formă de amforetă, prevăzut cu o tortiță de prindere şi 13 lănțişoare de aur cu mărgele de sticlă la capete (**Fig. 6, 3**), găsit în mormântul 1. Constituind o podoabă de o tehnică de execuție deosebit de migăloasă, pandantivul la care ne referim este pentru moment unicat pentru spațiul pruto-nistrean. Piese similare, dar nu identice, au mai fost descoperite în unele morminte tumulare sarmatice din estul continentului, cum ar fi spre exemplu pandantivele pereche de la Sladkovskii[16], Cebotarev[17] (reg. Rostov, Rusia) şi Zakanalnii[18] (reg. Volgograd, Rusia), datate la sfârşitul sec. I – începutul sec. II d.Hr. sau în limitele sec. I d.Hr.

Fig. 8. Vas de lut lucrat cu mâna descoperit în mormântul 2.

[16] Засецкая 2008, 139.
[17] Мимоход, Успенский 2015.
[18] Мордвинцева, Хабарова 2006, 13, 105, кат. 109.

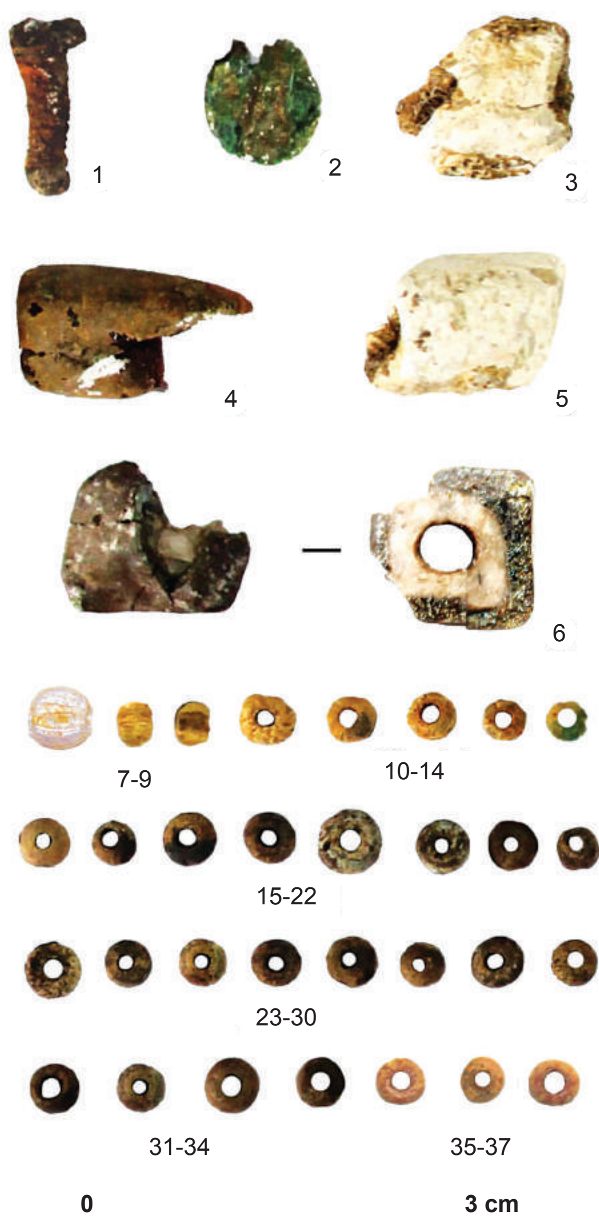

Fig. 9. Nit de fier (1), aplică de bronz (2), mărgele de calcar (3, 5), chihlimbar (4) şi sticlă (6-37) descoperite în morminele 2 (1-34) şi 4 (35-37).

Fig. 10. Mormântul 3.

Deosebit de interesante sunt şi alte două pandantive-amulete descoperite în mormântul 1. Primul reprezintă un pandantiv de aur de formă prismatică cu baza hexagonală şi verigă de atârnare, având încastrată o piesă prismatică alungită, lucrată din cristal de munte (**Fig. 6, 1**). Analogii identice pentru această piesă deocamdată nu cunoaştem. Un pandantiv-amuletă de aur asemănător, dar cu dinte de copil plasat în montură, a fost descoperit într-un mormânt sarmatic din necropola tumulară Valovii-I (reg. Rostov), atribuit sec. II d.Hr[19].

Al treilea pandantiv descoperit în mormântul 1 de la Medeleni prezintă un tub cilindric din sticlă verzuie, având capetele prinse în câte o montură din aur prevăzute cu câte o verigă de suspensie din bandă de aur cu şănţuire longitudinală pe latura exterioară (**Fig. 6, 2**). Corespondenţe perfecte pentru această piesă nu cunoaştem deocamdată. Un pandantiv cilindric asemănător, lucrat din aur, prevăzut cu două urechiuşe amplasate la capete, a fost găsit într-un mormânt sarmatic de la Hruşca, datat în a doua jumătate a sec. I d.Hr.[20]. Pandantive

[19] Засецкая 2008, 142.

[20] Гросу 1986, 258-261, рис. 1; Bârcă 2007, 320, fig. 65, 21.

Fig. 11. Mormântul 3. Vase ceramice, fusaiole de lut şi verigă de bronz aflate *in situ*.

cu monturi de aur prevăzute cu urechiuşe, ce prindeau în mijloc câte o mărgică de agat sau calcedoniu în formă de butoiaş, s-au descoperit în unele complexe sarmatice din bazinul Volgăi datate în sec. I d.Hr – începutul veacului următor, şi anume la Baranovka-I şi Verbovskii-II[21]. Un alt pandantiv cu monturi similare, dar încastrând o piesă prismatică cu baza octogonală din cristal de munte, a fost semnalat într-un mormânt sarmatic de la Nagavskii-II (reg. Volgograd), încadrat din punct de vedere cronologic în a doua jumătate a sec. II – prima parte a sec. III d.Hr.[22]. În interiorul unora dintre pandantivele de acest tip au fost găsite bucățele de sulf, resturi de plante medicinale sau stofă[23]. Menționăm în context că şi piesa de la Medeleni conținea în interiorul tubului de sticlă o substanță de culoare albă, ce urmează încă a fi determinată. După toate aparențele, aceste pandantive-amulete serveau şi pentru păstrarea unor substanțe utilizate la vindecarea rănilor şi tratarea unor boli.

Fig. 12. Ulcioraş de factură romană din mormântul 3.

[21] Мордвинцева, Хабарова 2006, 76-78, 89-90, кат. 15; 54.
[22] Мордвинцева, Хабарова 2006, 115, кат. 140.
[23] Bârcă 2006, 135.

Fig. 13. Cană lucrată cu mâna din mormântul 3.

Fig. 14. Fusaiole de lut descoperite în mormântul 3.

Din aceeaşi grupă a obiectelor de podoabă mai face parte un pandantiv cilindric în formă de căldăruşă de bronz (**Fig. 15, 2**), găsit în mormântul 3. Pandantive în formă de căldăruşă, dar lucrate din tablă de fier, au fost semnalate în mai multe morminte sarmatice din spaţiul pruto-nistrean, cum ar fi de exemplu cele de la Bădragii Vechi, Holmskoe, Zîrneşti[24] ş.a. Într-un mormânt sarmatic tumular de la Mihailovca din Bugeac, datat în a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II d.Hr., s-au descoperit câteva pandantive-căldăruşă de aur, încrustate cu sticlă de culoare verde[25]. Patru pandantive-căldăruşă, dintre care două de aur şi două de fier, au fost găsite şi în mormântul sarmatic fastuos din tumulul *Sokolova Moghila* de la Kovalevka (reg. Nikolaev, Ucraina), datat în sec. I d.Hr.[26].

În categoria obiectelor de podoabă am încadrat şi clopoţelul de bronz (**Fig. 3, 14**), descoperit la suprafaţa solului, dar care provine probabil dintr-un mormânt distrus. Piesa este de formă piramidală, cu cele patru laturi de la bază prelungite cu excrescenţe (s-a păstrat doar una) şi cu inel de prindere la capătul superior. Consideraţi ca reprezentând pandantive-amulete cu rolul de a îndepărta spiritele rele şi fiind purtaţi la gât sau atârnaţi de centură ori de mână, clopoţeii sunt larg răspândiţi în Imperiul Roman, dar şi în mediul barbar de la nordul Mării Negre în sec. I-III d.Hr.[27]. Clopoţei de acelaşi tip cu cel descoperit la Medeleni au mai fost semnalaţi în mormintele sarmatice de la Talmaza şi Căscioarele, datate în sec. III d.Hr.[28].

Tot ca piesă de podoabă poate fi considerată, eventual, şi veriga (**Fig. 15, 1**) cu capetele apropiate din sârmă de bronz, găsită în mormântul 3. Piesele de acest fel, utilizate fie ca verigi de tâmplă, fie montate pe centuri pentru a atârna de ele diferite obiecte, ori ca piese de harnaşament, apar relativ frecvent în mormintele sarmatice, fiind datate larg, pe toată durata existenţei culturii sarmatice. Dintre analogiile mai apropiate geografic cităm pe cele de la Brăviceni, Mărculeşti, Codrul Nou[29] etc.

La Medeleni, ca şi în restul necropolelor sarmatice, mărgelele constituie obiectele de podoabă cele mai frecvente. În total, au fost descoperite 106 de exemplare în mormintele

---
[24] Bârcă 2006, 133.
[25] Bârcă 2006, 329-330.
[26] Kovpanenko 1986, 95, 97.
[27] Sîrbu ş.a. 2014, 34.
[28] Popa 2009, 80, 90, fig. 1,1; Sârbu ş.a. 2014, 34, 131, fig. 12,5.
[29] Bârcă 2006, 111.

Fig. 15. Verigă (1), pandantiv-căldăruşă (2) şi aplică (3) de bronz, mărgică de calcedoniu (4), mărgele de calcar (5-13), chihlimbar (14-18), coral (19) şi sticlă (20-47) descoperite în mormântul 3.

1, 2, 3 şi 4. Marea lor majoritate fac parte din grupa mărgelelor de sticlă de diferite culori, simple sau ornamentate **(Fig. 15, 20-47)**, la care se adaugă perlele de agat **(Fig. 6, 15-27)**, calcar **(Fig. 15, 5-13)**, chihlimbar **(Fig. 15, 14-18)**, calcedoniu **(Fig. 15, 4)** şi coral **(Fig. 15, 19)**. Ținându-se seama de materialul din care sunt confecționate, ca şi de formă, mărime, culoare sau decor, mărgelele se împart în mai multe tipuri şi variante.

Reprezentând în marea lor majoritate elemente de import din provinciile romane, mărgelele descoperite în situl funerar de la Medeleni îşi găsesc analogii din abundență în centrele antice nord-pontice şi în diferite complexe sarmatice din spațiul est-carpatic datând din sec. I-III d.Hr.[30].

Piesele vestimentare sunt reprezentate de 13 aplice, dintre care 11 de aur şi două de bronz. Aplicele de aur au fost găsite în mormântul 1, iar cele de bronz în mormintele 2 şi 3. După formă şi metalul din care au fost lucrate, deosebim aplice triunghiulare din foiță de aur realizate prin ştanțare, având câte un orificiu la capete pentru prindere **(Fig. 6, 8-14)**, aplice de aur în formă de rozetă cu cinci petale **(Fig. 6, 4-5)**, aplice de aur tubulare, decorate cu caneluri transversale **(Fig. 6, 6-7),** şi aplice din bronz de formă apro-

[30] Алексеева 1978; Гросу 1990, 152-156; Bârcă 2006, 139-144.

Fig. 16. Complexul de cult după degajarea şănţuleţelor.

ximativ discoidală, prevăzute cu urechiuşe perforate (**Fig. 13, 3**). În mediul sarmatic din spaţiul pruto-nistrean aplice de aur triunghiulare s-au mai descoperit la Mihailovka şi Turlaki[31]. Cronologic, aplicele de acest tip se datează în a doua jumătate a sec.I d.Hr. – secolul II d.Hr.[32]. Aplice de aur în formă de rozetă, dar cu şase petale, au mai fost semnalate la Bădragii Vechi (tumulul 7, mormântul 2) şi Porogi (tumulul 2, mormântul 2), complexe datate în a doua jumătate a sec. I d.Hr. – începutul veacului următor[33]. Piese tubulare, purtate fie ca aplice fie în coliere, au mai fost semnalate la Belolesie (tumulul 9, mormântul 1) şi în mormintele princiare de la Porogi, datate în a doua jumătate a sec. I d.Hr.[34]. Aplice de bronz circulare, dar cu partea centrală uşor proeminentă şi prevăzute cu două orificii de prindere amplasate simetric, au mai fost semnalate în mormântul 3 din tumulul 25 de la Bădragii Vechi, încadrat din punct de vedere cronologic în a doua parte a sec. I d.Hr.[35].

***

Deşi redusă ca suprafaţă şi departe de a oferi date suficiente pentru elucidarea problemelor ridicate, cercetarea arheologică de salvare de la Medeleni (com. Petreşti, r-nul Ungheni) efectuată în primăvara anului 2015 a dovedit convingător că acest sit arheologic prezintă o importanţă deosebită pentru cunoaşterea realităţilor istorico-arheologice din Câmpia Prutului de Mijloc în primele secole ale erei noi. Semnificaţiile ştiinţifice pe care le relevă vestigiile scoase la lumină în 2015 impun explorarea cât mai complet posibilă a obiectivului arheologic avut în discuţie, cu atât mai mult că persistă pericolul distrugerii lui de lucrările agricole. Indubitabil, o cercetare amplă şi amănunţită ar permite determinarea limitelor şi structurii sitului funerar, cunoaşterea diferitor aspecte ale ritului şi obiceiurilor de înmormântare, încadrarea cronologică mai exactă a vestigiilor scoase la lumină, precum şi elucidarea altor aspecte de natură et-

Fig. 17. Complexul de cult. Fragment de vas ceramic aflat *in situ.*

[31] Bârcă 2006, 117.
[32] Bârcă 2006, 117.
[33] Bârcă 2006, 119, 276, 353, fig. 5, 7; 109, 4-4b.
[34] Bârcă 2006, 120, fig. 27, 14-15; 106, 3.
[35] Bârcă 2006, 117, fig. 12,3-6.

no-culturală referitoare la acest obiectiv arheologic antic de pe malul stâng al Prutului.

Fără îndoială, o problemă importantă pentru cimitirul antic de la Medeleni este încadrarea lui cronologică. O privire sumară asupra descoperirilor ieşite la lumină permite datarea sitului în limitele sec. I-III d.Hr., iar analiza mai amănunțită a pieselor de inventar cu valoare cronologică şi a altor elemente ar pleda pentru o datare mai restrânsă, şi anume în a doua jumătate a sec. I – sec. II d.Hr. Referitor la apartenența etno-culturală a cimitirului antic de la Medeleni, toate caracteristicile de bază, precum ritul, practicile funerare şi inventarul de obiecte descoperite susțin atribuirea necropolei în discuție antichităților sarmatice. Precizarea uniunii de triburi căreia îi aparținea grupul uman înmormântat pe platoul de la Medeleni este mai dificilă însă în stadiul actual al cercetării. Notăm în această privință că pentru a doua parte a sec. I – sec. II d.Hr. izvoarele scrise antice amintesc mai ales de triburile roxolanilor ce au sălăşluit în regiunile nord-vest pontice, inclusiv în spațiul pruto-nistrean, şi care au întreprins o serie de atacuri răsunătoare asupra Imperiului Roman[36]. Totodată, unii cercetători atribuie mormintele de înhumație cu evidente trăsături răsăritene din spațiul nord- şi nord-vest pontic din intervalul cronologic cuprins între mijlocul sec. I d.Hr. – prima parte a veacului următor triburilor alane[37].

Fig. 18. Vas ceramic descoperit în şănțulețul complexului de cult.

[36] Ioniță 2001, 668, 669; Bârcă 2006, 260-262.

[37] Курчатов, Бубулич 2003, 306-308; Bârcă 2006, 254.

SUMMARY

PRELIMINARY INFORMATION ON THE MEDELENI SARMATIAN NECROPOLIS (PETREŞTI VILLAGE, UNGHENI DISTRICT)

Medeleni sarmatian cemetery is located at the left side of the road Chisinau-Sculeni, about 1 km north of the river Prut and 1,3 km north-north-east of the Medeleni village. Reported in the winter of 2015 during the reconstruction of the irrigation system in Blindesti, the site was partially investigated, by rescue excavation, this spring. It was explored an area of 864 square meters, there having been discovered five north-south oriented inhumation graves and a religious complex bounded by grooves and provided with entrance in the south. All the graves were disturbed in antiquity, skeletons being partially or fully torn. According to the inventory and anthropological measurements, the graves belonged to females people. From all complexes, stands the tomb 1, which was provided with a rich inventory, consisting of three pendants and 11 vestment goldapplies, 13 agate beads and a clay spindle whorl. The analysis of the inventory items with chronological value and of other objects confirm the dating of discovered complexes in the second half of the century I - century II AD. Regarding the ethnic-cultural affiliation, rite, funerary practices and inventory items plead for assigning Medeleni necropolis to Sarmatian antiquities.

РЕЗЮМЕ

ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫЕ ДАННЫЕ О САРМАТСКОМ МОГИЛЬНИКЕ У С. МЕДЕЛЕНЬ (КОМ. ПЕТРЕШТЬ, УНГЕНСКИЙ Р-Н)

Сарматский могильник Меделень расположен слева от шоссейной дороги Кишинэу-Скулень, примерно в 1 км севернее р. Прут и в 1,3 км к северо-западу от с. Меделень. Могильник был открыт зимой 2015 г. в результате реконструкции ирригационной системы у с. Блиндешть и частично исследован весной того же года.

Раскопки были проведены на участке площадью 854 кв.м., в периметре которого обнаружено пять захоронений имеющие северную ориентировку и культовое сооружение, окруженное ровиком с отступом-входом с юга. Погребения были нарушены в древности, остатки скелетов найдены разбросанными по могильным ямам. В результате антропологического исследования выявлено, что все костные останки принадлежали женщинам. Среди захоронений выделяется погребение № 1, в котором найден богатый инвентарь, состоящий из трех подвесок и 11 золотых пластинок, 13 агатовых бусин и глиняного пряслица. Исходя из анализа погребального обряда и согласно датировке найденного инвентаря, погребальные комплексы у с. Меделень могут быть отнесены к сарматским древностям второй половины I в. Р.Х. – II в. Р.Х.

BIBLIOGRAFIE:

Bârcă 2006: V. Bârcă, *Istorie şi civilizaţie. Sarmaţii în spaţiul est-carpatic (sec. I a.Chr.– începutul sec. II p.Chr.)* (Cluj-Napoca 2006).

Bârcă, Symonenko 2009: V. Bârcă, O. Symonenko, *Călăreţii stepelor. Sarmaţii în spaţiul Nord-Pontic* (Cluj-Napoca 2009).

Covalenco 1993: S. Covalenco, *Repertoriul monumentelor arheologice din r-nul Ungheni (manuscris)* (Chişinău 1993). Arhiva MNIM, nr.inv. 43.

Covalenco 2006: S. Covalenco, *Repertoriul arheologic al raionului Ungheni,* Pyretus, II, 2006, 5-40.

Grosu 1995: V. Grosu, *Sarmaţii în spaţiul geto-dacic răsăritean*. Arheologia Moldovei XVIII, 1995, 133-186.

Ioniţă 2001: I. Ioniţă, *Sarmaţii*. In: Istoria românilor. Vol. II. Daco-romani, romanici, alogeni (coordonatori: D. Protase, A. Suceveanu) (Bucureşti 2001), 663-678.

Kurciatov, Bubulici 1997: S. Kurciatov, V. Bubulici, *Necropola de la Bădragii Vechi şi problema fazei finale a culturii sarmatice*. In: Vestigii arheologice din Moldova (Chişinău 1997), 220-234.

Kurceatov, Bubulici 2001: S. Kurceatov, V. Bubulici, *Morminte de nobili în necropola de la Petreşti*. Pyretus 1, nr. 1, 33-37.

Oţa, Sîrbu 2009: L. Oţa, V. Sîrbu, *Sarmaţii din judeţul Brăila* (Brăila 2009).

Popa 2009: A. Popa, *Consemnări asupra mormântului de la Talmaza şi a inventarului lui. Notă despre răspândirea evantaielor romane în* Barbaricum-*ul European*. EN, XIX, 2009, 79-108.

Sîrbu ş.a. 2014: V. Sîrbu, L. Oţa, A. Vîlcu, M. Neagu, V. Oprea, *Sudul Munteniei în secolele I a.Chr. – III p.Chr. Sarmaţi, Daci, Romani* (Brăila 2014).

Алексеева 1978: Е.М. Алексеева, *Античные бусы Северного Причерноморья*. САИ, вып. Г 1-12, I (Москва 1978).

Гросу 1979: В.И. Гросу, *Сарматский курган у с. Корпач*. СА 2, 1979, 250-255.

Гросу 1986: В.И. Гросу, *Сарматское погребение в Поднестровье*. СА 1, 1986, 258-261.

Гросу 1990: В.И. Гросу, *Хронология памятников сарматской культуры Днестровско-Прутского междуречья* (Кишинев 1990).

Засецкая 2008: И.П. Засецкая, *Сокровища сарматов, Каталог выставки* К 100-летию со дня рождения академика Бориса Борисовича Пиотровского (Санкт-Петербург–Азов 2011).

Ковпаненко 1986: Г.Т. Ковпаненко, *Сарматское погребение I в. н.э. на Южном Буге* (Киев 1986).

Курчатов 1989: С.И. Курчатов, *Новые материалы из раскопок сарматского и черняховского могильников в с. Петрешть МССР*. В сб.: Проблемы скифо-сарматской археологии Северного Причерноморья (Запорожье 1989), 74-75.

Мимоход, Успенский 2015: Р.А. Мимоход, П.С. Успенский, *Исследования Сочинской экспедиции ИА РАН* http://archaeolog.ru/index.php?id=2&id_nws=316&zid=9

Мордвинцева, Хабарова 2006: В. Мордвинцева, Н. Хабарова, *Древнее золото Повольжья* (Симферополь 2006).

19.09.2015

UN MORMÂNT SARMATIC DESCOPERIT LA FÎRLĂDENI (R-NUL CĂUŞENI)

Sergiu POPOVICI, Eugen MISTREANU, Ion NOROC

Cuvinte cheie: Nistrul de Jos, epoca romană, sarmaţi, mormânt, deformaţie artificială a craniului.

Keywords: Lower Nistru, roman period, sarmatians, tomb, artificial deformation of the skull.

Ключевые слова: Нижний Днестр, римский период, сарматы, погребение, искусственное деформирование черепа.

Zona Nistrului de Jos a reprezentat din cele mai vechi timpuri un spaţiu prielnic traiului şi practicării diverselor activităţi economice, dovadă fiind numărul mare al siturilor arheologice înregistrate aici pe parcursul mai multor decenii de cercetări. Referindu-ne la descoperirile din perioada antică târzie atribuite culturii sarmaţilor, menţionăm numărul relativ mare al complexelor cercetate pe ambele maluri ale Nistrului Inferior[1]. Acest teritoriu se caracterizează printr-un relief de câmpie mai puţin fragmentat şi variază în dependenţă de lăţimea luncii aceluiaşi fluviu şi a teraselor adiacente. Zona unde a fost descoperit complexul sarmatic căruia îi dedicăm rândurile de mai jos reprezintă hotarul sud-estic al Podişului Moldovei Centrale. Aici, înălţimea podişului treptat scade şi mai jos de vărsarea r. Botna în Nistru cotele cumpenei de apă nu depăşesc 150 m. Lunca din acest areal şi terasele ei pentru moment sunt încă relativ slab cercetate, astfel încât fiecare descoperire arheologică vine să completeze cunoştinţele noastre privind istoria străveche şi veche a regiunii.

Datorită unei informaţii parvenite din partea Inspectoratului de Poliţie al raionului Căuşeni despre depistarea unor oseminte umane pe teritoriul comunei Fîrlădeni din acelaşi raion, specialiştii Agenţiei Naţionale Arheologice au inspectat locul descoperirii. Osemintele umane au ieşit la iveală pe teritoriul unei gospodării private (proprietar Larisa Cercasov), situată în partea nord-estică a localităţii Fîrlădeni, la 770 m vest-vest-nord distanţă de podul dintre localităţile Fîrlădeni şi Gîsca, pe muchia unui versant întins dinspre nord-vest (Hîrbovăţ) spre sud-est (Fîrlădeni) **(Fig. 1)**. În rezultatul cercetării de teren, s-a constatat prezenţa în zona respectivă a unui complex funerar, care probabil reprezintă un mormânt izolat sau făcea parte dintr-o necropolă plană mai mare. Urme ale unui eventual tumul aplatizat nu au fost identificate.

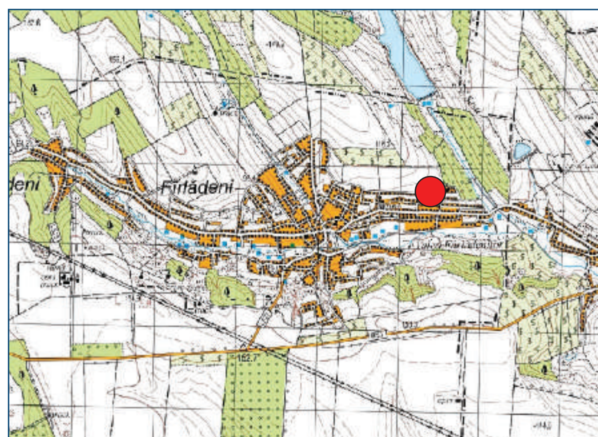

Fig. 1. Amplasarea topografică a descoperirii.

Conturul gropii funerare a fost surprins la adâncimea de 1,20 m de la suprafaţa actuală de călcare, are o formă dreptunghiulară în plan cu colţurile rotunjite având dimensiunile de 1,0x1,8 m **(Fig. 2)**. Umplutura gropii era formată din cernoziom amestecat cu lut. Defunctul a fost depus în poziţie întinsă pe spate cu mâinile de-a lungul corpului, orientat cu craniul spre nord, faţa spre vest, picioarele întinse. Lângă umărul stâng se afla un vas ceramic. Pe oasele craniului, în zona tâmplei stângi, s-a depistat un cercel din bronz, iar lângă coastele scheletului au fost găsite patru mărgele **(Fig. 3)**. Mai jos de piept au mai fost surprinse două obiecte, mai exact un fragment de cataramă din bronz şi un obiect de fier nedeterminat, puternic oxidat.

Inventar:

1. Vas ceramic **(Fig. 4)** reprezentând o cană de mici dimensiuni, cu buză evazată, gâtul înalt cilindric, corpul bitronconic şi fundul inelar, slab evidenţiat. Toarta este din bandă, cu şănţuire longitudinală pe partea exterioară, modelată în continuarea buzei, coborând spre linia

[1] Мелюкова 1962, 195-208; Рикман 1975, 13-31; Дергачев 1984, 25-31.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. II – 2015, p. 73-76

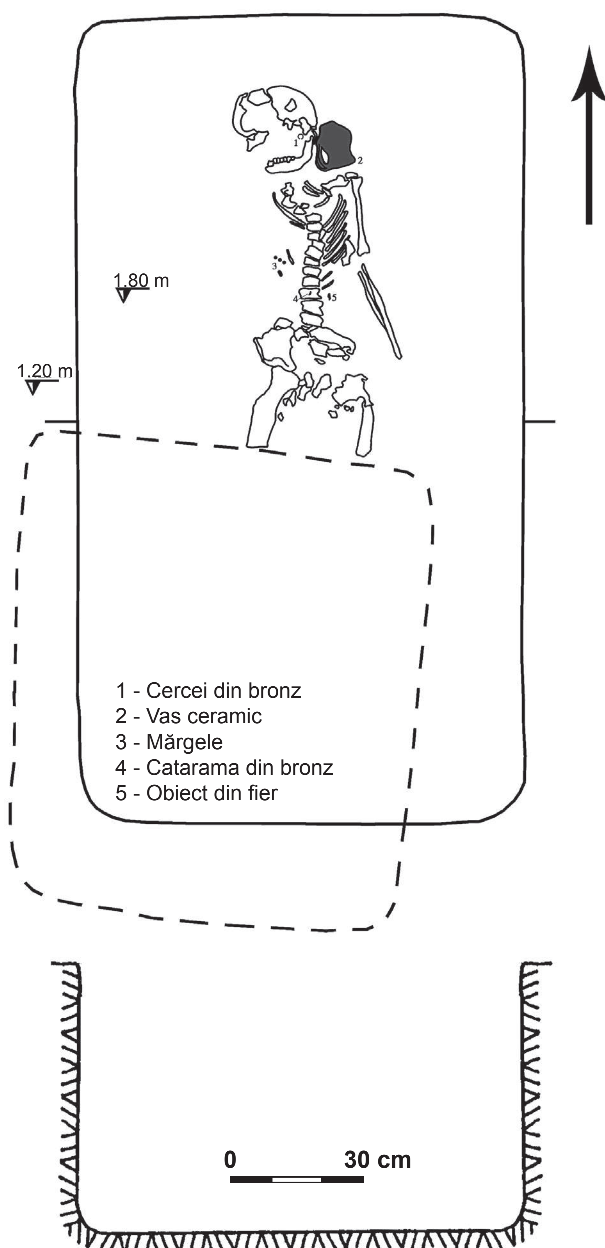

Fig. 2. Fîrlădeni. Planul şi secţiunea mormântului.

Fig. 3. Fîrlădeni. Mormântul sarmatic, vasul ceramic şi cercelul de bronz aflate *in situ*.

de maximă lărgire a recipientului. Vasul a fost modelat la roata olarului dintr-o pastă fină, fără adaosuri vizibile. Suprafaţa vasului este lustruită şi poartă urme de decor executat prin lustruire pe gâtul vasului sub formă de benzi dispuse în zig-zag. Culoarea suprafeţei vasului este cenuşie. Înălţimea vasului – 9,3 cm, diametrul gurii – 6,5 cm, diametrul corpului – 8,4 cm, diametrul fundului – 3,7 cm.

2. Cercel **(Fig. 5, 1)** confecţionat dintr-o sârmă de bronz, circulară în secţiune, cu capetele deschise. Diametrul cercelului – 2,4 cm, grosimea sârmei – 0,3 cm.

3. Fragment din garnitura unei catarame **(Fig. 5, 2)** de bronz de formă ovală neregulată, pe una din laturi fiind păstrate urmele unui orificiu de prindere. Lungimea fragmentului – 1,9 cm, lăţimea maximă – 0,7 cm, grosimea – 0,3 cm.

4. Obiect **(Fig. 5, 3)** inform de fier depistat între humerusul stâng şi coaste. Din cauza nivelului ridicat de oxidare a fierului, forma şi funcţionalitatea obiectului sunt dificil de stabilit. Dimensiuni 4,4x1,5x1,0 cm.

5. Mărgică **(Fig. 5, 4)** poliedrică cu 14 faţete, având canalul de formă uşor tronconică, de agat. Dimensiuni 1,1x0,7x0,5 cm.

6.-7. Două mărgele **(Fig. 5, 6-7)** în formă de pastilă cu baza plată din pastă sticloasă de culoare albastră. Diametrul pieselor este de 0,9 şi 1,0 cm, grosimea – 0,2 cm.

8. Mărgică **(Fig. 5, 5)** pastilată din sidef cu baza plată, fiind prevăzută cu orificiu transversal. Dimensiuni 0,1x0,8 cm.

Analiza paleoantropologică a scheletului a fost efectuată de către dna dr. Angela Simalcsik şi prezintă un interes deosebit[2]. Vârsta estimată la deces a individului este de 8-9 ani. Nici o unitate dentară nu înfăţişează carii, tartru sau alte defecte, absenţa celor din urmă fiind o dovadă a faptului că acest copil nu a suferit în anii săi de viaţă, în special în primii 7 ani, episoade severe de stres fiziologic (boli infecţioase, subnutriţie). Calota craniană însă poartă urmele unei deformaţii artificiale. Semnele ligaturilor sunt bine vizibile pe frontal şi parietale (în imediata proximitate a suturii coronare) şi mai slab pe occipital şi temporale. Menţionăm în context că la nivelul anului 1990 în spaţiul pruto-nistrean erau cunoscute cca 20 de morminte unde defuncţii aveau craniile deformate artificial, toate complexele aparţinând perioadei sarmatice târzii[3].

Descoperirea de la Fîrlădeni oferă date noi privind cultura sarmaţilor din zona Botnei Inferioare, în particular, şi a Nistrului de Jos, în general. În această zonă geografică cele mai apropiate complexe sarmatice au fost cercetate la Ursoaia[4], Chircăieşti[5], Gura Bîcu-

---

[2] Autorii exprimă sincele mulţumiri dnei dr. Angela Simalcsik pentru determinările paleoantropologice realizate.
[3] Grosu 1995, 150.
[4] Чеботаренко, Яровой, Тельнов 1989, 132-133.
[5] Чеботаренко, Яровой, Тельнов 1989, 138.

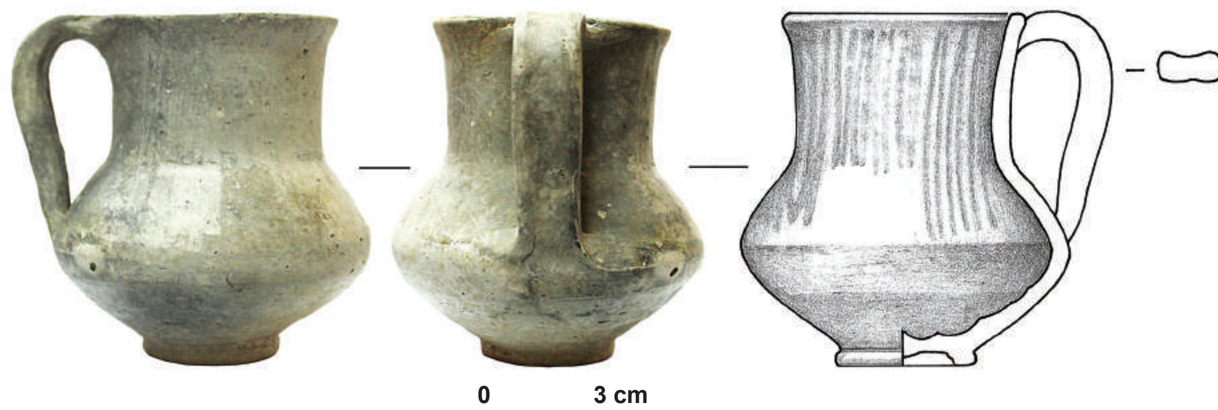

Fig. 4. Fîrlădeni. Vas ceramic.

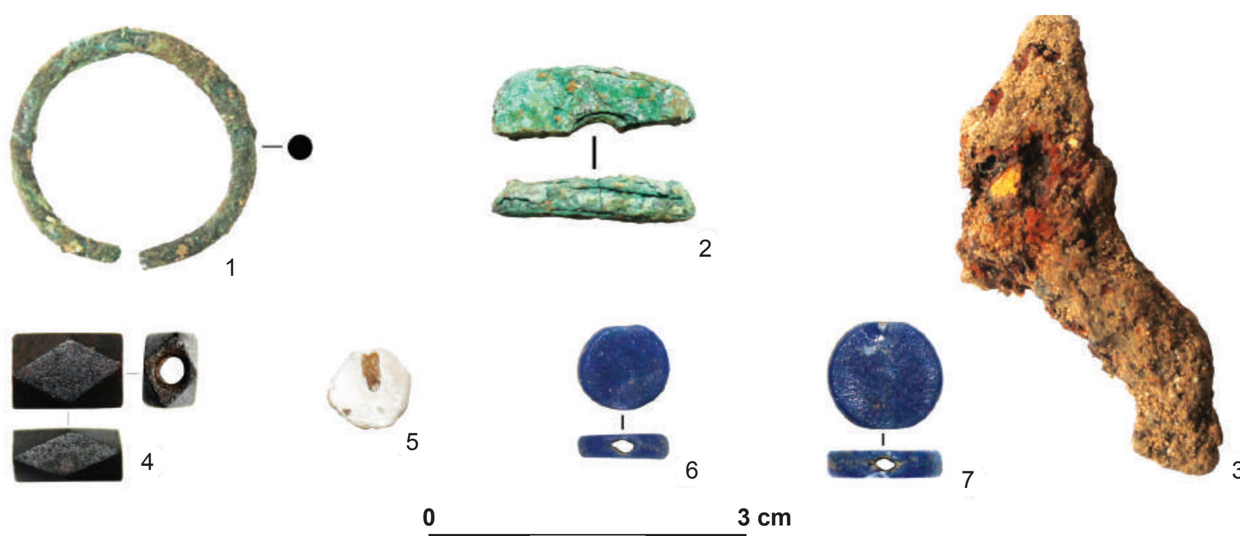

Fig. 5. Fîrlădeni. 1 - cercel din bronz; 2 - fragment de cataramă din bronz; 3 - obiect de fier; 4 - mărgică fațetată; 5 - mărgică pastilată din sidef; 6-7 - mărgele pastilate din sticlă albastră.

lui[6] şi Chițcani–*Odaia Mănăstirii*[7]. Poziția defunctului, depus pe fundul gropii în poziție întinsă pe spate, cu capul orientat spre nord, este caracteristică mormintelor sarmatice din spațiul carpato-nistrean[8]. Dimensiunile gropii funerare, însă, sunt mai puțin specifice vestigiilor sarmatice din spațiul dat, la fel ca şi în restul teritoriului locuit de sarmați, unde predomină gropile dreptunghiulare înguste[9]. Este de remarcat faptul că gropile dreptunghiulare mari se întâlnesc frecvent în mormintele principale în tumuli. Astfel de complexe au fost identificate de pildă la Obileni[10] şi Bråviceni[11]. Referindu-ne la inventarul depus în mormânt, putem menționa că vasul descoperit reprezintă tipul de recipiente cel mai des întâlnite în cadrul mormintelor sarmatice din perioada mijlocie şi târzie. El corespunde tipului 1 al cănilor, conform tipologiei propuse de către V. Bârcă[12]. Piesa respectivă a fost probabil achiziționată de la populațiile sedentare învecinate (daci liberi), unde decorul aplicat prin lustruire pe gâtul vaselor sub formă de benzi ondulate şi în zig-zag este frecvent întâlnit. Un vas asemănător este cunoscut la Holmskoe, mormântul 22[13], altul, dar având dimensiuni puțin mai mari, a fost identificat la Chițcani–*Odaia Mănăstirii*[14]. Mărgelele pastilate din sticlă albastră sunt deseori întâlnite în inventarul funerar al mormintelor sarmatice şi sunt cunoscute la Truşeni[15], Bălțata[16] etc., corespunzând tipului 75, după clasificarea propusă de către E.M. Alekseeva[17]. Mărgica fațetată din lignit, coincide cu tipul 61, conform aceleiaşi tipologii[18].

[6] Дергачев 1984, 25-31.
[7] Moroşan 1939, 249.
[8] Bârcă 2006, 50.
[9] Bârcă 2006, 41.
[10] Levițki, Manzura, Demcenko 1996, 55.
[11] Ларина, Манзура, Хахеу 2008, 97.
[12] Bârcă 2006.
[13] Гудкова, Фокеев 1984.
[14] Moroşan 1939, 251, fig. 2.
[15] Vornic, Tabuncic 2008, 180.
[16] Bubulici, Matveev 2014, 135.
[17] Алексеева 1978, 68.
[18] Алексеева 1978, 17.

Pe baza analizei practicilor funerare şi a pieselor de inventar, complexul funerar poate fi atribuit culturii sarmatice şi datat în prima jumătate a sec. II d.Hr., ce corespunde cu perioada mijlocie a culturii date.

Prin vizualizarea zonei unde a fost descoperit mormântul de la Fîrlădeni, după cum am menționat mai sus, rămăşițe ale vreunui tumul nu au fost identificate. Contextul stratigrafic în care s-a realizat descoperirea denotă mai curând caracterul plan al înmormântării. Existența în acest spațiu a unui grup de morminte sau a unei necropole plane sarmatice mai mari ar putea fi stabilită însă doar după o investigație sistematică a extremității sud-estice a muchiei versantului pe care a fost descoperit mormântul prezentat de noi.

SUMMARY

SARMATIAN TOMB FROM FÎRLĂDENI VILAGE (CĂUŞENI DISTRICT)

The article analyzes an inhumation grave accidentally discovered on the territory of Fîrladeni village, Causeni district. Buried child of 8-9 years, was laid in a stretched position on his back, oriented to the north. Paleoanthropological analysis of the bone material revealed traces of intentional cranial deformation. The tomb inventory is represented by a ceramic pot, several beads, a bronze earring, a fragment of a bronze plaque. According to analog inhumation graves, this burial dates from the first half of the II-nd century A.D., which corresponds to the middle period of Sarmatian culture.

РЕЗЮМЕ

САРМАТСКОЕ ПОГРЕБЕНИЕ ИЗ С. ФЫРЛЭДЕНЬ (КЭУШЕНСКИЙ Р-Н)

В статье проводится анализ случайно обнаруженного захоронения, совершенного по обряду трупоположения, случайно обнаруженного в селе Фырлэдень, р-на Кэушень. Погребенный, ребенок 8-9 лет, был уложен в вытянутом положении на спине, головой к северу. В результате антропологического анализа костного материала, были выявлены следы преднамеренной деформации черепа. Инвентарь погребения представлен круговым сосудом, несколькими бусинами, бронзовой серьгой, фрагментом бронзовой бляшки. По имеющимся аналогиям данное погребение датируется первой половиной II в н.э., что соответствует среднему периоду сарматской культуры на данной территории.

BIBLIOGRAFIE:

Bârcă 2006: V. Bârcă, *Istorie şi civilizație. Sarmații în spațiul est-carpatic (sec. I a. Chr. – începutul sec. II p. Chr.)* (Cluj-Napoca 2006).

Bubulici, Matveev 2014: V. Bubulici, S. Matveev, *Un mormânt sarmatic descoperit la Bălțata (r. Criuleni)*. In: Studii de Arheologie şi Istorie în onoarea profesorului Gheorghe Postică (Chişinău 2014), 133-144.

Grosu 1995: V. Grosu, *Sarmații în spațiul geto-dacic răsăritean*. Arheologia Moldovei, XVIII, 1995, 133-186.

Levițki, Manzura, Demcenko 1996: O. Levițki, I. Manzura, T. Demcenko, *Necropola tumulară de la Sărăteni* (Bucureşti 1996).

Moroşan 1939: N. Moroşan, *Preistoria regiunii Copanca*. Buletinul de cercetări sociale a României. Regionala Chişinău, vol. 2, 1938, 247-270.

Vornic, Tabuncic 2008: V. Vornic, S. Tabuncic, *Un mormânt sarmatic descoperit la Truşeni (mun. Chişinău)*. RA, vol. IV, nr. 2, 2008,179-185 .

Алексеева 1978: Е.М. Алексеева *Античные бусы Северного Причерноморья*. САИ, Г1-12 (Москва 1978).

Гудкова, Фокеев 1984: А.В. Гудкова, М. М. Фокеев, *Земледельцы и кочевники в низовьях Дуная I-IV вв. н.э.* (Киев 1984).

Дергачев 1984: В.А. Дергачев, *Курганы у с. Гура-Быкулуй*. В сб.: Курганы в зонах новостроек Молдавии (Кишинев 1984), 3-36.

Ларина, Манзура, Хахеу 2008: О. Ларина, И. Манзура, В. Хахеу, *Брэвиченские курганы* (Кишинев 2008).

Мелюкова 1962: А.И. Мелюкова, *Сарматское погребение из кургана у с. Олонешты (Молдавская ССР)*. СА, 1, 1962, 195-208.

Рикман 1975: Э.А. Рикман *Этническая история населения Поднестровья и прилегающего Подунавья в первых веках нашей эры* (Москва 1975).

Чеботаренко, Яровой, Тельнов 1989: Г.Ф. Чеботаренко, Е.В. Яровой, Н.П. Тельнов, *Курганы буджакской степи* (Кишинев 1989).

15.06.2015

O AMFORĂ ROMANĂ DESCOPERITĂ LA CĂLMĂȚUI, R-NUL HÎNCEŞTI

Larisa CIOBANU, Vlad VORNIC

Cuvinte cheie: amforă romană, sec. II d.Hr., mormânt sarmatic, Călmățui.
Key words: Roman amfora, II centurie AD, Sarmatian burial, Călmățui.
Ключевые слова: римская амфора, II в. Р.Х., сарматское погребение, Кэлмэцуй.

Datorită sporirii semnificative a posibilităților de deplasare în teren a arheologilor de la Agenția Națională Arheologică din ultima perioadă, au crescut respectiv şi şansele de a ne documenta la fața locului asupra vestigiilor existente în colecțiile unor muzee locale mai puțin cunoscute. După experiențele similare de la Muzeul Raional de Istorie şi Etnografie "Anatol Candu" din Văsieni, r-nul Ialoveni[1], şi Muzeul de la liceul cu profil sportiv din Lipoveni, r-nul Cimişlia[2], semnalăm „redescoperirea" recentă a unei alte amfore romane la Muzeul de Istorie al şcolii din Călmățui, r-nul Hînceşti.

Astfel, în vara anului 2014 o echipă de specialişti de la Agenția Națională Arheologică[3], vizitând muzeul şcolar de la Călmățui, au observat în expoziție o amforă romană întreagă, într-o destul de bună stare de conservare. Din discuțiile cu dl Nicolae Dodu, directorul gimnaziului local şi profesor de istorie, am aflat că recipientul a fost găsit întâmplător pe moşia satului în a doua jumătate a anilor 60 ai sec. XX (anul exact, 1966 sau 1968[?], n-am reuşit să-l precizăm, cu regret), în timpul aratului pe câmp. Amfora a fost recuperată de la descoperitor de către profesorul de educație tehnologică al şcolii din localitate Iacob Ignat, ajungând la muzeu. Conform informației furnizate de dl N. Dodu, punctul de descoperire a vasului se află la distanța de cca 1,1 km nord-nord-vest de marginea nord-vestică a com. Călmățui şi la cca 1 km est-nord-est de satul Feteasca (com. Leuşeni), la hotarul moşiilor comunelor Călmățui şi Leuşeni[4]. Din punct de

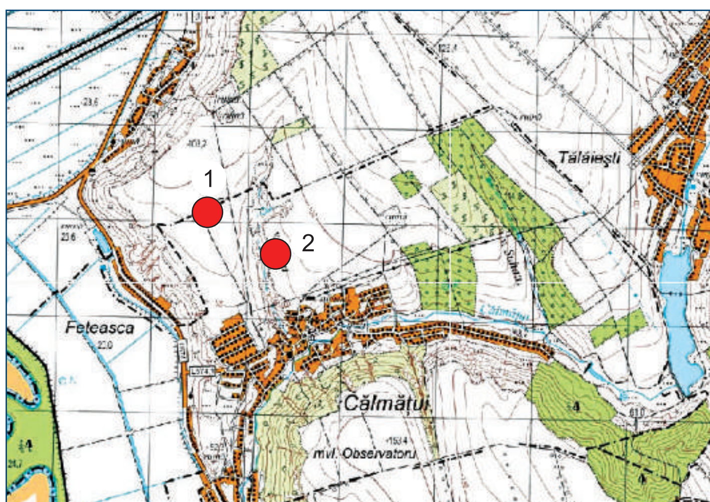

Fig. 1. Locul descoperirii amforei (1) şi aşezării de tip Sântana de Mureş-Cerneahov (2).

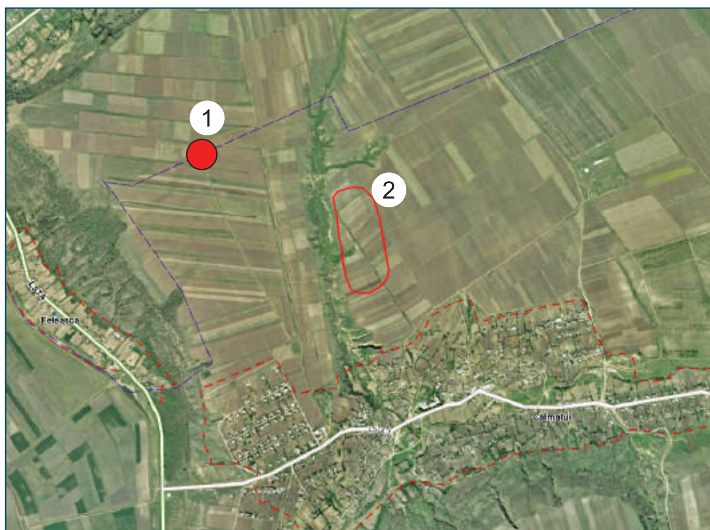

Fig. 2. Imagine ortofoto asupra locului descoperirii amforei (1) şi a aşezării Sântana de Mureş-Cerneahov (2).

1 Ciobanu 2014, 12-13.
2 Matveev, Vornic 2014, 67, fig. 5, 2.
3 Colegii Sergiu Bodean, Sergiu Popovici, Eugen Mistreanu şi Ion Ceban sunt cei ce au mers acolo primii, fotografiind amfora.
4 Adresăm şi pe această cale recunoştința noastră dlui director Nicolae Dodu pentru posibilitatea de a studia amfora, dar şi pentru informatia oferită despre condițiile de descoperire a ei.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. II – 2015, p. 77-80

Fig. 3. Amfora romană de la Călmăţui.

vedere topografic, locul reprezintă un platou cu altitudinea de cca 100 m faţă de nivelul mării **(Fig. 1,1; 2,1)**. Este posibil ca amfora să provină dintr-un mic tumul sau, mai exact, dintr-un mormânt tumular, distrus prin lucrări agricole.

Pâna la momentul de faţă, din literatura de specialitate cunoaştem o singură mărturie arheologică de pe teritoriul com. Călmăţui. Este vorba despre o descoperire întâmplătoare consemnată de Em. Rikman în Harta arheologică a monumentelor din epoca romană[5]. Potrivit autorului, la marginea satului, într-o livadă din lunca Prutului a fost găsit în anul 1963 un vas ceramic cenuşiu lucrat la roată din pasta fină şi oase umane, atribuite unei necropole de tip Sântana de Mureş-Cerneahov. Din păcate, vasul nu a fost publicat şi nici nu s-a păstrat în colecţiile muzeului local pentru a se putea stabili cu exactitate dacă complexul aparţine culturii Sântana de Mureş sau, poate, reprezenta un mormânt sarmatic mai timpuriu. Subliniem însă că o aşezare de tip Sântana de Mureş-Cerneahov a fost descoperită recent de dl Nicolae Dodu, fiind verificată în vara anului trecut de specialiştii ANA. Situl se află la cica 0,45 km depărtare de sat, pe panta estică a unei văi numite *Oana*, pe firul căreia curge de la nord spre sud un pârâiaş ce se varsă în râuleţul Călmăţui **(Fig. 1, 2; 2,2)**.

În microzona din vecinătatea comunei Călmăţui de pe valea cursului inferior al Prutului, în limitele administrative ale raionului Hînceşti, s-au semnalat pe parcursul timpului şi alte situri arheologice datând din epoca romană, inclusiv câteva complexe atribuite sarmaţilor. Două morminte au fost descoperite fortuit (săpându-se un beci la ferma de păsări) în anul 1976 în perimetrul satului Dancu[6], amplasat geografic la doar câţiva km sud-vest de Călmăţui. La faţa locului atunci s-a deplasat regretatul arheolog dr. Ion Hîncu, care a consemnat toate informaţiile, iar inventarul recuperat – trei vase ceramice şi un pumnal de fier cu două tăişuri, fragmentar – a ajuns în fondurile Muzeului de Istorie şi Etnografie din or. Hînceşti.

Alte două morminte sarmatice au fost descoperite în anul 1988 pe durata cercetărilor arheologice de salvare, efectuate la nord-vest de Călmăţui, în hotarele moşiilor satelor Sărăteni (com. Cotul Morii) şi Obileni[7]. Deosebit de interesantă este amenajarea funerară din jurul gropii M.2, T.5 de la Obileni. Aşa-numitul şănţuleţ de formă circulară cu diametrul de 14 m, prevăzut cu o intrare în partea de nord-nord-est, conţinea o aglomeraţie de peste 250 fragmente de amfore romane cu gâtul îngust, precum şi un craniu de cal. Subliniem faptul că fragmentele de amfore aparţineau tipului numit *Neapolis* al amforelor cu gâtul îngust, de culoare deschisă. Autorii săpăturilor, îndeosebi în baza oglinzii de bronz şi a mărgelelor de sticlă din M.10, T.3 de la Sărăteni şi a cupei din categoria ceramicii fine de lux, acoperită cu firnis roşiatic din M.2, T.5 de la Obileni, au datat ambele morminte în limitele sec. I-II d.Hr.[8].

* * *

Revenind nemijlocit la amfora din expoziţia muzeului de la Călmăţui, constatăm că şi ea, după formă, dimensiuni şi structura pastei, aparţine aşa-numitului *tip Neapolis*/Šelov C[9] sau C IVC, conform uneia dintre ultimele clasificări[10]. Amfora prezintă gâtul îngust, torţile înalte, profilate, aproximativ ovoidale în secţiune, cu caneluri şi nervuri longitudinale pe latura exterioară, corpul piriform-alungit, fundul inelar îngust. Recipientul este de culoare bej gălbuie, fiind lucrat din pastă nisipoasă, compactă, cu particule negre şi maronii în compoziţie. Înălţimea vasului este de 63,5 cm, diametrul maxim de 24 cm, diametrul gurii de 8 cm şi diametrul fundului de 3,7 cm (**Fig. 3**).

După cum indică descoperirile arheologice făcute până în prezent, amforele *de tip Neapolis* sunt vase-

[5] Рикман 1975, 52, №123.

[6] Ceban 1994, 297, fig. 1.
[7] Leviţki, Manzura, Demcenco 1996, 41, 55-56.
[8] Leviţki, Manzura, Demcenco 1996, 90, fig. 47, 2,4; 48, 2.
[9] Шелов 1978, 18.
[10] Внуков 2003, 117-118.

le de transport cele mai răspândite la populația sarmatică nomadă din spațiul pruto-nistrean. De regulă, amforele cu gâtul îngust (toate variantele acestui tip general) serveau în calitate de ambalaj pentru transportarea vinului grecesc – de o calitate mai bună – în mediul barbar, dar şi a uleiului de măsline (utilizat nu numai în alimentație, ci şi în diverse ceremonii religioase, inclusiv cele funerare).

Până relativ recent, astfel de amfore erau cunoscute în interfluviul pruto-nistrean preponderent în complexele funerare sarmatice – Pervomaisc[11], Corpaci[12], Petreşti[13] etc. Această variantă de amforă cu gâtul îngust este bine documentată şi în cuprinsul culturii dacilor liberi din ținuturile est-carpatice ale României. În ultimii ani, însă, varianta analizată a recipientelor cu gâtul îngust este semnalată şi în situri aparținând dacilor liberi de la est de Prut, cum ar fi de exemplu centrul de olărie de la Pruteni[14].

Dacă anterior nu se cunoştea exact locul producerii tipului de amfore cu gâtul îngust, mult timp ele fiind desemnate în literatura de specialitate doar generic – drept *pontice*, în ultimele decenii s-a dovedit (inițial după analize petrografice, apoi şi prin descoperirea probelor arheologice reprezentând resturi de producere a lor) că au fost lucrate în ateliere din Heraclea Pontica[15].

Referitor la datarea amforelor cu gâtul îngust, varianta *Neapolis*/Šelov C sau C IVC, ele tradițional sunt plasate cronologic fie în general pe parcursul sec. II d.Hr.[16], fie în a doua jumătate a acestui veac şi la începutul sec. III[17]. Conform elaborărilor lui S. Vnukov din ultimul timp, recipientele de tip C IVC din clasificarea sa au fost datate în al doilea sfert – sfârşitul sec. II d.Hr.[18].

În încheiere, remarcăm încă o dată importanța descoperirii amforei de la Călmățui pentru istoria locală, dar şi pentru completarea tabloului general al răspândirii recipientelor romane de import în interfluviul Prut-Nistru.

11 Рикман, Хынку 1970, 36-37, рис. 1, 3.
12 Гросу 1979, 253, рис. 4.
13 Roşca 2001, 21–22, fig. 1.
14 Vornic ş.a. 2007, 111, 113, pl. 44, 1, 2; fig. 39, 1; 73, 2,6; 85, 1.
15 Внуков 2003, 11; Paraschiv 2014, 28.
16 Шелов 1978, 18.
17 Şovan, Şadurschi 1981, 54; Paraschiv 2014, 28.
18 Внуков 2003, 202; Внуков 2006, 167.

SUMMARY

A ROMAN AMPHORA DISCOVERED IN THE CĂLMĂȚUI COMMUNE, HÎNCEŞTI DISTRICT

In the summer of 2014, a group of specialists of the National Agency of Archaeology, when visiting a school museum of the Călmățui commune, Hîncesti district, has seen in the exposition a narrow-necked, produced of light clay, Roman amphora in a good condition. We learned that the vessel was found incidentally in the second half of the 60s of the last century, when plowing arable land, at a distance of about 1.1 kilometers north-northwest from the northwestern margin of the Călmățui commune and about 1 km east-northeast of the neighboring Feteasca village (comm. Leuşeni) of the same district. From the topographical point of view, this area is a plateau about 100 m above the sea level. It is possible that the Roman amphora of the Pontic origin, dated by II century AD., comes from a small mound or, more precisely, from a tumular tomb destroyed by agricultural works.

РЕЗЮМЕ

РИМСКАЯ АМФОРА ИЗ КОММ. КЭЛМЭЦУЙ, Р-Н ХЫНЧЕШТЬ

Летом 2014 г. группа специалистов Национального Агенства Археологии, при посещении школьного музея коммуны Кэлмэцуй Хынчештского р-на, увидели в экспозиции римскую светлоглиняную узкогорлую амфору хорошей сохранности. Выяснилось, что сосуд был случайно найден во второй половине 60-х годов прошлого столетия при распашке, на расстоянии около 1,1 км к северо-северо-западу от северо-западной окраины комм. Кэлмэцуй и примерно в 1 км к востоку-северо-востоку от соседнего села Фетяска (комм. Леушень) того же района. С топографической точки зрения данная местность представляет собой плато высотой около 100 м от уровня моря. Вероятно, эта римская светлоглиняная узкогорлая амфора понтийского производства, датированная II в. Р.Х., происходит из разрушенного сарматского подкурганного погребения.

BIBLIOGRAFIE

Ceban 1994: L. Ceban, *Descoperiri arheologice din secolele II-III d.H. la Dancu şi Mereşeni, raionul Hînceşti*. AM XVII, 1994, 297-300.

Ciobanu 2014: L. Ciobanu, *O amforă romană din sec. II-III d.Hr. descoperită la Văsieni (r-nul Ialoveni)*. In: Conferința ştiințifică cu participare internațională „Probleme actuale ale arheologiei, etnologiei şi studiului artelor" (Ediția a VI-a). Chişinău, 22-23 mai 2014. Rezumatele comunicărilor (Chişinău 2014), 12-13.

Levițki, Manzura, Demcenco 1996: O. Levițki, I. Manzura, T. Demcenco, *Necropola tumulară de la Sărăteni* (Bucureşti 1996).

Matveev, Vornic 2014: S. Matveev, V. Vornic, *Cercetări de salvare la Lipoveni (r-nul Cimişlia) efectuate în anul 2013. Date preliminare*. APRM I, nr.1-2, 2014, 67-80.

Paraschiv 2014: D. Paraschiv, *Amforele romane din nordul Moesiei Inferior/Roman amforae of nordhern part of Moesia Inferior*. In: Roman Art and Civilization – a Common Language in Antiquity. Catalogue of the itinerant exhibition (Tulcea 2014), 28-29.

Roşca 2001: A. Roşca, *O amforă romană la Petreşti.* Pyretus. Anuar al Muzeului de Istorie şi Etnografie din Ungheni. I, nr. 1, 2001, 21-22.

Şovan, Şadurschi 1981: O.L. Şovan, P. Şadurschi, *Noi descoperiri de amfore romane în județul Botoşani*. Hierasus, anuar '81, 51-62.

Vornic ş.a. 2007: V. Vornic, N. Telnov, V. Bubulici, L. Ciobanu, *Pruteni. Un centru de olărie dacic din epoca romană* (Chişinău 2007).

Внуков 2003: С.Ю. Внуков, *Причерноморские амфоры I в. до н.э. – II в. н.э. (морфология)* (Москва 2003).

Внуков 2006: С.Ю. Внуков, *Причерноморские амфоры I в. до н.э. – II в. н.э. Часть II (петрография, хронология, проблемы торговли)* (Санкт Петербург 2006).

Гросу 1979: В.И. Гросу, *Сарматский курган у с. Корпач.* СА 2, 1979, 250-255.

Рикман 1975: Э.А. Рикман, *Памятники сарматов и племен черняховской культуры.* АКМ, вып. 5 (Кишинев 1975).

Рикман, Хынку 1970: Э.А. Рикман, И.Г. Хынку, *Погребение II в. н.э. у с. Первомайск (Молдавия).* МИА 176, 1970, 32-40.

Шелов 1978: Д.Б. Шелов, *Узкогорлые светлоглиняные амфоры первых веков нашей эры: классификация и хронология*. КСИА 156, 1978, 16-21.

21.09.2015

SONDAJUL ARHEOLOGIC DE SALVARE ÎN SITUL DIN PERIOADA ROMANĂ TÂRZIE BRÎNZENII NOI-*LA HIDROCENTRALĂ* (R-NUL TELENEŞTI)

Sergiu POPOVICI, Ion CEBAN, Ion NOROC

Cuvinte cheie: Brînzenii Noi-*La Hidrocentrală*, epoca romană târzie, aglomerații de piatră, ceramică

Keywords: Brînzenii Noi-*La Hidrocentrală*, late roman period, limestone plates, potтery.

Ключевые слова: Брынзений Ной-*Ла Хидрочентралэ*, позднеримское время, каменные скопления, керамика.

Situl arheologic Brînzenii Noi-*La Hidrocentrală* este situat în partea nordică a com. Brînzenii Noi, la 2 km nord-nord-vest de biserica din localitate şi la 280 m sud-vest de ruinele centralei hidroelectrice de pe râul Răut **(Fig. 1)**. Obiectivul arheologic la care ne referim a fost descoperit în toamna anului 2013 de către Serghei Agulnikov şi Eugen Mistreanu în timpul efectuării unor periegeze. Microzona respectivă se află la hotarul dintre Podişul Nistrean şi Podişul Moldovei Centrale, marcat de râul Răut, pe terasa a doua de pe malul stâng al râului. Terasa pe care este amplasat situl prezintă o treaptă domoală, de 4-9 m înălțime de la firul apei. Aici, valea râului Răut este de forma unei albii şerpuitoare, neramificate, cu lățimea de cca 1,5 km **(Fig. 1; 2)**.

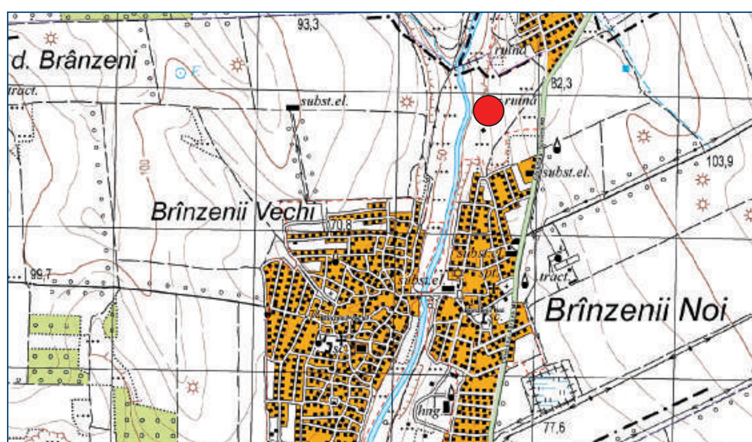

Fig. 1. Poziția topografică a sitului Brînzenii Noi-*La Hidrocentrală*.

Scopul investigațiilor arheologice de salvare din anul 2014 l-a constituit cercetarea complexelor apărute ca urmare a surpării malulului terasei a doua din partea stângă a râului Răut[1]. Intervenția arheologică a constat dintr-o săpătură de dimensiuni mici (suprafața de cca 28 m.p.), numită secțiunea I, executată în marginea de vest a aşezării **(Fig. 3; 4)**

Secțiunea a fost trasată paralel cu malul abrupt, în locul unde au ieşit în profil diverse resturi arheologice (pietre arse, fragmente ceramice, piese de silex, cărbuni). De formă aproximativ rectangulară, cu dimensiunile de 3-3,5x8 m.p., secțiunea avea orientarea cu axul lung pe direcția nord-sud. Pământul excavat reprezenta un amestec neconsistent de cernoziom sau de sol cenuşiu-cafeniu cu pietriş calcaros. Materialele arheologice descoperite la suprafață şi în săpătură sunt legate de două orizonturi cultural-cronologice de funcționare a sitului.

Cele mai vechi vestigii semnalate datează din paleoliticul superior (cca 30000-10000 î.Hr.), epocă documentată însă doar prin câteva piese răzlețe de silex **(Fig. 5)**. Fiind găsite într-un număr extrem de mic, aceste artefacte denotă faptul că locuirea paleolitică în sectorul cercetat al sitului a fost sporadică.

Al doilea orizont cultural-cronologic identificat corespunde epocii romane târzii, mai exact ansamblului cultural Sântana de Mureş-Cerneahov din sec. III-IV d.Hr. De la suprafață şi din strat au fost recuperate mai multe fragmente ceramice şi oase de animale, ce aparțin unei aşezări deschise, afectate însă puternic de lucrările de excavare a pietrei din ultimele decenii. Tot orizontului Sântana de Mureş-Cerneahov se atribuie şi cinci aglomerații de pietre identificate în timpul săpăturilor arheologice si pe care le prezentăm pe scurt în continuare.

[1] Exprimăm gratitudinea noastră pentru sprijinul acordat la efectuarea investigațiilor arheologice Fondului „Provocările Mileniului” Moldova şi ÎCS „ONUR SUMMA JV” SRL.

Fig. 2. Vedere asupra sitului dinspre sud-vest.

Fig. 3. Secțiunea I. Vedere dinspre sud.

Aglomerația 1 **(Fig. 3; 4)** a fost surprinsă la adâncimea de 0,53 m de la suprafața actuală de călcare a solului, la 0,86 m vest de peretele estic al secțiunii şi la 1,33 m sud de peretele ei nordic. Avea o formă ovală-neregulată, cu dimensiunile de 0,52x0,95 m, fiind orientată pe direcția nord-nord-vest – sud-sud-est. Aglomerația era formată din pietre rupte de calcar de diferite mărimi (de la 3x5x5 cm până la 15x15x 25 cm). Solul dintre pietre era de culoare cenuşie-închisă, fiind amestecat cu cenuşă şi fragmente mici de cărbune de lemn. În partea superioară a aglomerației au fost găsite 10 fragmente ceramice lucrate la roată, de culoare cenuşie, acoperite cu un strat slab de arsură.

Aglomerația 2 **(Fig. 3; 4)** a fost identificată la adâncimea de 0,4 m de la suprafața solului actual, în capătul nordic al sondajului, la distanța de cca 0,6 m spre nord de aglomerația 1. Prezenta o formă apropiată de un pătrat, cu dimensiunile de 0,43x0,45 m, fiind alcă-

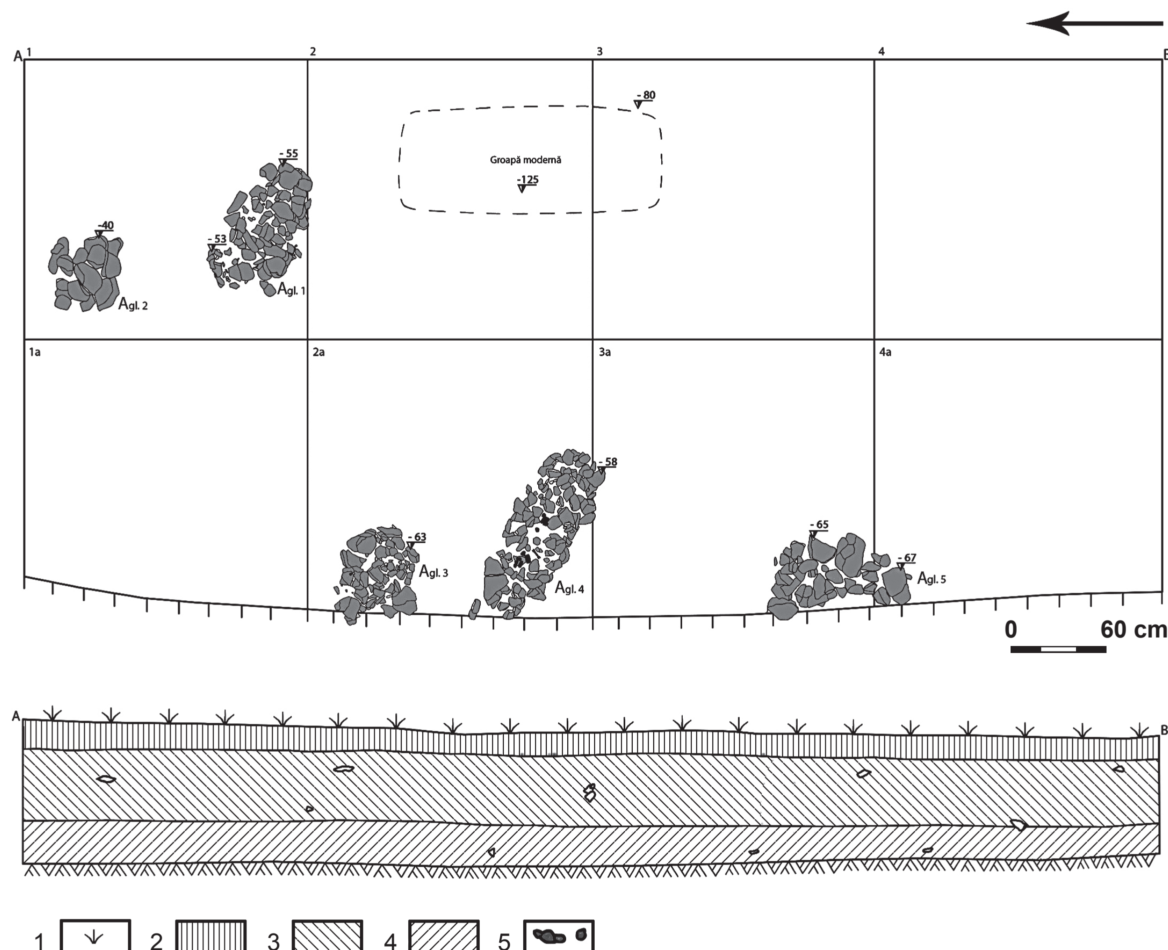

Fig. 4. Planul şi profilul estic ale secțiunii. 1, sol vegetal; 2, cernoziom; 3, sol cenuşiu-cafeniu; 4, lut viu; 5, pietre.

tuită din pietre brute de calcar de diferite dimensiuni. Solul dintre pietre avea o culoare cenuşie-închisă, cu resturi de cenuşă.

<u>Aglomerația 3</u> **(Fig. 3; 4; 6)** a fost depistată la adâncimea de 0,63 m de la suprafața actuală de călcare a solului, în marginea estică a secțiunii, la 2,18 m sud de peretele ei nordic. Consta din pietre neprelucrate de calcar de diferite dimensiuni. Parțial ,,complexul" s-a distrus prin surparea malului, fiind păstrată doar o porțiune din aglomerație de formă cvazi rectangulară, cu dimensiunile de 0,53x0,60 m. Solul dintre pietre era de culoare cenuşie-închisă, cu urme sporadice de cenuşă şi cărbune de lemn. În partea sud-vestică a aglomerației, printre pietre a fost surprinsă o bârnă carbonizată de lemn, cu dimensiunile 18x10 cm.

<u>Aglomerația 4</u> **(Fig. 3; 4; 7)** a fost surprinsă la adâncimea de 0,58 m de la suprafațața solului, în marginea estică a săpăturii, la distanța de cca 0,25 m spre sud de aglomerația 3 şi la 2,80 m depărtare de peretele estic al secțiunii. Aglomerația prezenta o formă ovală alungită, orientată pe direcția sud-est – nord-vest, având lungimea de 1,45 m şi lățimea de 0,57 m. Era formată din pietre brute de calcar de diferite mărimi (10x10x15 cm, 20x20x30 cm). Pământul dintre pietre era de culoare cenuşie-închisă, cu urme sporadice de cenuşă. În partea superioară a aglomerației, ce corespunde stratului III de săpătură, au fost evidențiate 5 fragmente ceramice, pereți ale unor vase lucrate la roată acoperite cu un strat slab de arsură.

<u>Aglomerația 5</u> **(Fig. 3; 4; 8)** a fost semnalată la nivelul de 0,65 m, în marginea estică a secțiunii, la distanța de 1,77 m nord de peretele ei sudic, parțial fiind distrusă prin prăbuşirea malului. S-a păstrat o îngrămădire de pietre de formă ovală-neregulată, cu dimensiunile de 0,67x0,98 m. La fel ca şi aglomerațiile precedente, consta din pietre neprelucrate de calcar de diferite dimensiuni. Solul dintre pietre era de culoare cenuşie-închisă, cu urme sporadice de cenuşă.

După degajarea aglomerațiilor din piatră, în solul de desubt nu au fost evidențiate urme ale unor eventuale instalații de foc sau complexe adâncite. Particularitățile tehnico-morfologice ale fragmentelor ceramice depistate în componența aglomerațiilor de piatră nu diferă de ale celor recuperate din stratul arheologic, toate cioburile, implicit aglomerațiile de piatră, atribuindu-se orizontului cultural Sântana de Mureş-Cernea-

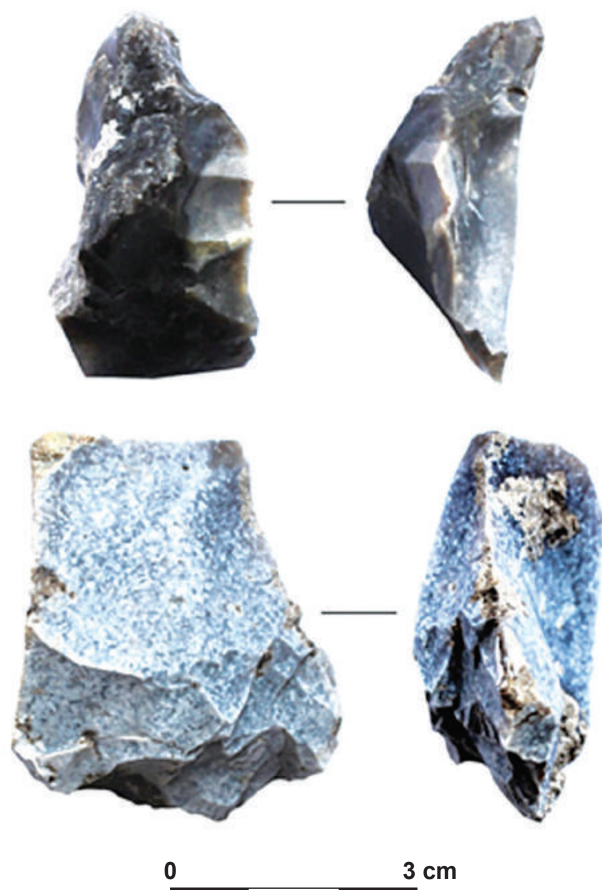

Fig. 5. Piese de silex.

Fig. 7. Aglomerația de pietre 4.

Fig. 6. Aglomerația de pietre 3.

Fig. 8. Aglomerația de pietre 5.

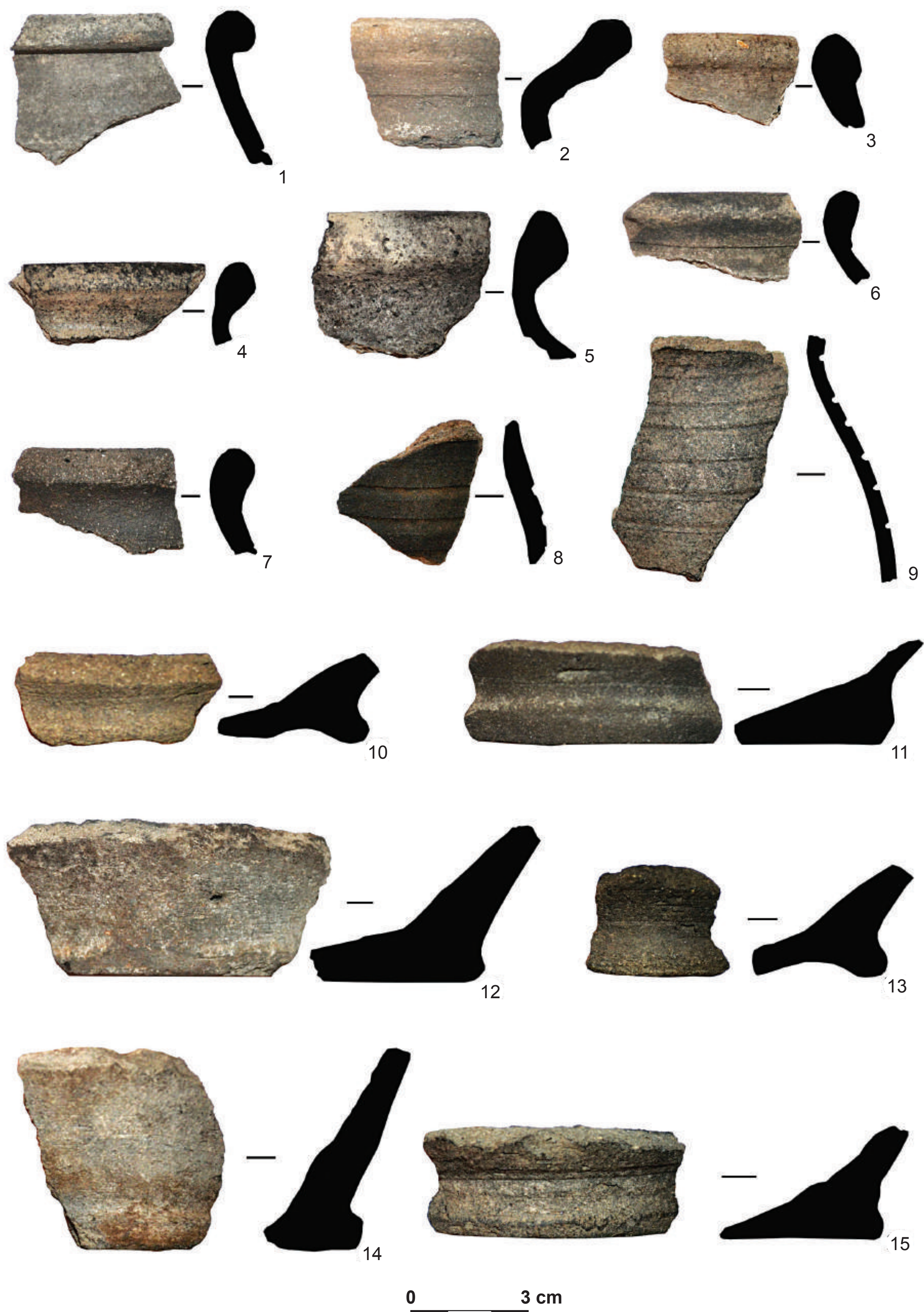

Fig. 9. Ceramică lucrată la roată din pastă zgrunțuroasă.

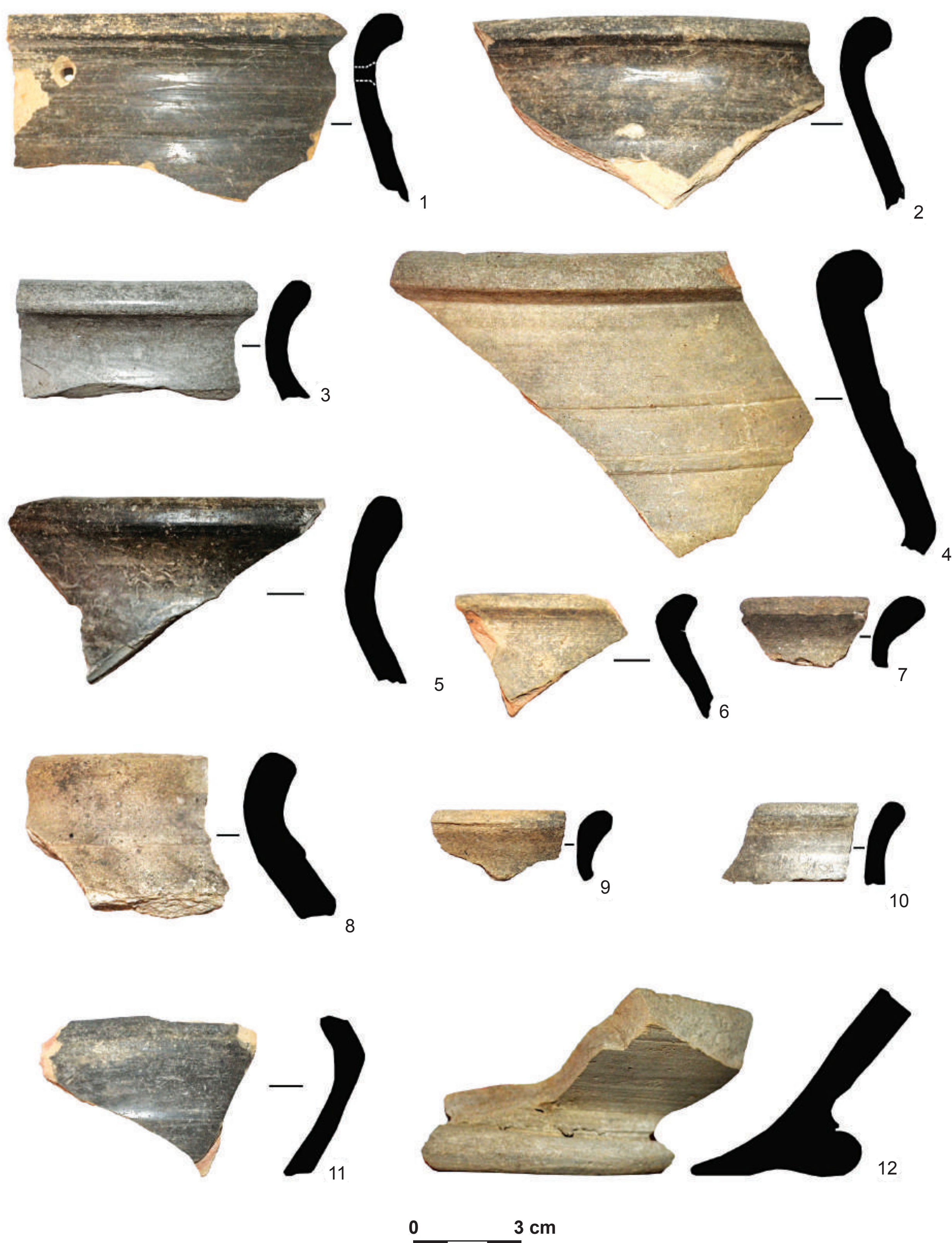

Fig. 10. Ceramică fină lucrată la roata olarului.

hov. Menționăm în context că aglomerații sau mici platforme din pietre cu urme de foc au fost atestate şi în alte aşezări ale culturii Sântana de Mureş-Cerneahov, cum ar fi de exemplu cele de la Delacău[2] şi Budeşti[3]. Ele au fost considerate de autorul săpăturilor resturi ale unor instalații de încălzit, vetre sau cuptoare. Subliniem însă că, deşi printre pietrele aglomerațiilor din aşezarea de la Brînzenii Noi de cele mai dese ori au fost semnalați cărbuni, cenuşă sau cioburi cu semne de ardere secundară, urme de arsură puternică specifice unor instalații de foc nu s-au identificat.

Întregul lot de ceramică descoperit în cursul cercetării de salvare în situl Brînzenii Noi-*La Hidrocentrală* este format din fragmente de vase modelate cu mâna, având ca degresant cioburi pisate (0,5%); cioburi de vase cenuşii lucrate la roată din pastă zgrunțuroasă, cu pietricele mărunte şi nisip în compoziție (60%); fragmente de recipiente fine, de culoare cenuşie deschisă, executate la roata olarului, unele având suprafața exterioară lustruită (38%); resturi de amfore romane (1,5%).

Ceramica modelată cu mâna este puțină, fiind reprezentată prin câteva fragmente de pereți provenind probabil de la nişte oale. Recipientele au fost lucrate dintr-o pastă grosolană, cu şamotă şi alte impurități în textură, fiind arse neuniform.

În comparație cu olăria modelată cu mâna, ceramica lucrată la roată din pastă zgrunțuroasă este mult mai numeroasă. Pasta din care au fost făcute recipientele din această categorie conține ca ingrediente nisip şi pietricele. Vasele din pastă zgrunțuroasă, ca şi cele din pastă fină, erau arse inoxidant în cuptoare speciale. Judecând după materialul cules din săpătură şi de la suprafața solului, această specie ceramică pare să fi fost utilizată de locuitorii aşezării respective într-o proporție mai mare chiar şi decât olăria lucrată cu roata de aspect fin. Din păcate, cele mai multe cioburi sunt mici şi nesemnificative, ceea ce îngreunează identificarea tipurilor de vase de la care provin. Totuşi, examinarea fragmentelor caracteristice a permis evidențierea în cadrul acestei specii ceramice a următoarelor forme: oale **(Fig. 9, 1-11, 13-15)** şi vase de provizii **(Fig. 9, 12)**. Cea mai frecventă formă în cadrul ceramicii zgrunțuroase este aceea de oală. Deoarece vasele n-au putut fi întregite, nu putem reconstitui tipurile diferențiate ale acestei forme. Constatăm însă o varietate deosebită de profile de buze. Drept decor, unele oale prezintă la baza gâtului câte unul sau două brâie în relief. Dintre fragmentele de oale decorate, remarcăm unul având ornamentată toată partea superioară a corpului cu mai multe linii orizontale incizate **(Fig. 9, 9)**. Recipientele din pastă zgrunțuroasă au fundul plat, profilat sau inelar **(Fig. 9, 10-15)**.

[2] Рикман 1975, 92.
[3] Vornic 2006, 37.

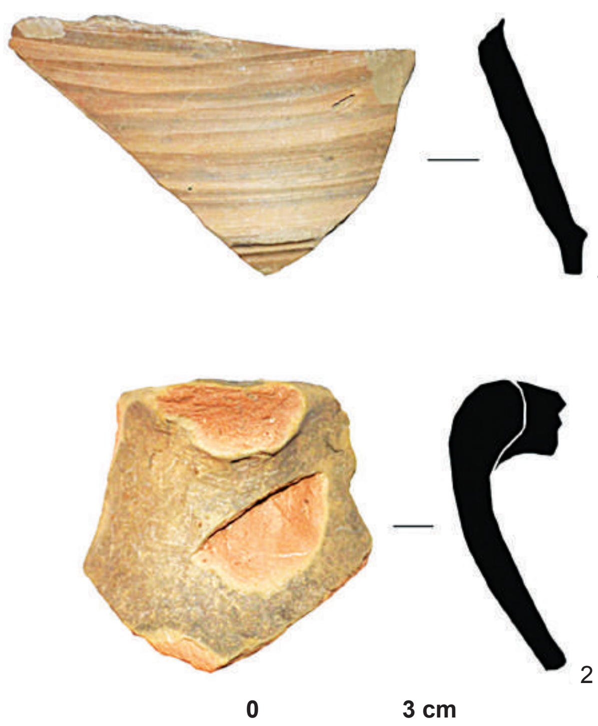

Fig. 11. Ceramică lucrată la roată din pastă fină.

Cioburile provenite de la vase lucrate la roată din pastă fină sunt de asemenea numeroase, constituind aproape 40% din numărul total al fragmentelor ceramice recuperate din săpătură. Repertoriul ceramicii fine este mai bogat, cuprinzând castroane, străchini, căni şi vase de provizii **(Fig. 10; 11)**. Decorul vaselor din această categorie este destul de variat, constând din nervuri, praguri, caneluri şi motive lustruite (linii orizontale drepte şi în zigzag). Trebuie notat, de altfel, că marea majoritate a castroanelor au suprafața exterioară lustruită, iar unele exemplare sunt acoperite cu o angobă de culoare cenuşie sau neagră, lustruită. Absoluta majoritate a vaselor din categoria celor lucrate la roată din pastă fină au baza inelară.

Ceramica romană de import este reprezentată prin fragmente de pereți aparținând unor amfore, tipurile cărora sunt mai dificil ori chiar imposibil de precizat. Câteva fragmente aparțin tipului de amfore cu gâtul îngust, lucrate din pastă zgrunțuroasă de culoare roz-gălbuie, cu particule maronii şi negre în compoziție, recipiente de transport romane întâlnite în mai toate aşezările culturii Sântana de Mureş-Cerneahov[4]. Restul cioburilor provenind de la vase de import prezintă fragmente de pereți de amfore lucrate din pastă roşietică, decorate pe corp cu caneluri orizontale.

Judecând după datele şi materialul obținut cu prilejul prospectării arheologice de suprafață şi a sondajului executat de specialiştii Agenției Naționale Arheo-

[4] Магомедов 2001, 62-63; Vornic 2006, 231-232.

logice în primăvara anului 2014, situl arheologic de la Brînzenii Noi-*La Hidrocentrală* prezintă un anumit interes ştiinţific pentru cunoaşterea istoriei vechi a zonei centrale a spaţiului pruto-nistrean. Descoperiri de un real interes, a căror destinaţie este însă mai dificil de precizat în stadiul actual al cercetărilor, se dovedesc a fi aglomeraţiile de pietre amestecate cu cărbuni, cenuşă şi fragmente ceramice. Evident că unele eventuale săpături arheologice sistematice ar furniza informaţii mult mai consistente pentru cunoaşterea întinderii sitului, structurii şi distribuirii complexelor de locuire din cuprinsul aşezării, precum şi în general pentru reconstituirea trecutului antic al zonei Răutului Mijlociu.

SUMMARY

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE SITE OF LATE ROMAN PERIOD AT BRÎNZENII NOI-*LA HIDROCENTRALĂ*

This article deals with material of Late Roman period found near Brînzenii Noi village. During the excavations were discovered 5 limestone plates. Besides several flint tools a collection of pottery and animal bones were found. Due to preliminary analysis, this site could be dated by IV century AD and it attributed to Sântana de Mureş-Cerneahov culture.

РЕЗЮМЕ

СПАСАТЕЛЬНЫЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ НА ПАМЯТНИКЕ ПОЗДНЕРИМСКОГО ВРЕМЕНИ БРЫНЗЕНИЙ НОЙ-*ЛА ХИДРОЧЕНТРАЛЭ*

В статье рассматривается археологический материал, обнаруженный на поселении позднеримского времени Брынзений Ной-Ла Хидрочентралэ. В периметре раскопа были выявлены и исследованы 5 каменных известняковых скоплений. Кроме нескольких кремневых изделий, материал, найденный в слое раскопа, представлен фрагментами керамики и костей животных. Датировка памятника определяется в рамках IV в. Р.Х. и относится к культуре Сынтана де Муреш-Черняхов.

BIBLIOGRAFIE

Vornic 2006: V. Vornic, *Aşezarea şi necropola de tip Sântana de Mureş-Černjachov de la Budeşti* (Chişinău 2006).

Магомедов 2001: Б.В. Магомедов, *Черняховская культура. Проблема этноса* (Люблин 2001).

Рикман 1967: Э.А. Рикман, *Черняховское селище Делакеу*. МИА 139, 1967, 165-196.

Рикман 1975: Э.А. Рикман, *Этническая история Поднестровья и прилегающего Подунавья в первых веках нашей эры* (Москва 1975).

14.06.2015

SONDAJUL DIN SITUL ARHEOLOGIC DE LA CRIHANA VECHE-*ÎN BALTĂ*

Vlad VORNIC, Ion CEBAN, Serghei AGULNICOV

Cuvinte cheie: aşezare, gropi, epoca bronzului, cultura Sântana de Mureş-Cerneahov, evul mediu târziu.

Key words: the settlement, holes, the Bronze Age, the Sântana de Mureş-Cerneahov culture, the late Middle Ages.

Ключевые слова: поселение, ямы, бронзовый век, культура Сынтана де Муреш-Черняхов, позднее средневековье.

Semnalată prin recunoaşteri de suprafaţă la mijlocul anilor '60 ai secolului trecut de către Vsevolod Marchevici, aşezarea de tip Sântana de Mureş-Cerneahov de la Crihana Veche (r-nul Cahul) a fost inclusă în circuitul ştiinţific un deceniu mai târziu de Emanuil Rikman, cu denumirea *Crihana Veche*[1]. Fiind situată la nord-vest de com. Crihana Veche, la distanţa de 0,65 km spre vest de drumul R34 (segmentul Cahul-Giurgiuleşti) şi la 1,75 km nord-nord-vest de biserica din localitate (**Fig. 1**), în punctul numit de localnici *În Baltă*, aşezarea la care ne referim ocupă panta lină a terasei a doua de pe malul stâng al lacului *Balta Crihanei* de pe cursul râului Prut, pe o lungime de cca 150 m şi o lăţime de aproximativ 50 m. În cursul cercetărilor arheologice periegetice efectuate în primăvara anului trecut pe moşia com. Crihana Veche staţiunea a fost prospectată mai amănunţit, cu care prilej au putut fi identificate şi urme de locuire răzleţe din perioada târzie a epocii bronzului, atribuite culturii Sabatinovka (sec. XV-XII î.Hr.).

Spre regret, situl arheologic de la Crihana Veche-*În Baltă* este puternic deteriorat, o bună parte a lui fiind distrusă prin lucrările de amenajare a digului de protecţie a lacului menţionat. Actualmente suprafaţa sitului este înţelenită, dar acum două-trei decenii în perimetrul ei a fost cultivată viţă de vie, care a afectat, cel puţin, stratul arheologic. Notăm de asemenea că pe suprafaţa aşezării mai recent a fost ridicată o staţie de telecomunicaţii, reţelele subterane ale căreia au afectat atât stratul de depuneri antropogene cât şi, probabil, unele complexe închise. Obiectivul arheologic a fost distrus parţial şi de un drum de ţară, ce-l străbate pe direcţia nord-vest – sud-est. În malul din partea nordică a drumului, pe o lungime de cca 50 m, au fost sesizate cioburi, bucăţi de lut ars, precum şi câteva complexe adâncite. La degradarea sitului au contribuit pe parcursul timpului şi diferiţi factori naturali, cu deosebire apele pluviale care au format ravene adânci şi revărsările lacului *Balta Crihanei*.

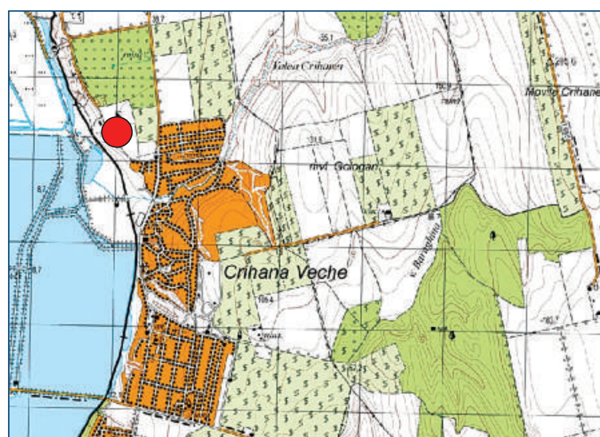

Fig. 1. Poziţia topografică a sitului.

În scopul salvării de la distrugere completă a două complexe adâncite surprinse în malul din partea nordică a drumului de ţară menţionat, dar şi pentru stabilirea particularităţilor culturale ale sitului şi obţinerea de materiale caracteristice în vederea alcătuirii unei colecţii muzeale privind arheologia şi istoria îndepărtată a localităţii Crihana Veche, în vara anului 2014 în aşezarea de la Crihana Veche-*În Baltă* a fost executat un sondaj arheologic[2], datele esenţiale ale căruia le prezentăm în rândurile de mai jos.

Sondajul a fost trasat în zona sudică a aşezării, lângă drumul de ţară amintit, în locul unde în malul din partea nordică a acestuia au fost observate două gropi de dimensiuni medii, adâncite în lutul viu (**Fig. 2**). Sondajul avea forma unui şanţ orientat vest-est, cu dimensiunile

[1] Рикман 1975а, 53.

[2] Cercetările arheologice de teren au fost sprijinite de dna Rodica Cucereanu, primar al com. Crihana Veche, şi de dl Vlad Cubreacov, preşedinte al Asociaţiei Răsăritul Românesc, cărora le exprimăm gratitudinea noastră şi pe această cale.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. II – 2015, p. 89-94

Fig. 2. Gropile 1 şi 2 surprinse în malul din partea nordică a drumului de țară.

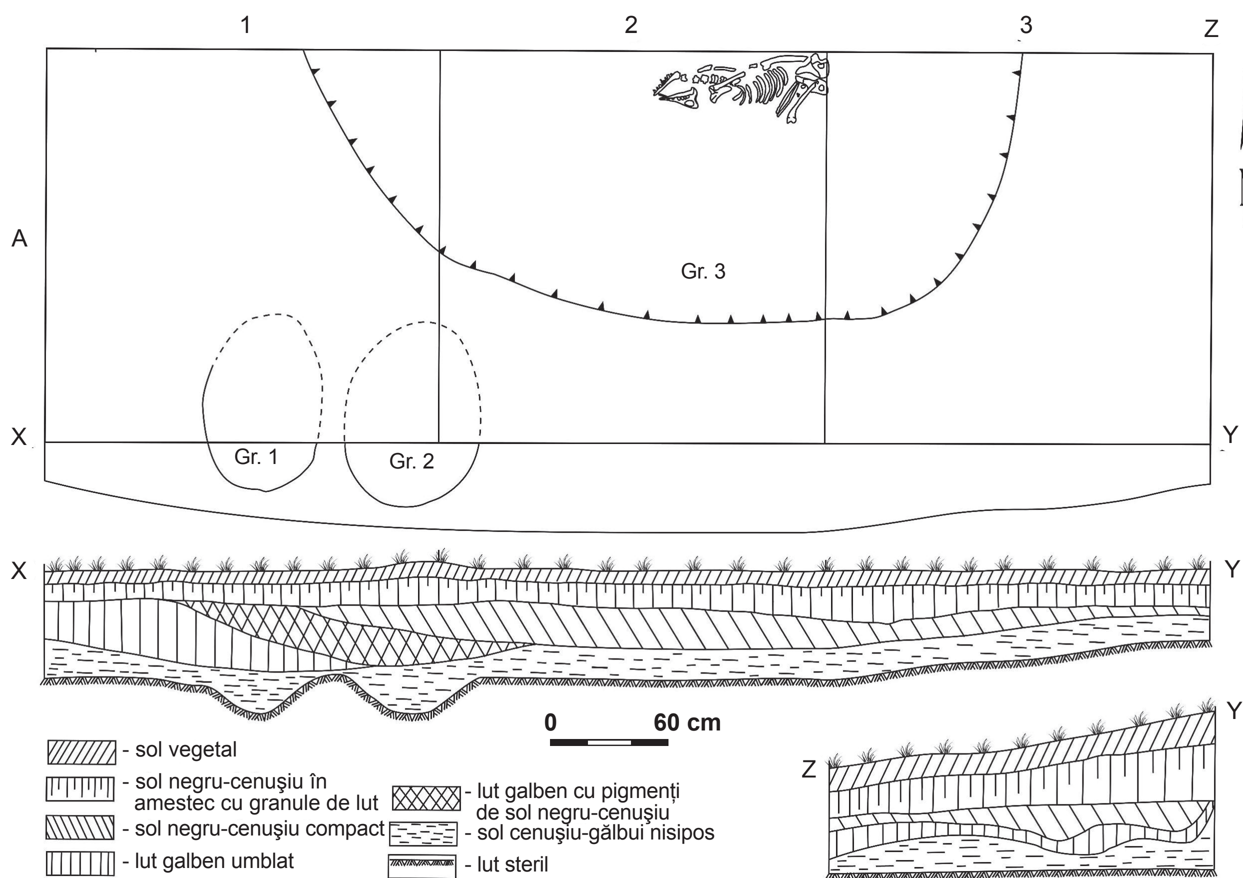

Fig. 3. Secțiunea I, plan şi profile.

de 2x6 m, fiind compus din trei carouri de 4 m.p., numerotate de la vest la est (**Fig. 3**). Pământul din sondaj s-a scos cu cazmaua în trei-patru straturi succesive până la adâncimea de 0,7-0,9 m de la suprafața actuală a solului, ultimul strat, de control, fiind săpat în lutul viu. Paralel cu executarea sondajului de documentare, pentru evidențierea mai clară a gropilor menționate şi pentru studierea stratigrafiei din acest sector al sitului s-a răzuit malul din partea nordică a drumului.

Stratigrafia verticală (**Fig. 3**) se prezintă în felul următor:

- sol vegetal de culoare cenuşie-cafenie, gros de circa 0,15 m;
- sol negru-cenuşiu în amestec cu granule de lut umblat şi rare cioburi şi fragmente de lut ars, grosimea căruia varia între 0,10 şi 0,15 m;
- de la nivelul de 0,25-0,30 m până la adâncimea de 0,35-0,50 m urma un strat de pământ compact de culoare neagră-cenuşie, în care s-au descoperit o fusaiolă de lut de formă bitronconică (înălțimea 2,2 cm, diametrul maxim 3,5 cm) (**Fig. 6, 1**), câteva cioburi şi pigmenți de lut ars;
- sol negru-cenuşiu amestecat cu lut galben, în care se găseau şi puține resturi arheologice, cuprins de la nivelul de 0,35-050 m până la lutul viu aflat la adâncimea de 0,60-0,80 m de la suprafața actuală a solului.

***

La adâncimea de 0,7-0,8 m de la nivelul actual de călcare a solului au fost semnalate trei complexe adâncite: două gropi de mărime mijlocie şi o groapă de dimensiuni mari, ce intra sub taluzul nordic al săpăturii (**Fig. 2-4**).

<u>Groapa 1</u> (**Fig. 2-3**) a fost surprinsă în malul din partea nordică a drumului de țară şi în partea de sud-vest al sondajului. Ea avea formă ovală în plan, cu dimensiunile de 0,70x0,90 m, adâncimea de 0,18 m de la nivelul identificării şi fundul rotunjit. Umplutura consta din sol cenuşiu-gălbui lipsit de resturi arheologice.

<u>Groapa 2</u> (**Fig. 2-3**) se afla în malul din partea nordică a drumului de țară şi în partea de sud-vest al sondajului. Prezenta un contur oval, cu dimensiunile de 0,75x0,95 m, adâncimea de 0,30 m de la nivelul depistării şi fundul albiat. În solul de umplutură de culoare cenuşie-gălbuie a gropii s-a semnalat un fragment de fusaiolă de lut de formă bitronconică, decorată cu linii incizate dispuse orizontal (înălțimea 2,2(?) cm, diametrul maxim 2,9 cm) (**Fig. 8, 2**), iar pe fundul complexului o piesă de lut de formă tronconică, prevăzută cu orificiu longitudinal (lungimea 3,15 cm, diametrul mare 2 cm, diametrul mic 1,6 cm, diametrul orificiului 0,25 cm) (**Fig. 6, 2**).

<u>Groapa 3</u> (**Fig. 3-4**) a fost identificată în partea de nord a secțiunii, la o distanță de cca 0,5 m de groapa 2, pe fundalul lutului viu. Întrucât intra sub peretele nordic al secțiunii, complexul respectiv, care se pare

Fig. 4. Secțiunea I, vedere dinspre vest.

Fig. 5. Groapa 3, scheletul de câine *in situ*.

că era de formă ovală, a fost cercetat doar parțial, pe o lungime de 3,70 m şi o lățime de 1,35 m. Adâncimea complexului era de 0,35 m de la nivelul depistării. Judecând după descoperirea unor bucăți de sârmă groasă torsionată de fier, partea superioară a complexului a fost afectată de o intervenție recentă. În solul de umplutură a gropii s-au găsit câteva fragmente ceramice lucrate la roată din pastă zgrunțuroasă (**Fig. 7, 3; 8, 1**) şi fină (**Fig. 8, 5**) şi cioburi nesemnificative de vase modelate cu mâna (**Fig. 7, 5; 8, 8**) şi de amfore romane (**Fig. 7, 8**), oase de animale, bucățele de lut ars, cărbuni de lemn şi cenuşă.

Pe fundul gropii, spre latura nordică a sondajului, la adâncimea de cca 1 m de la nivelul actual de călcare a solului, a fost descoperit un schelet de câine (*Canis familiaris L.*)[3]. Acesta era depus pe partea dreaptă,

[3] Scheletul a fost studiat şi determinat de dl dr. Roman Croitor, căruia îi mulțumim şi cu acest prilej.

Fig. 6. Fusaiolă (1) şi greutate (2) de lut.

Fig. 7. Ceramică lucrată la roată din pastă fină (1, 2) şi zgrunţuroasă (3), lucrată cu mâna (4, 5), romană de import (7-9) şi medievală târzie (6).

cu capul orientat spre vest. În zona scheletului nu au fost semnalate resturi arheologice, dar sub oase se găseau urme de putregai de culoare brună (**Fig. 5**).

Neavând în umplutură material ceramic caracteristic, gropile 1 şi 2 sunt mai dificil de determinat din punct de vedere cultural şi cronologic. Dar judecând după datele stratigrafice şi ceramica de tip Sântana de Mureş din stratul de cultură al sondajului, care predomină covârşitor, atribuim ambele complexe aşezării din sec. IV d.Hr. Referitor la funcţionalitate, după toate aparenţele, gropile 1 şi 2 au servit pentru aruncarea resturilor menajere.

În ceea ce priveşte complexul 3, deşi a fost dezvelit doar parţial, pe baza materialului ceramic descoperit, acesta se atribuie cu certitudine aşezării de tip Sântana de Mureş-Cerneahov din sec. IV d.Hr. Destinaţia complexului este însă mai greu de stabilit în stadiul actual al cercetării. Având în vedere dimensiunile mari pe care le are, complexul respectiv a putut reprezenta chiar şi o locuinţă sau o anexă gospodărească, la încetarea funcţionării căreia acolo a fost înhumat un câine. Notăm în context că înhumări de animale (câini, porci etc.), considerate rituale, au fost semnalate şi în alte aşezări sau necropole de tip Sântana de Mureş-Cerneahov, cum ar fi la Luka-Vrubleveţkaia[4], Budeşti[5], Dănceni[6], Bârlad-*Valea Seacă* şi Bogdăneşti-Fălciu[7]. Semnificaţia acestor înmormântări este mai dificil de desluşit, ele reflectând anumite credinţe şi obiceiuri existente în spiritualitatea comunităţilor ,,cerneahoviene".

***

Materialul arheologic descoperit în situl de la Crihana Veche-*În Baltă* prin intervenţia de salvare din anul 2014 nu este numeros, cuprinzând două fusaiole de lut, o piesă tronconică perforată de lut, cca 50 de fragmente ceramice şi câteva oase de animale. Marea majoritate a acestor vestigii, inclusiv cele trei piese de lut ars, se atribuie aşezării de tip Sântana de Mureş-Cerneahov din vremea migraţiei goţilor (sec. IV d.Hr.).

Fusaiolele de lut (**Fig. 6, 1; 8, 2**) atestă practicarea unei îndeletniciri casnice, şi anume torsul. Precum se ştie, fusaiolele, ca părţi de unelte folosite la tors, sunt prezente în mai toate aşezările din sec. IV cercetate prin săpături, dovedind importanţa pe care o avea activitatea de prelucrare a fibrelor textile în cadrul acestor comunităţi de populaţii. Piesa tronconică prevăzută cu orificiu longitudinal (**Fig. 6, 2**) reprezintă, se pare, o greutate pentru plasa de pescuit. Analogii directe pentru acest obiect momentan nu cunoaştem printre descoperirile de tip Sântana de Mureş-Cerneahov. Greutăţi de lut pentru plasa de pescuit de forme diferite (sferoidale, discoidale ş.a.) au fost semnalate însă în mai multe aşezări din vremea migraţiei goţilor, dintre care cităm pe cele de la Budeşti[8], Bălăbăneşti, Solonceni[9] şi Iaşi-*Nicolina*[10]. Deşi deocamdată nu este documentat şi prin cârlige de metal sau material osteologic, pescuitul trebuie să fi ocupat un loc însemnat în procurarea resurselor de hrană de către comunita-

4 Тиханова 1977, 69.
5 Vornic 2006, 178.
6 Рафалович 1986, 54.
7 Palade 1992, 202.
8 Vornic 2006, 193, fig. 7, 6; 8, 8.
9 Рикман 1975b, 147.
10 Ioniţă 1986, 70.

tea antică de la Crihana Veche, această îndeletnicire fiind favorizată şi de poziția geografică a aşezării – în imediata apropiere a râului Prut.

Referitor la ceramica descoperită în aşezarea de tip Sântana de Mureş-Cerneahov de la Crihana Veche-*În Baltă*, aceasta include principalele categorii specifice culturii respective, şi anume vase lucrate cu mâna, vase modelate la roată din pastă fină, vase lucrate la roată din pastă zgrunțuroasă şi vase de import romane.

Olăria lucrată cu mâna este reprezentată de câteva cioburi, printre care şi un rest de buză răsfrântă, provenit de la o oală executată dintr-o pastă grosolană cu şamotă în compoziție (**Fig. 7, 5; 8, 8**).

Fragmentele de vase lucrate la roată din pastă fină sunt mai numeroase. Majoritatea fragmentelor sunt însă nesemnificative, ceea ce împiedică identificarea formelor cărora le aparțin. De fapt, am putut stabili în mod sigur numai o singură formă de vas – aceea de castron. Cele mai multe castroane sunt bitronconice (**Fig. 8, 4**), iar altele au partea superioară aproximativ cilindrică şi marginea înclinată în afară (**Fig. 7, 1**).

Ceramica lucrată la roată din pastă zgrunțuroasă este mai puțină decât cea modelată din pastă fină. În cuprinsul acestei categorii ceramice a putut fi identificată o singură formă de vas – oala (**Fig. 7, 3; 8, 1, 7**). Din cauza stării fragmentare accentuate a ceramicii, tipurile diferențiate ale oalelor nu pot fi reconstituite. După maniera de modelare a marginii, se pot deosebi totuşi câteva variante de oale, asupra cărora însă nu insistăm.

Ceramica romană de import este reprezentată prin fragmente de amfore cărămizii, majoritatea provenind de la recipiente decorate cu striuri sau cu şănțuiri orizontale pe tot corpul (**Fig. 7, 7-9; 8, 6**). Datate preponderent la mijlocul şi în a doua parte a sec. IV d.Hr., amfore de acest tip se întâlnesc relativ frecvent în obiectivele culturii Sântana de Mureş, dintre care cităm pe cele de la Izvoare[11], Aldeni[12], Iaşi-*Nicolina*[13], Bârlad-*Valea Seacă* [14], Frunzovka[15] etc.

***

Prin intervenția de salvare la obiectivul arheologic de la Crihana Veche-*În Baltă* din anul 2014, au fost descoperite şi câteva fragmente ceramice lucrate cu mâna, caracteristice culturii Sabatinovka din perioada târzie a epocii bronzului (sec. XV-XII î.Hr.). Dintre acestea remarcăm un fragment din partea superioară a unui recipient cu buza uşor evazată, lucrat din pastă grosolană, cu cioburi pisate în compoziție, şi ars în mediu oxidant, dar incomplet şi neuniform (**Fig. 7, 4; 8, 3**). Tot în cuprinsul sondajului au fost găsite şi câteva cioburi de vase lucrate la roată datând din evul mediu târziu (sec. XVI-XVIII), dintre care se evidențiază un fragment de buză cu un rest de toartă de la o oală (**Fig. 7, 6; 8, 9**). Evident, vestigiile respective atestă existența în acest sit arheologic a încă două orizonturi culturale şi cronologice. Judecând însă după materialul descoperit până acum, reiese că locuirile din perioada finală a epocii bronzului şi din evul mediu târziu au fost fie de scurtă durată, fie nu s-au întins spre limita sudică a stațiunii, în zona unde s-a executat sondajul.

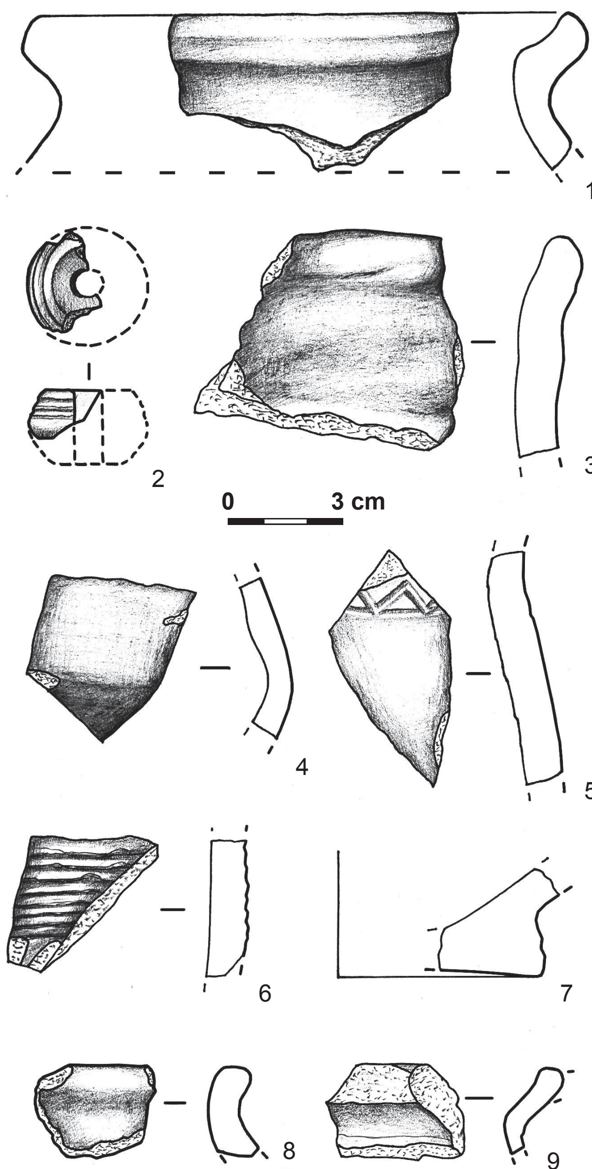

Fig. 8. Fusaiolă de lut (2) şi ceramică lucrată cu mâna (3, 8) sau la roată din pastă fină (4, 5) şi zgrunțuroasă (1, 7), romană de import (6) şi medievală târzie (9).

***

Deşi puternic deteriorat, situl de la Crihana Veche-*În Baltă* se dovedeşte a fi destul de important pentru cunoaşterea realităților arheologice din această zonă în antichitatea târzie, dar şi în alte perioade istorice.

[11] Vulpe 1957, 295, 296, fig. 315, 2.
[12] Mitrea, Preda 1966, fig. 315, 2.
[13] Ioniță 1986, 78, 83, fig. 25, 1.
[14] Palade 2004, fig. 44, 7; 166, 7.
[15] Кравченко 1967, рис. 1,3.

De aceea, în continuare se impune cercetarea lui prin săpături ample, mai ales dacă ținem cont de împrejurarea că acest obiectiv arheologic se află sub pericolul iminent al distrugerii. Subliniem totodată că valorificarea muzeografică corespunzătoare a vestigiilor recuperate cu prilejul cercetărilor arheologice recente pe teritoriul com. Crihana Veche reclamă crearea unui muzeu modern în această localitate, muzeu în care să fie prezentate în mod adecvat principalele aspecte ale dezvoltării comunităților locale din cele mai vechi timpuri până în epoca modernă.

SUMMARY

ARCHAEOLOGICAL SURVEY IN THE CRIHANA VECHE-*ÎN BALTĂ SITE*

Archaeological remains discovered in the Crihana Veche-*În Baltă* settlement with several levels of housing during the survey performed in 2014 are presented and examined in the article. The oldest remains of the material culture discovered belong to the Sabatinovka culture from the late Bronze Age, documented by the pottery which is least characteristic. The next identified cultural horizon which is best represented, dates from the IV-th century AD and corresponds to a settlement of the Santana de Mures-Cerneahov type. Two medium sized holes and a large deepen complex, on the bottom of which a dog skeleton was found, have been assigned to this horizon. The archaeological inventory found in the Santana de Mures-Cerneahov settlement comprises two bitronconic spindles and a tronconic perforated piece of clay, pottery worked on the wheel of fine and coarse paste and remnants of Roman amphorae. The survey revealed the presence in this point of scattered traces of habitation from the late Middle Ages (XVI-XVII centuries), represented by several fragments of pottery vessels worked on the wheel.

РЕЗЮМЕ

РАЗВЕДЫВАТЕЛЬНЫЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ НА ПАМЯТНИКЕ КРИХАНА ВЕКЕ-*ЫН БАЛТЭ*

В статье нашли отражение археологические материалы из многослойного поселения Крихана Веке-*Ын Балтэ*, обнаруженные в процессе раскопок 2014 г. Древнейший культурно-хронологический горизонт представлен маловыразительными фрагментами керамики, относящимися к культуре Сабатиновка позднего периода бронзового века. Следующий идентифицированный культурный горизонт, представленный намного лучше, относится к IV в. Р.Х. и соответствует поселению культуры Сынтана де Муреш-Черняхов. К этому горизонту отнесены две ямы среднего размера и углубленное сооружение больших размеров, на дне которого лежал скелет собаки. Археологический инвентарь, выявленный на черняховском поселении, состоит из двух биусеченных пряслиц, усеченно-конического глиняного перфорированного предмета, лепной керамики, гончарной серолощенной и шероховатой керамики и фрагментов римских амфор. Раскопками выявлено, также, наличие в периметре черняховского поселения и археологического материала периода позднего средневековья (XVI–XVII вв.), представленных нескольким фрагментами керамической посуды.

BIBLIOGRAFIE

Ioniță 1986: I. Ioniță, *Mărturii milenare în vatra Iașilor*. In: Un deceniu în universul muncii şi creației tehnice româneşti. Combinatul de Utilaj Greu (Iaşi 1986), 60-84.
Mitrea, Preda 1966: B. Mitrea, C. Preda, *Necropole din secolul al IV-lea în Muntenia* (Bucureşti 1966).
Palade 1992: V. Palade, *Unele observații cu privire la aspectul etnic al populației din aria culturii Sântana de Mureş în lumina cercetărilor din aşezările şi necropolele de la Bârlad*-Valea Seacă*, Zorleni-Fântânele, Banca-Gară şi Fălciu-Bogdăneşti*. Carpica, XXIII, 1, 1992, 197-221.
Palade 2004: V. Palade, *Aşezarea şi necropola de la Bârlad-Valea Seacă (sfârşitul sec. al III-lea – a doua jumătate a sec. al V-lea)* (Bucureşti 2004).
Vornic 2006: V. Vornic, *Aşezarea şi necropola de tip Sântala se Mureş Černjachov de la Budeşti* (Chişinău 2006).
Vulpe 1957: R. Vulpe, *Izvoare* (Bucureşti 1957).
Кравченко 1967: А.А. Кравченко, *Могильник черняховской культуры в селе Фрунзовка*. МИА 139, 1967, 161-164.
Рафалович 1986: И.А. Рафалович, *Данчены. Могильник черняховской культуры* (Кишинев 1986).
Рикман 1975a: Э.А. Рикман, *Памятники сарматов и племен черняховской культуры*. АКМ, вып. 5 (Кишинев 1975).
Рикман 1975b: Э.А. Рикман, *Этническая история Поднестровья и прилегающего Подунавья в первых веках нашей эры* (Москва 1975).
Тиханова 1977: М.А. Тиханова, *Жилище ремесленника-древодела на поселении у с. Лука-Врублевецкая на Днестре*. КСИА, 148, 1977, 69-76.

04.09.2015

NOI DESCOPERIRI ÎN SITUL ARHEOLOGIC MEDIEVAL DE LA VORNICENI-*GURA VĂII*

Vlad VORNIC, Sergiu TABUNCIC, Ion URSU

Cuvinte cheie: aşezare medievală, cuptoare de olărie, groapă menajeră, ceramică.

Key words: Medieval settlement, pottery kiln, refuse pit, pottery.

Ключевые слова: средневековое поселение, гончарный горн, хозяйственная яма, керамика.

Grație sprijinului financiar oferit de Consiliul Raional Străşeni, în toamna anului 2014 Agenția Națională Arheologică, în colaborare cu Institutul Patrimoniului Cultural al AŞM şi Institutul de Arheologie ”Vasile Pârvan” al Academiei Române din Bucureşti, a continuat cercetările în obiectivul arheologic din sec. XIV de la Vorniceni-*Gura Văii* şi a demarat lucrări de conservare *in situ* la cele două complexe de olărie medievale descoperite şi dezvelite parțial în anul 2013, pentru includerea lor ulterioară în circuitul turistic. În paginile ce urmează prezentăm pe scurt rezultatele acestor investigații arheologice, privitor la lucrările de conservare primară efectuate la cuptoarele de ars ceramică fiind elaborat un articol aparte de restauratoarea Cristina Georgescu şi care se publică în volumul de față[1].

Fiind situat în vatra com. Vorniceni, mai exact într-o mahala din partea nord-vestică a localității numită *Gura Văii* **(Fig. 1)**, şi fiind suprapus de diverse construcții locative şi anexe gospodăreşti, situl arheologic la care ne referim prezintă anumite inconveniente atât pentru determinarea dimensiunilor, cât mai ales pentru cercetarea lui metodică prin săpături extinse. Pe de altă parte, ținând cont de faptul că mijloacele financiare destinate săpăturilor arheologice propriu-zise au fost modeste şi urmând să construim în timp restrâns acoperişul temporar pentru protejarea complexelor de olărie dezvelite, în primul rând am procedat la extinderea sondajului executat în anul 2013 spre direcțiile în care se continuau complexele arheologice şi pe cât ne-a permis situația concretă din teren[2]. Concomitent sau ulterior au mai fost trasate trei mici sondaje de forma unor şanțuri, dintre care două în proximitate imediată de complexele de olărie,

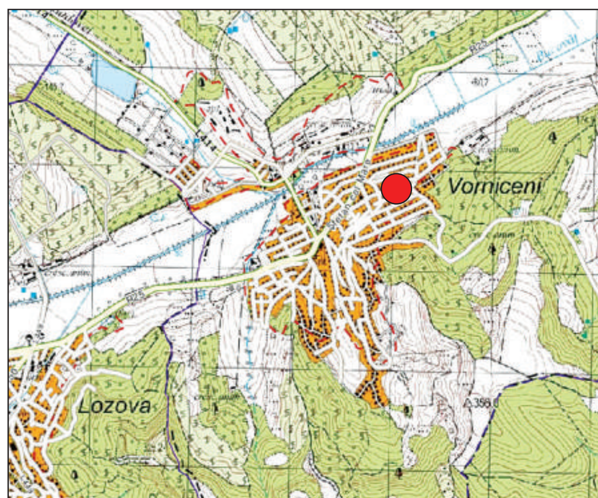

Fig. 1. Poziția topografică a sitului.

iar al treilea în grădina din fața casei bătrâneşti a dnei Maria Diaconu **(Fig. 2)**.

Pentru dezvelirea integrală a gropilor de alimentare cu combustibil ale cuptoarelor de olărie 1 şi 2, a gropii 2 şi surprinderea eventuală a altor complexe arheologice, secțiunea I a fost lărgită pe latura nord-vestică cu 1 m, pe latura sud-vestică cu 2 m şi în partea sudică a laturii sud-estice cu 0,6 m **(Fig. 3-4)**. Drept urmare, săpătura a căpătat forma unei parcele aproximativ rectangulare, cu suprafața de cca 31 m.p. Dintre complexele surprinse în anul 2013, a fost dezvelit şi cercetat complet cuptorul de olărie 2 şi cea mai mare parte a cuptorului 1 şi a gropii 2 din colțul nord-vestic al secțiunii. De asemenea, în capătul sud-vestic al secțiunii a fost surprinsă şi cercetată o altă groapă, notată cu nr. 3.

În ceea ce priveşte groapa de alimentare cu combustibil a cuptorului 2, s-a putut stabili că ea avea o formă aproximativ ovală, mai alungită în partea vestică, cu dimensiunile de cca 1,50x2,1 m. Prezintă pereții uşor arcuiți şi fundul drept, unse cu un strat de lut, gros

[1] Georgescu 2015, 105-112.

[2] La cercetările de teren din 2014 au mai participat arheologii S. Popovici, E. Mistreanu, S. Matveev, L. Ciobanu, I. Ceban, M. Moraru şi N. Chirnev.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. II – 2015, p. 95-104

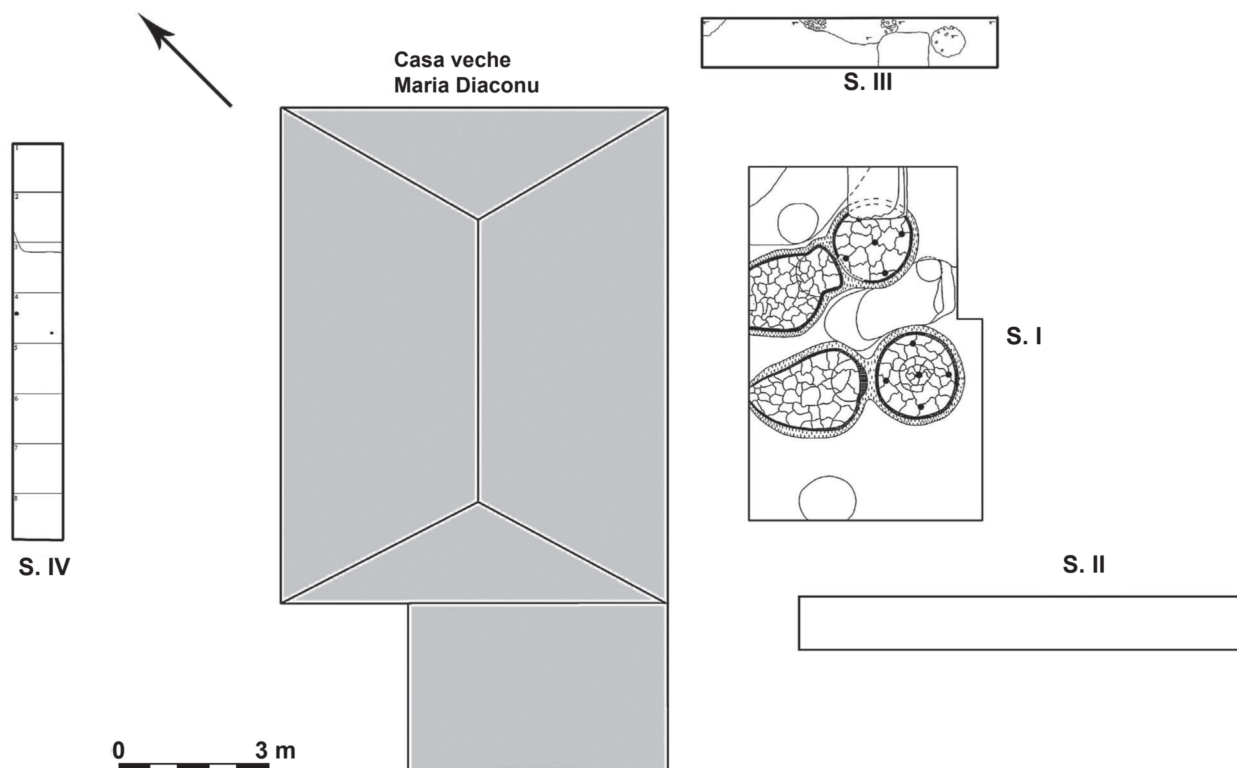

Fig. 2. Planul general al săpăturilor.

Fig. 3. Secțiunea I. Vedere dinspre nord-est.

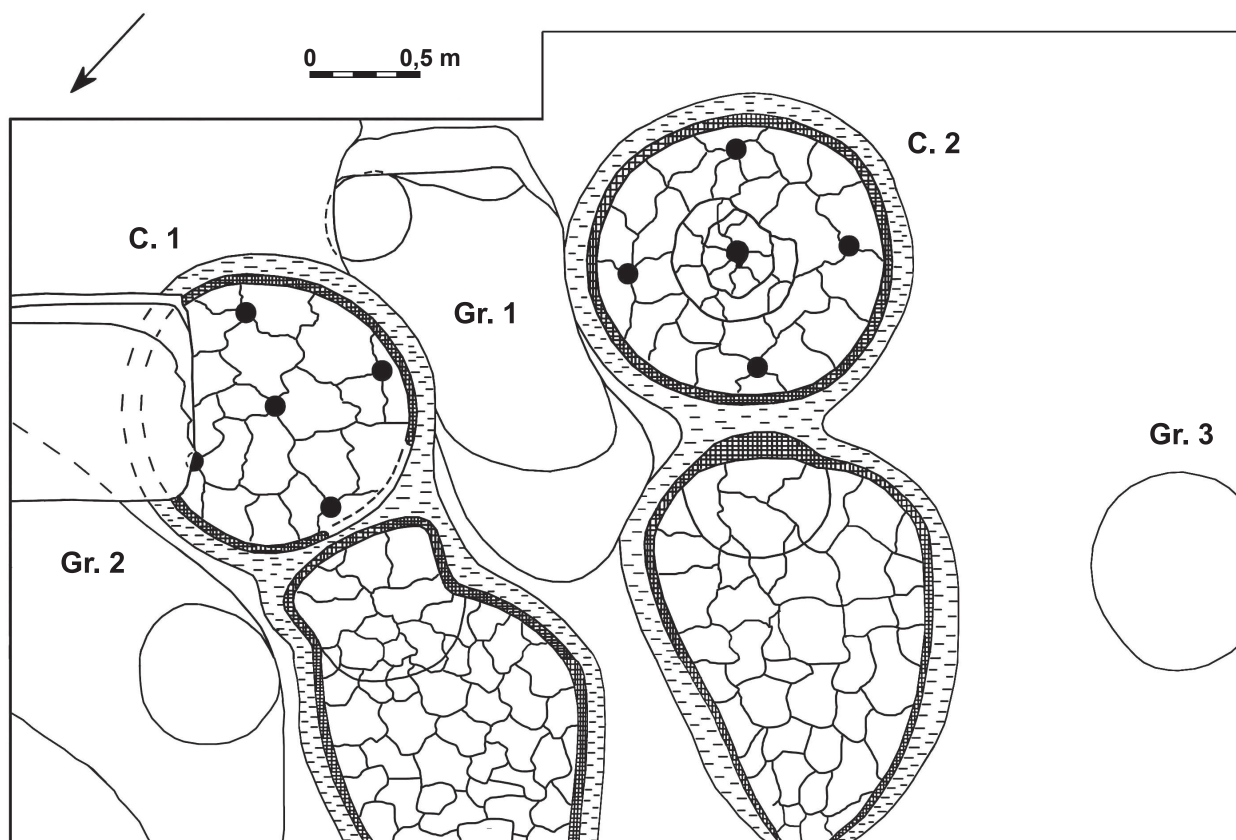

Fig. 4. Secțiunea I, plan.

Fig. 5. Cuptorul de olărie 1.

Fig. 6. Cuptorul de olărie 2.

Fig. 7. Groapa 3. Ceramică aflată *in situ.*

Fig. 8. Groapa 3 după degajarea umpluturii.

Fig. 9. Secțiunea III, aglomerație de ceramică.

de cca 0,04 m, care a ars puternic, la roşu-cărămiziu. În capătul vestic, groapa are o deschidere, probabil pentru aprovizionarea cu combustibil, cu lățimea de 0,38 m **(Fig. 3-4; 6).** Această deschidere-intrare avea fundul lutuit şi ars şi continua sub taluzul săpăturii, neputând fi cercetată integral.

Groapa de acces a cuptorului 1 şi groapa 2 nu au fost cercetate în întregime, deoarece intrau sub pereții secțiunii **(Fig. 3-5).** Umplutura gropilor consta din pământ cenuşiu, amestecat cu cenuşă, cărbune, lut ars, oase de animale şi numeroase fragmente ceramice.

De asemenea, în cursul cercetărilor din 2014 a fost degajată camera de foc a cuptorului de olărie 2, a cărei umplutură consta din sol cenuşiu-gălbui, amestecat cu multă cenuşă, bucăți de lut ars şi numeroase fragmente de vase ceramice, unele cu semne evidente de ardere secundară. Este interesant de consemnat că în capătul estic al focarului s-a semnalat o grămăjoară bine bătătorită de cenuşă, amestecată cu cioburi. În ceea ce priveşte focarul cuptorului 1, având în vedere că partea inferioară a grătarului era în parte desprinsă sau căzută pe vatră, acesta a fost degajat doar parțial. Umplutura lui consta din acelaşi sol cenuşiu-gălbui, amestecat cu multă cenuşă, bucăți de lut ars şi numeroase fragmente ceramice, unele arse secundar.

Groapa 3 **(Fig. 4; 7-8)** a fost semnalată în capătul sud-vestic al săpăturii, la distanța de cca 0,8 m de groapa de aprovizionare cu combustibil a cuptorului 2, la adâncimea de aproximativ 0,7 m. Complexul prezenta o formă ovală în plan, cu dimensiunile de 0,93x1,12 m, pereții uşor oblici, fundul puțin înclinat spre sud-est şi adâncimea de 0,76 m de la nivelul identificării. În partea superioară, pereții gropii prezentau urme clare de foc. Umplutura gropii consta din sol cenuşiu-castaniu amestecat cu cenuşă, cărbuni, pigmenți de lut ars şi numeroase fragmente ceramice.

Secțiunea II **(Fig. 2)** a fost trasată în via pensionarei Maria Diaconu, paralel cu secțiunea I, la distanța de 1,5 m sud-est de aceasta, pe un teren uşor înclinat spre vest. Capătul nord-vestic al secțiunii se afla la cca 2,5 m distanță de peretele casei. Secțiunea avea dimensiunile de 1x9 m, era orientată pe direcția nord-vest – sud-est şi consta din 9 carouri de câte 1 m.p. fiecare, numerotate de la nord spre sud. Stratul I prezenta sol vegetal de culoare cenuşie, fără resturi arheologice. Straturile II şi III constau din sol cenuşiu-cafeniu cu foarte puține vestigii arheologice. De fapt, cele câteva cioburi de vase roşietice-gălbui s-au surprins în capătul nordic al secțiunii, la adâncimea de 0,2-0,3 m. Stratul IV continua în parte stratul anterior de nuanță cenuşiu-cafenie, după care, la nivelul de 0,7-0,9 m de la suprafața solului, urma solul steril de nuanță galbenă sau brună.

Secțiunea III **(Fig. 2)** a fost trasată paralel cu secțiunea I, la distanța de 2,0 m nord-nord-est de aceasta, pe un teren uşor înclinat spre vest. Colțul vestic al secțiuni se afla la cca 1 m distanță de colțul estic al casei. De forma unui şanț, cu dimensiunile de 1x6 m, secțiunea era orientată pe direcția nord-vest – sud-est; consta din 6 carouri, de câte 1 m.p. fiecare, numerotate de la nord spre sud. Pământul din secțiune s-a scos cu cazmaua în 4-5 straturi succesive, până la adâncimea de 0,8-1,0 m. Stratul I prezenta sol vegetal de culoare cenuşie, ce conținea puține cioburi de vase medievale şi de epocă mai recentă. Straturile II şi III de săpătură corespundeau stratului de depuneri arheologice din prima parte a sec. XIV, care consta din sol cenuşiu-cafeniu amestecat cu numeroase cioburi. În car. 4 şi 5, la adâncimea de 0,3 cm s-au surprins aglomerații din fragmente ceramice, care continuau sub peretele nord-estic al secțiunii **(Fig. 9)**. La limita carourilor 4-5 a fost identificată o groapă de latrină din a doua jumătate a sec. XX aproximativ rectangulară în plan, cu o latură lungă de 1 m. La baza stratului III urma solul galben steril.

Secțiunea IV **(Fig. 2)** a fost executată în grădina din fața casei vechi a dnei Maria Diaconu, paralel cu latura nord-vestică a edificiului, la distanța de 4,5 m spre nord-vest, pe un teren relativ plan. Secțiunea avea forma unui şanț, cu lungimea de 8 m şi lățimea de 1 m, şi consta din 8 carouri de 1 m.p. fiecare, numerotate de la nord spre sud. Stratul I, constând din sol vegetal, s-a săpat până la adâncimea de 0,2 m, fiind scos de pe toată aria investigată. S-au găsit doar câteva cioburi atipice de vase roşietico-gălbui şi medievale târzii sau din epoca modernă. Sub pământul vegetal, la adâncimea de cca 0,25 m, în car. 1-2 şi în capătul nord-estic al car. 3 a fost surprinsă o groapă de mari dimensiuni din epoca contemporană, care reprezenta o pivniță, scoasă din funcțiune acum câteva decenii. Umplutura gropii respective consta din pământ cafeniu-gălbui amestecat cu moloz. Straturile II-III de

Fig. 10. Fusaiolă de lut (1) şi lupă de fier (2) descoperite în secțiunea IV.

Fig. 11. Ceramică roşietico-gălbuie descoperită în groapa 3 (1-2) şi cuptorul de olărie 2 (3-4).

Fig. 12. Ceramică roşietico-gălbuie descoperită în secţiunea IV, strat.

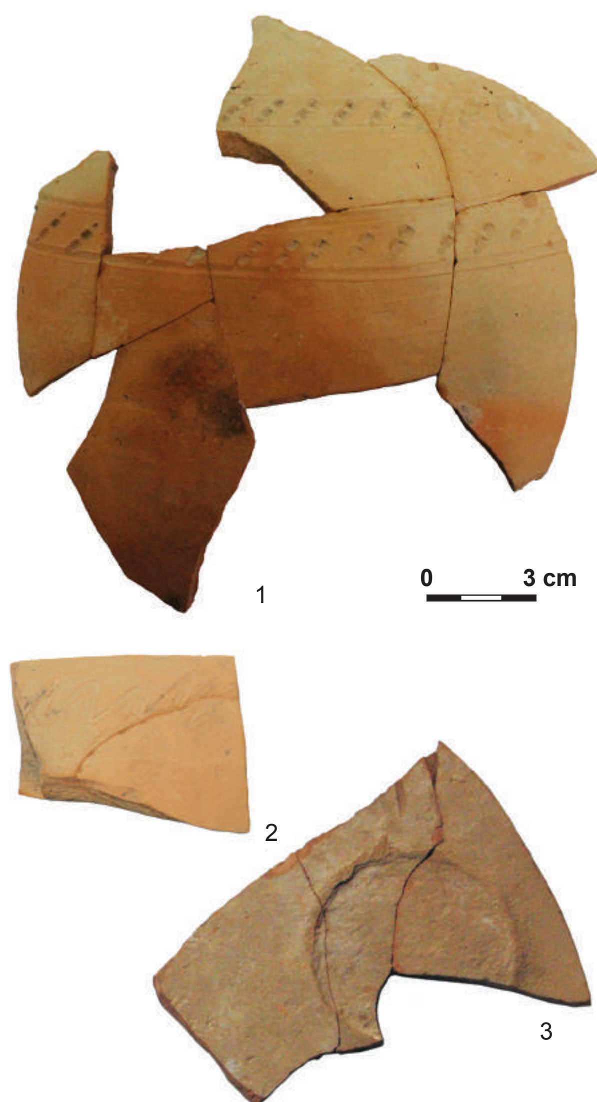

Fig. 13. Ceramică roşietico-gălbuie descoperită în cuptorul de olărie 2 (1), groapa 3 (3) şi strat (3).

săpătură prezentau pământ cenuşiu-închis, ce conţinea foarte puţine materiale arheologice. Stratul IV continua în parte pământul cenuşiu-închis, cu foarte puţine resturi arheologice. La adâncimea de cca 0,8 m în car. 7-8 a apărut solul viu de culoare brun-gălbuie. În car. 3-6 însă a fost identificat un strat de sol cenuşiu cleios, amestecat cu materiale arheologice din sec. XIV şi evul mediu târziu (sec. XV-XVIII), în special ceramică, predominând cele din perioada Hoardei de Aur. Stratul de sol cenuşiu cleios amestecat cu vestigii arheologice continua până la adâncimea de 1,3-1,4 m, sub care a apărut solul steril de culoare brun-gălbuie.

În cuprinsul car. 4, la cca 0,5 m vest de peretele estic şi la 0,4 m de latura sudică, la adâncimea de 0,8 m, a fost descoperită o fusaiolă de lut realizată din peretele unui vas de culoare roşietico-gălbuie din sec. XIV. Piesa are formă aproximativ discoidală, uşor albiată, cu diametrul de cca 4 cm, grosimea de 0,8 cm şi cu diametrul orificiului de 0,6-0,7 cm **(Fig. 10, 1).** Tot în car. 4, dar la adâncimea de 1,15 m, lângă peretele vestic al săpăturii, la distanţa de 0,6 m de latura sudică a caroului, s-a găsit o lupă de fier, cu dimensiunile de 3x5x7 cm **(Fig. 10, 2).**

***

Cu toate că au avut caracterul unor sondaje de documentare, săpăturile executate în anul 2014 în situl medieval de la Vorniceni-*Gura Văii* au furnizat noi descoperiri şi informaţii despre construcţia cuptoarelor de ars ceramică şi despre întinderea şi densitatea zonei cu vestigii arheologice.

Referitor la cele două cuptoare de olărie, despre a căror structură şi tipologie am discutat într-un alt articol[3], prin cercetările recente s-a putut stabili că ele au gropile de acces de formă aproximativ ovală în plan şi prevăzute în capătul vestic cu câte o deschidere-intrare, probabil pentru aprovizionarea cu combustibil. Este interesant de notat că gropile de acces ale ambelor instalaţii prezintă pereţii uşor arcuiţi şi fundul relativ drept, unse cu un strat de lut care a ars puternic, la roşu-cărămiziu. Acest fapt dovedeşte clar că gropile respective au fost amenajate special şi că în ele se făcea focul pentru arderea ceramicii ca într-o veritabilă cameră de combustie. Consemnăm în context că pe teritoriul Republicii Moldova instalaţii de ars ceramica cu grătar, datate în sec. XIV, s-au mai descoperit la Orheiul Vechi, Costeşti, Brăneşti şi Lozova[4]. Este de subliniat însă că toate aceste cuptoare aveau gropile de acces săpate simplu în pământ, fără a fi amenajate ca instalaţiile de la Vorniceni. Din câte cunoaştem, la fel, adică nelutuite şi cu fundul şi pereţii nearşi, se prezintă şi gropile de alimentare cu combustibil ale cuptoarelor de olărie cu reverberaţie datând din epoca

[3] Vornic, Tabuncic 2014.
[4] Полевой 1969, 74-87.

romană[5] sau evul mediu timpuriu[6] identificate până în prezent în spațiul prutonistrean. Prin urmare, cuptoarele de la Vorniceni sunt primele instalații de ars ceramica semnalate în interfluviul Prut-Nistru ce au gropile de acces lutuite şi puternic arse, datorită cărui fapt s-au şi păstrat destul de bine, constituind un argument în plus în favoarea conservării *in situ* a acestor complexe de olărie.

Un complex nou descoperit în campania din 2014 este groapa 3, semnalată în imediată apropiere de cuptorul de olărie 2. De dimensiuni medii şi de formă ovală în plan, groapa respectivă avea pereții în partea lor superioară arşi, în solul de umplutură semnalându-se numeroase fragmente ceramice. Cât priveşte destinația, la fel ca şi primele două gropi depistate anterior, acest complex a fost folosit după toate probabilitățile pentru depozitarea ceramicii rebutate. Amintim în context că o groapă similară utilizată pentru aruncarea vaselor sparte a fost identificată şi în preajma cuptoarelor de olărie din situl medieval de la Lozova-*Oanța*[7].

Fig. 14. Ceramică smălțuită (1-2) şi de uz comun (3-4) din perioada tătaro-mongolă (3) şi evul mediu târziu (1-2, 4) descoperită în secțiunea IV, strat.

Cu referire la aria zonei cu vestigii materiale, pe baza ceramicii descoperite la suprafața solului şi, mai ales, în sondaje, s-a putut determina că situl arheologic se întinde cu certitudine spre vest şi spre nord de cuptoarele de olărie cercetate. Totodată, în partea vestică a sitului, mai precis în cuprinsul secțiunii IV, a fost identificat un al doilea orizont cultural şi cronologic databil în perioada medievală târzie (sec. XV-XVIII). Mai mult, judecând după datele stratigrafice şi fragmentele de vase lucrate la roata rapidă găsite, este posibil ca secțiunea IV să fi secționat un complex arheologic adâncit de mari dimensiuni aparținând evului mediu târziu, ce n-a putut fi delimitat în plan. Evident, această supoziție urmează să fie verificată prin săpăturile viitoare. Este de remarcat totuşi descoperirea aici, împreună cu cioburi din sec. XIV, a unor fragmente ceramice medievale târzii, datate larg în sec. XV-XVIII.

***

La fel ca şi în campania precedentă, materialul arheologic descoperit cu prilejul săpăturilor din toamna anului 2014 în situl medieval de la Vorniceni-*Gura Văii* constă din ceramică şi resturi faunistice, la care se adaugă o fusaiolă de lut şi o lupă de fier. Amintim că amândouă aceste din urmă piese au fost găsite în cuprinsul secțiunii IV. Dar dacă fusaiola, care este executată din peretele unui vas de culoare roşietico-gălbuie, aparține orizontului cultural din perioada Hoardei de Aur, atunci lupa de fier ar putea aparține şi locuirii din evul mediu târziu. Este de subliniat totuşi că descoperirea acestor obiecte documentează şi alte îndeletniciri sau meşteşuguri în aşezarea în discuție decât olăritul, precum torsul şi prelucrarea fierului.

Aşa cum deja am menționat, inventarul arheologic principal este constituit din ceramică, în ambele campanii de săpături fiind descoperite în total cca 15 mii de cioburi. Spre regret, ceramica se găseşte, toată, în stare fragmentară, reconstituirea formelor întâmpinând anumite dificultăți[8]. Marea majoritate a olăriei aparține categoriei cunoscute în literatura de specialitate cu denumirea „ceramică roşietico-gălbuie”, specifică mai ales pentru aşezările rurale aflate sub stăpânirea Hoardei de Aur. Ceramica respectivă se caracterizează printr-o pastă fină, cu nisip cernut şi rare concrețiuni calcaroase în compoziție. Vasele au fost lucrate la roata cu turație medie şi apoi arse într-o atmosferă oxidantă, pereții dobândind o culoare roşietico-gălbuie, mai mult sau mai puțin uniformă. Forma cea mai frecvent întâlnită în cadrul ceramicii descoperite la Vorniceni este aceea de ulcior cu cioc de scurgere şi o toartă de dimensiuni medii şi mari **(Fig. 11; 15, 1-2)**. Alte tipuri atestate, dar mult mai rar, sunt castroanele **(Fig. 12; 15, 3-4)** şi oale-

[5] Vornic ş.a. 2007, 56-74; Matveev, Vornic, 2014.
[6] Tentiuc 2006, 108-110.
[7] Рафалович, Полевой 1964, 241-247.
[8] Menționăm că la prelucrarea materialului ceramic am fost ajutați de doamnele C. Georgescu şi M. Moraru, cărora le mulțumim şi cu acest prilej.

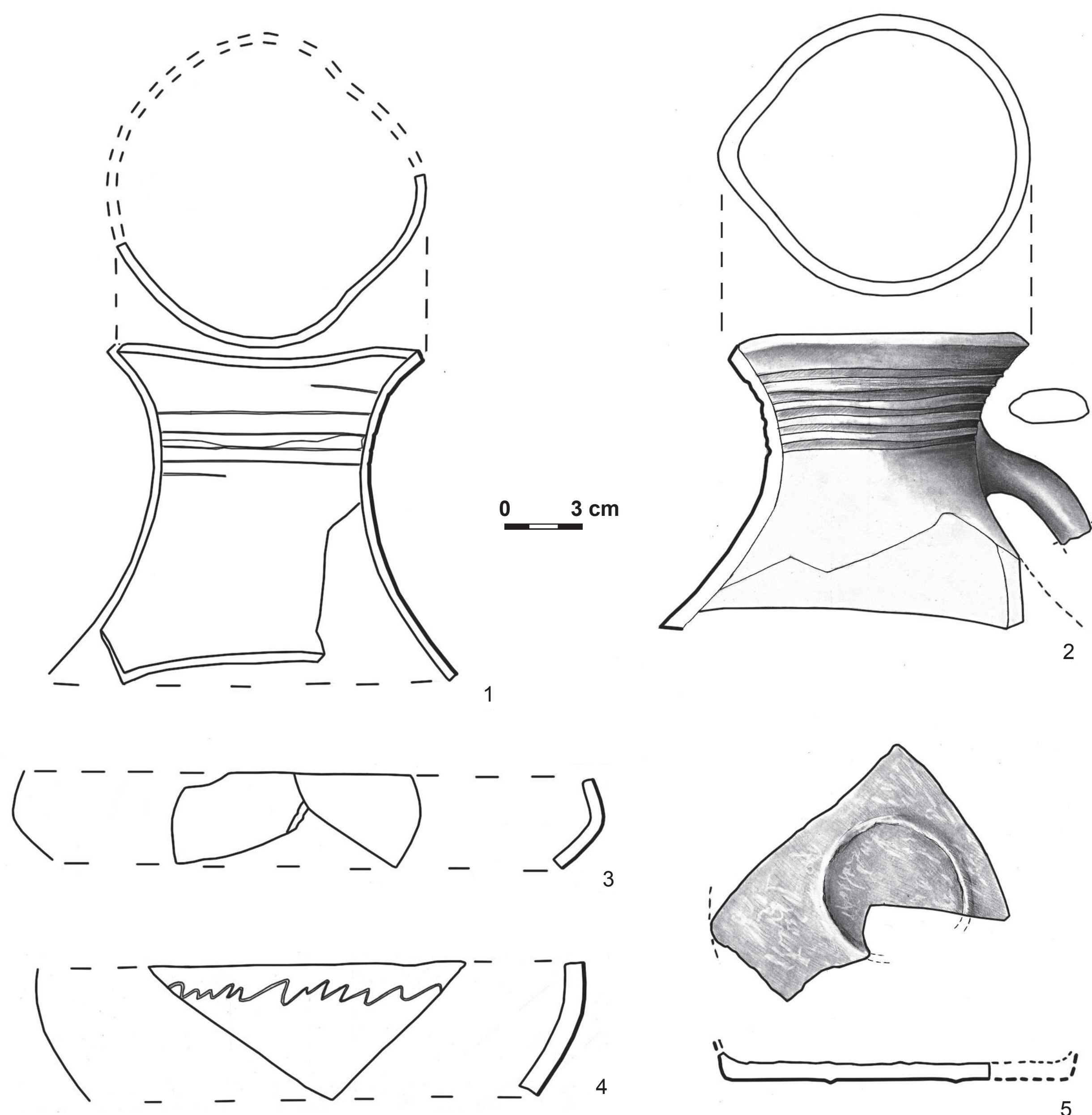

Fig. 15. Ceramică roşietico-gălbuie descoperită în cuptorul de olărie 2 (1), groapa 3 (2, 5) şi strat (3-4).

le-borcan. Este interesant de notat că majoritatea fragmentelor de castroane s-au găsit în secțiunea IV, situată la oarecare distanță de cuptoarele de olărie. Cele mai multe dintre recipiente, fie ele ulcioare sau de altă formă, au fost ornamentate pe corp cu diferite motive decorative, ce constau din caneluri, nervuri în relief, linii incizate orizontal, în val sau în zig-zag, simple sau în benzi, ghirlande incizate, impresiuni dispuse oblic executate cu un instrument dințat ş.a. La câteva vase ce provin din groapa 3 au fost identificate pe fund semne în relief, recte câte un inel **(Fig. 13, 3; 15, 5)** sau o cruce, a căror semnificație este mai dificil de precizat. Consemnăm în context că, după aprecierea specialiştilor, semnele în relief pe fundul vaselor apar foarte frecvent în secolele XI-XII; treptat, pe parcursul veacului al XIII-lea, acestea se vor rări, apoi, odată cu generalizarea roții rapide, vor dispărea total[9].

Analogiile cele mai apropiate geografic şi tipologic pentru ceramica roşietico-gălbuie descoperită la Vorniceni se găsesc în aceeaşi aşezare sătească din vremea dominației tătaro-mongole de la Lozova-*Oanța*[10]. De menționat că în aşezarea citată este atestată, deşi într-o proporție mai mică, şi o altă categorie ceramică, lucrată dintr-o pastă mai grosieră, la roata înceată şi

---

[9] Ioniță 2009, 30.

[10] Рафалович, Полевой 1964, 241-247.

arsă neoxidant, datată în sec. XIII-XIV[11]. La Vorniceni însă această categorie ceramică este documentată doar prin câteva cioburi mici descoperite în secțiunea IV, dintre care se remarcă un fragment din partea superioară a unui borcan **(Fig. 14, 3)**.

Pe lângă ceramica din perioada Hoardei de Aur, în cuprinsul secțiunii I şi, mai ales, a secțiunii IV au fost descoperite şi cca 20 de fragmente de vase smălțuite şi nesmălțuite lucrate la roata rapidă, datând din evul mediu târziu (sec. XV-XVIII). Sortimentul vaselor smălțuite se reduce la castroane ori străchini, ce erau acoperite în interior cu smalț de diferite culori, şi căni sau ulcioare, documentate prin câteva cioburi **(Fig. 14, 1-2)**. Olăria de uz comun, lucrată din pastă nisipoasă, neagră-cenuşie, cuprinde cu precădere borcane sau oale **(Fig. 14, 4)**. Descoperirea acestei ceramici lucrate la roata rapidă atestă existența în mahalaua *Gura Văii* unui al doilea orizont de locuire, databil în sec. XV-XVIII, adică în perioada existenței satului medieval Vorniceni, atestat pentru prima dată în timpul domniei lui Alexandru cel Bun, mai exact la 25 aprilie 1420, când localitatea, împreună cu Lozova, Secăreni şi alte şapte sate de pe valea Bucovățului, au fost dăruite de voievod boierului Oană vornic pentru „dreaptă şi credincioasă slujbă"[12].

În cursul cercetărilor din toamna anului 2014 în situl medieval de la Vorniceni-*Gura Văii* au fost descoperite şi cca 60 de oase de animale. Potrivit studiului arheozoologic realizat de către dr. R. Croitor[13], toate fragmentele osoase au permis identificarea lor specifică, ele aparținând diferitor specii de mamifere domestice ori sălbatice. Astfel, s-a putut stabili că majoritatea absolută a resturilor faunistice provin de la bovine, fiind atribuite la trei-patru indivizi, de vârstă matură sau imatură. Alte trei fragmente osoase aparțin unei caprine mature (*Capris hircus*), probabil un mascul. Porcinele (*Sus scrofa)* sunt documentate prin patru resturi osoase, provenind se pare de la un mascul tânăr. Dintre mamiferele sălbatice, este atestată căprioara (*Capreolus capreolus)*, reprezentată printr-un fragment de corn cu urme de tăiere şi câteva resturi de la o tibie. Consemnăm în context că, aşa cum arată analizele resturilor faunistice provenite din săpături, în aşezările de la est de Carpați din sec. XIV, fie ele urbane sau rurale, se creşteau cu precădere taurinele şi ovicaprinele, urmând porcinele şi cabalinele[14]. Pentru acoperirea necesităților de hrană, dar şi pentru îmbrăcăminte, o însemnătate secundară revenea vânătorii şi practicării pescuitului, procentul de resturi de animale şi păsări sălbatice (mistreți, cerbi, lupi, ş.a.) şi peşti descoperite în aşezările din această perioadă fiind mult mai redus[15].

***

Prin descoperirile pe care le-a prilejuit, situl arheologic de la Vorniceni-*Gura Văii* se dovedeşte a fi unul deosebit de important pentru arheologia aşezărilor rurale din sec. XIV. Totodată, aşa cum arată rezultatele ultimelor investigații, situl respectiv prezintă un anumit interes şi pentru cunoaşterea realităților istorico-arheologice din bazinul Bucovățului în perioada statului medieval moldovenesc. Fără îndoială, pentru clarificarea multiplelor probleme ridicate de acest valoros obiectiv arheologic se impune efectuarea aici a unor săpături mai ample şi a unor cercetări pluridisciplinare. De asemenea, este stringent necesară continuarea lucrărilor de conservare *in situ* la cuptoarele de olărie demarate în toamna anului 2014, pentru includerea lor ulterioară în circuitul turistic cultural al raionului Străşeni.

[11] Рафалович, Полевой 1964, 244-247; Spinei 1994, 253-254.
[12] DRH 1975, 67-69, doc. nr. 47.
[13] Mulțumim și pe această cale dlui dr. R. Croitor pentru analiza resturilor faunistice descoperite în situl medieval de la Vorniceni-*Gura Văii*.
[14] Spinei 1994, 249-250
[15] Spinei 1994, 250.

SUMMARY

NEW DISCOVERIES IN THE MEDIEVAL ARCHAEOLOGICAL SITE FROM VORNICENI-*GURA VĂII*

The authors present the key data about a small archaeological excavation conducted in the medieval settlement from Vorniceni-*Gura Vaii* in 2014. In order to unveil completely the archaeological complexes identified in 2013 and to determine the surface of the area with relics, the first sounding was extended and there were traced other three little sections in three different sectors. As a consequence, the two pottery kilns were completely or in a great measure analysed and one more storage pit for ceramic wastes (nr. 3) was discovered.

The archaeological material which was discovered consists of ceramics and faunal remains as well as a clay spindle whorl and an iron bloom. The majority of the discovered pottery belongs to the category known in the relevant literature as "red-yellow pottery" that was characteristic of the urban and rural settlements under the domination of the Golden Horde. Most of the potteries found in Vorniceni were jugs with a handle and a spout for liquid. Other types of pottery, found much more rarely, were bowls and pots-jar.

Besides the ceramics from the Golden Horde period, there were discovered approximately 20 fragments of glazed and unglazed pots made on the fast wheel, dating from the late Middle Ages (15th-18th centuries).

The assortment of glazed vessels contains bowls which were covered inside with enamel of different colours, as well as cups or jugs. Common household pottery processed with black or grey sand slurry, includes mainly jars. The discovery of this ceramics which was processed on the fast wheel, attests in *Gura Vaii* neighborhood the existence of a second habitation horizon that dates from the period of the existence of the medieval village Vorniceni which was attested for the first time on April 25, 1420.

РЕЗЮМЕ
НОВЫЕ ОТКРЫТИЯ НА СРЕДНЕВЕКОВОМ ПАМЯТНИКЕ ВОРНИЧЕНЬ-*ГУРА ВЭЙЙ*

Авторы рассматривают результаты археологических исследований, произведенных в 2014 г. на средневековом поселении Ворничень-*Гура Вэйй*. Для полного изучения обнаруженных в 2013 г. сооружений и определения протяженности зоны, содержащей археологические находки, был расширен раскоп I и разбиты, на разных участках, три небольших шурфа. В результате, были полностью или в большей мере исследованы две гончарные печи и обнаружена еще одна яма для выброса бракованной керамики (№ 3).

Обнаруженный археологический материал включает керамику, фрагменты костей животных, а также глиняное пряслице и фрагмент железной крицы. Подавляющее большинство черепков относятся к известной в литературе категории «красно-желтой керамики», характерной особенно для сельских поселений, находившихся под властью Золотой Орды. Из керамических форм, наиболее часто в Ворничень встречается тип одноручного кувшина с ойнохоевидной горловиной. В меньшей мере представлены миски и горшки.

Кроме золотоордынской керамики, были обнаружены около 20 фрагментов эмалированной и неэмалированной посуды, изготовленной на быстром гончарном круге, относящихся к позднему средневековью (XV-XVIII вв.). Ассортимент эмалированной посуды сводится к мискам, покрытых внутри разноцветной эмалью, кувшинам и кружкам. Кухонная керамика, изготовленная из глины с примесью песка, состоит в основном из горшков. Обнаружение керамики, изготовленной на быстром круге, указывает на наличие в предместье *Гура Вэйй* и второго хронологического горизонта, относящегося к периоду существования средневекового села Ворничень, засвидетельствованного впервые 25 апреля 1420 года.

BIBLIOGRAFIE

DRH 1975: *Documenta Romaniae Historica, A, Moldova*, vol. I (Bucureşti 1975).

Georgescu 2015: C. Georgescu *Lucrări de conservare preventivă* in situ *la cuptoarele de olărie din sec. XIV de la Vorniceni, r-nul Străşeni***.** APRM II, 2015, 113-126.

Ioniță 2009: A. Ioniță, *Aşezarea din secolele XII-XIII de la Bratei* (Alba Iulia 2009).

Matveev, Vornic 2014: S. Matveev, V. Vornic. *Date preliminare despre cuptoarele de olărie din epoca romană târzie de la Sagaidacul Nou (com. Porumbrei, r-nul Cimişlia)*. APRM I, nr. 1-2, 2014, 93-106.

Spinei 1994: V. Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV* (Chişinău 1994).

Tentiuc 1996: Tentiuc 1996: I. Tentiuc, Populația din Moldova Centrală în secolele XI-XIII (Iaşi 1996).

Vornic ş.a. 2007: V. Vornic, N. Telnov, V. Bubulici, L. Ciobanu. *Pruteni. Un centru de olărie dacic din epoca romană (cercetările din anii 2001 şi 2003)* (Chişinău 2007).

Vornic, Tabuncic 2014: V. Vornic, S. Tabuncic, *Două cuptoare de olărie din sec. XIV descoperite la Vorniceni, r-nul Străşeni*. APRM I, nr. 1-2, 2014, 113-126.

Рафалович, Полевой 1964: И.А. Рафалович, Л.Л. Полевой, *Раскопки гончарных горнов на поселении Лозово*. В сб.: Материалы и исследования по археологии и этнографии Молдавской ССР (Кишинев 1964), 241-247.

Полевой 1964: Л.Л. Полевой, *Об одной из групп керамики на поселениях в XIV в. в Пруто-Днестровском междуречье*. В сб.: Материалы и исследования по археологии и этнографии Молдавской ССР (Кишинев 1964), 182-197.

Полевой 1969: Л.Л. Полевой, *Городское гончарство Пруто-Днестровья в XIV в.* (Кишинев 1969).

17.05.2015

LUCRĂRI DE CONSERVARE PREVENTIVĂ *IN SITU* LA CUPTOARELE DE OLĂRIE DIN SEC. XIV DE LA VORNICENI, R-NUL STRĂŞENI

Cristina GEORGESCU

Cuvinte cheie: Vorniceni-*Gura Văii*, cuptor de olărie, conservare *in situ*, materia constitutivă, anamneză, etiopatogenie, identitate, educație.

Key words: Vorniceni *Gura Văii*, pottery kiln, *in situ* conservation, constituent materials, case history, etiology, identity, education.

Ключевые слова: Ворничень-*Гура Вэий,* гончарный горн, консервация *in situ*, составляющая материя, анамнезис, этиопатогенность, идентичность, воспитание.

Descoperite fortuit în 2013 şi cercetate prin săpături în 2013-2014, complexele de olărie medievale de la Vorniceni-*Gura Văii*[1] au avut de la început o situație aparte. Acestea se află chiar pe teritoriul satului, în mahalaua numită *Gura Văii*, în spatele casei bătrâneşti a doamnei Maria Diaconu. Complexele cuprind două cuptoare de ars vase, prevăzute cu câte o groapă de alimentare cu combustibil, şi câteva gropi pentru depozitarea ceramicii rebutate **(Fig. 1)**.

Ambele gropi de deservire se prezintă ca nişte amenajări adâncite în fața cuptoarelor. Ele au forma ovală, sunt lutuite, păstrează amprente ale lemnelor care au ars chiar pe loc (mai accentuat în groapa de alimentare a cuptorului 2) şi sunt mărginite de ridică-

Fig. 1. Imagine asupra complexelor; detaliile de construcție ale cuptoarelor şi zonele de intervenție (1); compoziția solului din care au fost construite cuptoarele (2).

[1] Vornic, Tabuncic 2014,116.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. II – 2015, p. 105-112

turi de pământ ars. Pereții care încadrează gropile de alimentare au înălțimea conservată variabilă, oscilând între 5 şi 25 cm.

Cuptoarele propriu-zise sunt construite asemănător şi au aproximativ aceleaşi dimensiuni. Arhitectura ambelor cuptoare este clară. Acestea şi-au conservat, în elevație, forma tronconică, cu pereții uşor arcuiți spre interior. Cele patru componente, gura cuptorului, focarul, placa de reverberație şi camera de ardere (atât cât s-a păstrat), au forme şi mărimi asemănătoare. Particularitățile deja descrise de către arheologi înseamnă o variabilitate normală a dimensiunilor diferitelor componente ori în intervenții de reparație curentă a cuptoarelor. La construirea celor două instalații s-a folosit, se pare, acelaşi *modus operandi*; acest lucru înseamnă că o vreme ele au funcționat împreună ca o baterie de cuptoare, ceea ce ne duce cu gândul la o cerere mai mare de recipiente ceramice în vremea respectivă. Cantitatea însemnată de cioburi din gropile din jurul cuptoarelor pare să confirme mai degrabă această ipoteză.

Datorită condițiilor specifice unui complex arheologic dezvelit, evaluarea stării de conservare (anamneza[2] şi etiopatogenia) se va referi la toată aria acestuia: cele două cuptoare şi spațiul din jurul lor.

Efectuarea evaluării propuse este importantă pentru a stabili un istoric al comportamentului materialului constitutiv al obiectului de conservat, a interacțiunii lui cu factorul antropic din perioada în care instalațiile au fost în funcție, până în momentul actual; tot aici va fi trecut studiul comportamentului materialului constitutiv în raport cu mediul de îngropare şi după degajarea lui în urma săpăturilor arheologice.

Pe baza acestor observații preliminare, s-au planificat intervențiile de conservare şi restaurare. În cadrul analizei privind starea de conservare se studiază materia constitutivă a obiectului de conservat, anamneza sau istoricul transformărilor prin care obiectul a trecut, începând cu construirea lui şi terminând cu condițiile prezente în timpul evaluării stării lui, precum şi etiopatogenia sau cauzele degradărilor.

Materia din care au fost construite cuptoarele a fost solul. Obiectivul arheologic este poziționat pe un teren în pantă, înclinat de la est spre vest[3]. Autorii cercetării arheologice menționează că spre nord-est de sondaj, în imediata lui apropiere, până acum câțiva ani de zile, curgea un pârâiaş fără nume care între timp a secat cu totul. Pe baza acestei informații, se poate presupune că locul în care se află complexul a fost într-o poziție adecvată pentru depuneri aluvionare chiar din erele geologice. În sec. XIV era o poziție ideală pentru amenajarea unui complex de olărit, lângă o apă curgătoare şi lemn pentru combustibil.

Meşterii s-au folosit de materia primă (pământul în stare brută), formând cuptoarele prin săpare[4], în cea mai mare parte. Prin lipsa de prelucrare mecanică a pământului, acesta a rămas tasat în starea lui naturală, ceea ce înseamnă că golurile de aer, materiile organice, resturile vegetale sau animale, ca şi entomofauna, au rămas neatinse în noua construcție. Pământul argilos în stare naturală din construcția cuptoarelor a suferit, odată cu începerea arderilor, transformări importante. Cuarțul din nisip, fragmentele de calcar şi cochiliile aflate în mod natural în sol, au acționat ca degresanți, ridicând temperatura în timpul arderii.

Consolidarea structurii cuptorului a fost efectuată printr-un prim foc fără obiecte ceramice. Prin arderea pământului a avut loc un fenomen de recristalizare, asemănător celui natural dintr-un ciclu geologic, dar cu un aport de energie redus comparativ cu condițiile de litificare de natură geologică. Calitatea pământului s-a modificat în sensul dobândirii unei mai mari rezistențe mecanice datorită trecerii prin diferite etape de tranziție a cristalelor componente, sub efectul temperaturilor ridicate.

Dacă cuptoarele au fost săpate în pământ, plăcile de reverberație au fost confecționate în mod diferit, ele fiind alcătuite din straturi de lipitură compactate manual. În cazul cuptorului 1 s-au observat chiar două-trei straturi de lipitură din lut amestecat cu paie şi pleavă[5]. Placa cuptorului 2 prezintă în plus o lipitură de formă circulară în zona centrală, reprezentând o reparație[6]. Plăcile de reverberație ale ambelor cuptoare au fost concepute sub formă de grătar cu cinci perforații de dimensiuni aproximativ egale: o perforație centrală şi patru dispuse ca vârfuri ale unui patrulater înscris în cercul plăcii. Prin modul de prelucrare, plăcile de reverberație rămân elementele componente cele mai rezistente ale cuptoarelor.

Ca urmare a dispersiei neuniforme a căldurii, litificarea a fost diferită în funcție de zonele în care focul a avut un contact direct sau de durată. Un efect deosebit se observă în zonele lutuite. Prin presarea pământului, în momentul lutuirii, vidul existent în pământul brut a fost compactat, diverse particule mai grele (cuarțul) fiind scoase la suprafață; prin ardere, s-a obținut o pojghiță vitrificată. Grosimea stratului vitrificat este variabilă. În contact direct cu lemnele fierbinți, cu fumul purtător de particule de cărbune sau în prezența cărbunilor incandescenți rezultați în urma arderilor, stratul lutuit s-a întărit la suprafață, înglobând aceste materii rezultate în urma arderilor.

Fenomenul de litificare a atins un oarecare stadiu şi ca urmare a arderilor repetate pe care utilizarea

2 Georgescu 2014, 447.
3 Vornic, Tabuncic 2014,122.
4 Vornic, Tabuncic 2014, 118, 122.
5 Vornic, Tabuncic 2014, 118.
6 Vornic, Tabuncic 2014, 122, 123, Fig. 11.

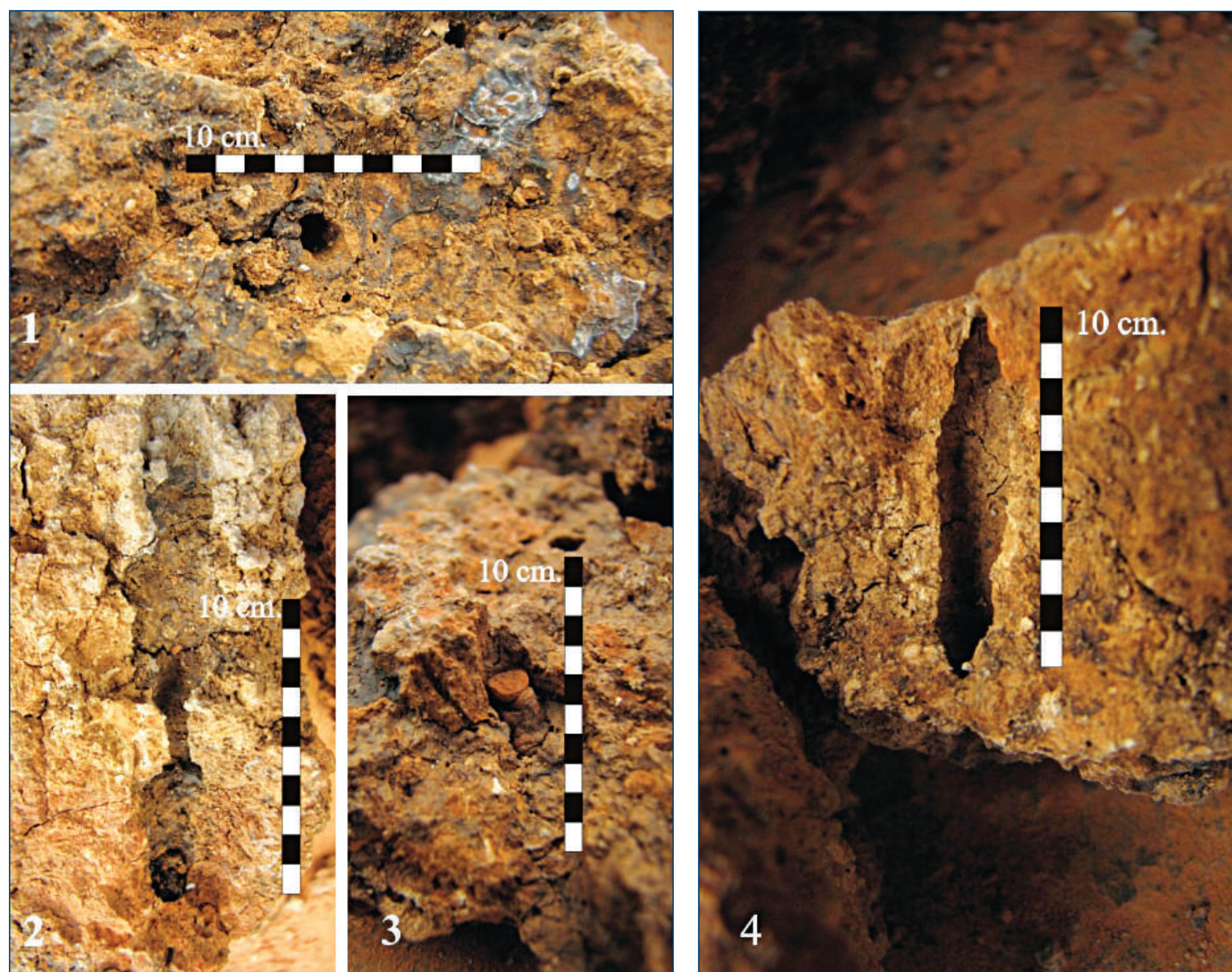

Fig. 2. Biodegradare din timpul utilizării cuptoarelor; orificiul de ieşire la suprafață al Annelidelor, zona plăcii de reverberație (1); canal fosil de Annelide (2); rămăşiță de Annelidă fosilizată de arderea cuptorului (3); cuib fosil de moluscă terestră (4).

frecventă a unui cuptor de ars ceramică le presupune. Silicele vitrificate la nivelul plăcilor de reverberație (grătarul perforat) constituie martorul cel mai important al atingerii unei temperaturi între 650°C-1000°C[7]. Dincolo de 650°C sunt temperaturile de fuziune ale materiilor silicioase.

În orice intervenție de conservare-restaurare se stabilesc mai întâi cauzele şi mecanismele degradărilor materiei din care este alcătuit obiectul în lucru, adică se analizează etiopatogenia materiei constitutive. În cazul cuptoarelor de olărie, cauzele degradărilor sunt interne şi externe, cu influențe reciproce.

Cauzele interne privesc natura materiei din care sunt construite cuptoarele, pământul argilos. Calitatea pământului neprelucrat nu a permis o rigidizare suficientă şi stabilă. Săparea cuptoarelor şi uşoara prelucrare de suprafață prin lutuire nu a asigurat acestora compactarea suficientă a unei structuri rezistente.

Rădăcinile plantelor, vidul existent între particule şi entomofauna (nematodele, gândacii de pământ, unele arahnide, moluştele terestre) au rămas neatinse în structura pereților. Galeriile săpate în mod obişnuit de acestea, au rămas neatinse în structura pereților. Urme ale unor viermi de pământ din familia *Annelide* (râme), au rămas fosilizate **(Fig. 2)** prinse în pereții cuptoarelor. Arzând, au lăsat în loc orificii, galerii vide care cu timpul au colapsat, mărind fragilitatea pereților.

Râmele sapă galerii verticale în pământ[8] înghițind pământul şi excretându-l în urma lor. Galeriile rămân umplute cu acest humus. Ele au fost conservate prin ardere şi pot fi observate pe suprafețele orizontale ale pereților şi ale plăcilor de reverberație; se prezintă sub forma unor orificii rotunde, cu diametrul de aproximativ 5 mm **(Fig. 2, 1)**. În secțiune galeriile sunt verticale sau uşor oblice, puțin sinuoase **(Fig. 2, 2)**. Unele dintre galeriile vechi, de secol XIV, au păstrat înauntru humusul care a ars **(Fig. 2, 3)**. Tot ca nişte vestigii au rămas şi cuiburile de *Limax*; aceste gasteropode terestre îşi depun ouăle în pământ[9]. Una din etapele de ardere a

[7] Bailly 1990, 121.

[8] Brehm 1964, 109-114.

[9] Brehm 1964, 113.

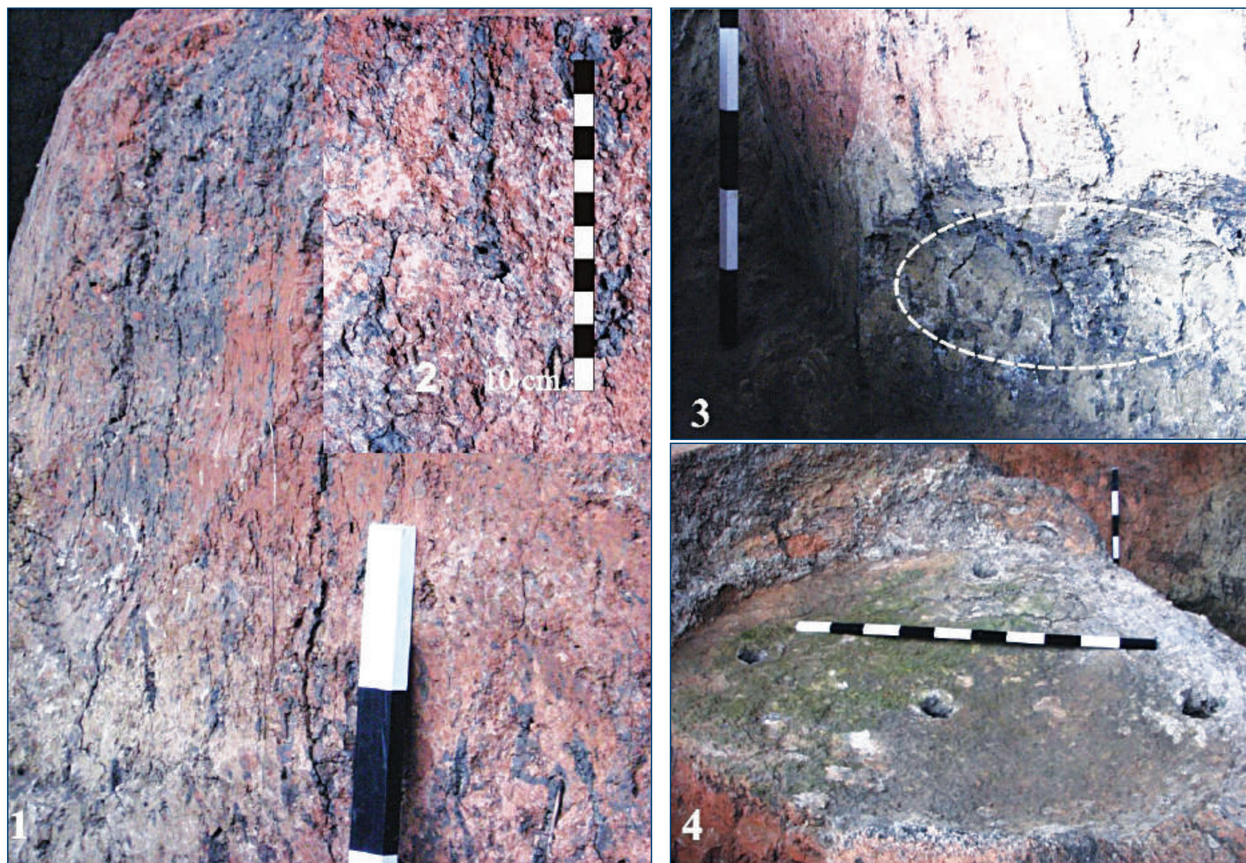

Fig. 3. Biodegradare activă; humus adus în pereții cuptoarelor prin intermediul entomofaunei (1); humus adus în pereții cuptoarelor prin canalele Annelidelor (2); humus adus de animale mici în pereții cuptoarelor (3); biodegradare activă cu bryophite (muşchi) pe suprafața plăcii de reverberație, dovada unei umidități crescute (4).

prins cuibul în perioada de depunere a ouălor, rămânând amprenta melcului **(Fig. 2, 4)**.

Condițiile de îngropare, după încetarea utilizării cuptoarelor, au dus în final la un echilibru mecanic şi chimic al acestora în conformitate cu noul mediu[10]; materia acestora şi-a modificat starea de umiditate, structura de rezistență a slăbit, rădăcinile plantelor şi-au făcut loc în pereții cuptoarelor provocând fisuri; entomofauna tranzitează ori cuibăreşte în galerii, în fisuri, ca şi în vechile canale lăsate libere. De acestea au profitat noi generații de *Annelide*, gasteropode şi insecte care au cărat humus proaspăt în galerii **(Fig. 3, 1, 2)**. Plăcile de reverberație ale celor două cuptoare, au suferit mai puțin în urma migrației entomofaunei. Acest fenomen se datorează modului diferit de tratament mecanic (compactare) din timpul construirii. Humusul este un pământ fertil, bogat în săruri solubile, negru şi foarte permeabil; acesta este purtat şi în galeriile de animale **(Fig. 3, 3)**. Diferențele de permeabilitate dintre cele două tipuri de sol au dus la o accelerare a fenomenelor de degradare.

Cuptorul 1 a fost afectat în momentul descoperirii, acesta prezentând o lacună în zona conservată a cupolei, a plăcii de reverberație şi a focarului, pe partea de nord-nord-est a complexului.

După câteva sute de ani de adaptare şi relativă stabilizare în mediul de îngropare, dezvelirea complexelor a dus la schimbări rapide ale parametrilor de presiune, temperatură, umiditate, lumină. S-au produs noi contracții mecanice ale materiei, deoarece suportul acordat de pământ a fost îndepărtat.

Parametrii umiditate, temperatură şi lumină schimbați brusc în momentul decopertării, apoi variația acestora permanentă, de la zi la noapte, de la anotimp la anotimp au afectat rapid starea de conservare a celor două cuptoare. Canalele pline cu humus au reacționat diferit față de materia arsă, fiind mai permeabile. Diferențele de umiditate, de capilaritate şi ale umidității relative a mediului ambiant au dus la desprinderea în felii a materiei în stare pulverulentă precum şi diverse forme de biodegradare.

Pe baza analizei stării de conservare, în faza intervenției de urgență, prioritățile metodologice stabilite au fost:

1. Curățarea zonei de pământul viu şi praf.
2. Stabilizarea şi biocidarea materiei constitutive a cuptoarelor, a zonelor lutuite şi a zonelor cu sol ars. Starea de pulverulență în care se afla solul ars, a de-

[10] Berdoucou 1990, 19-21.

terminat efectuarea stabilizării acestuia prin impregnarea cu silice coloidală combinată cu biocid de spectru larg. S-a decis efectuarea consolidării în acelaşi timp cu biocidarea pentru a evita un stres suplimentar asupra materiei. Operațiunea de impregnare s-a efectuat prin pulverizare datorită stării decoezive a materialului constitutiv.

3. Asigurarea zonelor cu desprinderi şi a zonelor afectate de activitățile entomofaunei, prin aplicare de mortar var/nisip/pământ ars/cazeinat de calciu. Pentru determinarea gradului de degradare al elevației cuptoarelor s-a recurs la ajutorul traseologiei. Orificiile şi canalele au fost demarcate şi semnalizate **(Fig. 4)**. Prelucrarea digitală a traseologiei arată că deteriorarea pereților cuptoarelor atinsese nivelul maxim. Densitatea canalelor variază de la cinci până la zece pe decimetru pătrat. În aceste condiții de perforare pe verticală a pereților, împreună cu variațiile de umiditate şi materia decoezivă riscul unei implozii era iminent.

4. Consolidarea pereților cuptoarelor, a delimitărilor din sol ars care marchează gropile de alimentare cu combustibil şi a gropilor din care au fost îndepărtate fragmentele ceramice. S-a procedat la umplerea canalelor şi a desprinderilor **(Fig. 5, 1)** prin injectări de cazeinat de calciu şi mortar de var în stare fluidă **(Fig. 5, 2)**. În cazul desprinderilor, acestea au fost asigurate suplimentar cu ajutorul proptelelor, înainte de a fi injectate.

5. Completarea lacunelor sub nivel cu mortar din var/nisip/sol ars şi cazeinat de calciu **(Fig. 5, 3)** şi completarea lacunelor la nivel cu integrare cromatică.

6. Degajarea şi curățarea zonei şi repetarea biocidării şi a consolidării cu silice coloidală. Protecția nivelului de călcare prin protejarea încălțărilor.

7. Acoperirea cu vernis de protecție prin pulverizare.

8. Protejarea complexului pe perioada de iarnă.

Conservarea pe loc a obiectivelor arheologice nu constituie o preocupare recentă în România şi Republica Moldova. În mod tradițional, se conservă şi se restaurează elevațiile diverselor clădiri/cetăți. În ceea ce priveşte elementele imobile de tip instalații, acestea de regulă sunt demontate în timpul cercetărilor arheologice, deci existența lor fizică încetează.

Există unele excepții. Dintre instalațiile prelevate pentru a fi conservate în muzee, pot fi amintite câteva vetre din perioada La Tène: de la Popeşti (Giurgiu), Constanța şi Cărlomăneşti (Buzău). Din cauza materialului din care sunt construite şi a unei metodologii mai puțin adecvate, în cazul vetrei de la Popeşti[11], problemele au apărut încă din stadiul prelevării.

Deşi instalații de foc au fost descoperite din abundență în timpul săpăturilor sistematice, valorificarea lor prin expunere în muzee este aproape inexistentă. Unele au rămas în depozitele muzeelor, în stare fragmentară, cum este cazul vetrei de la Popeşti[12]. Există câteva muzee deținătoare de asemenea structuri, precum Muzeul de Istorie Națională şi Arheologie din Constanța, Muzeul Județean Buzău[13], Făgăraş[14] ş.a.

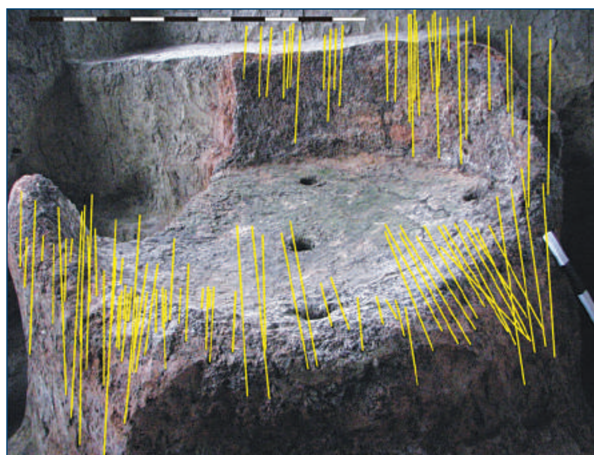

Fig.4. Relevarea prezenței canalelor prin traseologie; determinarea densităților pe suprafețele afectate.

În ceea ce priveşte cuptoarele de olărie, şi mai puțini specialişti s-au încumetat să abordeze o metodă de prelevare/conservare/restaurare. În România, în anul 1981, la Sighişoara, în premieră, echipa de arheologi[15] a hotărât prelevarea unui cuptor din şantierul de pe *Dealul Viilor*. Cuptorul datat în sec. IV d.Hr. făcea parte dintr-o baterie de instalații de ars ceramică. După extragere, cuptorul a fost depus în diverse locuri din cetate. În anul 2006, intră în lucrări de conservare şi restaurare[16], cu finanțare SICERAM[17]. Restauratorul Sorina Parchirie[18], împreună cu arheologul Gheorghe Baltag, au reconstituit cuptorul prelevat în urmă cu douăzeci şi cinci de ani. Sediul SICERAM avea să devină şi locul de expunere a cuptorului restaurat.

Al doilea exemplu de cuptoare conservate, de data aceasta *in situ*, se află la Botoşani. Descoperirea[19], în 2009, a unsprezece ateliere de olărie şi metalurgice de secol XV, cu cuptoare de ars ceramică şi cuptoare de reducere a minereului, a constituit o premieră. Raritatea şi importanța ştiințifică a acestei descoperiri au determinat demararea unor lucrări de conservare

[11] Vulpe 2004-2005, 19-37.

[12] http://www.instarhparvan.ro/pagini%20secundare/activitati/santiere/preistorie/popesti/popesti.htm

[13] Măgureanu, Georgescu, 2010; vezi şi: http://www.simpara.ro/Caiete-ARA-1-170.htm

[14] Informație V. Vornic.

[15] Gh. Baltag (M.I. Sighişoara), R. Harhoiu (I.A.B „V. Pârvan"), M. Petică (M.J.I. Tg. Mureş).

[16] Parchirie 2008.

[17] Sighişoara, fabrica de țigle ceramice, cărămizi realizate manual şi mecanic.

[18] Doamnei Sorina Parchirie îi mulțumesc pentru discuțiile constructive şi materialele informative furnizate.

[19] http://adevarul.ro/locale/botosani/cuptoare-1-_52d2b652c7b855ff566aa808/index.html

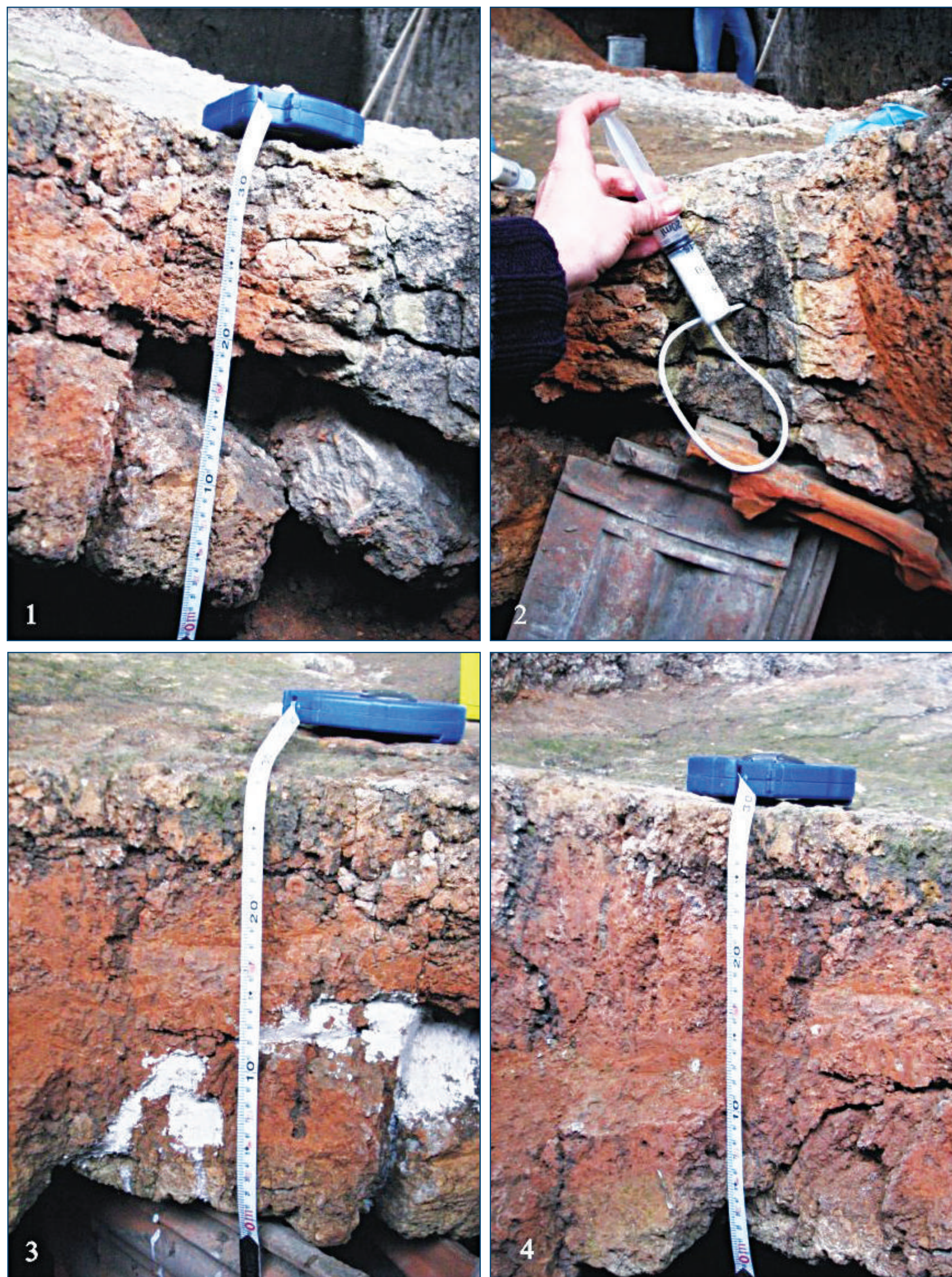

Fig 5. Intervenție de consolidare a fisurilor la nivelul grătarului cuptorului 1; imagine înainte de intervenție (1); injectarea fisurilor în profunzime (2); chituire sub nivel (3); chituire la nivel cu integrare cromatică (4).

a sitului. Aceste lucrări constituie o abordare nouă a arheologilor în ceea ce priveşte instalațiile de acest tip. Echipa de arheologi condusă de regretatul arheolog sucevean Florin Hău, împreună cu restauratorul expert Fărătăiş Ioan[20], au reuşit să găsească soluții tehnice[21] pentru conservarea acestui important complex arheologic, deocamdată, unic.

În Republica Moldova, situația privind conservarea unor asemenea instalații este asemănătoare cu

[20] Domnului Fărătăiş Vladimir Ioan, ca şi domnului Ioan Mareş, le mulțumesc pentru amabilitate şi pentru prezentarea sitului conservat ca şi pentru detaliile tehnice privind lucrările de conservare.

[21] http://stiri.botosani.ro/stire/58621/Cuptoarele+din+Centrul+Vechi,+unicat+%C3%AEn+%C5%A3ar%C4%83!+Vezi+c%C3%A2nd+va+fi+gata+amenajarea+acestora.html

cea din România. Potrivit unei informații sumare[22], o încercare de conservare, de prelevare şi valorificare muzeală a unui cuptor de olărie descoperit într-un sit de secol XIV de la Lozova s-a făcut în anii ‘60, ai secolului trecut.

Semnificațiile ştiințifice ale vestigiilor scoase la lumină în 2013 i-a determinat pe specialiştii Agenției Naționale Arheologice să opteze pentru păstrarea acestora. Demararea intervențiilor de conservare/restaurare *in situ* ale celor două cuptoare de ars ceramică, de secol XIV de la Vorniceni, constituie, din multe puncte de vedere, o muncă de pionierat. Următoarea fază de intervenție pregăteşte conservarea pe termen lung a sitului. Propunerea este de a se utiliza pentru construcția de protecție materiale naturale din zonă, în aşa fel încât să fie atinse obiective esențiale: temperatura şi umiditatea relativă a mediului ambiant al sitului să fie cât mai stabile, echilibru dinamic în jurul construcției şi o prezență estetică agreabilă, în concordanță cu natura.

Pământul, paiele, varul, vor constitui materialele de bază cu care se va executa o construcție de protecție în jurul cuptoarelor. Prin adoptarea tehnicilor de construire cu materiale naturale se aşteaptă o reducere a cheltuielilor de întreținere, ce presupune renunțarea la utilizarea stațiilor de climatizare, consumatoare de electricitate. Modul în care construcțiile din pământ asigură un climat sănătos a fost studiat de importanți arhitecți germani, constituind chiar o tendință de ultimă oră în arhitectură, Gernot Minke[23] fiind unul dintre cei mai reprezentativi autori şi promotori ai acestei arhitecturi care se bazează pe tradiții de construcție milenare. Pentru completările lacunelor ori reconstituirea părților lipsă se va utiliza mortarul din var în amestec cu materiale amorfe care să asigure atât rezistența necesară, cât şi încadrarea estetică în ansamblu. Se prevede şi o reconstrucție în baza calculelor matematice a cupolelor camerelor de ars ceramica, reconstituirea se va efectua cu materiale uşoare, pe o structură mobilă, cu integrare cromatică.

Abordarea complexă, bazată pe cunoaşterea caracteristicilor materialelor ca şi a comportamentului materiei vii, a interacțiunilor dintre acestea precum şi utilizarea proprietăților lor în mod sinergic în domeniul conservării pot asigura o reducere importantă a efortului de mentenanță după intervenția activă de conservare şi restaurare.

Conservarea bunurilor arheologice *in situ*, deşi presupune o muncă dificilă, păstrează obiectul interesului, înconjurat de spațiul originar în care acesta a funcționat; astfel informația rămâne completă, ducând la conştientizarea identității şi a responsabilității în rândurile comunității pe teritoriul căreia se află. Conservarea şi restaurarea patrimoniului arheologic imobil devine astfel un instrument important al educației şi cunoaşterii.

[22] Полевой, Бырня 1974, 33, nota 1.

[23] https://archive.org/details/Gernot_Minke-Building_With_Earth

SUMMARY

PREVENTIVE CONSERVATION WORK *IN SITU* AT THE POTTERY OVENS DATING FROM THE 14TH CENTURY FROM VORNICENI, STRĂŞENI DISTRICT

The conservation and valorization of an archeological site assumes a continuous effort and an approach that needs to take into consideration all internal and external factors that have an impacting on it. The archaeological site from Vorniceni (district Străşeni), dating from the Tatars-Mongol domination period was discovered by chance in 2013. Archaeological excavation has revealed that it was a pottery workshop. It was composed of two pottery ovens and several pits of ceramic fragments.

The preservation of the ovens started with the study of the constituent materials and the history of their transformation under the influence of anthropic and climate factors. These preliminary observations created the basis of the methodology of conservation and restoration. The uniqueness and good preservation state of the site lead to changes in the digging technique. The changes were necessary in order to reduce the risk of damaging the ovens while allowing the conservation-restoration work.

The initial preservation work had several consecutive stages. First, it was burnt soil stabilization pursued by applying by spraying, colloidal silica mixed with broad spectrum biocide for removal of possible biological attacks. The second stage was the consolidation of detached areas and also of the areas affected by entomofauna. Before the injection procedure, these areas were consolidated by applying lime mortar sand, burnt clay and calcium caseinate. These affected areas have been injected with a caseinate solution, lime mortar and sand. After completing these operations and after the evaporation of moisture, to protect during the winter, it was applied a protective varnish. The burnt soil surfaces were sprayed thus limiting their ability to absorb water.

A comprehensive methodology for the conservation and restoration of ovens, will ensure the sustainability of protected areas and ease of maintenance work after the active intervention of conservation and restoration.

РЕЗЮМЕ

РАБОТЫ ПО ПРЕДВАРИТЕЛЬНОЙ КОНСЕРВАЦИИ *IN SITU* ГОНЧАРНЫХ ГОРНОВ XIV В. В С. ВОРНИЧЕНЬ СТРЭШЕНСКОГО Р-НА

Сохранение и музеефикация в культурно-воспитательных и научных целях археологического памятника предполагает определенные усилия и подход, который учитывал бы совокупность как внутренних, так и внешних факторов, влияющих на него.

Археологический комплекс периода татаро-монгольского времени из Ворничень (Стрэшенского р-на), обнаруженный при раскопках 2013-2014 гг., состоит из двух гончарных горнов и нескольких ям, содержащих фрагменты керамики.

Специфика и относительно хорошее сохранение данного комплекса, в общем, обусловило применение своеобразных методов исследования. Горны не были срезаны по середине в ходе раскопок, как это обычно делается археологами, а только тщательно расчищены и оставлены *in situ* в целях их консервации и проведения впоследствии реставрационных работ.

Процесс консервации начался изучением строительного материала, определением его изменений под влиянием антропогенного и природного факторов. На этих предварительных замечаниях была основана разработанная методология проведения консервации и реставрационных работ для музеефикации и охраны памятника.

Предварительные работы по первичной консервации археологических объектов проводились в течение нескольких этапов. Во-первых, были предприняты меры для стабилизации прожженного грунта, который послужил сырьем для сооружения горнов. В этих целях использован, методом пульверизации, коллоидный силикат с биоцидом во избежание возможных биодеградаций.

Второй этап состоял из консолидации зон, пораженных насекомыми, путем инъекций раствором из извести/песка/прожженной земли с добавлением казеината кальция. До инъектирования, для укрепления и страховки, на остатки сооружения предварительно был нанесен защитный слой обмазки, состоящей из той же извести/песка/прожженного грунта с добавлением казеината кальция.

После завершения этих операций и испарения влажности, для протекции комплекса в период наступающей зимы, на него был нанесен слой защитного лака. Поверхности обожженной земли были покрыты, путем пульверизации, водонепроницаемым лаком.

Комплексный подход к консервации и реставрации гончарных горнов, как и всего поселения, подразумевает и определенную самостоятельность в поддержании нужных условий после предпринятых действий по сохранению и восстановлению памятника.

BIBLIOGRAFIE

Bailly 1990: M. Bailly, Le verre. In: *La conservation en Archéologie* (Paris 1990), 121.

Berdoucou 1990: M.Berdoucou, *Introduction à la conservation archéologique*. La conservation en Archéologie, Paris 1990, 19.

Brehm 1964: A. Brehm, *Lumea animalelor* (Bucureşti) 1964.

Georgescu 2014: C. Georgescu, *Repere istorice în restaurarea patrimoniului. Anamneza şi etiopatogenia patrimoniului arheologic mobil.* In: *Studii privind Preistoria Sud- Estului Europei* (Brăila 2014), 431-448.

http://www.instarhparvan.ro/pagini%20secundare/activitati/santiere/preistorie/popesti/popesti.htm

Măgureanu, Georgescu 2010: D. Măgureanu, C. Georgescu, *Cercetare - conservare. Traseul unei vetre decorate descoperite în aşezarea de epocă geto-dacică clasică de la Cârlomăneşti*. Caiete ARA 1.2010.

http://www.simpara.ro/Caiete-ARA-1-170.htm

Parchirie 2008: S. Parchirie, *Restaurarea unui cuptor de ars ceramică (secolul al IV-lea D.HR.)*. Alt Schaesburg 1, 2008, 227-234.

Vornic, Tabuncic 2014: V. Vornic, S. Tabuncic, *Două cuptoare de olărie din sec. XIV descoperite la Vorniceni.* APRM, I, nr. 1-2, 2014, 116-128.

Vulpe 2004-2005: A. Vulpe *“50 years of systematic archaeological excavations at the pre-and protohistoric site at Popeşti”.* Dacia, 48-49, 2004-2005, 19-37.

Полевой, Бырня 1964: Л.Л. Полевой, П.П. Бырня, *Средневековые памятники XIV-XVII вв*. АКМ, вып. 7 (Кишинев 1974), 33-34.

05.05.2015

O NOUĂ NECROPOLĂ MEDIEVALĂ DESCOPERITĂ LA ORHEIUL VECHI

Ion URSU

Cuvinte cheie: necropolă medievală, morminte, schelete, musulmani, Hoarda de Aur.

Keywords: medieval necropolis, tombs, skeletons, muslims, the Golden Horde.

Ключевые слова: средневековый могильник, захоронения, скелеты, мусульманы, Золотая Орда.

Complexul de monumente istorice şi landşafturi naturale *Orheiul Vechi*, situat în defileul meandric al râului Răut, pe teritoriul administrativ al localităților Trebujeni şi Butuceni, reprezintă un ansamblu de situri arheologice datate în diferite epoci istorice, fiind de o însemnătate aparte pentru istoria spațiului est-carpatic românesc.

Numărul siturilor înregistrate şi cercetate este destul de mare pentru o suprafață relativ restrânsă din microzona dată. Doar pe promontoriul numit *Peştere* şi în zonele adiacente au fost descoperite vestigii arheologice ce datează din epoca de piatră şi până la sfârşitul evului mediu. Aici sunt cunoscute stațiuni din paleoliticul târziu, o aşezare eneolitică a complexului cultural Cucuteni-Tripolie, o aşezare tracică timpurie, urme sporadice ale culturii Saharna-Solonceni, aşezări getice şi bastarne şi urme de locuire din perioada romană târzie. Evul mediu este reprezentat de situri datate în secolele V-VII, VIII-IX, X-XI, XII-XIII, precum şi de un oraş medieval de tip oriental al Hoardei de Aur din secolul al XIV-lea şi un centru urban moldovenesc din perioada imediat următoare[1].

Primele cercetări arheologice la Orheiul Vechi au demarat în anul 1947 şi au continuat cu unele întreruperi până în prezent. În intervalul de timp menționat au fost organizate peste 50 de campanii arheologice. Astfel, au fost identificate patru necropole medievale, dintre care s-au cercetat doar două. De asemenea, s-au identificat zidurile de fundație a două construcții funerare, *Mazàre*, din perioada localității urbane Şehr al-Djedid.

În luna septembrie 2014, în procesul efectuării activităților de supraveghere a lucrărilor de aprovizionare cu apă potabilă şi canalizare a locuitorilor satului Trebujeni, în solul excavat de tractor au fost observate fragmente de oase. Pentru verificarea mai atentă a vestigiilor apărute lucrările au fost stopate. În urma

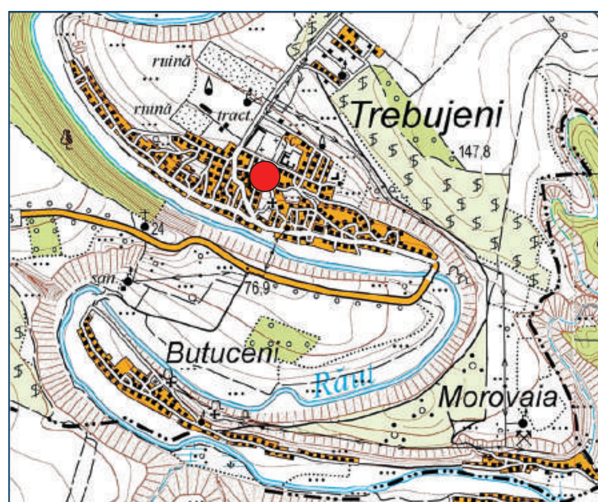

Fig. 1. Poziția topografică a necropolei medievale de la Trebujeni.

analizei materialului osteologic descoperit s-a stabilit că sunt oase umane ce aparțin unei necropole. Cimitirul se află pe teritoriul localității Trebujeni, pe a doua terasă a Răutului la distanța de 150 m nord-vest de biserica actuală şi 350 m nord-nord-est de oglinda apei râului, pe o stradelă îngustă, ce leagă ulița mare a satului (paralelă cu râul) de strada pe care se află şcoala **(Fig. 1; 2)**. Drumul şi respectiv necropola descoperită aici se află pe marginea unei ravene cu o adâncime aproximativă de 5 m în care sunt colectate apele pluviale ce curg spre Răut. Astfel, cimitirul este situat la marginea unui promontoriu, care a existat şi în perioada medievală.

În zona cercetată de noi[2] au fost identificate nouă morminte, toate fiind afectate de şanțul pentru apeduct **(Fig. 3)**. Complexele funerare, conform poziției lor, au aparținut unei necropole mult mai mari, care probabil în prezent se află atât sub drum, cât şi în curțile locatarilor

[1] Postică 2006, 10-12.

[2] La cercetările de teren au participat şi arheologii S. Bodean, I. Ceban, E. Mistreanu, S. Agulnicov şi N. Chirnev.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. II – 2015, p. 113-118

Fig. 2. Vedere dinspre nord asupra zonei necropolei.

de pe această stradă. Potrivit informațiilor primite de la localnici, în timpul excavării unor gropi pentru construcție sau necesități gospodăreşti au fost observate oase umane. Noi am reuşit să reperăm şi să cercetăm doar mormintele care au fost distruse de canalul pentru apeduct pe o porțiune de 23 m lungime. Toate mormintele au fost săpate în stratul de rocă, conturul gropilor fiind bine delimitat. Potrivit amplasării mormintelor, am observat că acestea au fost aranjate după un anumit sistem, probabil în şiruri. Dintre toate mormintele doar un singur schelet s-a păstrat integral (M 1) **(Fig. 4)**, la trei au fost distruse labele picioarelor şi o parte din tibii (M 4, M 6, M 9) **(Fig. 5; 7)**, în două cazuri şanțul a trecut prin centrul mormintelor, păstrându-se doar craniile şi extremitățile picioarelor (M 5, M 7) **(Fig. 6)**. Două morminte, dintre care unul de copil, au fost deranjate în partea superioară, craniile fiind distruse total (M 2, M 3). Un mormânt (M 8) a fost distrus atât de şanțul actual cât şi de un canal mai vechi, astfel fiind recuperate doar femurele fără partea superioară a scheletului.

Toate mormintele au fost săpate în roca calcaroasă caracteristică zonei. Stratul de cernoziom este foarte subțire, iar pe alocuri lipsind din cauză apelor pluviale. Astfel, conturul gropilor a putut fi observat la adâncimi mici, cuprinse între 5 şi 20 cm. Gropile sepulcrale în mare parte, cu excepția M 1 care probabil avea formă oval-alungită, erau rectangulare, cu laturile lungi paralele, iar cele scurte puternic arcuite. Lungimea gropilor a fost mai dificil de stabilit din cauza distrugerii acestora, doar într-un singur caz (M 7) a fost posibilă măsurarea, mormântul având lungimea de 1,8 m. Lățimea complexelor a putut fi înregistrată în toate cele nouă cazuri. Gropile erau destul de înguste, măsurând între 0,40-0,50 m. Acest fapt exclude existența unor elemente de amenajare interioară a mormântului (bârne, plăci de piatră ş.a.) sau înmormântarea în sicriu. Dimensiunile mici ale mormintelor au influențat şi poziția scheletelor în momentul descoperirii lor. Defuncții au fost depuşi la adâncimi relativ mici, ce variază între 0,50 şi 1,03 m de la nivelul actual de călcare. Fundul gropilor este plat, pereții sunt verticali; doar în mormântul 6, în partea de nord, în regiunea bazinului, groapa prezenta o nişă, cu lungimea de 0,30 m şi adâncimea de 0,10 m.

Umplutura gropilor era compusă din pietre mici şi moloz, ce constituie probabil solul excavat în timpul pregătirii mormântului, amestecat cu puțin cernoziom, ceea ce-i conferă o nuanță mai întunecată față de roca sterilă.

Poziția scheletelor nu a putut fi stabilită cu precizie doar la două morminte puternic deranjate (M 2 şi M 8). În celelalte cazuri defuncții au fost depuşi în decubit dorsal cu brațele în lungul corpului, uşor întorşi spre partea dreapta, ceea ce a făcut ca brațul stâng să aibă palma căzută peste palma dreaptă ce se afla pe iliacul

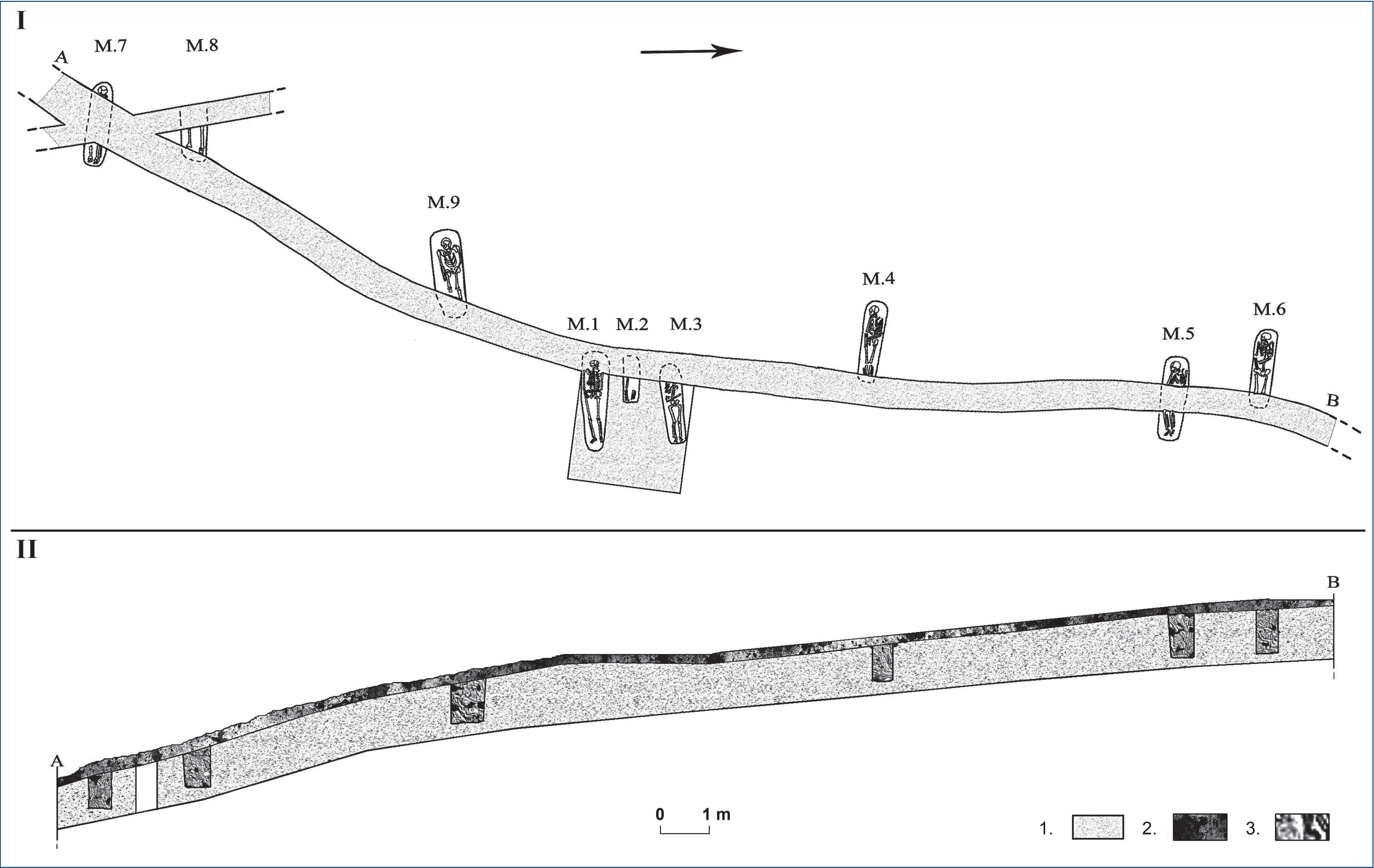

Fig. 3. Planul cu morminte (I) şi profilul vestic al secțiunii cercetate (II); rocă de calcar (1), strat vegetal în amestec cu moloz (2), moloz de calcar şi cernoziom (3).

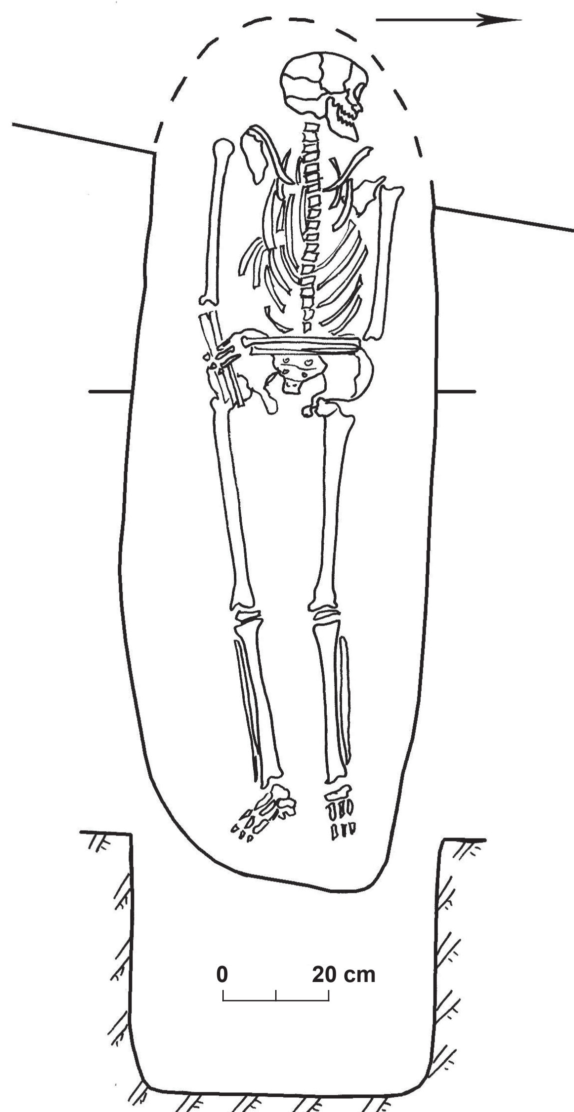

Fig. 4. Mormântul 1.

drept. Toate scheletele aveau orientarea vest (cap) - est (picioare). Craniile au fost aşezate pe tâmpla dreaptă, astfel defuncţii având privirea spre sud. Doar în mormântul 1 craniul era întors cu privirea spre nord.

Urme de la amenajarea gropilor, de lemn de la sicrie sau resturi ce ar proveni de la vestimentaţie, precum şi inventar funerar nu s-au găsit. Fapt din care putem deduce că defuncţii au fost depuşi în morminte, probabil, doar înveliţi într-un giulgiu fără a fi însoţiţi de alte obiecte. Acest mod de tratare a înhumatului este strict legat de practicile funerare, ritual şi confesiunea din care persoana respectivă făcea parte în timpul vieţii.

Drept rezultat al analizei antropologice[3] s-a stabilit că toate scheletele au aparţinut unor persoane de sex masculin. Cu excepţia unui singur mormânt de copil de 2-3 ani (M 2), celelalte sunt de maturi cu vârsta medie la deces de 31 ani, cel mai tânăr fiind de 20-25 ani, iar cel mai în vârstă nu depăşea 45 ani. Statura maturilor este cuprinsă între 1,58 m şi 1,72 m, înălţimea medie fiind de 1,64 m. Din totalul de schelete cercetate, la şase indivizi a putut fi determinat tipul antropologic. Individul din M 4 prezintă caractere esteuropoide în amestec cu elemente mongoloide, cel din M 5 – caractere alpinoide în amestec cu elemente mediteranoide şi unele mongoloide. Scheletul din M 6 conţine caractere nordoide în amestec cu elemente dinaroide şi mongoloide, iar cel din M 7 – vădite elemente mongoloide în amestec cu caractere esteuropoide şi dinaroide. Rămăşiţele osteologice ale defunctului din M 9 se caracterizează prin trăsături esteuropoide în amestec cu elemente mongoloide. Astfel, putem vorbi de o populaţie cu trăsături mixte, metisată, însă cu vădite elemente mongoloide. Analiza scrupuloasă a anomaliilor identificate pe materialul osteologic ne poate sugera unele informaţii ce ţin de activităţile fizice ale comunităţii căreia i-a aparţinut necropola. Astfel, oasele din M 1 prezintă anomalii ce pot servi ca indiciu al călăritului intens, cele din M 3 şi M 9 conţin indicatori ai suprasolicitării regiunii inferioare a coloanei vertebrale, iar din M4 – indicatori ai efortului muscular depus cu braţele, suprasolicitarea regiunii lombare a coloanei vertebrale şi contracţii violente ale cvadricepsului în timpul săriturilor. La defunctul din M 5 au fost identificate patologii craniene ce demonstrează, după părerea antropologilor, o intensă activitate acvatică.

* * *

Pe teritoriul fostului oraş medieval, după cum am menţionat anterior, au mai fost descoperite patru necropole, dintre care două sunt atribuite perioadei Hoardei de Aur (II, IV) şi două perioadei moldoveneşti (I, III). În cimitirul III, amplasat la est de zidul cetăţii medievale din piatră, au fost descoperite o serie de înhumaţii creştine, lipsite de inventar, orientate pe axa vest-est. Se consideră că necropola a fost folosită în aceeaşi perioadă cu funcţionarea cetăţii de piatră, adică pe parcursul sec. XV. Cimitirul I, descoperit la 11 m vest de fundaţia bisericii de piatră din centrul târgului Orhei, cuprindea circa 122 morminte. Rezultatele cercetărilor au arătat că defuncţii au fost înmormântaţi după ritualul creştin, fiind depuşi în sicrie de lemn, orientaţi cu capul spre vest. Înhumaţii erau în poziţie întinsă pe spate, cu braţele îndoite din cot şi puse pe piept sau pe abdomen. Inventarul funerar, foarte sărac, a reprezentat piese de podoabă şi de port şi monede ungureşti, poloneze şi suedeze, descoperite în 47 de morminte. Cea mai timpurie monedă este din anul 1527, iar cea mai târzie are drept an de emisie

[3] Determinările antropologice au fost efectuate de dna dr. Angela Simalcsik, căreia îi mulţumim şi pe această cale.

Fig. 5. Mormântul 4.

Fig. 6. Mormântul 5.

Fig. 7. Mormântul 6.

1633. Astfel, pe baza descoperirilor numismatice, cimitirul a fost atribuit sfârşitului sec. XVI – începutului sec. XVII[4].

Necropola IV a fost descoperită în partea de est a aşezării, înhumații aveau asupra lor monede de tipul Jucid, emise la mijlocul sec. XIV. Cimitirul nu a fost cercetat, din această cauză este dificil de atribuit cu siguranță apartenența scheletelor din acest sit. Cea de-a doua necropolă (nr. II) din perioada de dominație mongolă se află în partea vestică a fostului oraş, la distanța de 500 m sud-vest de citadela din piatră, pe malul drept al Răutului. Au fost cercetate 136 de complexe funerare. Defuncții au fost depuşi de regulă în decubit dorsal, cu brațele întinse sau cu palmele pe abdomen. Scheletele aveau capul spre vest cu fața spre sud. Forma gropilor este ovală sau rectangulară, unele morminte având amenajate praguri de-a lungul laturilor lungi. Inventarul este sărac, doar în şapte morminte fiind descoperite câteva piese de podoabă şi un foarfece. Conform ritualului funerar şi pieselor descoperite, necropola a fost datată de autori în sec. XIV şi atribuită populației musulmane ce locuia în oraşul Şehr al-Djedid. În susținerea acestei atribuiri confesionale şi datări cronologice vin şi datele antropologice obținute în urma analizei materialului osteologic – astfel, marea majoritate a înhumaților prezintă elemente caracteristice mongoloide[5].

De asemenea, au fost descoperite şi cercetate două construcții funerare, numite *Mazàre*. Ambele erau distruse din vechime, ceea ce a afectat şi resturile umane din interior, astfel fiind imposibil de determinat ritualul şi apartenența antropologică. Cu toate acestea, este bine cunoscut obiceiul islamic de amenajare a unor construcții din cărămidă ce serveau în calitate de camere mortuare ale persoanelor cu un statut privilegiat în societate.

Necropola descoperită de noi în 2014, conform ritualului funerar, dar şi a lipsei totale de inventar, cunoaşte analogii atât la populația ce şi-a înmormântat defuncții în cimitirul II de pe malul Răutului, cât şi la comunitățile musulmane din alte regiuni ale Imperiului[6]. Astfel, lipsa pieselor de inventar în morminte, poziția scheletelor în decubit dorsal, uşor întoarse spre dreapta, cu brațele în lungul corpului, palma stângă căzută pe cea dreaptă şi aşezarea craniului pe tâmpla dreaptă sunt trăsături caracteristice ritualului funerar musulman. Apartenența necropolei la lumea musulmană mongolă este demonstrată şi de rezultatele analizelor antropologice. Toate scheletele la care a fost posibilă atribuirea tipului antropologic, prezintă vădite trăsături mongoloide.

Considerăm că cimitirul din Trebujeni, conform datelor arheologice, a obiceiurilor de înmormântare şi a informațiilor oferite de antropologi, poate fi atribuit populațiilor musulmane din cadrul aşezării urbane a Hoardei de Aur din anii ’30-’80 ai sec. XIV.

---

4 Bacumenco 2006, 215-219.

5 Бырня, Рябой 1998, 87-100.

6 Васильев 2007; Васильев 2008.

SUMMARY

A NEW MEDIEVAL NECROPOLIS DISCOVERED IN ORHEIUL VECHI

In September 2014, following the work of water supply to the village Trebujeni, in the soil excavated by the tractor, were observed fragments of human bones. During the research, the National Archaeological Agency specialists have recovered nine graves, all disturbed by fosee for aqueduct. The complexes are part of a much bigger necropolis, being identified only a small part of its eastern limit. The skeletons were Western orientation and were supine with arms along the body, skulls resting on his right temple. The dead were placed in graves without coffins and inventory. All of the skeletons were of mature male, except for one child's grave. The skulls esteuropoide characters, alpinoide, mediteranoide and dinaroide mixed with strong mongolian elements. The cemetery from Trebujeni, according the funeral traditions and information provided by anthropologists, can be attributed to Muslim populations in the urban settlement of the Golden Horde in the 30s and 70s XIV century.

РЕЗЮМЕ

НОВЫЙ СРЕДНЕВЕКОВЫЙ МОГИЛЬНИК, ОБНАРУЖЕННЫЙ В СТАРОМ ОРХЕЕ

В сентябре 2014 года, в ходе землеройных работ для прокладки труб для водоснабжения села Требужень, были обнаружены фрагменты человеческих костей. В ходе проведенного специалистами Национального Археологического Агентства исследования было выявлено девять разрушенных могил в результате строительства водопровода. Эти случайно обнаруженные захоронения располагаются в восточной части могильника и являются лишь небольшой его частью. Погребенные, ориентированные на запад, лежали на спине, головой повернуты вправо, а руки вытянуты вдоль тела. Погребения совершены без гробов и не содержат инвентаря. Все скелеты принадлежат взрослым людям мужского пола, за исключением одного детского захоронения. Черепа совмещают в себе элементы восточноевропеоидные, альпиоидные, с ярко выраженными монголоидными чертами. Согласно погребальным обычаям и информациям антропологов, Требуженское кладбище принадлежит мусульманскому населению из городского поселения Шехр-ал-Джедид периода Золотой Орды, датируемого 30-70 гг. XIV века.

BIBLIOGRAFIE

Bacumenco 2006: L. Bacumenco, *Ţinutul Orheiului în secolele XV-XVI* (Iaşi 2006).

Postică 2006: Gh. Postică, *Orheiul Vechi. Cercetări arheologice 1996-2001* (Iaşi 2006).

Бырня, Рябой 1998: П.П. Бырня, Т.Ф. Рябой, *Культовые паятники золотоордынского времени в Старом Орхее.* RA 2, 1998, 87-100.

Васильев 2007: Д.В. Васильев, *Ислам в Золотой* Орде *(историко-археологическое исследование)* (Астрахань 2007).

Васильев 2008: Д.В. Васильев, *Исламизация и погребальные обряды в Золотой Орде (археолого-статистическое исследование)* (Астрахань 2008).

08.07.2015

UN CUPTOR DE ARS CĂRĂMIZI DIN PERIOADA MODERNĂ DESCOPERIT LA CĂLĂRAŞI

Vlad VORNIC, Sergiu TABUNCIC

Cuvinte cheie: Călăraşi, cuptor, cărămizi, ceramică, perioada modernă, nobilul Matei Derojinschii.

Keywords: Călărasi, kiln, bricks, pottery, modern period, Matei Derojinschii.

Ключевые слова: Кэлэрашь, горн, кирпичи, керамика, новое время, Матей Дерожинский.

Spre deosebire de alte localităţi din Republica Moldova, oraşul Călăraşi nu s-a bucurat deocamdată de atenţia cuvenită a arheologilor. Potrivit repertoriului arheologic întocmit în 1993 şi rămas în manuscris, pe moşia acestei localităţi, mai exact în partea ei de vest şi de nord-vest, există patru situri arheologice, dintre care două staţiuni din Hallstattul timpuriu şi alte două aşezări de tip Sântana de Mureş-Cerneahov din perioada romană târzie (sec. IV d.Hr.)[1]. Descoperite în anii 1960 şi 1984 de către arheologii V. Beilecci, I. Rafalovici şi V. Haheu, aceste situri nu au fost decât prospectate prin recunoaşteri de suprafaţă sumare, în nici unul dintre ele nefiind până în prezent executate săpături arheologice sau măcar sondaje de mici dimensiuni. Pentru cunoaşterea mai aprofundată a realităţilor istorico-arheologice din microzona oraşului Călăraşi sunt absolut necesare cercetări periegetice mai amănunţite în scopul identificării altor monumente arheologice, precum şi investigaţii non-invazive şi săpături metodice în siturile deja cunoscute. De asemenea, destul de importante pentru ştiinţă se dovedesc a fi şi descoperirile întâmplătoare, mai ales atunci când sunt înştiinţaţi şi intervin imediat specialiştii pentru a înregistra cât se poate de complet datele arheologice la faţa locului.

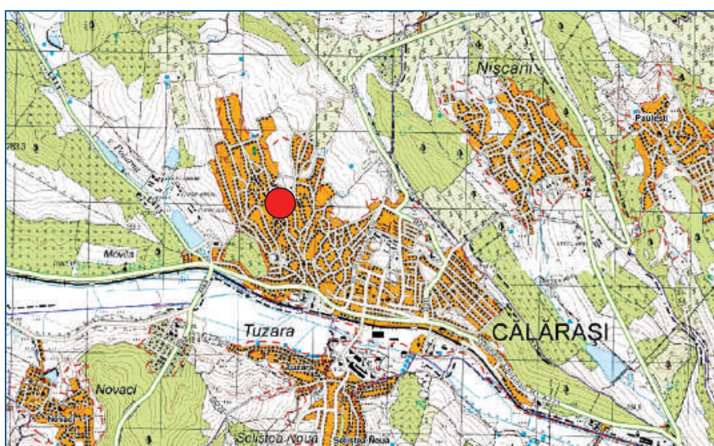

Fig. 1. Localizarea cuptorului de ars cărămizi.

În rândurile de mai jos vom prezenta o descoperire arheologică ocazională realizată în primăvara anului trecut în oraşul Călăraşi, descoperire ce datează, este adevărat, dintr-o perioadă mai recentă, dar care prezintă o reală însemnătate ştiinţifică. Avem în vedere o instalaţie de foc de mari dimensiuni, semnalată sub casa lui Nicolae Matei şi Olga Matei în timpul lucrărilor de adâncire a beciului. Excavând solul din interiorul beciului, mai jos cu cca 20 cm de nivelul temeliei casei, muncitorii au depistat o construcţie subterană de formă aproximativ rectangulară, alcătuită din cărămizi şi lut ars. Nerealizând iniţial că este vorba de o descoperire de interes arheologic, muncitorii au dezafectat o porţiune din partea superioară a construcţiei, iar pentru a-i putea determina mărimea, au săpat şi două mici ,,sondaje", dintre care unul în exteriorul casei, perpendicular pe peretele ei nordic, şi altul în interiorul beciului, pe latura sudică a complexului descoperit. Dându-şi ulterior seama că instalaţia de foc identificată reprezintă o descoperire arheologică, la 4 mai 2014 dl Nicolae Matei a anunţat autoritatea publică locală, care, la rândul ei, a înştiinţat Ministerul Culturii şi Agenţia Naţională Arheologică.

Efectuând în aceeaşi zi o deplasare pentru documentare la faţa locului, am constatat că prin lucrările de excavare a solului a fost scos la lumină şi în parte distrus un cuptor de mari dimensiuni, construit din cărămizi, chirpici şi lut ars, dar a cărui destinaţie nu a putut fi imediat precizată. Pe baza cărămizilor, dar mai ales a câtorva fragmente de vase ceramice recuperate dintre dărâmăturile cuptorului, între care unele smălţuite, am stabilt că complexul în cauză se datează în epoca modernă, mai curând în a doua jumătate a sec. XIX sau începutul celui următor.

[1] Corman 1993, 1.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. II – 2015, p. 119-128

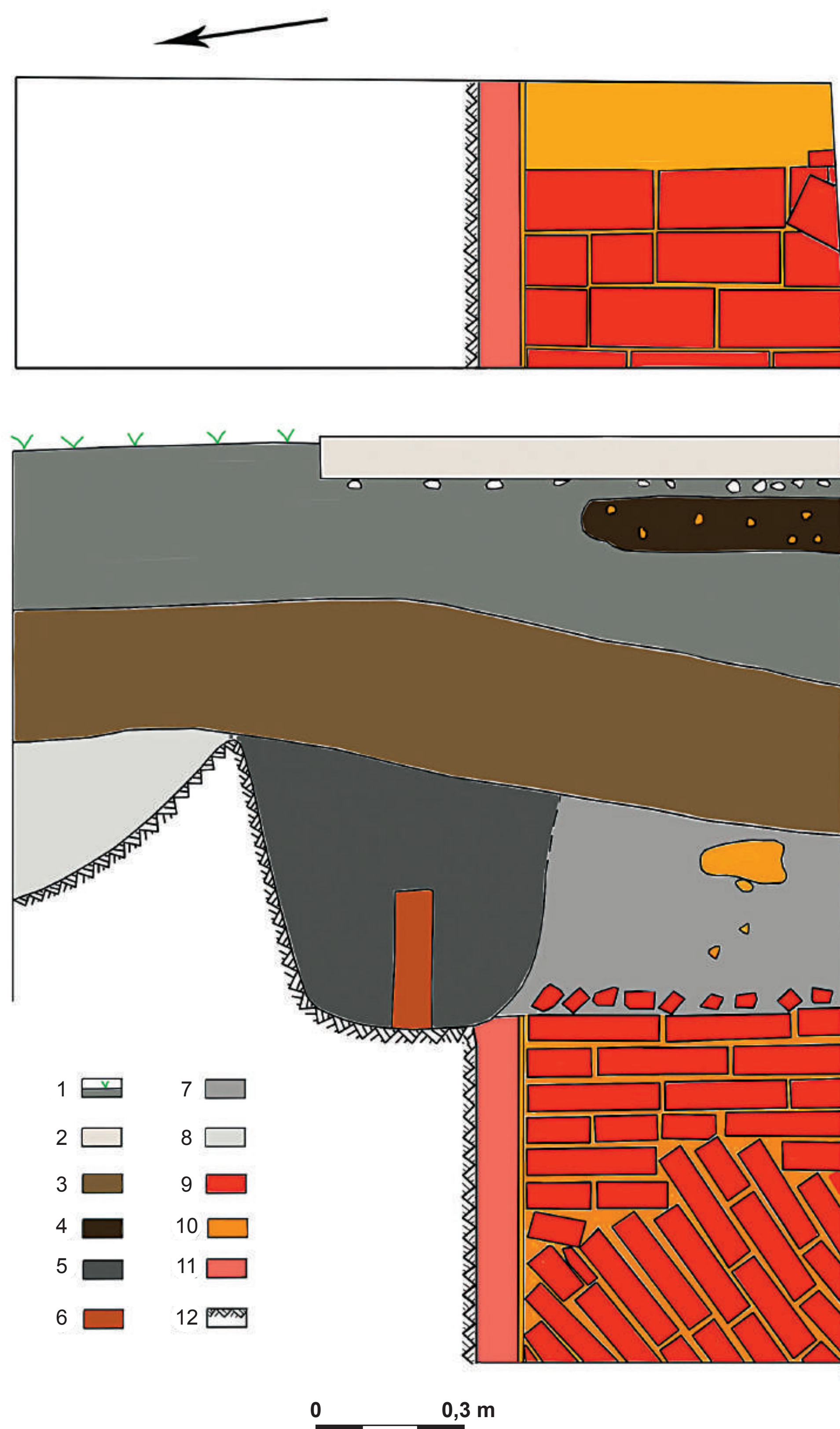

Fig. 2. Sondajul din exteriorul casei, plan (A) şi profilul estic (B). 1, sol vegetal; 2, placă de beton; 3, sol cenuşiu-cafeniu; 4, sol brun închis amestecat cu pigmenţi de lut ars; 5, sol cenuşiu închis; 6, lemn putrezit; 7, sol cenuşiu deschis amestecat cu pigmenţi de lut ars şi cărămizi; 8, sol cenuşiu deschis; 9, cărămidă; 10, lipitură arsă; 11, lut viu ars; 12, lut viu.

Avându-se în vedere importanța științifică a vestigiilor descoperite, în corespundere cu prevederile legislației privind protejarea patrimoniului arheologic, am solicitat sistarea temporară a lucrărilor de construcție şi am purces la efectuarea unei intervenții arheologice de salvare[2]. Din cauza suprapunerii complexului descoperit de o clădire de locuit construită acum două decenii, dar şi a lipsei mijloacelor financiare corespunzătoare pentru cercetare, nu am putut decât să dezvelim şi să explorăm partea de cuptor aflată în interiorul beciului, precum şi micul segment surprins în sondajul din exterior, trasat perpendicular pe latura nordică a casei, cu dimensiunile de 0,6x1,6 m.

Geografic, oraşul Călăraşi, centru administrativ al raionului omonim, este amplasat în partea centrală a Republicii Moldova, pe ambele maluri ale râului Bâc, în regiunea Codrilor. Gospodăria lui Nicolae Matei şi Olga Matei, implicit locul descoperirii arheologice, se află într-o zonă din partea de nord a urbei, numită de localnici *Caina*, pe adresa str. Gavriil Musicescu, nr. 55 **(Fig. 1)**. Din punct de vedere topografic, obiectivul este amplasat în partea inferioară a unei pante accentuate, înclinată de la est spre vest.

Din cauză că solul din interiorul beciului fusese excavat de către muncitori până la nivelul cuptorului, observații asupra stratigrafiei verticale a locului descoperirii s-au putut face doar examinându-se profilurile sondajului din exteriorul casei **(Fig. 2; 3)**. Astfel, s-a constatat că sub solul vegetal cenuşiu, gros de cca 30 cm, urma un strat de pământ cafeniu-cenuşiu, cu grosimea de cca 30 cm, sub care se găsea lutul viu, de culoare gălbuie-vineție, în care a fost săpată groapa de mari dimensiuni pentru instalația de foc şi alte două gropi mici de origine mai recentă, făcute probabil pentru schelele din timpul construcției casei. Stratul de deasupra cuptorului, cu grosimea de cca 35 cm, prezenta pământ de culoare cenuşie, pigmentat cu lut ars şi fragmente de cărămizi. Partea superioară a instalației de foc, constând din cărămizi dispuse orizontal, se afla la adâncimea de 1,05 m de la suprafața actuală a solului.

În ceea ce priveşte complexul descoperit, acesta reprezintă un cuptor de mari dimensiuni construit în principal din cărămizi şi lut în cuprinsul unei gropi de formă rectangulară în plan, orientate cu laturile lungi vest-est, corespunzătoare cu direcția pantei. Lățimea gropii, respectiv a cuptorului, este de cca 3,1 m. Lungimea complexului însă nu a putut fi determinată, deoarece partea lui vestică, dinspre gură, intra sub casă. De fapt, după cum am consemnat, exceptând un foarte mic segment surprins în sondajul din exteriorul casei, a fost cercetată doar partea de sud-est a cuptorului aflată în interiorul beciului, cu lungimea de cca 2,4 m şi lățimea de 2,1-2,4 m **(Fig. 4)**.

Fig. 3. Sondajul din exteriorul casei. Vedere dinspre nord.

Referitor la sistemul de construcție, cuptorul era alcătuit din mai multe segmente clădite din cărămizi (dintre care patru au fost dezvelite parțial), separate prin nişte canale de circulație a aerului fierbinte dispuse transversal, un asemenea culoar fiind lăsat şi în capătul estic al instalației **(Fig. 4-7)**. Fiecare segment în parte prezenta câte două galerii alăturate de formă semicilindrică, construite din cărămizi aşezate radial sau orizontal. Aceste galerii scurte, dispuse de-a lungul cuptorului, una în continuarea celeilalte, constituiau de fapt două camere de ardere. În fața lor, după toate probabilitățile, se găsea un *praefurnium* pentru alimentarea cu combustibil. Lățimea la bază a galeriilor era de cca 1,05 m, înălțimea – de cca 0,75 m, distanța dintre ele în partea inferioară fiind de cca 0,4 m. Lățimea segmentelor de cuptor varia de la 0,54 la 0,57 m, iar înălțimea lor, respectiv a instalației de foc, era de 1,17-1,18 m. Lățimea canalelor transversale oscila între 0,14 şi 0,17 m.

Atât vatra cuptorului, cât şi pereții camerelor de ardere şi ai canalelor de circulație a aerului fierbinte erau unse cu lut, lipitura având o grosime variabilă, între 0,5 şi 2 cm. Judecând după resturile păstrate, au fost lipite cu lut şi cărămizile din ultimul strat al părții superioare a cuptorului. Tot lutul a fost folosit ca liant şi la asam-

2 La investigațiile arheologice a participat şi Ion Noroc, specialist principal în cadrul Agenției Naționale Arheologice.

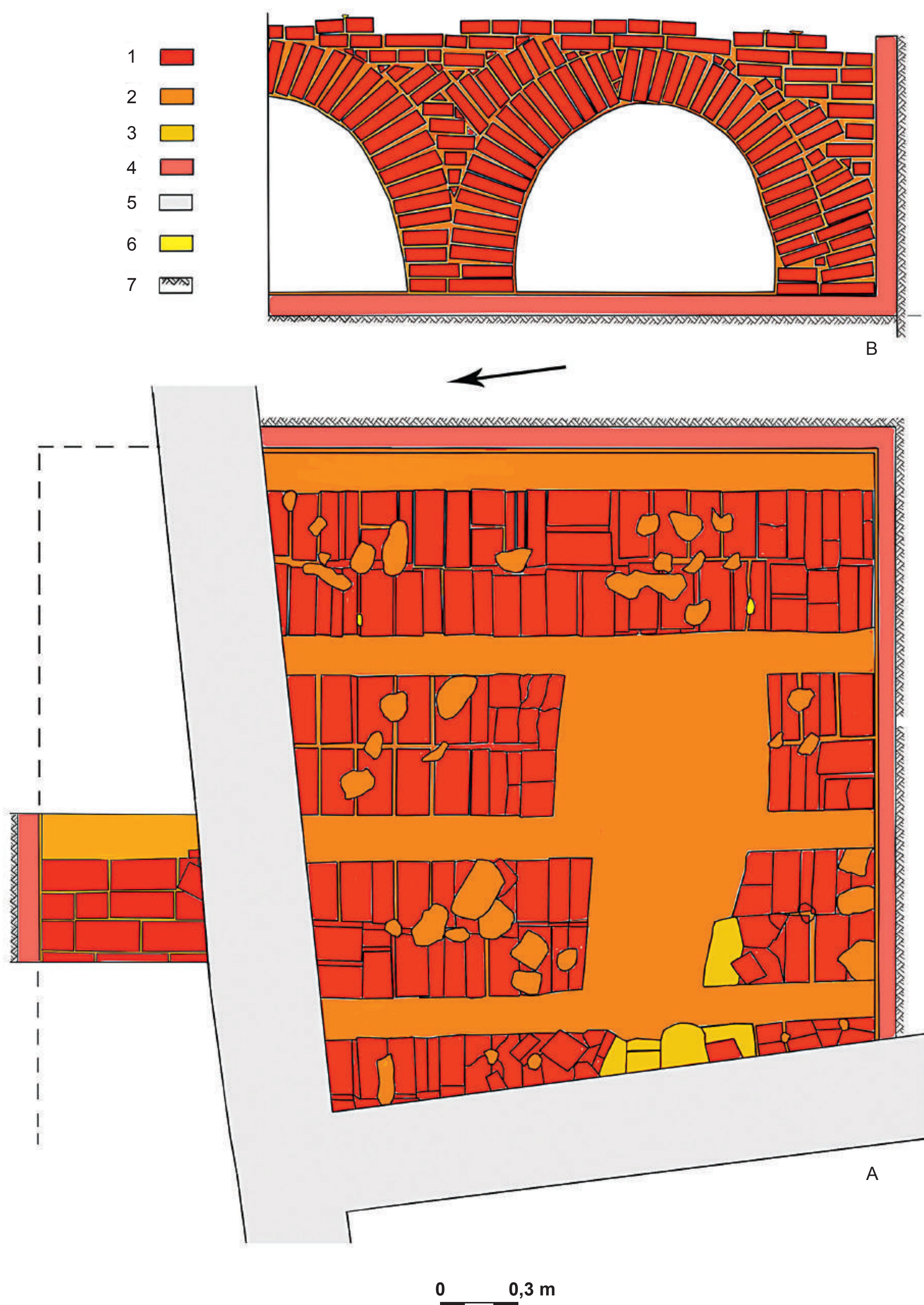

Fig. 4. Cuptorul de ars cărămizi, plan (A) şi secțiune (B). 1, cărămidă; 2, lipitură arsă; 3, chirpici ars; 4, lut viu ars; 5, temelia casei; 6, lut viu; 7, ceramică.

Fig. 5. Cuptorul de ars cărămizi. Vedere dinspre sud.

Fig. 6. Cuptorul de ars cărămizi. Vedere dinspre est.

blarea cărămizilor în construcția instalației. Este interesant de subliniat că în câteva cazuri între cărămizile prinse cu lut au fost semnalate şi fragmente de vase ceramice, unele smălțuite **(Fig. 9, 2-5; 10)**, care se dovedesc a fi extrem de importante pentru precizarea cronologiei complexului.

Cât priveşte cărămizile, ce constituie materialele de construcție de bază folosite la amenajarea cuptorului, ele sunt compacte, arse puternic la roşu, cu dimensiunile de 25x12x5 cm. Remarcăm în context că aceleaşi caracteristici şi mărimi prezentau şi cărămizile folosite la construcția primului apeduct al oraşului Chisinau, dat în exploatare la sfârşitul sec. XIX. În structura din partea superioară a cuptorului de la Călăraşi au fost semnalați şi câțiva chirpici întregi sau fragmentari, lucrați din lut amestecat cu paie, cu dimensiunile maxime de 35x27x17 cm **(Fig. 8)**. Reieşind însă din constatarea că sunt arşi superficial, considerăm că chirpicii respectivi n-au intrat de la bun început în construcția cuptorului, ci au fost utilizați la reparația lui, după ce instalația a funcționat o anumită perioadă. Folosirea intensă a cuptorului este probată, printre altele, şi de faptul că atât sub vatră, cât şi de jur-imprejurul pereților, lutul viu este ars la roşu pe o adâncime de până la 12-15 cm.

Referitor la analogii, subliniem că instalația de foc de la Călăraşi aflată în discuție constituie prima descoperire de acest fel din Republica Moldova. În acelaşi timp, menționăm că, din câte cunoaştem deocamdată, vreun complex identic sau similar nu a fost semnalat prin cercetări arheologice nici pe teritoriul României. În ceea ce priveşte destinația, bazându-ne pe dimensiunilie mari şi pe forma complexului, dar mai ales pe circumstanța că în interiorul unor galerii ale cuptorului se găseau mai multe cărămizi **(Fig. 7; 8)**, dintre care unele arse incomplet, considerăm că instalația de foc descoperită la Călăraşi a fost folosită la arderea materialelor de construcție din lut, recte a cărămizilor.

Vestigiile descoperite în interiorul cuptorului de la Călăraşi includ şi cca 20 fragmente de vase de lut lu-

Fig. 7. Segment din canalul estic al cuptorului.

Fig. 8. Porțiune din canalul estic al cuptorului cu cărămizi aflate *in situ*.

crate la roată. Dintre acestea, câteva cioburi prinse cu lut între cărămizile din structura cuptorului constituie elemente foarte importante pentru datarea complexului. După compoziția pastei, decor şi funcționalitate, deosebim două categorii: vase din pastă nisipoasă, de întrebuințare curentă, roşiatice sau negre-cenuşii, şi recipiente mai fine, de culoare roşiatică, acoperite cu smalț. Dintre resturile de vase de uz comun se remarcă partea superioară a unei oale cu toartă, ornamentată pe umăr cu trei linii orizontale drepte şi una vălurită de culoare alb-gălbuie, toate pictate cu caolin **(Fig. 9, 1; 10, 4)**. Repertoriul vaselor fine cuprinde castroane acoperite în interior cu glazură de diferite culori **(Fig. 9, 2; 10, 2)** şi ulcioare, dintre care se evidențiază un fragment de buză şi o toartă din bandă, provenind de la un recipient ornamentat la exterior cu email verde **(Fig. 9, 3,4)**. Olăria de uz curent şi smălțuită de acest fel este caracteristică epocii medievale târzii şi moderne (sec. XVIII-XIX)[3]. În ce priveşte descoperirile de la Călăraşi semnalate în primăvara anului trecut, ele se datează în sec. XIX, mai degrabă în ultima parte a acestui veac. Pentru încadrarea cronologică mai exactă a vestigiilor prezentate extrem de importantă este, credem, studierea documentelor scrise referitoare la activitățile economice, în speță la meşteşuguri, practicate de locuitorii or. Călăraşi în epoca modernă.

***

La fel ca şi alte localități, oraşul Călăraşi dispune de un studiu monografic privind trecutul său istoric, prin care se pun în lumină unele file importante ale acestuia. Ele arată că istoria Călăraşilor în epocile medievală şi modernă s-a împletit cu cea a satelor Tuzara, atestat documentar în perioada cuprinsă între 4 ianuarie 1432 – februarie 1433, şi Bărăiac, înființat în primele decenii ale sec. XVIII. Tot pe atunci, domnii Moldovei aşezară pe aceste locuri slujitori de-ai lor, numiți *călăraşi*, care în timp de pace îndeplineau funcții administrative, iar în caz de război intrau cu steagurile în oastea țării. În scurtă vreme, călăraşii voievodali din Bărăiac şi-au întemeiat un sat cu numele lor – Călăraşi, vetrele acestora contopindu-se treptat. Trecutul comun al Tuzarei, Bărăiacului şi Călăraşilor răzbate clar din actele timpului, care amintesc de *satul Tuzora la podul Bărăiacului şi cu mori în apa Bâcului* (1728), de *satul Biriiac ci să numeşti şi Călăraşi* (1818) sau de *satul Călăraşi, ci din vechiu se numeşte Tuzara, de pe numele moşiei* (1829). Încet-încet, localitățile s-au extins pe suprafețe noi, alăturate satelor originare, s-au dezvoltat şi au dobândit statutul de târg. Tuzara capătă acest rang în 1794, iar mai târziu şi Călăraşii, aşa încât izvoarele de epocă menționează deopotrivă satele şi târgurile Tuzara şi Călăraşi, uneori suprapunându-le denumirile. La începutul sec. XIX satul Tuzara era proprietatea stolnicului Matei Râşcanu, iar mai apoi, din deceniul patru al acelui veac, se afla în posesia nobilului colonel Leopold Derojinschii, care predă stăpânirea fiului Matei Derojinschii, în anul 1875[4].

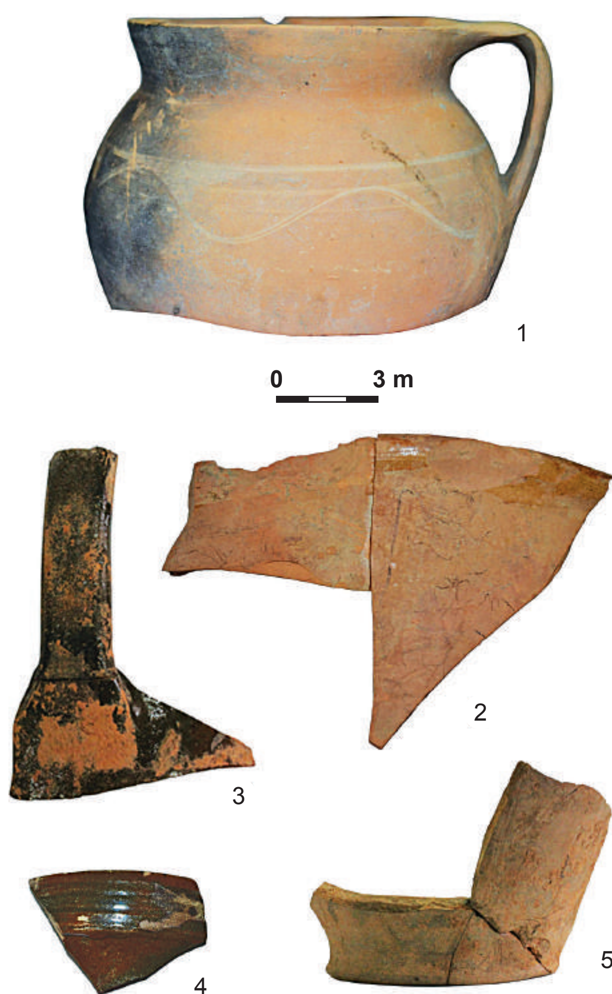

Fig. 9. Ceramică găsită în zona cuptorului.

Tot din studiul amintit aflăm că în aceste localități, de-a lungul celei de a doua jumătăți a sec. XIX şi în primele decenii ale celui următor, funcționau mai multe întreprinderi: la Tuzara o fabrică de vin, un depozit de cereale, o pepinieră de viță de vie şi pomi fructiferi; la Călăraşi dughene şi gherete, felurite ateliere, fierării, cârciumi, hoteluri, mori de apă, de vânt şi de aburi, oloinițe, brutării, fabrici de lumânări şi de săpun, abatoare, piețe comerciale, uscătorii de fructe şi o distilerie de spirt. Pepiniera aparținea lui Matei Derojinschii şi tot la Tuzara, în 1922, frații Gh. şi S. Suruceanu întemeiază prima societate basarabeană pe acțiuni a fabricilor de zahăr şi spirt[5].

Acestea fiind informațiile despre viața economică prezentate în monografia Călăraşilor, observăm că ele

[3] Хынку 1969, 62-120.

[4] Țopa ş.a. 2006, 18-27; Felea ş.a. 2011, 148.

[5] Țopa ş.a. 2006, 27-30, 52, 83.

nu semnalează nicio mărturie privind fabricarea cărămizii sau a ceramicii, care ne interesează aici în mod special. Din aceste motive ne-am propus să adâncim cercetările şi să investigăm mai în amănunt trecutul economic al Tuzarei şi Călăraşilor, scopul urmărit fiind acela de a depista printre materialele ce aveau să apară date care să permită o documentare mai cuprinzătoare asupra descoperirilor arheologice discutate, implicit datarea mai exactă a acestora.

Aşadar, informațiilor de mai sus putem adăuga altele noi, ce provin din propriile noastre cercetări. Vom nota că la Tuzara, în afară de fabrica de vin, unele publicații mai atestă două fabrici de spirt, proprietarul lor fiind acelaşi Matei Derojinschii. Una din ele, având 30 de angajați, a produs în perioada anilor 1890-1891 circa 22000 vedre de alcool tare[6]. Anul 1909 ne aduce alte ştiri despre cele două distilerii de la Tuzara, din care aflăm că ele erau dotate cu câte un motor cu aburi, unul cu o putere de 10 CP (cai putere), altul de 15 CP. Prima număra 39 de lucrători, cealaltă cu patru mai puțini, producția anuală constituind 54783 şi, respectiv, 64500 ruble. Şi tot în acel an la Tuzara Matei Derojinschii exploata o moară prevăzută cu o maşină locomobilă de 32 CP deservită de 10 muncitori, volumul producției ridicându-se la 34000 ruble[7]. De asemenea, relevăm denumirile şi proprietarii unităților industriale din Călăraşi-Sat şi Călăraşi-Târg, aflate într-un dosar de la Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), din anul 1938. Astfel, la Călăraşi-Sat firmele "Bronştein-Burca" şi "Zelinschi-Blecher" gestionau două mori cu motor, Societatea "Tuzora" o fabrică de spirt, iar întreprinderea "Frații Grinberg" – o distilerie-cazan. O altă asemenea instalație pentru distilare de la Călăraşi-Târg se afla în proprietatea lui Aron Cauşanschi, Societăților „Grânarul" şi „Concordia" le aparțineau două mori cu motor, o fabrică de ulei era în posesiunea Societății „Producătorul" şi încă una similară îl avea drept patron pe H. Birman.Tot la Călăraşi-Târg funcționa Uzina electrică „Lumina"[8].

În fine, un studiu de istorie social-economică a Basarabiei semnalează pentru perioada de la sfârşitul sec. XIX existența unor mărunte fabrici de cărămizi pe moşiile unor nobili, între care şi Derojinschii din ținutul Orheiului, fără însă a se oferi detalii suplimentare[9]. Înainte de a da o interpretare şi o apreciere relevanței acestei informații, ținem să aducem câteva date istorice şi statistice despre producția de cărămizi şi articole de ceramică în Basarabia.

Pentru ținutul dintre Prut şi Nistru, mențiunile documentare cele mai timpurii privitoare la fabricarea cărămizilor vizează oraşul Chişinău. În 1834 această industrie era reprezentată în urbea de pe Bâc de doar o singură

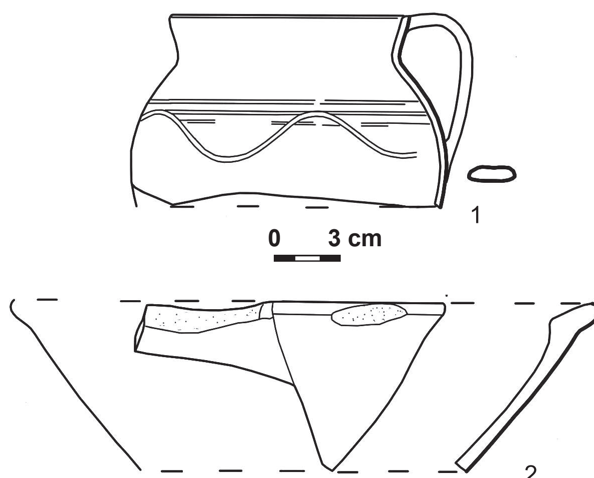

Fig. 10. Ceramică descoperită în cuprinsul cuptorului.

întreprindere, iar în 1843 de şase deja, valoarea totală a producției realizate de acestea din urmă estimându-se la 1792 ruble. În 1865 la Chişinău existau tocmai 15 fabrici de cărămizi şi 11 fabrici producătoare de obiecte ceramice, ele având un venit cumulativ anual în sumă de 4800 şi, respectiv, 800 ruble[10].

În Basarabia, în deceniul cinci – începutul deceniului şapte al sec. XIX se constată o creştere a numărului fabricilor de cărămizi şi țigle şi o dinamizare a activității de producere a acestora. De exemplu, dacă în 1842 în domeniu activau 15 întreprinderi care au realizat mărfuri în sumă de 10000 ruble, atunci în 1861 ramura număra 43 de unități antreprenoriale, iar suma veniturilor aferente bunurilor livrate a constituit 42000 ruble. Cercetătorii au remarcat faptul că în Basarabia majoritatea aşa-numitelor fabrici de cărămizi şi țigle erau în realitate nişte localuri meşteşugăreşti rudimentare, în mare parte produsele fiind fabricate în ateliere de tip manufactură, cu mult aport manual[11].

După unele informații, către începutul anului 1901 în Basarabia se numărau 42 fabrici de cărămidă şi țiglă, alte două de producere a cahlelor de sobă şi un şir de centre de olărie ce funcționau permanent sau cu activitate sporadică[12].

Potrivit unei cercetări mai amănunțite privind situația industriei producătoare de cărămizi şi țigle din Basarabia la hotarul sec. XIX-XX, ramura folosea prioritar lucrători cu muncă năimită, producția fiind destinată pieței în mai mare măsură decât satisfacerii eventualelor comenzi. În unele fabrici se aplica diviziunea muncii, îndeosebi în cele dotate cu maşini mecanice sau cu motoare cu aburi. Afară de aceste întreprinderi, cărămizi şi țigle se mai produceau în cadrul unor manufacturi,

6 Орловъ, Будаговъ 1894, 593.
7 Варзаръ1912,42, 132.
8 ANRM, F. 679, inv. 1, dos. 5655, partea 2, f. 438.
9 Жуков 1985, 164-165.
10 *Юбилейный сборникъ города Кишинева. 1812-1912.* Ч. 1 (Кишинев 1912), 78.
11 Гросул и др. 1977, 75-76.
12 Крушеван 1903,53.

ateliere meşteşugăreşti sau în gospodăriile ţărăneşti. În paralel se dezvolta şi sectorul ceramicii, unde se atestă preponderent munca aceluiaşi meşter atât la faza de modelare a recipientelor, cât şi la arderea obiectelor din argilă. De regulă, activitatea acestora era controlată de cercurile de cămătari, iar loturile de produse erau livrate către cumpărătorii cu ridicata. Conform unor evaluări, în anul 1900 în oraşele şi târgurile basarabene existau 42 întreprinderi de fabricare a cărămidei, ţiglei şi teracotei (279 lucrători; cifra de afaceri – 167000 ruble) şi 36 de producere a articolelor de ceramică (60 lucrători; cifra de afaceri – 4000 ruble), iar în localităţile rurale respectiv 39 (214 lucrători; cifra de afaceri – 90000 ruble) şi 70 (126 lucrători; cifra de afaceri – 22000 ruble). Se consideră însă că aceste estimări sunt doar orientative, întrucât ele nu iau în considerare anumiţi meşteri particulari sau chiar sate de olari precum Cinişeuţi (unde circa 184 de familii sau peste 600 de locuitori practicau această meserie, volumul producţiei ridicându-se anual la 60000 ruble), Răciula sau Ţigăneşti din ţinutul Orhei[13]. Pentru anul 1902 s-au păstrat informaţii şi despre numărul de angajaţi ai fabricii de cahle din Chişinău, care avea atunci 12 lucrători[14].

Anii primului război mondial au provocat o criză în activitatea branşei. Potrivit unor cercetători, din cele 121 fabrici de cărămidă din Basarabia în 1917 mai lucrau doar 20[15], în timp ce alte studii arată că în acelaşi an în ţinut funcţionau 60 fabrici de cărămizi şi 22 de ţiglă. S-au depistat şi date ce relevă că un număr de 46 de întreprinderi au avut o producţie totală de 17 milioane de cărămizi la nivelul anului 1917[16].

Starea industriei produselor ceramice din Basarabia la un an şi jumătate de la săvârşirea Unirii este redată de dr. Gr. Musceleanu într-un articol publicat în numărul din 17 septembrie 1919 al ziarului *Argus*. Trasându-şi cadrul general al analizei, autorul menţionează: ,,Această industrie este cu totul primitivă în Basarabia. Nu s-au lucrat decât cărămizi, ţigle şi olane fără a avea instalaţiuni speciale – maşini sau prese – afară de fabrica Filip Klein, care are o mică instalaţiune. În general toate produsele se fac de mână. Unele dintre fabricile de cărămizi sunt mai mari, întrebuinţând un număr mai mare de lucrători (până la 120); celelalte nu întrebuinţează decât 20-30 lucrători"[17].

Opinia exprimată de Gr. Musceleanu este cel puţin în parte contrazisă de unele reclame tipărite în prestigioase publicaţii basarabene câţiva ani mai devreme, cum ar fi cea cu privire la fabrica de cărămizi a moştenitorilor Dicescu din satul Găleşti, ţinutul Orhei. Astfel, într-un număr din luna ianuarie a anului 1914 ziarul *Drug* publica un amplu text publicitar pe seama acestei fabrici, cu scopul de a-i promova produsele, de unde aflăm anumite amănunte şi despre dotarea ei tehnică. Către acea vreme, întreprinderea respectivă trecuse printr-un proces de modernizare asigurat de ingineri germani, după cele mai înalte standarde din domeniu. Producţia anuală a fabricii număra circa două milioane de articole de ceramică, precum ţigla de Marsilia şi Rein, ţigla expandată şi glazurată, cărămida plină simplă şi de placare, cărămida goală de orice format şi cărămida fasonată. La comandă se fabricau sobe de teracotă, ţevi ceramice şi pavaje clincher pentru alei şi şosele. Oficiul fabricii şi depozitul ei central se aflau pe domeniul satului Găleşti din apropierea staţiei de cale ferată Bucovăţ, iar o altă magazie se găsea la Chişinău pe strada Mitropolit Petru Movilă, nr. 1, cu linie telefonică 3-56[18].

Pe lângă aceasta, sunt cunoscute anumite mărturii documentare referitoare la tehnologia de fabricare a cărămizilor şi costul muncii prestate. Ele precizează că formele cărămizilor se realizau prin aşezarea şi compactarea argilei preparate din timp în tipare de lemn. În anii '50 ai sec. XIX sunt atestate ateliere unde se confecţionau cărămizi uscate la soare (nearse) şi cărămizi arse în cuptoare speciale. O mie de cărămizi nearse se comercializau la acea vreme contra unui preţ de trei ruble, cele arse de la şapte la nouă ruble, iar aceeaşi cantitate de ţiglă costa 6,5 ruble argint. Un lucrător de la cuptor era răsplătit cu 25 de copeici pentru arderea unei încărcături de 1000 de cărămizi, iar pentru producerea aceluiaşi număr de cărămizi crude se plătea 65 de copeici argint[19]. Încheiem aceste scurte şi sugestive referinţe asupra industriei cărămizilor şi a olăritului din Basarabia cu constatarea că ele vin să întregească explorarea arheologică de la Călăraşi, cea care asigură documentarea ştiinţifică de specialitate a respectivului cuptor de ars cărămizi.

Revenind la fabrica de cărămizi a nobilului Derojinschii şi ţinând cont de faptul că numele moşiei unde aceasta se afla nu apare indicat în izvoare, ne-am propus să prospectăm unele lucrări despre nobilimea Basarabiei în scopul identificării conexiunilor istorice care să conducă la stabilirea denumirii acelei moşii.

O primă observaţie semnificativă este că neamurile aristocratice de la Tuzara şi Călăraşi, Râşcanu şi Derojinschii, erau înrudite, iar posesiunile trec dintr-o stăpânire în alta, prin moştenire. Matei Râşcanu a fost căsătorit cu Casandra (1784-1827), fata logofătului Iordache I. Sturza, cu care a avut un fiu Iordache şi o fiică Smaranda. Iordache a înaintat până la rangul de

---

13 Бабилунга1985, 82.
14 Гросул и др. 1977, 257.
15 Бабилунга 1985, 83.
16 Гросул и др. 1977, 257, 269.
17 *Argus*. Organ zilnic al Comerţului, Industriei şi Finanţei. Bucureşti, Anul X, nr. 1962, 17 septembrie 1919, 1.
18 *Другъ*. Общественная, политическая, литературная и экономическая газета. Кишинев, XVII, № 10 (5262), 14 (27) января 1914 года, 1.
19 Жуков 1964, 118-119.

spătar şi mareşal regional şi a avut un fiu care a murit devreme. Smaranda s-a măritat cu Leopold Derojinschii, nobil polonez originar din Movilău, mariaj din care s-au născut doi băieți: Gheorghe şi Matei. Gheorghe va purta numele de familie Râşcanu-Derojinschii (după ce unchiul său Iordache Râşcanu îl va înfia), ajungând să dețină demnitatea de mareşal provincial (1872-1875). Fratele său, Matei Derojinschii, s-a căsătorit cu Elena Al. Şafirov şi a avut doi fii – Alexandru şi Petre, şi trei fiice – Sofia, Liudmila şi Elena.

O altă observație se impune aici în legătură cu stolnicul Matei Râşcanu, cel care obținuse prin cumpărare în ținutul Orhei moşia Tuzara, pe care se afla un sat şi un târg şi unde va ctitori o biserică (1822). Tot prin cumpărături dobândise o altă moşie învecinată Novicea, nelocuită, plus porțiuni din moşiile megieşe Sverja, Laureni şi Drevici. Toate aceste domenii vor trece către Leopold Derojinschii şi apoi către Matei Derojinschii, care era un cunoscut "purtător de cultură agricolă la Călăraşi"[20].

Pe temeiul acestor observații şi având în vedere că moşiile orheiene locuite ale neamului Derojinschii se numeau Tuzara şi Călăraşi, înclinăm să credem că vestigiile arheologice care fac obiectul cercetării noastre provin din instalațiile ,,fabricii" de cărămizi ale moşierului Derojinschii, pomenită o singură dată la sfârşitul sec. XIX. Această opinie este întărită şi de faptul că gospodăria unde a fost descoperit cuptorul se situează în apropierea unei alte moşii – Sferja, din care Matei Derojinschii stăpânea anumite părți. Potrivit informațiilor oferite de dl Nicolae Matei, zona cuprinsă de străzile Gavriil Musicescu, Viilor şi Alexe Mateevici este numită de călărăşeni *Caina*, iar pe dealul dinspre vest se află un alt cartier al oraşului, căruia i se spune *Sferja/Sverja*. El este străbătut de câteva străzi, între care şi Mitropolit Varlaam, Păcii, Mihail Sadoveanu. De acolo, aria toponimului *Sferja*[21] se întinde către nord-est, cuprinzând terenuri arabile, până la marginea satului Răciula. Deci, abordarea contextuală mai largă a obiectivului arheologic de la Călăraşi ne furnizează repere informaționale suplimentare pentru o mai amplă interpretare a acestuia, mai cu seamă pentru încadrarea sa cronologică corectă.

În concluzia studiului nostru se poate susține că instalația de ars cărămida scoasă la iveală fortuit la Călăraşi reprezintă o descoperire unică şi importantă, care, acum, intră în premieră în sfera investigațiilor arheologice din Republica Moldova. Pe baza datelor arheologice acumulate şi prin coroborarea acestora cu documentarea istorică şi unele precizări de natură toponimică, se constată că funcționarea complexului respectiv ține de perioada sfârşitului sec. XIX, când pe moşia moşierului Matei Derojinschii este semnalată o mică fabrică de cărămidă. Sursele informative complementare invocate în demersul de față aduc totodată elemente noi şi clarificatoare privind istoria localităților Tuzara şi Călăraşi într-un context mai larg, regional şi național.

[20] Bezviconi 1940, 107-113; Idem 1943, 61, 103.

[21] Asupra moşiei Sferja există mențiuni documentare încă din perioada medievală, unele dintre ele fiind pomenite într-un articol publicat recent (Tabuncic, Vornic 2014, 141-146). Moşia Sferja apare consemnată şi în acte târzii, cum ar fi, de exemplu, zapisul din 15 iulie 1810 de vânzare a unor părți din delnițele acesteia (Tomescu 1931, 71-72).

SUMMARY

A KILN FOR BURNING BRICKS FROM MODERN PERIOD FOUND IN CALARASI

The article presents data about a kiln discovered by chance in Calarasi town in the spring of 2014 and some written information about the development of production of clay building materials in this region in the 19th century.

Given the fact that it is situated beneath a house (owned by Nicolae and Olga Matei), the kiln has been only partly unveiled and researched. It represents a furnace of big dimensions buit of briks and clay within a rectangualr pit in plan, which has 3,1 m in width and an unspecified length. The construction system of the kiln is represented by several segments built from bricks, separated by transversal hot air circulation channels. Each segment represents two joined semi-cylindrical brick-made galeries built radially or horizontally.

Given the size and the form of the kiln, as well as the incompletly burnt bricks found inside, the authors believe that the furnace had been used to burn bricks. Analysing the pottery and other elements, the authors believe that the kiln dates back the 19th century, the most probably its second half.

The vestiges discovered in Calarasi have prompted the investigation of some historical publications and documentary sources in order to discover more information about the kiln. Thus, the data obtained during the research complemented our knowledge of the economic life of Calarasi as a village and a market place in the modern and interwar period and corroborated archeological observations about the period when the kiln was operational.

An important argument for the proposed chronological framework is the information found about a small brick factory that existed on the estate of nobleman Matei Derojinschii, an owner from Tuzura and Calarasi at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century.

РЕЗЮМЕ

ПЕЧЬ ДЛЯ ОБЖИГА КИРПИЧЕЙ НОВОГО ВРЕМЕНИ, ОБНАРУЖЕННАЯ В Г. КЭЛЭРАШ

В статье представлены данные относящиеся к печи, обнаруженной случайно в г. Кэлэраш весной 2014 г, а также информация из письменных источников о развитии производства керамических строительных материалов в этой зоне в XIX веке.

Поскольку комплекс находится под жилым домом (владельцы Николай и Ольга Матей), он был раскрыт и изучен лишь частично. Сооружение представляет собой сложенную из глиняных кирпичей печь больших размеров, расположенную в яме прямоугольной формы шириной 3,1 м и неопределенной длины. Конструктивно, печь состояла из нескольких частей-сегментов, сложенных из кирпичей, которые отделены несколькими поперечно расположенными каналами для циркуляции горячего воздуха. Каждый сегмент состоял из двух смежных камер полуцилиндрической формы, построенных из кирпичей, расположенных радиально или горизонтально.

Что касается предназначения, основываясь на размеры и форму комплекса, а особенно на том, что внутри печи были найдены несколько кирпичей, некоторые из них недообожженные, считаем, что печь использовалась для обжига кирпичей. По поводу хронологии, на основании керамики и других элементов, можно датировать Кэлэрашскую печь XIX веком, скорее его концом.

Найденный в Кэлэраше археологический комплекс послужил толчком для изучения некоторых исторических публикаций и архивных документальных источников с целью идентификации возможных материалов, дополнительно к обнаруженным при спасательных археологических раскопках у печи для обжига кирпичей. Полученная в результате этих исследований информация, с одной стороны, дополняет наши знания об экономической жизни села и города Кэлэраш в новом времени и между двумя мировыми войнами, с другой подтверждает археологические наблюдения о хронологии обнаруженного комплекса. Важным аргументом в пользу предложенной датировки является упоминание маленького завода по производству кирпичей в имении дворянина Матея Дерожинского, владельца в Тузаре и Кэлэраше в конце XIX в. и в начале следующего.

BIBLIOGRAFIE

Bezviconi 1940: Gh.G. Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut şi Nistru,* vol. I (Bucureşti 1940).

Bezviconi 1943: Gh.G. Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut şi Nistru,* vol. II (Bucureşti 1943).

Corman 1993: I. Corman, *Repertoriul monumentelor arheologice din raionul Călăraşi, Republica Moldova* (Chişinău 1993). Arhiva ANA.

Felea ş.a. 2011: A. Felea, T. Candu, T. Ciobanu, E. Cernenchi, A. Dolghi, *Instituțiile administrative locale în Basarabia (1812-1838). Documente şi materiale* (Chişinău 2011).

Tabuncic, Vornic 2014: S. Tabuncic, V. Vornic, *Câteva date istorice şi arheologice privind începuturile satului şi mănăstirii Răciula*. APRM, vol. I, nr. 1-2, 2014, p.141-146.

Tomescu 1931: C.N. Tomescu, *Calendarul bisericesc* (Chişinău 1931).

Ţopa ş.a. 2006: T. Ţopa, V. Trofailă, V. Ladaniuc, *Oraşul Călăraşi. File de istorie* (Chişinău 2006).

Бабилунга 1985: Н.В. Бабилунга, *Промышленность Бессарабии в конце XIX - начале XX в. Очерк капиталистической эволюции* (Кишинев 1985).

Варзаръ 1912: В.Е. Варзаръ, *Списокъ фабрикъ и заводовъ Российской Империи* (С.-Петербургъ 1912).

Гросул и др. 1977: Я.С. Гросул, В.И. Жуков, Н.П. Фролов, *История народного хозяйства Молдавской ССР* (1812-1917 гг.) (Кишинев 1977).

Жуков 1964: В.И. Жуков, Города *Бессарабии 1812-1861 годов (Очерки социально-экономического развития)* (Кишинев 1964).

Жуков 1985: В.И. Жуков, *Формирование и развитие буржуазии и пролетариата Бессарабии (1812-1900)* (Кишинев 1985).

Крушеван 1903: П.А. Крушеван, *Бессарабія. Географическій, историческій, статистическій, экономическій, этнографическій, литературный и справочный сборникъ съ 224 иллюстраціями, портретами и картой Бессарабской губерніи* (Москва1903).

Орловъ, Будаговъ 1894: П.А. Орловъ и С.Г. Будаговъ, *Указатель фабрикъ и заводовъ Европейской Россіи* (С.-Петербург 1894).

04.06.2015

DESPRE DEFORMAȚIA CRANIANĂ INTENȚIONATĂ. REFERIRE ASUPRA DESCOPERIRII DE LA FÎRLĂDENI (R-NUL CĂUŞENI)

Angela SIMALCSIK

Cuvinte cheie: deformație craniană intenționată, Fîrlădeni, secolul II d.Hr.
Key words: intentional cranial deformation, Fîrlădeni, 2nd century A.D.
Ключевые слова: преднамеренная деформация черепа, Фырлэдень, II в. Р.Х.

De-a lungul evoluției, omul a recurs la numeroase practici culturale fascinante şi, totodată, ieşite din comun, cu scopul de a-şi indica sau accentua statutul social, dar şi în numele frumuseții. Se pare că acest aspect al vieții sociale – de a se evidenția din mulțime – este prezent şi astăzi în unele comunități, pe aproape toate continentele locuite. Amintim doar câteva dintre aceste practici bizare, care mai pot fi observate şi admirate pe mapamond, în comunitățile umane mai mult sau mai puțin izolate: pilirea şi ascuțirea dinților (Bagobo-Filipine); alungirea lobului urechii prin inserarea discurilor de lemn (Arunachal-India); alungirea buzei inferioare prin montarea unor plăcuțe circulare de lemn (Mursi-Etiopia) sau purtarea acestora în regiunea nărilor (Apanti-India); montarea inelelor în regiunea cervicală pentru a obține gâtul de tip girafă (Kayan-Tailanda); cicatrizarea pielii (Nuba-Sudan, Yoruba-Nigeria). Printre multe alte practici, mai menționăm purtarea corsetului (la care femeile încep să renunțe treptat spre sfârşitul sec. XIX), deformarea labelor membrelor inferioare pentru a obține piciorul de tip lotus (obicei încă prezent la începutul sec. XX la unele femei din China) şi, nu în ultimul rând, deformarea intenționată a capului / craniului, cel din urmă obicei de modificare a formei naturale a corpului, filtrat prin ochii antropologului, fiind cel mai fascinant şi mai misterios dintre toate. Chiar dacă spre sfârşitul sec. XIX începe să fie treptat abandonată, poate şi datorită diversificării stilurilor de viață, deformarea intenționată a craniului încă poate fi admirată în epoca modernă printre nativii americani **(Fig. 1)**, în triburile Vanuatu şi Arawa din Oceania sau în tribul Mangbetu din Congo **(Fig. 2)**.

Definiție. Deformația craniană intenționată (numită şi artificială, voluntară, etnică, voită, deliberată) sau reformarea intenționată a capului este o procedură invazivă, agresivă, ireversibilă, executată *intra vitam* cu instrumente şi tehnici specifice. Deformarea oaselor craniene se obține prin aplicarea unei forțe sau presiuni pe craniul nou-născutului, manevră ce are drept rezultat remodelarea şi alterarea formei naturale a craniului / capului, din cauza denaturării procesului normal de creştere osoasă[1].

Scop şi motivație. Din punct de vedere anatomic şi, de ce nu, estetic, scopul direct al deformării este remodelarea bolții craniene. De-a lungul timpului au apărut numeroase păreri cu privire la scopul social al acestei proceduri bizare. În literatura de specialitate, dar şi în sursele mass-media există o serie de reprezentări (picturi, sculpturi, reconstrucții digitale) ale unor chipuri arhicunoscute, din diferite perioade istorice, care aveau capul / craniul deformat intenționat, cum ar fi, de exemplu, faraonul Tutankhamon (n.cca 1341-d.cca 1323 î.Hr.) **(Fig.4)**, regina Nefertiti (n.cca 1370-d.cca 1330 î.Hr.) **(Fig. 5)** sau Attila Hunul (n.cca 395-d. 453 d.Hr.) **(Fig. 6)**. Este clar că, în aceste cazuri, craniul deformat deliberat reprezintă un indicator al distincției, al statutului social, al filiației nobile; este un semn distinctiv, permanent şi vizibil, al unei anumite identități.

Dacă ne referim la motivația practicii de remodelare craniană în epoca modernă, fenomen mai frecvent semnalat în rândul nativilor americani **(Fig. 3)** şi la unele triburi africane şi australiene, aceasta este diversă. Pe lângă indicator al statutului social, craniul deformat este şi un indicator al integrării sociale, un element al identității etnice şi al apartenenței la un anumit grup cultural, dar şi un semn al diversității societății. În sec. XX obiceiul a fost semnalat în unele comunități ale nativilor americani, printre membrii triburilor melaneziene Vanuatu şi Arawa şi în tribul congolez Mangbetu **(Fig. 7)**.

Această abatere de la „normalitate” poate fi şi, de ce nu, este un formular estetic, stilistic şi artistic, dar poate fi privit şi ca o strategie a schimbului de informație. Astfel, acesta este un semnificativ artefact cultural care marchează teritorii sau granițe sociale, reafirmă etnicitatea, menține şi întăreşte rețeaua de schimburi[2].

[1] Dingwall 1931, 1-15.
[2] Mirițoiu 2015, 44.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. II – 2015, p. 129-138

Fig. 1. Copil Chinookan în proces de deformare craniană ținut de o femeie cu craniul deformat artificial. Pictură semnată de Paul Kane (n.1810-d.1871), realizată între 1848 și 1853. În prezent expusă la Montreal Museum of Fine Arts (după: Wikimedia commons).

Fig. 2. Femeie din tribul african Mangbetu (Congo) ținându-şi în brațe copilul care are capul înfăşurat în ligaturi (după: Afritorial).

Fig. 3. Bărbat cu craniul deformat. Fotografie realizată în 1914 în unul din triburile nord-americane Quatsino de Edward S. Curtis (n.1868-d.1952) (după: Curtis 1915, planşa 354).

O altă motivație a obiceiului deformării craniene este legată de venerarea unor lideri sau fondatori culturali, dar şi de asigurarea legăturii cu strămoşii şi cu trecutul. Această situație este valabilă, în special, pentru nativii continentelor nord- şi sud americane (olmeci, mayaşi, purtătorii culturii Nazca) şi pentru membrii triburilor africane şi melaneziene.

Vechime, răspândire şi origine. Obiceiul deformării craniene are o vechime importantă, fiind cunoscut încă din preistorie printre purtătorii diferitelor culturi separate cronologic şi geografic. Cele mai vechi cranii deformate *intra vitam* ar fi două bolți craniene de *Homo neanderthalensis* descoperite în nivelele musteriene superioare din peştera Shanidar din Irak, vechi de cel puțin 45.000 ani. Se presupune că pentru deformare ar fi fost folosite benzi sau ligaturi flexibile sau chiar o serie de manevre de presare manuală[3]. Studiile genetice au demonstrat că cele mai vechi cranii de *Homo sapiens* deformate intenționat sunt ante-neolitice, datând din paleoliticul târziu[4]. Cel mai vechi craniu deformat artificial descoperit pe teritoriul Eurasiei datează din epoca bronzului (cca 2000-1000 î.Hr.) şi a fost atribuit purtătorilor culturii catacombelor[5].

Atestarea practicii de deformare a craniului se înregistrează în Antichitate. Prima descriere a acestui fenomen îi aparține lui Hipocrate (n.460 î.Hr.-d.370 î.Hr.), care-i numea pe purtătorii de cranii deformate „macrocefali sau capete lungi (…) oamenii cred că un craniu alungit este un semn al distincției sociale…”[6].

Specialiştii exclud originea unică a fenomenului deformării voite a craniului. Obiceiul a fost practicat de numeroase populații separate temporal, cu diferite caractere culturale, în diferite medii ecologice. După L. Spence (citat după Imbelloni 1938), „deformarea voită a craniului este răspunsul unui impuls înnăscut al spiritului uman, ceea ce o face să fie practicată de toată umanitatea, în toate locurile din lume”. Este o expresie în care autorul asociază universalismul geografic cu cel temporal, fixând limita cronologică a fenomenului deformării craniene în cea mai îndepărtată Antichitate a omului[7].

Referitor la răspândirea pe mapamond a obiceiului de reformare a capului, acesta a fost practicat pe toate continentele locuite, în diferite perioade din istoria omenirii. Obiceiul deformării voite a craniului a continuat să existe până aproape în zilele noastre în anumite regiuni, fiind o caracteristică etnografică, în anumite etape cronologice, a anumitor comunități din Europa, Asia, Africa, Indonezia şi Noua Guinee, Melanezia, Polinezia şi Noua Zeelandă, America Centrală, America de Sud, America de Nord[8].

Spre deosebire de alte regiuni ale globului, în spațiul european deformația craniană voluntară este cunoscută doar începând cu secolele V-IV î.Hr. În bazinul carpatic acest obicei s-a răspândit odată cu perioada

3 Trinkaus 1982, 198-199.
4 Meiklejohn s.a. 1992, p. 83-97; Molnár ş.a. 2014, 1.
5 Molnár ş.a. 2014, 6.
6 Adams 1849, 452.
7 Mirițoiu 2005, 45.
8 Dingwall 1931.

Fig. 4. Faraonul egiptean Tutankhamon. Reconstrucție facială digitală (după: Supreme Council of Antiquities, Egypt şi National Geographic Society, 2005).

Fig. 5. Bustul reginei Nefertiti. Colecția Egyptian Museum of Berlin, Neues Museum (după: Society for the Promotion of the Egyptian Museum Berlin).

Fig. 6. Attila Hunul. Medalie de bronz realizată după un exemplar antic original. Musée du Louvre, Department of Decorative arts, seria OA 2432 (după: Wikimedia commons).

târzie a epocii migrațiilor, adus fiind de migratorii sarmați roxolani, alani, goți, ostrogoți, gepizi, huni, avari, proto-bulgari. Craniile descoperite în spațiul românesc sunt parte componentă a grupului bazinului Dunării, care include întreg complexul de cranii intenționat deformate descoperite în Europa Centrală (România, Serbia, Croația, Slovenia, Austria, Slovacia, Ungaria şi Cehia)[9]. Nucleul acestui grup este reprezentat de Ungaria, unde au fost descoperite până în prezent peste 200 de cranii deformate (provenite din 60 de situri), aparținând perioadei hunice (sec. V), gepidice (sec. VI), dar şi avare (sec. VII)[10].

Hipocrate, Herodot şi Strabon au semnalat acest obicei la locuitorii de pe malurile Pontului Euxin, ale Dunării şi din Caucaz. Mult mai târziu, în sec. XVI, Scaliger indică existența acestui obicei la genovezi, Vesalius la belgieni şi Laurenberg la locuitorii Hamburgului din sec. XVII; iar Topinard semnalează existența practicii deformării craniului în unele regiuni ale Franței contemporane, frecvent întâlnită mai ales în jurul oraşului Toulouse, el propunând denumirea de „deformation toulousane"[11].

Clasificare. De-a lungul timpului s-au încercat numeroase direcții de clasificare a tipurilor de deformare craniană, acestea întocmindu-se în funcție de criterii disparate. Cea mai simplă clasificare este cea care împarte deformațiile craniene intenționate, în funcție de procedeul de deformare utilizat, în două tipuri: tabular erect (cu ajutorul bandajelor circulare) şi circular oblic (cu tablete sau plăcuțe de lemn combinate cu bandaje elastice). În funcție de severitate, deformările craniene se pot împărți în: slab deformate (microcranice), moderat deformate (macrocranice) şi extrem de intens deformate (hipermacrocranice).

Prima sistematizare clară şi serioasă este cea a lui Gosse din 1861, care propune, bazându-se doar pe observațiile morfologice (anatomice) descriptive ale neurocraniului, cinci tipuri de deformație craniană: occipitală (numai regiunea occipitală este aplatizată, însă neintenționat, din cauza suportului tare pe care este întins copilul); occipito-frontală (presiunea se exercită atât asupra regiunii frontale, cât şi occipitale); fronto-sincipito-parietală (produsă de bandaje aplicate în jurul capului); occipito-sincipito-parietală sau trilobată (produsă printr-un bandaj sagital ce cauzează bilobarea şi de un altul transversal care duce la trilobare); nazală (produsă de compresiunea voluntară a oaselor nazale la nou-născut)[12].

Sistemul de clasificare oferit de Imbelloni în 1933 este cel mai des utilizat. Acesta se bazează pe criterii morfologic-instrumentale şi explicative în ceea ce priveşte cauzele şi intensitatea alterărilor formei anatomice normale a craniului. Sistemul este format din două mari grupe: deformări tabulare şi deformări anulare (denumite şi circulare), fiecare, la rândul său, subîmpărțindu-se în: oblice şi erecte, cu numeroase varietăți. Pentru tipul tabular oblic, numit *brachyce-*

[9] Molnár ş.a. 2014, 6-7.
[10] Molnár ş.a. 2014, 6-7; Mirițoiu 2005, 45, 134.
[11] Necrasov, Cristescu, Antoniu 1967, 35-40.
[12] Mirițoiu 2005, 57-58.

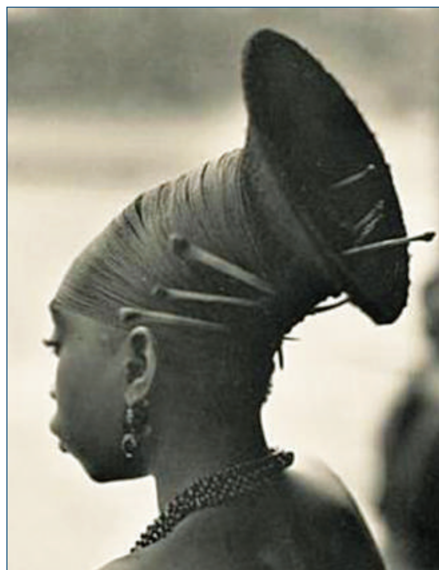

Fig. 7. Femeie cu craniul deformat. Fotografie realizată în tribul Mangbetu (Congo) de Casimir Zagourski (n.1883-d.1944) (după: Loos, Bassani 2001, copertă).

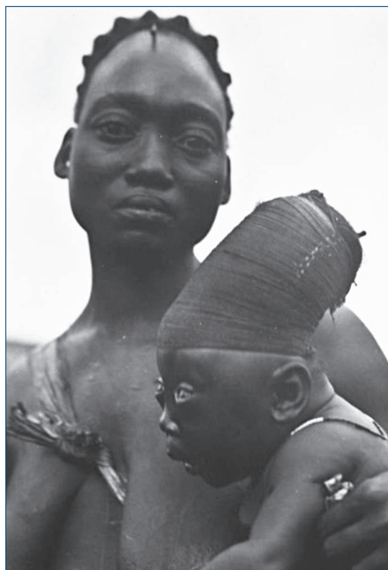

Fig. 8. Deformare craniană de tip circular. Fotografie realizată în intervalul 1929-1937 în tribul african Mangbetu (Congo). Autor: Casimir Zagourski (n.1883-d.1944) (după: Collectie Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen).

Fig. 9. Deformare craniană de tip circular. Fotografie realizată în 1937 în tribul Arawe din Noua Zeelandă. Autor: Beatrice Blackwood (n.1889-d.1975) (după: The Pitt Rivers Museum, University of Oxford, England).

phali artificiales obliqui, este caracteristică utilizarea tabletelor libere (aparat cefalic). Pentru obținerea tipului tabular erect, numit *brachycephali artificiales erecti*, este catacteristic leagănul, care era format din tăblițe de lemn şi benzi sau curele elastice (aparat corporal). Pentru tipul anular / circular (fie oblic, fie erect), numit *orbiculares artificiales*, sunt caracteristice benzile şi curelele elastice care se aplicau în jurul cutiei craniene[13]. Imbelloni a elaborat, pe baza experienței personale, şi un sistem de observații (dimensiuni liniare, indici, unghiuri), pe baza cărora pot fi clasificate craniile deformate[14].

Ulterior mulți alți cercetători s-au ocupat de identificarea şi descrierea tipurilor de deformație craniană, de distribuția geografică şi de filiația culturală a populațiilor care practicau acest obicei. Menționăm aici contribuțiile lui F. Falkenburger, T. D. Stewart, J. R. Munizaga[15].

Metode de deformare. Întrebările care apar în mod firesc în mintea cititorului sunt: *cum se ajunge la un craniu deformat? deformarea craniană afectează starea de sănătate, produce suferință?*

Mai întâi de toate, specificăm că deformarea craniană trebuia începută imediat după naştere, procedeu ce se putea prelungi de la doi până la mai mulți ani, în funcție de gradul şi severitatea de deformare ce se doreau a fi obținute. De exemplu, la indienii Natchez aparatul deformator se menținea aplicat de la naştere până la vârsta de nouă sau zece ani. O asemenea practică foarte meticuloasă era privilegiul doar a puține familii aristrocratice[16].

În ceea ce priveşte tehnica, instrumentarul şi metodele de deformare, şi în acest caz există mai multe clasificări. După Imbelloni, aparatele folosite în deformarea craniană intenționată pot fi grupate în două mari categorii: aparate cefalice şi aparate corporale[17].

Aparatele cefalice comprimă capul copilului, lăsând liber restul corpului. Acestea erau alcătuite din benzi şi curele elastice, planşete sau tăblițe „libere" sau pernițe şi ghemotoace de fibre textile. Tăblița aplicată pe frunte se tapetal la interior cu material textil elastic, pentru a nu răni fruntea copilului **(Fig. 10-11)**. Aparatele corporale fixau corpul şi capul infantil, limitând mişcările. Acestea semănau cu un leagăn sau cu o albie în care se fixa copilul pe durata somnului. Leagănul prezintă un dispozitiv cu tăbliță ce presează frontalul, în timp ce contrapresiunea occipitală se exercită prin intermediul unui sul poziționat în regiunea nucală a capului. Un alt tip de leagăn este cel care are un suport plan pe care era aşezat copilul şi un dispozitiv cu o extremitate fixă şi alta mobilă, ce obligă capul la o poziție forțată în timp ce presează fruntea acestuia **(Fig. 10)**. Un alt tip de leagăn este

[13] Imbelloni 1933, 209-254; Dembo, Imbelloni 1938, 329-337; Mirițoiu 2005, 59-60.

[14] Mirițoiu 2005, 64.

[15] Mirițoiu 2005, 78-80.

[16] Mirițoiu 2005, 69.

[17] Mirițoiu 2005, 81.

cel portabil, compus din table unite în unghi ascuțit, una servind pentru decubitusul copilului, iar cealaltă pentru compresiunea frunții acestuia. Acest din urmă tip de aparat corporal produce deformări spectaculoase după numai trei, cinci sau opt săptămâni. Un alt model de leagăn, ceva mai elaborat, este fabricat din lemn de cedru, fiind suspendat de ramul unui copac. Pe lângă aparatele descrise anterior şi multe altele la care nu ne-am referit în studiul de față, există şi unele practici de modelare manuală (masaje) a capetelor nou-născuților, pentru a le imprima o altă formă decât cea naturală. Există păreri conform cărora, într-o primă fază, capul nou-născutului era deformat prin intermediul leagănului special, iar după o anumită vârstă i se aplica aparatul cefalic, ceea ce înseamnă că utilizarea celor două aparate nu se exclude reciproc[18].

Fără să intrăm în prea multe detalii, în cele ce urmează ne vom opri la două dintre metodele cefalice practicate de-a lungul timpului şi accesibile oricărui „muritor de rând".

Prima modalitate de deformare cefalică la care ne referim presupune înfăşurarea capului nou-născutului cu ligaturi confecționate din mlădițe de liane (de exemplu, vița-de-vie), benzi sau curele din piele sau bandaje de pânză cu care se înfăşoară circular craniul copilului **(Fig. 8)**. Această metodă încă mai era practicată pe la mijlocul sec. XX în Papua Noua Guinee, printre membrii tribului Arawe şi în tribul congolez Mangbetu. Ligaturarea se făcea pornind de de-asupra ochilor, spre ceafă, înfăşurând capul copilului, treptat, până la creştet **(Fig. 9)**. Ligaturile se puteau menține pe toată durata zilei. În unele situații mamele optau să scoată bandajele seara (pentru a oferi un somn mai liniştit copilului pe timpul nopții), pentru a le aplica din nou dimineață; de această „gură de aer" beneficiau, în special, nou-născuții de sex masculin, care suportau mai greu durerea produsă de strânsoarea ligaturilor. Pruncilor de sex feminin li se aplica strânsoarea în timpul somnului, iar la trezire sau atunci când fetița plângea, mama relaxa sau înlătura complet bandajul[19].

Cea de-a doua modalitate de deformare craniană cefalică constă în folosirea combinată a ligaturilor sau bandajelor textile sau din piele şi a planşetelor din lemn sau a ghemotoacelor textile, obținându-se, astfel, un aparat special care se aplică şi se menține pe craniu **(Fig. 10-11)**. Astfel, regiunea occipitală şi partea posterioară a parietalelor se aplatizează puternic datorită acțiunii comprimate a unei planşete, iar regiunea frontalului şi partea anterioară a parietalelor se modifică din cauza reacției osului aflat sub presiunea unor bandaje aplicate în aceste regiuni **(Fig. 11)**.

[18] Mirițoiu 2005, 81-93.
[19] Mirițoiu 2005, 81-93.

Fig. 10. Trei metode de deformare craniană folosite de purtătorii culturii Maya (după: Fruitpunchline, Museo Regional de Antropologia in Mérida, Yucatán)

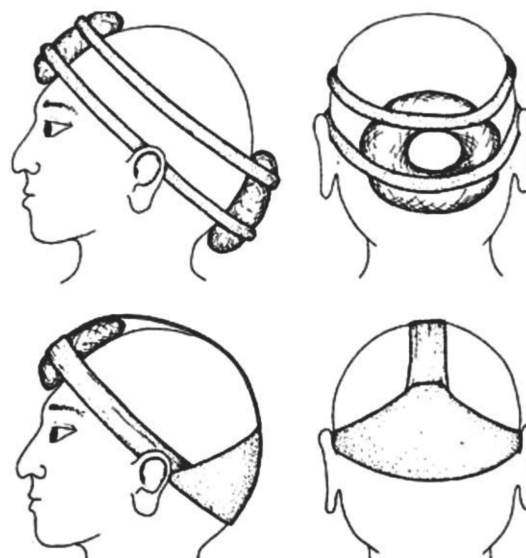

Fig. 11. Diferite tipuri de aparate pentru deformare craniană folosite de comunitatea Tiwanaku din Peru (după: Hoshower et al. 1995).

În ceea ce priveşte starea de sănătate a purtătorului unui craniu deformat şi a prezenței sau absenței suferinței produse de această modificare extremă a formei naturale a capului, părerile specialiştilor au fost şi rămân împărțite. O categorie de autori, bazându-se pe faptul că această practică era un indicator al statutului social, susțin că nu ar fi cauzat probleme neurologice sau alte probleme grave de sănătate. După părerea altora, remodelarea oaselor craniene ar atrage după sine o serie de anomalii osoase (de exemplu, modificări ale formei şi dimensiunii *sella turcica*, *sinus sphenoidalis* şi *sinus frontalis* vestigiale, supradimensionarea distanței interorbitale şi modificarea formei orbitei). Aceste anomalii sunt comune, de altfel, celor care suferă de craniosinostoză, adică de osificare prematură a suturilor craniene, anomalie frecventă în cazul craniilor voit deformate. Aceste anomalii osoase craniene pot conduce, astfel, la alterări ale sistemului endocrin, în special, ale hipofizei. După Józsa şi Pap, posesorii unui craniu deformat

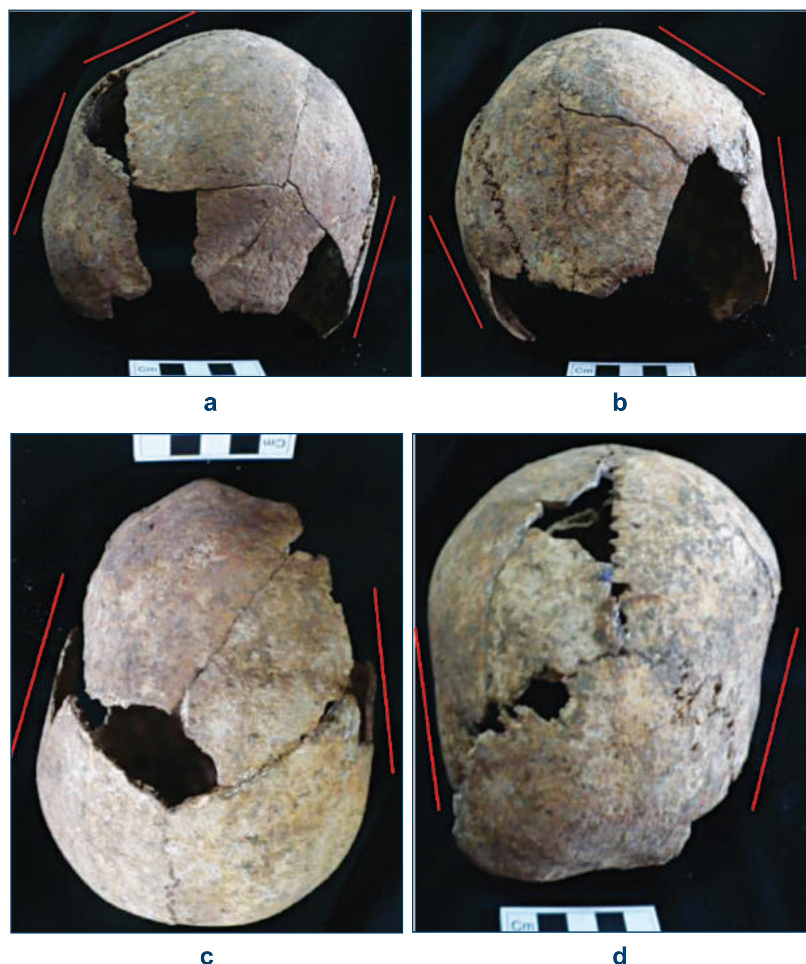

Fig. 12. Fîrlădeni (r-nul Căuşeni). Copil, 8-9 ani. Calota craniană: a. văzută din norma laterală stângă; b. văzută din norma laterală dreaptă; c. văzută din norma verticală; d. văzută din norma occipitală.

intenționat ar fi putut suferi de nistagmus spontan incontrolabil, de tulburări ale acuității vizuale și ale auzului, de hipotiroidism, de hipofuncție adrenală și de hipogonadism şi, în fine, ar fi putut avea la vârsta adultă o statură mai mică[20].

Descoperiri în spațiul pruto-nistrean. După cum am menționat mai devreme, spațiul geografic al continentului european nu este străin de practica deformării craniene intenționate, doar că, spre deosebire de celelalte continente, în Europa acest obicei a apărut mai târziu, de abia prin secolele VI-V î.Hr., adus fiind de triburile migratoare.

Descoperirile arheologice dintre Nistru şi Prut numără câteva cazuri de deformare craniană intenționată. Acestea provin din 11 situri arheologice, în care s-au descoperit, în total, 21 de morminte care conțineau schelete ale defuncților cu craniul deformat artificial. Majoritatea mormintelor (20) aparțin perioadei sarmatice târzii[21], unul (cel de la Vadul lui Vodă) având încadrare cronologică şi afiliere culturală incertă[22]. Doar craniile descoperite la Bocani-Făleşti au beneficiat de analiză antropologică, aceasta fiind realizată de M. Velikanova[23].

Descoperirea de la Fîrlădeni, r-nul Căuşeni. Cea mai recentă descoperire şi, de ce nu, inedită pentru Republica Moldova, este cea de la Fîrlădeni, punctul *Şesul Popii*, unde în anul 2014, pe teritoriul unei gospodării private, specialiştii Agenției Naționale Arheologice au investigat un complex funerar, care probabil reprezintă un mormânt izolat sau face parte dintr-o necropolă plană. Defunctul a fost depus în poziție întinsă pe spate, cu mâinile de-a lungul corpului, orientat cu craniul spre nord şi fața spre vest, cu picioarele întinse. Lângă umărul stâng se afla un vas ceramic. Pe oasele craniului, în zona temporalului stâng, s-a depistat un cercel din bronz, iar lângă coastele scheletului au fost găsite patru mărgele. Mai jos de piept au mai fost surprinse un fragment de cataramă din bronz şi un obiect de fier nedeterminat, puternic oxidat. Pe baza analizei practicilor funerare şi a pieselor de inventar, autorii descoperirii atribuie complexul funerar culturii sarmatice, încadrându-l cronologic în prima jumătate a secolului II d. Hr.[24]

Analiza antropologică a evidențiat următoarele aspecte. Starea de conservare a scheletului este precară. Scheletul este incomplet, atât în segmentul cranian, cât şi în cel postcranian, situație datorată factorilor pedologici şi antropici. După etapa de erupție dentară, vârsta la deces a defunctului a fost estimată la cca 8-9 ani (*infans II*). Sexul este indeterminabil. La nivelul oaselor craniene au fost observate unele anomalii de osificare, cum ar fi: un osicul bregmatic (format în locul fontanelei anterioare), trei osiculi lambdoizi (doi pe ramul stâng al suturii şi unul pe cel drept) şi sutura mendosa incompletă, localizată pe partea dreaptă a osului occipital. Dintre patologii, pe osul occipital semnalăm prezența hiperostozei porotice (*cribra cranii externa*), porozitate care indică o carență acută a fierului din organismul infantil (anemie sideropenică), activă înainte de deces. Dentiția defunctului nu prezintă carii, tartru sau

[20] Józsa, Pap 2012, 7-14.
[21] Grosu 1995,150; Bârcă, Symonenko 2009, 214.
[22] Donici 1931, 294-296.
[23] Великанова 1975.
[24] Popovici, Mistreanu, Noroc 2015, 73-76.

alte procese infecțioase. Lipsesc defectele smalțului, ceea ce este o dovadă a faptului că acest copil nu a suferit în anii săi de viață, în special în primii 7 ani, episoade severe de stres fiziologic (boli infecțioase sau subnutriție).

După restaurarea calotei craniene, analiza a relevat o conformație particulară a acestui craniu şi anume, prezența unei slabe deformații artificiale, de tip circular / anular[25], probabil erect, tip de deformație frecvent întâlnit la triburile sarmatice. Remodelarea craniană a fost obținută cu ajutorul unui aparat cefalic, prin compresiune simetrică, cu benzi şi curele elastice aplicate în jurul cutiei craniene. În regiunea squamei frontale, dar şi pe occipital se pot distinge nişte aplatizări transversale, ceea ce dovedeşte interpunerea între benzile constrictoare şi craniu a unor plăcuțe, pernuțe sau planşete. Ligaturile constrictoare şi bandajele au fost aplicate pre- şi postbregmatic, adică pe frontal şi pe parietale, în proximitatea suturii coronare, cu alte cuvinte, în regiunea creştetului **(Fig. 13c)**. Purtarea acestui aparat a condus la modificări arhitecturale craniene (ale frontalului, parietalelor, occipitalului şi mai puțin a temporalelor), la formarea unui burelet prebregmatic[26], dar şi la o restructurare regională a neurocraniului (scurtare şi înălțare), rezultând o calotă hiperbrahicrană, hipsicrană şi acrocrană. Acțiunea compresivă a acestor ligaturi a determinat modificarea formei naturale a craniului; acesta a devenit mai scurt şi mai înalt (în special la nivelul oaselor parietale). Semnele ligaturilor se disting foarte clar pe frontal şi parietale (în imediata proximitate a suturii coronale) şi mai slab pe occipital şi temporale **(Fig. 12)**. Menționăm că deformarea acestui craniu nu este foarte accentuată.

Analogii în spațiul est-carpatic. În România[27] descoperirile arheologice ale complexelor funerare care conțineau defuncți cu craniul deformat intenționat sunt mult mai numeroase în comparație cu cele din Republica Moldova. Cel mai complet şi elaborat studiu privind craniile intenționat deformate descoperite pe teritoriul României a fost realizat de Nicolae Mirițoiu în teza de doctorat susținută în 2005, intitulată „Arhitectura craniană şi deformarea artificială intenționată a craniului", aflată în curs de publicare. După N. Mirițoiu (2005), în total, pe teritoriul României

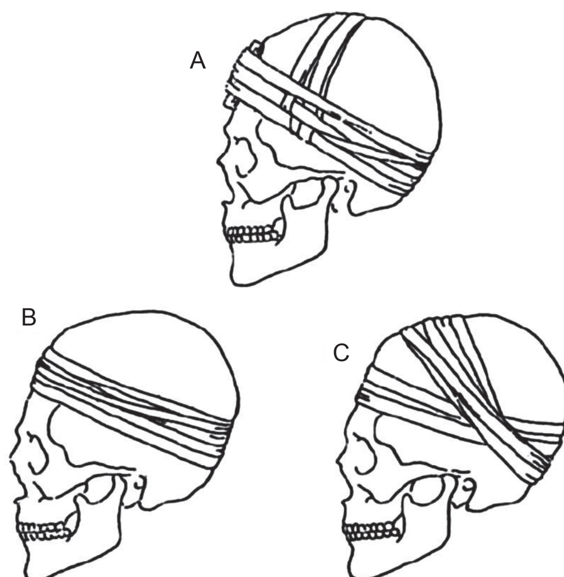

Fig. 13. Trei metode diferite de ligaturare, pentru modificarea formei naturale a capului/craniului, folosite în Bazinul Carpatic (A-obiect dur presat cu bandaje, B-bandajare simplă, C-bandajare dublă) (după Kiszely 2006, p. 436-450).

au fost repertoriate 61 de situri arheologice cu cranii deformate (începând din 1874 până în 2005 inclusiv). Dintre acestea, 16 situri (cu cca 25 de cranii) nu sunt atestate antropologic. Astfel, din totalul de 155 de cranii deformate, doar 130 sunt confirmate antropologic, la care se mai adaugă patru cranii descoperite în context arheologic neclar. De menționat că 104 de cranii deformate se află în colecția Institutului de Antropologie „Fr. I. Rainer" din Bucureşti, 11 se află în colecția Secției de Antropologie a Filialei Iaşi a Academiei Române şi unul se află în colecția Muzeului Județean de Istorie din Galați. Din punct de vedere cronologic, în secolele II-III d. Hr. (epoca romană) se încadrează 31 de cranii (care aparțin sarmaților), în secolul V d. Hr. – cinci cranii (care aparțin hunilor sau populațiilor din confederația huno-alano-ostrogotă), 31 de cranii – în secolele IV-VI (epoca romano-bizantină din Dobrogea), şapte cranii – în secolele VI-VII (din necropolele gepidice), 27 de cranii – în secolele VIII-IX (aparținând, probabil, protobulgarilor), trei cranii – în evul mediu târziu şi un craniu este contemporan. Alte şase cranii nu au elemente certe pentru încadrarea cronologică[28].

Pentru craniile descoperite pe teritoriul României, N. Mirițoiu (2005) a diagnosticat un număr restrâns de tipuri şi variante de deformare față de teritoriile sud-americane. Este vorba de două tipuri: circular (realizat cu ajutorul bandajelor) şi tabular erect (realizat cu ajutorul leagănului sau albiei). Predomină tipul circular de deformare (84,7%) care, în funcție de direcția pe care

---

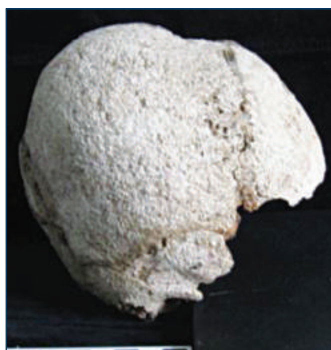
[25] Imbelloni 1933, 214.

[26] Burelet-ul prebregmatic (numit şi precoronal) este o ridicătură în formă de cocoaşă, localizată înaintea suturii coronale, dispusă transversal, care se formează datorită reacției osului în zona aflată între cele două regiuni mai mult sau mai puțin comprimate (Necrasov, Cristescu, Antoniu 1967, 35-40).

[27] Pentru catalogul descoperirilor de cranii deformate din România, a se vedea teza de doctorat semnată de antropologul Nicolae Mirițoiu 2005 (capitolul 16).

[28] Mirițoiu 2005, 141.

a. Trestiana-Bârlad (Vaslui), copil, 2-3 ani, deformație de tip gotic.

b. Probota (Iaşi), copil, 8-13 ani, deformație de tip sarmatic.

c. Botoşani, adult, deformație de tip gotic.

d. Botoşani, adult, deformație de tip sarmatic.

e. Pogorăşti (Botoşani), adult, deformație de tip sarmatic.

f. Pogorăşti (Botoşani), adult, deformație de tip sarmatic.

g. Drăguşeni (Botoşani), adult, deformație de tip sarmatic.

h. Capul Doloşman (Tulcea), deformație de tip gotic.

Fig. 14. Cranii deformate din colecția Secției de Antropologie din Iaşi (Academia Română, Filiala Iaşi).

se dispun benzile şi curelele constrictoare, precum şi în funcție de lățimea acestora, are două varietăți principale: oblică şi erectă. O a treia varietate este cea „toulosaine". Tipul tabular erect este mai rar întâlnit (8,10%) printre deformările descoperite în România[29].

Venim în cele ce urmează cu doar câteva exemple de cranii deformate, aflate în colecția Secției de Antropologie din Iaşi (Academia Română – Filiala Iaşi), studiate în momentul descoperirii şi publicate de acad. Olga Necrasov, reanalizate ulterior de N. Miriţoiu şi incluse în teza sa de doctorat, în catalogul descoperirilor de cranii deformate din România:

- Craniul de la Trestiana (Vaslui), copil, circa 2-3 ani, deformație de tip gotic **(Fig. 14a)**[30];
- Craniul de la Probota (Iaşi), copil, circa 8-13 ani, deformație de tip sarmatic **(Fig. 14b)**[31];
- Craniile de la Botoşani, adulți, unul cu deformație de tip gotic **(Fig. 14c)** şi altul cu deformație de tip sarmatic **(Fig. 14d)**[32];
- Craniile de la Pogorăşti (Botoşani), adulți, deformație de tip sarmatic **(Fig. 14e-f)**[33];
- Craniul de la Drăguşeni (Botoşani), adult, deformație de tip sarmatic **(Fig. 14g)**[34];
- Craniul de la Capul Doloşman (Tulcea), adult, deformație de tip gotic **(Fig. 14h)**;
- Craniul de la Truşeşti (Botoşani), adult, deformație de tip gotic[35];
- Craniile infantile cu deformație de tip gotic de la Botoşani-Dealul Cărămidăriei[36];
- Craniul de la Tatina-Spanțov, adult, deformație de tip gotic[37].

Considerații finale. Chiar dacă extrem de bizar şi greu de înțeles, mai ales în epoca modernă, când etaloanele frumuseții sunt cu totul altele decât cele de acum 2000 de ani, nu putem să nu acceptăm latura fascinantă a obiceiului deformării voite a craniului. Cu toate că a cunoscut o răspândire globală de-a lungul istoriei omenirii, originea şi mai ales semnificația sau rostul acestei practici încă nu au ajuns să fie pe deplin înțelese.

---

[29] Ibidem, 153.
[30] Necrasov, Antoniu 1979, 19-37.
[31] Necrasov, Cristescu, Antoniu 1967, 35-40; Zaharia, Zaharia 1962, 599-608.
[32] Necrasov, Cristescu, Antoniu 1967, 35-40; Zaharia, Zaharia 1969, 167-178.
[33] Cristescu 1964, 329-341; Zaharia, Zaharia 1969, 167-178.
[34] Necrasov, Cristescu, Antoniu 1967, 35-40.
[35] Necrasov, Cristescu, Antoniu 1967, 35-40; Zaharia, Zaharia 1969, 167-178.
[36] Zaharia, Zaharia 1975, 201-226.
[37] Necrasov, Antoniu 1962, 115-120.

Deformarea craniană este o modalitate de manifestare a omului – parte componentă a comunității – de a se evidenția din mulțime, de a-și folosi propriul corp ca pe un produs cultural; este o formă de comportament, o strategie a schimbului de informație, un semnificativ artefact cultural care marchează teritorii sau granițe sociale și reafirmă etnicitatea. (…) Folosirea corpului uman pentru a crea diferențe sau asemănări în cadrul unei societăți este o concepție crucială pentru înțelegerea deformărilor craniene în preistorie și antichitate[38].

[38] Mirițoiu 2005.

SUMMARY

INTENTIONAL CRANIAL DEFORMATION, WITH PARTICULAR REFERENCE TO THE DISCOVERY FROM FÎRLĂDENI, CĂUŞENI DISTRICT

The paper introduce the reader into the fascination and bizarre world of intentional cranial deformation – invasive and irreversible procedure, executed *intra vitam* with specific tools and instruments. The anatomical purpose of the deformation of the head is the remodeling of the cranial vault, and the aesthetic purpose is the obtaining of a visible, permanent marker. The social motivation of this procedure is more complex: indicator of social status, of noble filiation, sign of ethnical identity and of appurtenance to a certain cultural group, the making of a connection with the past and with the ancestors. The habit of cranial deformation is very old, being known since Prehistory, on all inhabited continents, practiced by geographically and temporally distinct populations, with different cultural characteristics. The attestation takes place, though, starting with Antiquity. In the European space, voluntary cranial deformations known only starting with the 5th-4th centuries BC.

Particularly, the paper refers to the discovery made at Fîrlădeni (Căuşeni, Republic of Moldova), a funerary complex that included the skeleton of a child, aged approximately 8 to 9 years, whose skull presented a particular conformation, more exactly an artificial deformation of circular/annular type, probably the erect variant, a type of deformation frequently encountered at the Sarmatic tribes.

РЕЗЮМЕ

ПРЕДНАМЕРЕННАЯ ДЕФОРМАЦИЯ ЧЕРЕПА. ПОГРЕБЕНИЕ ИЗ СЕЛА ФЫРЛЭДЕНЬ, Р-Н КЭУШЕНЬ

Статья вводит читателя в завораживающий и, одновременно, странный мир преднамеренной деформации черепа – инвазивная и необратимая процедура, выполненная *intra vitam* специальными инструментами и методами. С анатомической точки зрения, цель деформации черепа является перестройка черепной коробки, а с точки зрения эстетики, получение постоянного и видимого знака. Социальная мотивация этого процесса более сложная: указатель социального статуса, благородного происхождения, знак этнической идентичности и принадлежности к определенной культурной группе, который обеспечивает связь с прошлым и с предками. Обычай деформации черепа очень древний и известен человечеству с доисторических времен, на всех обитаемых континентах, практикуемый разными популяциями разделенными географически и во времени, с разными культурными характеристиками. Аттестация этого обычая, однако, происходит в античности. В Европе добровольная деформация черепа известна только начиная с V-IV вв. до Р.Х.

В частности, статья относится к случайно обнаруженному в селе Фырлэдень (р-н Кэушень) захоронению, в котором был обнаружен скелет ребенка 8-9 лет, у которого череп имеет частную конформацию, а именно, преднамеренную круговую деформацию черепа, вариант часто встречаемый у сарматских племен.

BIBLIOGRAFIE

Adams 1849: F. Adams, *The genuine works of Hippocrates* (London 1849).

Bârcă, Symonenko 2009: V. Bârcă, O. Symonenko, *Călăreții stepelor. Sarmații în spațiul nord-pontic* (Cluj Napoca 2009).

Cristescu 1964: M. Cristescu, *Studiul antropologic al scheletelor din sec. III e. n. descoperite la Pogorăşti, Botoşani, reg. Suceava*. AM II-III, 1964, 329-341.

Curtis 1915: E. S. Curtis, *The North American Indian (1907-1930), The Kwakiutl (Seattle)*, X, Cambridge, 1915, plate no. 354.

Dembo, Imbelloni 1938: A. Dembo, J. Imbelloni, *Deformationes intencionales del cuerpo humano de carácter étnico*. Buenos Aires: Humanior, 1938, 329-337.

Dingwall 1931: E. J. Dingwall, *Artificial Cranial Deformation: a contribution to the study of ethnic mutilations* (London 1931).

Grosu 1995: V. Grosu, *Sarmații în spațiul geto-dacic răsăritean*. AM XVIII, 1995, 133-186.

Hoshower ş.a. 1995: L. M. Hoshower, J. E. Buikstra, P. S. Goldstein, A. D. Webster, *Artificial cranial deformation at the Omo M10 Site: A Tiwanaku complex from the Moquegua Valley, Peru*. Latin American Antiquity, 6(2), 1995, 145-164.

Imbelloni 1933: J. Imbelloni, *Los Pueblos Deformadores de los Andes. La Deformación Intencional de la Cabeza como Arte y como Elemento Diagnóstico de los Culturas*. Anales de Museo Nacional de Historia Natural Bernardino Rivadavia, 37, 75, 1933, 209-254.

Józsa, Pap 2012: L. Józsa, I. Pap, *A töröknyereg elváltozásai torzított kopokyákban*. Folia Anthropologica, 11 (7), 2012, 7-14.

Kiszely 2006: I. Kiszely, *Graves, bones, people and a person* (Budapest 2006).

Loos, Bassani 2001: P. Loos, E. Bassani, Zagourski: Lost Africa (Skira 2001).

Meiklejohn ş.a. 1992: C. Meiklejohn, A. Agelarakis, P. A. Akkermans, P. E. L. Smith, R. Solecki. *Artificial cranial deformation in the Proto-Neolithic and Neolithic near East and its possible origin: evidence from four sites*. Paléorient, 18 (2), 1992, 83-97.

Mirițoiu 2005: N. Mirițoiu, *Arhitectura craniană şi deformarea artificială intenționată a craniului*. Lucrare de doctorat susținută la Centrul de Cercetări Antropologice „Fr. I. Rainer” din Bucureşti, Academia Română (Bucureşti 2005).

Molnár ş.a. 2014: M. Molnár, I. János, L. Szűcs, L. Szathmáry, *Artificially deformed cranian from the Hun-Germanic Period (5th-6th century AD) in northeastern Hungary: historical and morphological analysis*. Neurosurgical Focus, 36(4), 2014, 1-9.

Necrasov, Antoniu 1962: O. Necrasov, S. Antoniu, *Sur une crâne présentant une déformation dite „macrocéphale” découvert a Tatina-Spanțov*. Ann. Sci. Univ. Iassy, 8 (1), 1962, 115-120.

Necrasov, Antoniu 1979: O. Necrasov, S. Antoniu, *Contribuții la studiul antropologic al populațiilor vechi care au trăit în zona oraşului Bârlad*. AMM I, 1979, 19-37.

Necrasov, Cristescu, Antoniu 1967: O. Necrasov, M. Cristescu, S. Antoniu, *Considerații asupra practicii deformării artificiale a craniului şi a modificărilor morfologice consecutive*. Analele Ştiințifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iaşi, 13 (1), 1967, 35-40.

Popovici, Mistreanu, Noroc 2015: S. Popovici, E. Mistreanu, I. Noroc, *Un mormânt sarmatic descoperit la Fîrlădeni, r-nul Căuşeni.* APRM, II, 2015, 73-76.

Trinkaus 1982: E. Trinkaus, *Artificial Cranial Deformation in the Shanidar 1 and 5 Neandertals*. Current Anthropology, 23 (2), 1982, 198-199.

Zaharia, Zaharia 1962: Em. Zaharia, N. Zaharia, *Sondajul de salvare din necropola de la Probota (r. şi reg. Iaşi)*. Materiale VIII, 1962, 599-608.

Zaharia, Zaharia 1969: Em. Zaharia, N. Zaharia, *Contribuții la cunoaşterea culturii materiale din secolul al V-lea e.n. din Moldova în lumina săpăturilor de la Botoşani*. AM VI, 1969, 167-178.

Zaharia, Zaharia 1975: N. Zaharia, Em. Zaharia, *Les nécropoles des IVe-Ve siecles de Botoşani-Dealul Cărămidăriei*. Dacia IX, 1975, 201-226.

Великанова 1975: М.С. Великанова, Палеонтропология Прутско-Днесровского междуречья (Москва 1975).

Afritorial: http://afritorial.com/tribe-the-mangbetu/.

Collectie Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen: http://collectie.wereldculturen.nl/default.aspx?ccid=308179.

Collection of old photos: https://www.flickr.com/photos/54729153@N07/9402419909/.

Fruitpunchline, Museo Regional de Antropologia in Mérida, Yucatán: https://en.wikipedia.org/wiki/File:Maya_cranial_deformation.gif.

Hidden Inca Tours: http://hiddenincatours.com/elongated-heads-of-native-people-on-the-north-american-west-coast/.

Society for the Promotion of the Egyptian Museum Berlin: http://www.egyptian-museum-berlin.com/c53.php.

Supreme Council of Antiquities, Egypt, National Geographic Society 2005: http://news.nationalgeographic.com/news/2005/05/photogalleries/tut_mummy/photo4.html.

The Pitt Rivers Museum, University of Oxford, England: http://web.prm.ox.ac.uk/bodyarts/index.php/permanent-body-arts/reshaping-and-piercing/162-head-shaping-lengthening.html.

Wikimedia commons: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Atilla_fl%C3%A9au_de_dieu.jpg.

Wikimedia commons: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kane_Caw_Wacham.jpg.

08.09.2015

LISTA ABREVIERILOR

AM	Arheologia Moldovei, Institutul de Arheologie, Iaşi
AMT	Acta Musei Tutovensis, Muzeul „Vasile Pârvan", Bârlad
ANA	Agenția Națională Arheologică, Chişinău
ANRM	Arhiva Națională a Republicii Moldova
APRM	Arheologia Preventivă în Republica Moldova, Chişinău
BŞ REŞNM	Buletin Ştiințific. Revistă de Etnografie, Ştiințele Naturii şi Muzeologie, Muzeul Național de Etnografie şi Ştiințe Naturale a Moldovei, Chişinău
CA	Cercetări Arheologice, Muzeul Național de Istorie a României, Bucureşti
EN	Ephemeris Napocensis, Cluj-Napoca
MA	Memoria Antiqvitatis. Acta Musei Petrodavensis, Piatra Neamț
MCA	Materiale şi Cercetări Arheologice, Bucureşti
MNIM	Muzeul Național de Istorie a Moldovei, Chişinău
MORM	Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Chişinău
RA	Revista Arheologică, Institutul Patrimoniului Cultural, Chişinău
Stratum plus	Stratum plus, Şcoala Antropologică Superioară, St.-Peterburg-Chişinău-Odesa-Bucureşti
Tyragetia	Tyragetia, Muzeul Național de Istorie a Moldovei, Chişinău
АИМ	Археологические исследования в Молдавии, Кишинев
АКМ	Археологическая карта Молдавии, Кишинев
АО	Археологические открытия, Москва
Изв. МФ АН СССР	Известия Молдавского филиала АН СССР, Кишинев
КСИА	Краткие сообщения Института Археологии АН СССР, Москва
МАСП	Материалы по археологии Северо-Западного Причерноморья, Одесса
МИА	Материалы и исследования по археологии СССР, Москва-Ленинград

DATE DESPRE AUTORI

Agulnicov Serghei, cercetător ştiințific la Centrul de Arheologie, Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Ştiințe a Moldovei; autor şi coautor a cca 140 de lucrări ştiințifice în domeniul arheologiei preistorice, inclusiv trei monografii; Academia de Ştiințe a Moldovei, Institutul Patrimoniului Cultural, bd. Ştefan cel Mare şi Sfânt, 1, MD 2001; e-mail: agulnikov-budjak@mail.ru

Bodean Sergiu, cercetător ştiințific la Centrul de Arheologie, Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Ştiințe a Moldovei; autor şi coautor a cca 30 de lucrări ştiințifice în domeniul epocii eneolitice, inclusiv a unei monografii; Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Ştiințe a Moldovei, bd. Ştefan cel Mare şi Sfânt 1, MD 2001; e-mail: arheo25@mail.ru.

Bubulici Valeriu, cercetător ştiințific la Sectorul de Arheologie şi Istorie Veche, Muzeul Național de Istorie a Moldovei; autor şi coautor a peste 50 lucrări ştiințifice în domeniul arheologiei, inclusiv două monografii şi un catalog; Muzeul Național de Istorie a Moldovei, str. 31 august 1989, 121 A, MD 2012; e-mail: vbubulici@mail.ru

Ceban Ion, magistru în arheologie, cercetător ştiințific la Centrul de Arheologie, Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Ştiințe a Moldovei, autor şi coautor a peste 25 lucrări ştiințifice în domeniul arheologiei antice

şi medievale; Academia de Ştiinţe a Moldovei, Institutul Patrimoniului Cultural, bd. Ştefan cel Mare şi Sfânt, 1, MD 2001; e-mail: ciuhal@yahoo.com

Ciobanu Larisa, arheolog, cercetător ştiinţific, Centrul de Arheologie al Institutului Patrimoniului Cultural al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, autor şi coautor a cca 50 de lucrări ştiinţifice în domeniul arheologiei epocii romane, inclusiv două monografii; Academia de Ştiinţe a Moldovei, Institutul Patrimoniului Cultural, bd. Ştefan cel Mare şi Sfânt, 1, MD 2001; e-mail: ciobanu.lora@yahoo.com

Georgescu Cristina, artist plastic restaurator, restaurator I A în cadrul Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan", autor şi coautor de articole şi studii interdisciplinare privind investigarea, conservarea şi restaurarea materialelor arheologice. Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan", str. Henri Coandă, 11, Bucureşti; e-mail: iriskant@yahoo.fr

Matveev Sergiu, doctor în istorie, conferenţiar universitar la Departamentul Istoria Românilor, Universală şi Arheologie, Universitatea de Stat din Moldova; autor şi coautor a cca 60 de lucrări ştiinţifice în domeniul arheologiei epocii fierului şi romane, inclusiv o monografie; Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie şi Filosofie, str. Alexe Mateevici, 60, MD 2009; e-mail: sssmatveev@yahoo.com

Mistreanu Eugen, şef al Serviciului Documentarea şi Evidenţa Patrimoniului în cadrul Agenţiei Naţionale Arheologice; Agenţia Naţională Arheologică, str. Mihai Eminescu, 50, MD 2065; e-mail: eugenmistreanu@gmail.com

Munteanu Octavian, doctor în istorie, conferenţiar universitar, şef Catedra Istorie Universală a Universităţii Pedagogice de Stat „Ion Creangă". Spectrul de cercetări se axează pe problemele legate de cea de a doua epocă a fierului în estul şi sud-estul Europei, în special fiind pus accentul pe prezenţa populaţiilor germanice în silvostepa est-carpatică şi relaţiile lor cu geto-dacii; Universitatea Pedagogică de Stat "Ion Creangă", str. I. Creangă 1, MD 2069; e-mail: ocmunteanu@gmail.com

Noroc Ion, master în patrimoniu cultural, şef al Serviciului Managementul Patrimoniului Arheologic în cadrul Agenţiei Naţionale Arheologice; autor şi coautor a 5 lucrări ştiinţifice în domeniul arheologiei preistorice. Agenţia Naţională Arheologică, str. Mihai Eminescu, 50, MD 2065; e-mail: ionnoroc@mail.ru

Popovici Sergiu, doctorand, director general-adjunct al Agenţiei Naţionale Arheologice, autor şi coautor a peste 40 de lucrări ştiinţifice în domeniul arheologiei epocii eneoliticului şi a epocii bronzului; Agenţia Naţională Arheologică, str. Mihai Eminescu, 50, MD 2065; e-mail: sergiupopovici1986@gmail.com

Simalcsik Angela, antropolog, doctor în medicină, specialitatea antropologie medicală, cercetător ştiinţific gradul III; prim-autor a două monografii, coautor a trei monografii şi a două atlase de specialitate, prim-autor şi coautor a circa 60 de lucrări ştiinţifice publicate în domeniul paleoantropologiei şi antropologiei contemporane; Secţia de Cercetări Antropologice, Academia Română – Filiala Iaşi, str. Theodor Codrescu, nr. 2, Iaşi; e-mail: angellisimal@yahoo.com; antropologie.iasi@yahoo.com

Tabuncic Sergiu, doctor în istorie, cercetător ştiinţific superior al Institutului de Istorie, Academia de Ştiinţe a Moldovei; autor şi coautor a cca 60 de lucrări ştiinţifice în domeniul istoriei şi arheologiei medievale, inclusiv o monografie şi o planşă cu harta aşezărilor Ţării Moldovei din secolul XV; Institutul de Istorie, str. 31 August 1989, 82, MD 2012; e-mail: tabuncic2005@yahoo.com

Topal Denis, redactor adjunct al revistei *Stratum plus* (secţia Epoca fierului); autor şi coautor a cca 25 de lucrări ştiinţifice în domeniul arheologiei epocii scitice; Universitatea Şcoala Antropologică Superioară, str. Zimbrului 10a, MD 2024; e-mail: denis.topal@gmail.com

Ursu Ion, doctor în istorie, cercetător ştiinţific superior la Centrul de Arheologie al Institutului Patrimoniului Cultural al AŞM; autor şi coautor a cca 30 de lucrări ştiinţifice în domeniul arheologiei epocii medievale. Academia de Ştiinţe a Moldovei, Institutul Patrimoniului Cultural, Centrul de Arheologie, str. Bănulescu-Bodoni, 35; e-mail: ion_ursu11@yahoo.com

Vornic Vlad, doctor în istorie, conferenţiar cercetător, director general al Agenţiei Naţionale Arheologice; autor şi coautor a peste 90 de lucrări ştiinţifice în domeniul arheologiei epocii romane şi medievale, inclusiv două monografii şi două cataloage; Agenţia Naţională Arheologică, str. Mihai Eminescu, 50, MD 2065; e-mail: vornic.vlad@yahoo.com